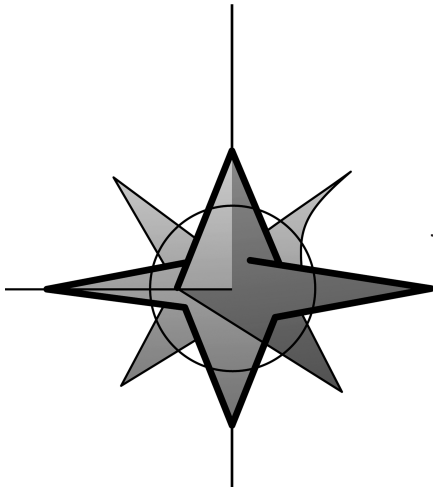

Wschodnioznawstwo

2019

Wschodnioznawstwo

2019

Wrocław 2019

Rada Naukowa

prof. dr hab. Jerzy Juchnowski

Instytut Gospodarki i Zarządzania Przestrzenią

Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Jana Amosa Komeńskiego w Lesznie,

Instytut Politologii Uniwersytetu Wrocławskiego

dr Józef Szymeczek

Kongres Polaków w Republice Czeskiej, Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Ostrawskiego

dr Anatol Wialiki

Wydział Historii Białoruskiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego

im. Maksima Tanki w Mińsku

Redakcja

prof. dr hab. Zdzisław J. Winnicki – redaktor naczelny

dr Tomasz Szyszlak – z-ca redaktora naczelnego, sekretarz redakcji

mgr Michał Włodarczyk – z-ca sekretarza redakcji

dr Anna Jagiełło-Szostak – redaktor tematyczny

mgr Diana Mazepa – sekretarz tematyczny

Recenzenci

dr hab. Adam Bobryk, prof. UPH

Instytut Nauk o Bezpieczeństwie Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach

doc. dr Gediminas Kazėnas

Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu im. Michała Römera w Wilnie

dr hab. Ewa Kocój, prof. UJ

Instytut Kultury Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

doc. dr Bohdan Lapchuk

Katedra Międzynarodowej Analizy Ekonomicznej i Finansów

Narodowego Uniwersytetu Lwowskiego im. Iwana Franki

dr hab. Markiyan Malskyy, prof. NUL im. I. Franki

Katedra Stosunków Międzynarodowych i Służby Dyplomatycznej

Narodowego Uniwersytetu Lwowskiego im. Iwana Franki

dr hab. Victor Matryienko, prof. NUK im. T. Szewczenki

Katedra Organizacji Międzynarodowych i Służby Dyplomatycznej

Narodowego Uniwersytetu Kijowskiego im. Tarasa Szewczenki

dr Petr Slováček

Instytut Studiów Środkowoeuropejskich Uniwersytetu Śląskiego w Opawie

ISSN 2082-7695

Redakcja deklaruje, że podstawową wersją czasopisma jest jego wersja drukowana

Czasopismo indeksowane na Index Copernicus Journals Master List, BazHum

oraz The Central European Journal of Social Sciences and Humanities

© Copyright by Instytut Studiów Międzynarodowych Wydziału Nauk Społecznych
Uniwersytetu Wrocławskiego

Oficyna Wydawnicza Arboretum

ul. Witosy 16, 51-507 Wrocław

tel./fax 071 344 06 63

e-mail: biuro@wydawnictwo-arboretum.pl

Spis treści

MACEDONIA PÓŁNOCNA

– SYTUACJA WEWNĘTRZNA I RELACJE MIĘDZYNARODOWE

Wprowadzenie 11

Ćorge Iwanow

Mosty przyjaźni i współpracy Macedonia – Polska 13

Jacek Wojnicki

Ewolucja systemu partyjnego Republiki Macedonii Północnej 23

Veton Latifi

NATO's membership of North Macedonia and beyond:

Strategic priorities and strengthening the South wing

in dealing with geo-political tensions 35

Marlena Pokrzywińska

Polityczne aspekty procesu akcesyjnego Macedonii Północnej

do Sojuszu Północnoatlantyckiego 45

Bartosz Dziewiałtowski-Gintowt

Macedonia Północna wobec Inicjatywy Trójmorza

– wymiar polityczny, gospodarczy i wojskowy 59

Diana Mazepa

Narodowa Strategia Bezpieczeństwa Cybernetycznego

Republiki Macedonii Północnej i Plan Działania 2018-2022 77

Magdalena Błaszak

Kulturowy obraz Macedonii

na przykładzie języka młodzieży macedońskiej 91

CHIŃSKA REPUBLIKA LUDOWA

W STOSUNKACH MIĘDZYNARODOWYCH

Ольга Лазоркина

Белорусско-китайские отношения:

основные векторы, состояние и перспективы развития 103

Tatiana Iwanow Białoruś i nowe chińskie inicjatywy strategiczne	119
Marcin Adamczyk Smok w Arktyce – współczesne Chiny i ich pierwsza arktyczna biała księga	137
RELACJE MIĘDZYPANSTWOWE W EUROPIE ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ	
Tadeusz Lebioda Paradygmat postrzegania polityki Rosji w Niemczech od 2000 roku	159
Tomasz Landmann Relacje polsko-łotewskie i polsko-estońskie w latach 1919-1921 w kontekście zagrożenia sowieckiego – wybrane przejawy	185
Игорь Гурак Российский контекст политики ЕС в отношении Украины: украинский взгляд на проблему	205
Michał Włodarczyk Postnacionalizm jako alternatywna koncepcja polityki światowej	227
Galyna Piskorska, Natalia Yakovenko Changes in ratio between force and non-force methods of influence of the European Union and Russia in modern realities	239
Aleksandra Puzyniak Polityka Węgier wobec mniejszości węgierskiej po 2010 roku	255
Marcin Koczan Relacje gazowe Ukrainy z Rosją – próba zmiany modelu	271
RECENZJE I OMÓWIENIA	
Roman Jurkowski, <i>Peter Stolypin. The Early Stage of His Political Career 1889-1903</i>, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2019, ss. 357 (Zdzisław J. Winnicki)	287
Sebastian Wojciechowski, Przemysław Osiewicz, <i>Zrozumieć współczesny terroryzm</i>, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2017, ss. 251 (Mateusz Roszak)	295

Marek Górka, <i>Istota bezpieczeństwa cybernetycznego w polityce państw Grupy Wyszehradzkiej w latach 2013-2017</i>, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2019, ss. 340 (Marcin Adamczyk)	301
Kronika naukowa Zakładu Badań Wschodnich za rok akademicki 2018/2019	305
Informacje dla autorów	313
Formularz recenzyjny	315

**MACEDONIA PÓŁNOCNA
– SYTUACJA WEWNĘTRZNA
I RELACJE MIĘDZYNARODOWE**

Wprowadzenie

Gdy rozpoczynały się prace nad niniejszym działem, Republika Macedonii Północnej jeszcze figurowała jako Była Jugosłowiańska Republika Macedonii (ang. Former Yugoslav Republic of Macedonia, FYROM). Motywacją do przygotowania niniejszego opracowania był przyjazd ówczesnego prezydenta Gorge Iwanowa do Wrocławia i wygłoszenie 4 XII 2018 r. wykładu na Uniwersytecie Wrocławskim, zatytułowanego *Mosty przyjaźni i współpracy pomiędzy Polską i Macedonią*.

Prawie trzydzieści lat funkcjonowania państwa macedońskiego obfitowało w burzliwe wydarzenia, które na stałe wpisały się w krajobraz społeczno-polityczny młodego postjugosłowiańskiego bytu i w dalszym ciągu przyczyniają się do kształtowania jego tożsamości. Niewątpliwe znaczenie dla jego sytuacji międzynarodowej posiada kształt regionu geograficzno-historycznego Macedonii i jej podział na trzy części: Macedonię Wardarską – współczesna Macedonia Północna, Egejską – należąca do Grecji i Pirińską – należąca do Bułgarii. Ponadto wyróżnić można kilka etapów kształtowania państwowości i tożsamości narodowej: lata 1991-2001, 2001-2004, 2004-2015 oraz 2015-2019. Pierwszym punktem był rozpad Jugosławii i uzyskanie przez FYROM niepodległości we wrześniu 1991 r., co skutkowało skoncentrowaniem się elit rządzących na utrzymaniu suwerenności i bezpieczeństwa wewnętrznego. Nie pomagały temu napięcia na tle etnicznym: sprzeciw Grecji wobec uznania państwa oraz żądania mniejszości albańskiej dotyczące m.in. praw człowieka, równej reprezentacji w administracji oraz dostępu do edukacji w języku albańskim. Zbrojny konflikt etniczny pomiędzy Macedończykami i Albańczykami, który zaangażował środowisko międzynarodowe – np. ONZ (misja UNPREDEP) – i zakończył się w 2001 r. umową podpisaną w Ochrydzie, wskazała na silne podziały na wewnętrznej scenie politycznej. Lata 2001-2004 przyczyniły się do większego zaangażowania albańskiej wspólnoty w sprawy społeczno-polityczne oraz poprawek w konstytucji. Ponadto zakończenie misji NATO trwających w latach 2001-2003 oraz cywilnych (EUPAT, EUPOL Proxima) i wojskowych (CONCORDIA) misji z ramienia UE w 2005 r. miały przyczynić się do budowania pokoju między zwaśnionymi stronami oraz zwiększenia reprezentacji Albańczyków w sektorze policyjnym. W 2005 r.

FYROM otrzymała status kandydata do Unii Europejskiej. Także kryzys wewnętrzny trwający w latach 2015-2017 dowiódł, iż Macedonia wciąż boryka się z nierozwiązanymi kwestiami reform wewnętrznych, problemami etnicznymi, ekonomicznymi, kulturowymi rzutującymi na bezpieczeństwo, ale i mającymi oddźwięk w regionie Bałkanów. Podczas protestów antyrządowych krytykowano politykę partii dominującej VMRO-DPMNE prowadzoną w latach 2006-2016. Z dezaprobatą opozycji spotkała się m.in. polityka „antykiizacji” (ang. *antiquization*) tożsamości narodowej, zakładającej, że dzisiejsi Macedończycy pochodzą od starożytnych Macedończyków, a której przykładem był projekt „Skopje 2014”. Dodatkowo długi spór grecko-macedoński o nazwę państwa przyczyniał się do blokowania Macedonii w uczestnictwie w organizacjach międzynarodowych, takich jak Unia Europejska i NATO. Zakończenie wspomnianego kryzysu i podpisanie porozumienia z Prespy w czerwcu 2018 r. doprowadziło do zmiany nazwy państwa na Republika Macedonii Północnej w lutym 2019 r.

W artykułach pojawiło się wiele pytań badawczych i hipotez. Autorzy odwoływali się do różnych podejść teoretycznych i metodologii. Dominuje empiryczna analiza danych, teoria tzw. *desk research*.

Dział poświęcony jest współczesnej problematyce macedońskiej koncentrującej się na aspektach politycznych, kulturowych, ekonomicznych i geopolitycznych oraz szeroko pojętym bezpieczeństwie państwa. Podjęte zostały tematy dotyczące polityki wewnętrznej i międzynarodowej. W pierwszym przypadku przeanalizowana została ewolucja systemu partyjnego, narodowa strategia bezpieczeństwa cybernetycznego oraz kulturowy obraz Macedonii widoczny w języku młodzieży. W ramach polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Autorzy przestudiowali relacje Macedonii z NATO, częściowo z Unią Europejską oraz stosunek do regionalnej Inicjatywy Trójmorza.

Anna Jagiełło-Szostak, Diana Mazepa

Ćorge Iwanow

Mosty przyjaźni i współpracy Macedonia – Polska*

*Magnificencjo, Szanowny Panie Rektorze,
Szanowni Panowie Dziekani,
Szanowne Panie i Panowie Profesorowie,
Szanowni Studenci,
Panie i Panowie,
Szanowni Goście!*

Jest dla mnie wielkim zaszczytem, że jako Prezydent Republiki Macedonii mogę wystąpić na prestiżowym Uniwersytecie Wrocławskim, w przyjacielskim kraju – w Rzeczypospolitej Polskiej. Polska jest krajem, który w najbardziej mrocznych okresach dziejów Europy był symbolem wolności. W czasie, gdy kraje europejskie były po kolei anektowane przez Hitlera, Polska była pierwszym państwem, które przeciwstawiło się najeźdźcy, dodając odwagi cywilizowanemu światu, by zdecydowanie sprzeciwił się złu, jakim jest faszyzm i nazizm.

Społeczeństwo Polski przyczyniło się do zakończenia zimnej wojny. „Solidarność” zainicjowała początek końca Układu Warszawskiego. W roku 1981 znana jugosłowiańska grupa rockowa „AZRA” zaśpiewała pieśń „Polska jest w moim sercu”, będącą wyrazem sympatii i solidarności młodych ludzi w Jugosławii z autentycznym ruchem o wolność i swobodę w Polsce, na czele którego stał Lech Wałęsa.

Tak jak państwo polskie otoczyło troskliwą opieką dzieci, które znalazły w Polsce schronienie po wojnie domowej w Grecji, tak samo nauka polska pieczołowicie zajmowała się ich ojczystym językiem macedońskim. Nieprzypadkowo 45 lat temu, w 1973 r., Wasz znakomity Uniwersytet Wrocławski wyróżnił godnością doktora honoris causa akademika Błaże Koneskiego. Był to pierwszy taki tytuł przyznany Macedończykowi w Polsce¹. Ponieważ tylko trzy dni dzielą

---

* Wykład Prezydenta Republiki Macedonii wygłoszony 4 XII 2018 r. w Oratorium Marianum Uniwersytetu Wrocławskiego.

¹ J. Sokołowski, *Kartka z dziejów polsko-macedońskich stosunków naukowych*, „Македонски јазик” 2001, Година LI-LII.

nas od 25. rocznicy śmierci zmarłego w 1993 r. Błaże Koneskiego, swoje wystąpienie rozpocznę od przypomnienia pewnego wydarzenia z ostatnich dni jego życia.

Niedługo przed śmiercią tracący siły Koneski zaprosił swoją koleżankę, wybitną polską i macedońską uczoną, Zuzannę Topolińską, by podyktować jej to, co wkrótce stanie się jego ostatnim opublikowanym świadectwem². W tym bardzo krótkim i głębokim przesłaniu, adresowanym do współczesnej mu i do następných generacji, Koneski po raz ostatni zwrócił uwagę na problem, który gnębił go przez całe jego życie.

Jako językoznawca i twórca, który poświęcił się kształtowaniu macedońskiego języka literackiego, miał świadomość, że na dzieło jego życia rzucały cień trzy rzeczy. Po pierwsze, język macedoński używany jest przez zaledwie dwa miliony ludzi. Po drugie, pełna kodyfikacja języka macedońskiego zakończona została dopiero w 1945 r., po powstaniu państwa macedońskiego. Po trzecie, istnienie języka macedońskiego było i nadal poddawane bywa w wątpliwość.

Świadomy tych trzech faktów Koneski miał odwagę publicznie postawić jedno bardzo trudne pytanie: jaki jest sens pisanie i tworzenia w małym języku? Pytanie to oznaczało ponowne ustosunkowanie się do całej jego działalności naukowej oraz twórczości literackiej i w ogóle sensu jego życia.

Chociaż mały, język macedoński jest jednak wielki

Jest to język w sensie geograficznym położony najbliżej źródeł pierwszego pisanego języka Słowian – starosłowiańskiego. Wiemy, że w roku 855 na podstawie gwar plemion słowiańskich zamieszkujących Macedonię św. Konstanty – Cyryl i św. Metody ułożyli nowy alfabet – głagolicę. Wykorzystując głagolicę przetłumaczyli, czy raczej dokonali poetyckiego tłumaczenia Biblii na język starosłowiański. A przekład poetycki jest zawsze trudniejszy od zwykłego przekładu. Świadczy on o bogactwie języka i o geniuszu jego twórców.

Przy pomocy tego języka pisanego św. św. Cyryl i Metody oraz ich uczniowie, św. św. Klemens Ochrydzki i Naum Ochrydzki, rozwiali duchowy mrok i mgłę niewiedzy, wyzwolili ogromny duchowy, intelektualny, kulturalny i kreatywny potencjał narodów słowiańskich. Dlatego jeden z największych synów Słowiańszczyzny – Karol Wojtyła, Papież Jan Paweł II – w 1980 r., w swoim liście apostołskim *Egregiae Virtutis* ogłosił świętych Cyryla i Metodego współpatronami Europy³.

² Б. Конески, Пишување на „мал” јазик, „Нова Македонија”, 17 XI 1993.

³ *Lettera Apostolica „Egregiae Virtutis” del sommo Pontefice Giovanni Paolo II con ia quale i Santi Cirillo e Metodio vengono proclamati Compatrioti d’Europa*, 1980.

Ale sławista Reginald de Bray napisze: „Ironia historii sprawiła, że naród, którego przodkowie dali Słowianom ich pierwszy język literacki, byli ostatnimi, którym uznano ich współczesny język jako słowiański i różny od sąsiednich, serbskiego i bułgarskiego”⁴.

Dlaczego tak jest?

Max Weinreich dowcipnie zauważył, „że język to dialekt, który ma za sobą armię i flotę”. W ciągu wieków obcej władzy politycznej i duchowej nasz język był poddawany systematycznie uciskowi, zabraniano jego używania. Tylko w XIX i na początku XX w. wymazano setki słowiańskich napisów, zniszczono tysiące słowiańskich rękopisów, setkom tysięcy Macedończyków siłą zmieniono nazwiska, siłą zmieniano ich tożsamość. Dotyczy to również tożsamości samego Koneskiego, którego nazwisko zmieniano to na Koneski, to na Konev, w zależności od tego, który z sąsiednich krajów sprawował władzę w jego ojczyźnie Macedonii. W takiej sytuacji Koneski zapisał w roku 1939 znane słowa: „krzyczy we mnie ból / że urodziłem się jako dziecko umęczonego plemienia”, czyli pozbawionego praw narodu.

Ale wszystko to uległo zmianie z końcem II wojny światowej. Korzystając z suwerennego prawa do samostanowienia, naród macedoński 2 VIII 1944 r. utworzył współczesne państwo macedońskie. Jednym z pierwszych dokumentów republiki macedońskiej była decyzja „o wprowadzeniu w państwie macedońskim języka macedońskiego jako języka urzędowego”. W celu realizacji tej decyzji powołana została Komisja do Spraw Języka i Pisowni. Jako jej członek Koneski miał świadomość, że problem języka jest jednym z najważniejszych w rozwiązaniu kwestii macedońskiej. Podobnie jak Krste Petkov Misirkov bardzo dobrze wiedział, że uznanie macedońskiego języka literackiego jest warunkiem zakończenia narodowej konsolidacji Macedończyków⁵. Dlatego całe swoje życie poświęcił jednemu celowi. Tym celem była pomoc swojemu narodowi w kształtowaniu i afirmacji macedońskiego języka literackiego w świecie.

Koneski był jednym z najaktywniejszych uczestników kodyfikacji macedońskiego języka standardowego. Odgrywał główną rolę w powstaniu takich kluczowych dla macedonistyki dzieł, jak: alfabet, pisownia, gramatyka, słownik fonologii historycznej, historia języka⁶. Jako lingwista, poeta i tłumacz Koneski skierował w stronę języka macedońskiego uwagę lingwistyki światowej i publiczności

⁴ R. G. A. de Bray, *Guide to the South Slavonic Languages*, Columbus 1980.

⁵ Б. Конески, *Крсте Петков Мисирков*, „Современост” 1964, nr XIV, 1.

⁶ Б. Видоески, *Прилози за развојот на македонистичката лингвистика*. Приредил: Пандев, Скопје 2013.

literackiej. Jako jeden z założycieli najważniejszych instytucji akademickich i czasopism przyczynił się do rozkwitu macedonistyki.

Wszystko, co zrobił Koneski i jego generacja, w krótkim czasie podniosło język macedoński do rangi języka europejskiego, mającego jasną przyszłość.

Ale taki sukces rozbudził stare bałkańskie duchy negacji. Język macedoński jeszcze i dziś ma licznych przeciwników, którzy próbując go wymazać z pamięci albo zmienić jego nazwę, poddają tożsamość macedońską swego rodzaju symbolicznemu uciskowi. Na własnej skórze odczuł to również Koneski. Zilustruję to tylko jednym przykładem.

W roku 1968, przed 50 laty, Koneski został doktorem honoris causa Uniwersytetu w Chicago. Ale amerykański slawista i macedonista prof. Victor A. Friedman odkrył, że wydarzeniu temu towarzyszył prawdziwy polityczny dramat⁷.

Mianowicie, jeszcze w 1964 r. polsko-amerykański slawista i kierownik Katedry Języków Słowiańskich Uniwersytetu w Chicago prof. Edward Stankiewicz zaproponował, by wyróżnić Koneskiego godnością doktora honoris causa tego Uniwersytetu. Propozycja ta szybko trafiła do Konwentu Godności Honorowych, który go wnikliwie rozpatrzył. Jednak niektórzy członkowie Konwentu obawiali się reakcji Greków. Uważali, że takie wyróżnienie może być przyjęte jako nieprzyjazny akt wobec Greków, którzy negowali fakt istnienia języka macedońskiego, macedońską tożsamość i w ogóle macedoński naród. W ten sposób decyzja o przyznaniu doktoratu honorowego Koneskiemu została odłożona do 1968 r. Był to być może jedyny w historii Uniwersytetu w Chicago przypadek, gdy odłożono podjęcie decyzji o przyznaniu godności doktora honoris causa. A powodem był tylko wielki strach przed jednym małym językiem.

Zresztą strach ten poniekąd był uzasadniony, ponieważ natychmiast po ceremonii do prezydenta Uniwersytetu zaczęły nadchodzić listy protestacyjne zawierające wyrazy niezadowolenia z powodu uznania „nieistniejącego języka” pewnego „nieistniejącego narodu”⁸.

Od tego incydentu minęło równo pół wieku. Ale niestety, ten strach wciąż jest obecny i to nie tylko w Ameryce. Jeśli na stronach internetowych instytucji Unii Europejskiej zechcą Państwo sięgnąć do dokumentów odnoszących się do naszego regionu, zauważą Państwo jedną dziwną rzecz. Jest wiele dokumentów przetłumaczonych na oficjalne języki naszego regionu. Ale tylko w naszym wypadku zamiast „język macedoński” pisze się „język Byłej Jugosłowiańskiej Republiki Macedonii”. O ile wiem, w slawistyce taki język nie istnieje.

W oficjalnym słowniku brukselskiej biurokracji i dyplomacji nie ma terminu „Republika Macedonii” i przymiotnika „macedoński”. Zamiast tego wielu

⁷ В. Фридман, *Блаже Конески и северноамериканската лингвистика*, „Македонистички студии” 2011.

⁸ *Ibidem*.

brukselskich wirtuozów poprawności politycznej wykorzystuje najpiękniejsze z możliwych epitetów dla nazwania mojego kraju i mojego narodu. Ale cel jest tylko jeden – uniknąć nazw Republika Macedonii, język macedoński, tożsamość macedońska, macedońska kultura. Tak więc, jeśli usłyszą Państwo, że ktoś mówi o jakimś bardzo pięknym europejskim kraju i przy tym z uporem unika użycia jego nazwy, jest wielce prawdopodobne, że chodzi o Republikę Macedonii.

Praktyka ta stała się do tego stopnia alarmująca, że w 2011 r. skierowałem pismo do ówczesnego przewodniczącego Komisji Europejskiej José Barosso, że nie przyjmę sprawozdania Komisji Europejskiej dotyczącego postępów Republiki Macedonii, jeśli w sprawozdaniu nie będzie przymiotnika „macedoński”. Praktyka taka nie jest w duchu „jedność w różnorodności”. I nie dotyczy ona wyłącznie tylko Unii Europejskiej. Kilka lat temu miała miejsce próba usunięcia terminu „język macedoński” z oficjalnego rejestru języków Organizacji Narodów Zjednoczonych. Musiałem skierować pismo do ówczesnego sekretarza generalnego Ban-Ki-moona, by nie dopuścić do realizacji takiego nieodpowiedzialnego zamiaru.

O czym to świadczy? Ci, którzy negują macedońską tożsamość i język macedoński, widzą rzeczywistość w krzywym zwierciadle. Zamiast dostosować swój zniekształcony obraz do rzeczywistości, usiłują dostosować rzeczywistość do swojego spaczzonego obrazu świata, w którym jak gdyby nie ma miejsca dla języka i tożsamości macedońskiej.

W obliczu takich doświadczeń Błaże Koneski obnażył błąd logiczny tych, którzy negują prawa narodu macedońskiego. Istotą problemu są podwójne standardy. Są narody, mówi Koneski, których prawa historyczne nie są poddawane w wątpliwość, a z drugiej strony są narody, którym tych praw się odmawia. Siły, które nie godzą się łatwo z samodzielnym rozwojem narodów, przygotowane są do wykorzystania całego aparatu naukowego dla obrony swoich nienaukowych i nieprzystających do rzeczywistości poglądów⁹. A upolityczniona nauka nie jest prawdziwą nauką. Dlatego przy innej okazji powiedział: „gdy kodyfikowany był literacki język macedoński [...] oni mimo to znajdowali w nim jakąś wadę, ponieważ są oni głęboko przeciwni samemu językowi macedońskiemu, a nie tylko jakiejś jego konkretnej formie”¹⁰.

Naród i język są fenomenami historycznymi i jako takie mają prawo do swojej historii. Odbieranie narodowi historycznego prawa do samodzielności językowej jest równoznaczne z tyranią. Rozwiązanie, mówi Koneski, nie polega na drobnym handlu z tymi, którzy pretendują do trzymania klucza od przeszłości pewnego narodu, by w ten sposób negocjować jego historyczne prawa, tylko na uznaniu

⁹ Б. Конески, *Македонскиот јазик во развојот на словенските литературни јазици*, „Култура” 1968.

¹⁰ В. Стојчевска-Антиќ, *Мојот професор пророк*, „Култура” 2017.

historycznych praw wszystkich narodów, które były w stanie ukształtować się we współczesne narody.

Dlaczego tyle mówię o Koneskim? Ponieważ w jego życiu znalazło odzwierciedlenie życie narodu macedońskiego i życie Republiki Macedonii. Właśnie dlatego Koneski ostrzegł nas, Macedończyków: „bardziej niż wszystko inne język odzwierciedla wszystko, co w nim stworzono, zarówno w postaci tekstów mówionych, jak i pisanych, jest on najbliższy naszej idealnej ojczyźnie, jest on, prawdę mówiąc, naszą najpełniejszą ojczyzną”¹¹.

Najważniejszym miernikiem wartości jakiegoś narodu jest konsensus wokół tego, co nie jest do sprzedania, tego, co nie może być przedmiotem targów i pertraktacji. Pojawiły się pokolenia, które jakby zapomniały o testamencie Koneskiego.

Gdy to mówię, Republika Macedonii staje być może przed największym wyzwaniem od czasu jej powstania. Chodzi o prawa historyczne i prawo do samostanowienia. Prawo do samostanowienia oznacza, że tylko naród ma prawo decydować o swoim losie, że nikt inny nie jest upoważniony do interweniowania siłą w jego życie, do niszczenia jego szkół i innych instytucji, do dokonywania gwałtu na jego obyczajach i sposobie bycia, do niszczenia jego języka, do pozbawiania go praw. Prawo do samostanowienia oznacza, że naród może zorganizować swoje życie zgodnie ze swoją wolą. Ma prawo do całkowitej secesji (oddzielenia się). Wszystkie narody są suwerenne i wszystkie są sobie równe.

Z prawa do samostanowienia wynika również prawo narodu do wyboru swojej nazwy i nazwy swojego państwa, które stworzył, jak również prawo do wyboru nazwy języka, którym się posługuje. Prawo wyboru nazwy jest nieoddzielną częścią prawa do samostanowienia.

Jednak Grecja wraz z Porozumieniem Prespańskim narzuca nam nową nazwę państwa i żąda, by była ona stosowana *erga omnes* – w relacjach międzynarodowych i w kraju. Planowane jest, że dokonamy zmiany konstytucji. Dzięki temu porozumieniu Grecja będzie mogła sprawować nadzór nad tym, jakiej nazwy używamy sami w stosunku do siebie, ale także w jaki sposób zwracać się do nas będą inne państwa. Z chwilą przyjęcia Porozumienia ulegną zmianie nazwy naszych instytucji, podręczniki naszych dzieci będą podlegać cenzurze, naszym obywatelom uniemożliwi się korzystanie z prawa do wyrażania swojej macedońskiej tożsamości. Zostanie uregulowana nazwa naszego języka. Jedną ważną część sposobu naszego życia będzie zależała od woli Grecji. Jest to cenzura świadomości i autocenzura zbiorowej świadomości narodu macedońskiego, gwałt na naszej zbiorowej pamięci. To, co państwo greckie czyniło w stosunku do Macedończyków w Grecji, teraz, z chwilą podpisania Porozumienia Prespańskiego, chce czynić w stosunku do Macedończyków w Republice Macedonii.

¹¹ Б. Конески, *Слово за јазикот – Јазикот е единствена наша комплетна татковина*, „Нова Македонија”, 29 III 1968.

Współczesna historia pokazała, że Bałkany są ojczyzną precedensów. Jeśli w stosunku do nas czynione są takie szkodliwe precedensy ograniczające naszą suwerenność i polityczną niezawisłość, zasadne jest pytanie, kiedy znajdą one zastosowanie w innych krajach.

W przeciwieństwie do polityzacji nauki, idącej ze strony wielu europejskich i światowych ośrodków wpływów, mamy przykład Polski, polskiej nauki, polskiej slawistyki. Wspomniałem już, że Polska otworzyła drzwi dla dzieci macedońskich podczas wojny domowej w Grecji i stała się drugim domem dla bezdomnych i schronieniem dla uchodźców. Są oni dziś solidnym mostem między naszymi krajami i narodami. Jeden z takich uchodźców, Kole Simiczyjew, był nawet profesorem Uniwersytetu Wrocławskiego.

Nasze kraje ustanowiły stosunki dyplomatyczne 25 lat temu. Pierwszy wybrany demokratycznie premier Tadeusz Mazowiecki bronił prawa narodu macedońskiego i Republiki Macedonii do samostanowienia i godności osoby ludzkiej. Stosunki te uległy umocnieniu w 2005 r., gdy Rzeczpospolita Polska zdecydowała o użyciu konstytucyjnej nazwy Republiki Macedonii w komunikacji bilateralnej. Jesteśmy szczerze wdzięczni za tę pryncypialną decyzję.

Rzeczpospolita Polska jest wielkim przyjacielem, szczerym partnerem i krajem zdecydowanie wspierającym Republikę Macedonii w Unii Europejskiej i w NATO. Swoje wsparcie pokazała w sposób czynny w czasie europejskiego kryzysu migracyjnego. Polska była jednym z kilku krajów członkowskich Unii Europejskiej, który trafnie ocenił, że łańcuch jest mocny na tyle, na ile mocne jest jego najsłabsze ogniwo. Na kontynencie europejskim tym ogniwo jest Republika Macedonii. Mój kraj wytrzymał napływ fali migrantów dzięki pomocy, którą otrzymał nie od Brukseli, ale od Czwórki Wyszehradzkiej i krajów położonych wzdłuż bałkańskiego szlaku emigracyjnego.

Gdy tu przemawiam, południową granicę Macedonii patrolują polscy policjanci. Pomagają oni macedońskiej armii i macedońskiej policji w ochronie Europy przed groźbą płynącą z terytorium samej Unii Europejskiej. To paradoks – policjanci kraju członkowskiego Unii Europejskiej rozlokowani są na terytorium kraju, który nie jest członkiem Unii Europejskiej, by chronić Europę przed groźbą, która przychodzi z terytorium kraju będącego członkiem Unii Europejskiej, Grecji.

Dlatego jako prezydent Republiki Macedonii pragnę publicznie wyrazić naszą wdzięczność Polsce i innym krajom, które pomagają nam chronić Europę. Jesteśmy wdzięczni nie tylko państwu polskiemu, ale i polskiej nauce. Nauka polska żywo interesowała się Macedonią i językiem macedońskim.

W czasie, gdy propaganda krajów sąsiadujących z Macedonią zawłaszczała język macedoński, znany slawista Mieczysław Małecki jednoznacznie stwierdził, że dialekty macedońskie nie mogą być traktowane ani jako serbskie, ani jako bułgarskie, ale jako odrębny język. Małecki systematycznie zbadał kilka archaicznych

dialektów macedońskich w okolicy Salonik i to na krótko przed tym, jak Grecja usunęła je ze swojej mapy językowej. W ten sposób nie tylko potwierdził teorię pochodzenia języka starosłowiańskiego, ale też pozostawił trwałe świadectwo obecności języka macedońskiego na tym terytorium¹².

Wybitny językoznawca Małecki był jednym z twórców macedonistyki w Polsce. Jego dzieło kontynuowali tacy slawiści, jak: Zbigniew Gołąb, Zdzisław Stieber, Włodzimierz Pianka, Krzysztof Wrocławski, pierwsza dama światowej slawistyki Zuzanna Topolińska, Mieczysław Karaś, Jan Sokołowski, Mira Solecka, Stanisław Karolak, Irena Sawicka, Iwona Łuczaków, Anna Korytowska i wielu, wielu innych.

Dzięki Seminarium Języka, Literatury i Kultury Macedońskiej, Republika Macedonii stała się celem podróży dla setek polskich slawistów. W ciągu lat ukształtował się krąg zaufania, w którym macedoniści z Republiki Macedonii mogą stawiać najtrudniejsze pytania dotyczące języka macedońskiego, nie wątpiąc w najmniejszym stopniu w szczerą intencję swoich polskich rozmówców. Częścią takiego intelektualnego ścierania się idei jest również projekt „Polski-macedoński. Konfrontacja gramatyczna”, którego inicjatorami i realizatorami byli przez wiele lat prof. prof. Zuzanna Topolińska i Bożydar Vidoeski. Ten wspólny projekt zapoczątkowany został w ramach współpracy Instytutu Języka Polskiego PAN i Wydziału Lingwistyki i Literatury Macedońskiej Akademii Nauk i Sztuk, a kontynuowany jest obecnie na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego. Realizowany jest on już cztery dziesięciolecia. Jestem wdzięczny Panu Rektorowi Jezierskiemu, dzięki któremu mógł ukazać się ostatni, 10. tom projektu autorstwa Zuzanny Topolińskiej, zatytułowany „Polski-macedoński. Konfrontacja (nie tylko) gramatyczna. Spirala ewolucji”. Jest tu z nami prof. Jan Sokołowski, który kieruje obecnie projektem na Uniwersytecie Wrocławskim¹³.

Tak jak Polska stoi po stronie sprawiedliwości, tak samo nauka polska stoi zdecydowanie po stronie prawdy. I właśnie dlatego mam prawo powiedzieć Państwu: po 25 latach, jakie minęły od przesłania Koneskiego, po macedońsku wciąż mówi niewielu ludzi, w niektórych kręgach jest on uważany za młody język i dlatego wciąż jego istnienie poddawane jest w wątpliwość. I po 25 latach wciąż pojawia się pytanie: czy warto tworzyć i komunikować się w małym języku?

Wierzę, że warto i to co najmniej z dwóch powodów. Po pierwsze, jako międzypokoleniowy kod generacyjny język jest łącznikiem między przodkami i potomkami. Język, jego semantyka, symbole i gramatyka tworzone są w oparciu o percepcję, jaką narody i wspólnoty przyjmowały jako rzeczywistość. Warto mówić i tworzyć w małym języku, który ma unikalną percepcję świata, ponieważ w ten sposób i świat jest bogatszy. Nasza Europa jest bogatsza.

¹² Б. Видоески, *op.cit.*

¹³ J. Sokołowski, *Dobra tradycja współpracy naukowej Uniwersytetu Wrocławskiego z Macedonią trwa*, „Przegląd Uniwersytecki” 2015, nr 2 (207).

Po drugie, język macedoński to *lingua franca*, dzięki której członek jednej wspólnoty językowej porozumiewa się z członkami innych wspólnot etnicznych. Jest to część naszej wspólnoty językowej. Naszą siłą jest nasza różnorodność, a gwarancją naszej różnorodności jest nasza jedność. Wyrazem tej jedności jest język macedoński. Zachowanie i tworzenie języka macedońskiego jest obowiązkiem w stosunku do przeszłości i wkładem w przyszłość. Strażnikami tego języka i tego dziedzictwa są również wszyscy macedońscy, w tym także macedońscy polscy. Szczególnie ważne miejsce zajmuje działająca przy Instytucie Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Wrocławskiego Pracownia Macedonistyki, która jest dziś najważniejszym partnerem macedońskich instytucji akademickich w Polsce¹⁴.

Dlatego w obliczu ważnych wyzwań stojących przed Republiką Macedonii i narodem macedońskim znów są nam potrzebni nasi przyjaciele, by chronić za nas to, co sami możemy łatwo utracić. Polscy macedońscy i macedońscy innych krajów są strażnikami naszej najpełniejszej ojczyzny, ponieważ jak to ujął Koneski „tam, dokąd sięga nasz język, dotąd sięga nasza ojczyzna”.

Z j. macedońskiego tłumaczył prof. Jan Sokołowski

Abstract

Gorge Ivanov

Bridges of friendship and cooperation Macedonia – Poland

A lecture by President Gorge Ivanov points to the history of cultural and scientific relations between Poland and Macedonia. Attention was paid to the formation of the Macedonian language, the role of Polish Slavists and the key achievements of Blaže Koneski, who was awarded the doctor honoris causa of the University of Wrocław in 1973. The text is also devoted to the issue of shaping Macedonian identity.

Keywords: Bilateral cultural and scientific relations, Macedonia, Poland

---

¹⁴ Z. Topolińska, *Zmiana perspektywy. Gawęda nie tylko językoznawcza*, Kraków 2015; 3. Тополиńska, *Мојот животен пат*, „МАНУскрипт” 2016, Година II, 1-2.

References

- De Bray, R. G. A., *Guide to the South Slavonic Languages*, Columbus 1980.
- Fridman, V., *Blaže Koneski i severnoamerikanskata lingvistika*, „Makedonistički studii” 2011.
- Koneski, B., *Krste Petkov Misirkov*, „Sovremenost” 1964, nr XIV, 1.
- Koneski, B., *Makedonskiot jazik vo razvojt na slovenskite literaturni jazici*, „Kultura” 1968.
- Koneski, B., *Pišuvanje na „mal” jazik*, „Nova Makedonija”, 17 XI 1993.
- Koneski, B., *Slovo za jazikot – Jazikot e edinstvena naša kompletna tatkovina*, „Nova Makedonija”, 29 III 1968.
- Lettera Apostolica „Egregiae Virtutis” del sommo Pontefice Giovanni Paolo II con ia quale i Santi Cirillo e Metodjo vengono proclamati Compatroni d’Europa*, 1980.
- Sokołowski, J., *Dobra tradycja współpracy naukowej Uniwersytetu Wrocławskiego z Macedonią trwa*, „Przegląd Uniwersytecki” 2015, nr 2 (207).
- Sokołowski, J., *Kartka z dziejów polsko-macedońskich stosunków naukowych*, „Makedonski jazik” 2001, Godina LI-LII.
- Stojčevska-Antiќ, V., *Mojot profesor prorok*, „Kultura” 2017.
- Topolinjska, Z., *Mojot životen pat*, „MANUskript” 2016, Godina II, 1-2.
- Topolińska, Z., *Zmiana perspektywy. Gawęda nie tylko językoznawcza*, Kraków 2015.
- Vidoeski, B., *Prilozi za razvojt na makedonističkata lingvistika*, Skopje 2013.

Ġorge Iwanow – dr politologii, w latach 2009-2019 prezydent Republiki Macedonii

Jacek Wojnicki

Ewolucja systemu partyjnego Republiki Macedonii Północnej

Wprowadzenie

Artykuł omawia zagadnienie ewolucji systemu partyjnego Republiki Macedonii Północnej. Taką nazwę nosi oficjalnie od stycznia 2019 r., na mocy dwustronnego porozumienia, dawna republika jugosłowiańska¹. Cezura czasowa artykułu zawiera się w dwóch datach – z jednej strony wyznacza ją rok 1990 – czyli zniesienie monopolistycznej pozycji zajmowanej przez Związek Komunistów Macedonii, a z drugiej 2016 rok – data ostatnich wyborów parlamentarnych. Interesujące wydaje się porównanie ewolucji systemu partyjnego Macedonii z innymi państwami postjugosłowiańskimi, wszak republiki te stanowiły do 1991 r. jeden organizm państwowy (a w przypadku Czarnogóry i Serbii nawet dłużej, do maja 2006 r.). Elekcja do Zgromadzenia – organu ustawodawczego Republiki odbywała się dotychczas ośmiokrotnie².

Analiza powinna być rozpoczęta od 1990 r., gdy – jeszcze w warunkach federacji jugosłowiańskiej – poszczególne republiki inicjowały mniej lub bardziej zaawansowane reformy polityczne i gospodarcze. Warto dodać w tym miejscu, iż władze federalne były zbyt osłabione, aby narzucić jeden scenariusz zmian polityczno-ustrojowych elitom republikańskim. Najwcześniej zmiany wewnętrzne – pozostające pod wpływem wydarzeń w Polsce oraz na Węgrzech – zostały zaainaugurowane w Słowenii (stosowne zmiany przeprowadzono już we wrześniu 1989 r., umożliwiając tworzenie ugrupowań społeczno-politycznych). Drugą republiką, która przeprowadziła podobne regulacje ustrojowe była Chorwacja, w grudniu 1989 r. zadeklarowano na tamtejszym kongresie Związku Komunistów Chorwacji – wielopartyjność³.

¹ M. Szpala, *Macedonia: parlament za zmianą nazwy państwa*, „Komentarze OSW”, 15 I 2019.

² <http://www.parties-and-elections.eu/macedonia.html> (12 VII 2019); T. Karakamiszewa, *Izbori i izborni sistemi*, Skopje 2004, s. 248-290.

³ J. Wojnicki, *Proces instytucjonalizacji przemian ustrojowych w państwach postjugosłowiańskich*, Pułtusk 2007; E. Bujwid-Kurek, *Państwa pojugosłowiańskie. Szkice politologiczne*, Kraków 2008; K. Krysienieł, *System polityczny Republiki Chorwacji*, Poznań – Chorzów 2007;

Sytuacja Macedonii była bardziej skomplikowana. Tradycja państwowa wspomnianej republiki nie należała do długich. Poza tym toczył się spór o tożsamość etniczną ludności macedońskiej pomiędzy Grekami a Bułgarami. Republika należała do biedniejszych i mniej rozwiniętych gospodarczo podmiotów, stąd dość długo politycy macedońscy optowali za pewnego rodzaju kompromisem określającym dalsze funkcjonowanie wspólnego państwa Słowian Południowych. Wysiłki negocjacyjne symbolizowały dwa nazwiska: Kiro Gligorova oraz Vasil Tupurkovskiego (nazywanego z racji swojej aktywności dyplomatycznej we wspomnianym okresie – Kissingerem Bałkanów). Dopiero po ostatecznym odłączeniu się od państwa związkowego Słowenii i Chorwacji zaczęto rozważać scenariusz separacji republiki macedońskiej⁴.

Rozwinięcie

Klasyczne podziały systemów politycznych zakładają używanie zarówno kryteriów jakościowych, jak i ilościowych. Jak podkreśla Konstanty Adam Wojtaszczyk kryterium ilościowe odwołuje się do liczby partii funkcjonujących legalnie w państwie i uczestniczących w mechanizmach sprawowania władzy publicznej. Warto odnotować, iż podstawą rozróżnienia nie są wszystkie legalnie działające ugrupowania polityczne, ale tylko te, które mają realną szansę na zdobycie władzy i na uczestniczenie w jej sprawowaniu⁵. Bazując tylko na kryteriach ilościowych Giovanni Sartori zaproponował następującą typologię systemów partyjnych: jednej partii, partii hegemonicznej, partii predominującej, system dwupartyjny, ograniczonego pluralizmu, ekstremalnego pluralizmu oraz zatimizowany⁶. Z kolei Marek Sobolewski rozróżniał systemy dwupartyjne oraz wielopartyjne. Wśród tej drugiej wymienionej kategorii można było wymienić cztery warianty: rozbitcia

---

P. Żurek, *Słowenia w walce o niepodległość (1980-1992): wyjść z cienia Jugosławii*, Kraków 2019; D. A. Dyker, *The Degeneration of the Yugoslav Communist Part as a Managing Elite – a Familiar East European Story?*, [w:] *Yugoslavia and After. A Study in Fragmentation, Despair and Rebirth*, red. D. A. Dyker, I. Vejvoda, London – New York 1996, s. 48-60; A. Agh, *The Politics of Central Europe*, London 1998, s. 171-190.

⁴ I. Stawowy-Kawka, *Historia Macedonii*, Wrocław 2000; A. M. Polkowska, *Macedonia*, Wrocław 2000; A. Koseski, *Macedonia: od republiki związkowej do państwa unitarnej*, [w:] *W bałkańskim kręgu*, Warszawa – Pułtusk 2013, s. 151-161; idem, *Główne problemy transformacji w Republice Macedonii (1991-2000)*, [w:] *W bałkańskim kręgu...*, s. 163-167; *Yugoslavia and After. A Study in Fragmentation, Despair and Rebirth*, red. D. A. Dyker, I. Vejvoda, London – New York 1996; T. Grujoski, *Raspadot na SFRJ. Studija i svedoshtvo*, Skopje 2003; T. Čejreganov, *Patot do nezavisnosta*, [w:] *Miejsce Macedonii na Bałkanach: Historia, polityka, nauka*, red. I. Stawowy-Kawka, Kraków 2005, s. 19.

⁵ K. A. Wojtaszczyk, *Współczesne systemy partyjne*, Warszawa 1992, s. 43.

⁶ K. Sobolewska-Mysłik, *Partie i systemy partyjne na świecie*, Warszawa 2004, s. 110.

wielopartyjnego, wielopartyjny, ale ustabilizowany (tzw. system dwublokowy), kooperacji partii oraz partii dominującej⁷. Jerzy Wiatr w swojej typologii dywersyfikował systemy partyjne rywalizacyjne (państw kapitalistycznych) oraz pozabawione rywalizacji (państw socjalistycznych). Pozwala to na rozróżnienie zmiennej ilościowej (wielopartyjne i dwupartyjne) oraz zmiennej systemowej (system partii dominującej, system partii hegemonicznej i system monopartyjny)⁸.

Wedle kryteriów jakościowych uwzględnionych przez Gordona Smitha (wielkość głównych partii oraz ich stanowisko wobec społecznie istotnych kwestii spornych) można zastosować następującą typologię systemów partyjnych: system nierównowagi, system rozproszenia i system równowagi⁹. Przy czym system nierównowagi zakłada długotrwałą dominację jednego ugrupowania, system rozproszenia występuje przy znacznej liczbie partii politycznych, a żadna z nich nie zajmuje pozycji dominującej. Z kolei system równowagi zakłada występowanie dwóch-trzech ugrupowań uzyskujących podobne społeczne poparcie i zamieniających się cyklicznie przy władzy.

Natomiast Peter Mair zaproponował klasyfikację opartą na kryterium poparcia dla ugrupowań politycznych podczas kolejnych, cyklicznych wyborów parlamentarnych. Powyższa klasyfikacja opiera się na dwóch podstawowych zmiennych – uzyskanych przez duże partie oraz małe ugrupowania polityczne. Klauzula 15% oddziela pierwszą kategorię partii od drugiej. Zaproponowana typologia systemów partyjnych uwzględniała następujące modele: system wielkich partii, system partii małych, pośrednie systemy partyjne oraz przejściowe systemy partyjne¹⁰.

Skupiając się na modelach systemów państw przechodzących od systemu autorytarnego do demokratycznego na przełomie lat 80. i 90. XX wieku (państwa powstałe z federacji jugosłowiańskiej mieszczą się w nim) Andrzej Antoszewski i Ryszard Herbut zwracają uwagę na znaczną płynność formatów i mechanizmów. Charakteryzują się wielopartyjnością, mniej lub bardziej są sfragmentaryzowane. Politolodzy wymieniają dwie podstawowe kategorie: systemów dwublokowych oraz wielobiegunowy. Podstawowym kryterium, pozwalającym na ich rozróżnienie, jest wymiar rywalizacji pomiędzy stronnictwami politycznymi¹¹. W kontekście kształtowania się systemów wielopartyjnych w państwach postkomunistycznych warto odwołać się również do opinii politologa Aleksandra Smolara. Podkreślał on występowanie z jednej strony partii modernizacyjnych, które chciały dogonić

⁷ M. Sobolewski, *Partie i systemy partyjne świata kapitalistycznego*, Warszawa 1977, s. 424 i nast. *Studies in Polish Political System*, red. J. Wiatr, Warszawa 1967, s. 119.

⁸ G. Smith, *Życie polityczne w Europie Zachodniej*, Warszawa 1992, s. 116.

¹⁰ *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*, red. M. Żmigrodzki, W. Sokół, Lublin 2005, s. 118.

¹¹ Por. A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne współczesnego świata*, Gdańsk 2001, s. 196.

Zachód, a z drugiej strony partii tożsamości, które koncentrowały uwagę na problemach wspólnoty narodowej, zakorzenienia, wiary i tradycji¹².

Powstają następujące pytania badawcze: jak można zakwalifikować system partyjny Republiki Macedonii Północnej i jak się on prezentuje na tle innych republik postjugosłowiańskich? Kolejne pytanie badawcze pozwoli na ukazanie ewolucji i czynników stałych systemu partyjnego w omawianym państwie bałkańskim.

Najmniej problemów mamy z analizą systemu partyjnego funkcjonującego w ramach republiki związkowej Macedonii do 1990 r. Od 1946 r. charakteryzował się on dominującą pozycją (wręcz hegemoniczną) Komunistycznej Partii Macedonii, a od listopada 1952 r. – Związku Komunistów Macedonii. Obie wspomniane organizacje stanowiły republikańskie struktury funkcjonującej na poziomie federacji odpowiednio Komunistycznej Partii Jugosławii (*Komunistička partija Jugoslavije* – KPJ), a potem – Związku Komunistów Jugosławii (*Savez Komunističke Jugoslavije* – SKJ). W ramach kolejnych elekcji do parlamentu republikańskiego o mandaty deputowanych ubiegali się kandydaci komunistyczni oraz bezpartyjni umieszczeni na listach masowej organizacji społeczno-politycznej – Socjalistycznego Związku Ludu Pracującego Macedonii¹³.

Przełomowe wydarzenie miało miejsce w styczniu 1990 r., gdy na ogólnokrajowym kongresie Związku Komunistów Jugosławii w Belgradzie doszło do sporów i konfliktów pomiędzy delegatami reprezentującymi Słowenię i Chorwację z jednej strony, a Serbię i Czarnogórę z drugiej. W powyższym konflikcie delegaci z Bośni i Macedonii próbowali zająć pozycję rozjemczą. Rozbieżności dotyczyły dwóch węzłowych problemów – po pierwsze, miejsca ugrupowania (będącego *de facto* koalicją sześciu ugrupowań na poziomie republikańskim) w zmieniającym się systemie politycznym państwa (i republik zarazem), stopnia ich reform wewnętrznych wedle kryterium ideowo-programowego w kierunku socjaldemokratycznym (co jednoznacznie proponowali delegaci z Lublany i Zagrzebia), a po drugie, stopnia zmian organizacyjnych w samym Związku Komunistów Jugosławii, stopnia centralizacji struktur i mechanizmów podejmowania decyzji. Kongres po trzech dniach obrad został przerwany, a delegaci nie wrócili już na salę obrad. Najważniejszy instrument sprawowania władzy politycznej w państwie federalnym został sparaliżowany¹⁴. Jak trafnie konkludował polski badacz jugosłowiańskiego systemu władzy:

¹² Zob. „Newsweek Polska” 2019, nr 27, s. 11.

¹³ Por. I. Stawowy-Kawka, *op.cit.*, s. 277-284; T. Karakamiszewa, *op.cit.*, s. 243-248.

¹⁴ W. Walkiewicz, *Jugosławia. Państwa sukcesyjne. Historia państw świata w XX wieku*, Warszawa 2000; M. J. Zacharias, *Komunizm, federacja, nacjonalizmy: system władzy w Jugosławii 1943-1991: powstanie, przekształcenia i rozkład*, Warszawa 2004, s. 472-475; D. M. Perry, *The Republic of Macedonia: finding its way*, [w:] *Politics, Power, and the Struggle for Democracy in South-East Europe*, red. K. Dawisha, B. Parrott, Cambridge 1997, s. 226, T. Grujoski, *op.cit.*, s. 209-219.

w Jugosławii zaś głównym czynnikiem podziałów w partii, a następnie – jej rozpadu, było nie tyle stanowisko różnych grup społecznych i członków SKJ wobec ideologii i praktyki systemu komunistycznego, ile skłócenie, skonfliktowanie przedstawicieli różnych narodów i narodowości w ramach Związku Komunistów Jugosławii. Powstało ono w wyniku swoistego powiązania osobistych ambicji i aspiracji działaczy partyjnych z wyraźnym zróżnicowaniem interesów narodowych w poszczególnych republikach jugosłowiańskich¹⁵.

Dnia 1 IV 1990 r. macedoński parlament uchwalił ustawę o organizacjach społecznych i stowarzyszeniach obywatelskich. Regulacje powyższe umożliwiły legalizację istniejących nielegalnie ugrupowań politycznych oraz stwarzały możliwość rejestracji nowych stronnictw politycznych. Jednocześnie władze republiki zgodziły się rozpisnąć wybory parlamentarne na listopad 1990 r., z udziałem wielu list wyborczych (po raz pierwszy od 1945 r.)¹⁶. Natomiast ustawa o partiach politycznych została uchwalona przez macedoński parlament dopiero 28 VII 1994 r.¹⁷.

Formowanie się macedońskiej sceny politycznej przebiegało w kilku etapach. Pierwszy wyrażało przekształcenie republikańskiego oddziału SKJ – w ugrupowanie z dodatkiem Partii Demokratycznych Przemian (PDP), co miało wyrażać proreformatorski wymiar stronnictwa. Partia wyrażała przywiązanie „do demokratycznych europejskich tradycji”, deklarowała przeprowadzenie reform rynkowych w celu uformowania skutecznej gospodarki narodowej, włącznie z transformacją systemu własności. Drugim etapem było ukształtowanie republikańskiej struktury Związku Sił Reformatorskich (*Sojuz na Reformskite Sili na Makedonija* – SRSM), ugrupowania politycznego, które miało stanowić wsparcie polityczne federalnego rządu Ante Markovicia. Ugrupowanie największe poparcie (rzędu kilkunastu procent oddanych głosów) uzyskało w dwóch multietnicznych republikach – Bośni i Hercegowinie oraz właśnie w Macedonii. SRSM opowiadał się za przekształceniem federacji przy utrzymaniu wspólnego państwa oraz reformami społeczno-politycznymi i gospodarczymi. Trzecią fazą było ujawnienie struktur podziemnych Wewnętrznej Macedońskiej Organizacji Rewolucyjnej (*Vnatrešna Makedonska Revolucionerna Organizacija* – VMRO), po które sięgnięto formując ugrupowanie narodowych interesów politycznych. Zwieńczeniem kształtowania się systemu partyjnego było powstanie ugrupowań reprezentujących mniejszość albańską¹⁸.

¹⁵ M. J. Zacharias, *op.cit.*, s. 475.

¹⁶ P. Rzeżocki, *Macedonia*, [w:] *Partie i systemy partyjne państw Europy Środkowej i Wschodniej*, red. M. Migalski, Sosnowiec 2005, s. 213.

¹⁷ https://old.sec.mk/arhiva/1998_Parlamentarni/html/zakon_za_politi_ki_partii.htm (13 VII 2019).

¹⁸ J. B. Allcock, *Yugoslavia*, [w:] *New Political Parties of Eastern Europe and the Soviet Union*, red. B. Szajkowski, Harlow 1991, s. 331-339; K. Krysienieli, J. Wojnicki, *Partie i systemy partyjne państw byłej Jugosławii*, Pułtusk – Warszawa 2009.

Analitycy macedońskiej sceny politycznej wymieniają cztery kluczowe segmenty jej formowania: 1) wznowienie działalności ugrupowań z końca XIX oraz początku XX stulecia; 2) przeobrażanie ugrupowań komunistycznych w nowe partie polityczne; 3) powstawanie partii narodowych na bazie etnicznych interesów społeczno-politycznych; 4) kształtowanie się innych nowych stronnictw (wedle formowania interesów obywatelskich, politycznych, społecznych i regionalnych)¹⁹.

Do pierwszej grupy ugrupowań politycznych można zakwalifikować VMRO-DPMNE (*Demokratska Partija za Makedonsko Nacionalno Edinstvo*), do drugiej SDSM (*Socijaldemokratski Sojuz na Makedonija*), do trzeciej ugrupowania albańskie (DUI – *Demokratska Unija za Integracija*; DPA – *Demokratska Partija na Albancite*), a do czwartej – np. ugrupowania obywatelskie (GROM – *Gradjanska Opcija za Makedonija*), liberalne czy regionalne.

W pierwszym okresie – do połowy lat 90. XX w. uformowało się ok. 60 ugrupowań politycznych, co pozwoliło niektórym badaczom mówić o zatimizowanym pluralizmie w Republice Macedonii. Pogląd ten wydaje się przerysowany i niesłuszny, bowiem większość z wymienionej grupy stronnictw to inicjatywy lokalne (oraz towarzyskie) o małej skali rozpoznawalności na scenie politycznej. Liczących ugrupowań – w tym zasiadających w Zgromadzeniu – pozostawało niezmiennie kilka²⁰. „Wysyp” sporej liczby niewielkich (i w związku z powyższym nieznaczących) inicjatyw politycznych był cechą charakterystyczną pluralizacji systemów politycznych w państwach postkomunistycznych (w tym w republikach związkowych Jugosławii)²¹.

Od listopada 1990 r. przeprowadzono w Macedonii dziewięć elekcji parlamentarnych, które – w mniejszej lub większej formie – odpowiadają kryterium rywalizacji wielopartyjnej. Warto odnotować, iż do 2006 r. (piąta elekcja do Zgromadzenia) występowały wybory cykliczne, odbywane zgodnie z konstytucyjnie określonym terminem 4-letniej kadencji ciała ustawodawczego. Kolejne elekcje były organizowane przed terminem, co nie tyle wiązało się z kryzysem parlamentarnym, lecz w większym stopniu oznaczało wykorzystywanie elekcji jako testu popularności rządzącego ugrupowania VMRO-DPMNE pod kierownictwem Nikoły Grujewskiego. Dążył on do ugruntowania swojej władzy (i macierzystego ugrupowania politycznego) za pomocą tzw. demokracji plebiscytarnej²². Jak konkludowała badaczka bałkańskiej polityki, scena polityczna w Macedonii zdo-

¹⁹ T. Karakamiszewa, *op.cit.*, s. 247-248.

²⁰ *Ibidem*, s. 247.

²¹ K. A. Wojtaszczyk, *Partie i stronnictwa w strukturze politycznej państwa*, [w:] *Przeobrażenia ustrojowe w Polsce*, red. E. Zieliński, Warszawa 1993, s. 93-97.

²² M. Szpala, *Macedonia: pozorna demokracja w cieniu kryzysu*, „Komentarze OSW”, 1 IV 2016; idem, *Wybory w Macedonii – autorytaryzm w podzielonym społeczeństwie*, „Komentarze OSW”, 8 V 2014.

minowana została przez cztery partie polityczne, kontrolowane przez silnych liderów partyjnych, którzy wraz z wąską grupą popleczników podejmują kluczowe decyzje. Główną osią podziałów stała się przynależność etniczna, a poszczególne ugrupowania skupiają się na dyskredytowaniu konkurentów jako niezdolnych do obrony interesów własnych grup etnicznych²³.

Warto również odnotować wysoką stabilność systemu politycznego omawianej republiki postjugosłowiańskiej, zmiany następowały poza głównymi ugrupowaniami politycznymi. We wszystkich elekcjach uczestniczyły tylko SDSM (choć za pierwszym razem w listopadzie 1990 r. pod inną nazwą) oraz VMRO-DPM-NE. Stałym elementem sceny partyjnej stały się ugrupowania reprezentujące interesy mniejszości albańskiej, co nie powinno dziwić przy założeniu, iż stanowi ona ok. 1/4 ludności państwa. Od 2002 r. (pierwsza elekcja po porozumieniu ochrydzkim) głównym reprezentantem interesów politycznych Albańczyków stała się Demokratyczna Unia Integracji (DUI). Drugim istotnym stronnictwem ludności albańskiej była natomiast DPA – Demokratyczna Partia Albańczyków, o charakterze bardziej konserwatywnym²⁴.

Stałym elementem macedońskiej sceny politycznej był segment postkomunistyczny. Nie jest to zjawisko zadziwiające, biorąc pod uwagę uwarunkowania polityczne, ustrojowe i historyczne omawianego państwa bałkańskiego. We wszystkich elekcjach uczestniczyło ugrupowanie odwołujące się do haseł lewicowych i tradycji Związku Komunistów Macedonii (z czasem – należy odnotować – coraz słabiej). Odwoływano się również do tzw. jugonostalgii oraz bezpieczeństwa socjalnego symbolizowanego przez czasy trwania federalnego państwa Marszałka Tity²⁵. Podobnie stałym elementem systemów partyjnych innych państw postjugosłowiańskich są ugrupowania postkomunistyczne, o zróżnicowanym zakresie przeobrażeń wewnętrznych oraz ideowo-programowych. Jedynie w Bośni i Hercegowinie z racji ukształtowanej tam mozaiki etnicznej, partie postkomunistyczne zostały zepchnięte przez ugrupowania narodowe na dalszy plan²⁶.

Również pozycja głównej partii prawicowej VMRO-DPMNE pozostawała nie zagrożona. Sięgnięto po szyld ugrupowania rewolucyjnego z końca XIX w., choć trudno zakwalifikować to stronnictwo do kategorii tzw. partii historycznych, występującej często w państwach postkomunistycznych (w tym republikach

²³ *Ibidem*.

²⁴ <http://www.parties-and-elections.eu/macedonia.html> (11 VII 2019).

²⁵ M. Rusiecka, *Drogi transformacji partii postkomunistycznych w państwach byłej Jugosławii: zmiana oblicza programowego, modelu przywództwa, struktury organizacyjnej i roli partii w systemie politycznym*, [w:] *Partie polityczne – przywództwo partyjne*, red. J. Sielski, M. Czerwiński, Toruń 2008, s. 286-300.

²⁶ Zob. szerzej: K. Krysieniak, *W cieniu Dayton. Bośnia i Hercegowina między etnokracją i demokracją konsocjonalną*, Warszawa 2012; *Bośnia i Hercegowina 15 lat po Dayton: przeszłość – teraźniejszość – perspektywy: studia i szkice*, red. P. Chmielewski, S. L. Szczesio, Łódź 2011.

postjugosłowiańskich)²⁷. Jak wskazywali analitycy VMRO-DPMNE wygrała elekcję parlamentarną w 2006 r., prezentując się jako partia młodych wykształconych na Zachodzie technokratów. Głosiła wówczas hasła radykalnej walki z korupcją oraz potrzebę gruntownych reform gospodarczych oraz przyciągania inwestorów zagranicznych, co miało pozwolić na przezwyciężenie bardzo wysokiego bezrobocia. VMRO-DPMNE odsunęła od władzy SDSM, partię rządzącą prawie nieprzerwanie (z wyjątkiem lat 1998–2001) od ogłoszenia niepodległości przez Macedonię we wrześniu 1991 r.²⁸.

Tabela 1. Wyniki wyborów parlamentarnych w Macedonii po 1990 roku

Wybory	SDSM	VMRO-DPMNE	DUI	DPA	Dwa największe ugrupowania
1990	25,3%*	24,8%	–	–	50,1%
1994	48,3%	bojkot	–	–	48,3%
1998	25,1%	28,1%	–	–	53,2%
2002	40,5%	24,4%	11,9%	5,2%	64,9%
2006	23,3%	32,5%	12,1%	7,5%	55,8%
2008	23,6%	48,8%	12,8%	8,3%	72,4%
2011	32,8%	39,0%	10,2%	5,9%	71,8%
2014	24,9%	42,2%	13,5%	5,8%	67,1%
2016	36,7%	38,1%	7,3%	2,6%	74,8%

*) Występowała wówczas pod nazwą SKM-PDP, nazwa SDSM od 1992 r.

Źródło: <http://www.parties-and-elections.eu/macedonia.html> (11 VII 2019).

Pierwszą fazę kształtowania systemu partyjnego Macedonii można określić jako swoisty model kooperacji. Trzy główne ugrupowania parlamentarne – Związek Komunistów Macedonii – Partia Demokratycznych Przemian (*Sojuz na komuniste vo Makedonija – Partija za demokratska preobrazba* – SKM-PDP), VMRO-DPMNE oraz Partia Demokratycznego Rozwoju (*Partija za demokratski prosperitet* – PDP) otrzymały kolejno następującą liczbę mandatów – 31, 38 oraz 22 (na ogólną liczbę 120 mandatów w parlamencie). Zdecydowały się wspierać ponadpartyjny rząd Nikoli Kjuseva, przetrwał on do lipca 1992 r., kiedy został

²⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Internal_Macedonian_Revolutionary_Organization (13 VII 2019).

²⁸ M. Szpala, *Macedonia: pozorna demokracja...*

obalony w Zgromadzeniu na skutek zgłoszonego przez ugrupowania lewicowe skupione wokół SDSM wotum nieufności²⁹.

Następną fazę rozwoju systemu partyjnego charakteryzuje ukształtowany model macedońskiej dwublokowości wokół dwóch kluczowych ugrupowań partyjnych – SDSM oraz VMRO-DPMNE. System powyższy funkcjonuje do dzisiaj, poprzez kolejne elekcje parlamentarne przeprowadzane począwszy od 1994 r. Najbardziej zaogniona sytuacja polityczna zaistniała przy wyborach do Zgromadzenia jesienią 1994 r., gdy politycy VMRO-DPMNE oskarżyli lewicowych rywali politycznych o sfałszowanie wyników pierwszej tury elekcji i podjęli decyzję o bojkocie drugiej tury głosowania³⁰. Model dwublokowości uformował się w dwóch następujących fazach – partią dominującą do 2006 r. (z wyjątkiem okresu 1998-2001) był SDSM, a od 2006 do 2016 r. – VMRO-DPMNE. W obu okresach ukształtowały się praktyki klientystyczne, traktowania państwa jako łupu dla zwycięskiego ugrupowania politycznego. Charakteryzowało się to zjawisko w ścisłym powiązaniu organów państwowych (prokuratura, sądownictwo, policja, wojsko, administracja) ze zwycięskimi ugrupowaniami politycznymi (odpowiednio – SDSM, a potem również VMRO-DPMNE)³¹.

Analizując kwestie podziału ugrupowań politycznych wedle osi – partie modernizacyjne *versus* partie tożsamościowe – należy zwrócić uwagę na szczególne jego znaczenie w państwie macedońskim, które dopiero zaczęło kształtować swoją tożsamość, kwestionowaną przez sąsiadów, szczególnie Bułgarię i Grecję. Elementy tożsamościowe były podkreślane zwłaszcza w programie i działalności VMRO-DPMNE (polityka rządu N. Grujewskiego odwoływania się do tradycji antycznej), ale była również obecna w deklaracjach ugrupowań albańskich³². Do ugrupowań modernizacyjnych należy przede wszystkim zaliczyć ugrupowania centrolewicowe i liberalne, które szczególnie mocno podkreślały wątki transformacji systemowej w swoich programach partyjnych.

Odwołując się z kolei do typologii Petera Maira można zakwalifikować system partyjny występujący w Macedonii jako system pośredni, ukształtowany pomiędzy systemem partii wielkich, a systemem partii małych. Procent głosów oddanych na dwie kluczowe partie macedońskie – SDSM oraz VMRO-DPMNE wahał się pomiędzy 50,1% w 1990 r. i 53,2 % w 1998 r. a 74,8% w 2016 r. i 72,4% w 2008 r.³³.

²⁹ I. Stawowy-Kawka, *op.cit.*, s. 293; D. M. Perry, *op.cit.*, s. 234.

³⁰ I. Budge, K. Newton, *Polityka nowej Europy: od Atlantyku do Uralu*, Warszawa 2001, s. 124.

³¹ M. Szpala, *Pozorna demokracja w cieniu kryzysów*, „Komentarze OSW”, 31 III 2016; idem, *Wybory w Macedonii...*

³² M. Sokołowski, *Dylematy narodowe a wybory parlamentarne. Casus Macedonii 2016 roku*, [w:] *Pomiędzy demokracją a autorytaryzmem. Doświadczenia polityczno-ustrojowe państw współczesnych*, red. J. Wojnicki, J. Zaleśny, Warszawa 2018, s. 209-221.

³³ <http://www.parties-and-elections.eu/macedonia.html> (13 VII 2019).

Podsumowanie

Reasumując, system partyjny Republiki Macedonii Północnej (jak od stycznia 2019 r. nazywa się omawiane państwo) charakteryzuje się dużym konserwatyzmem jego struktury organizacyjnej. Wynika to z przesłanek wewnętrznych – politycznych, ustrojowych, historycznych oraz etnicznych. Dwa główne ugrupowania polityczne ukształtowały się już na początku procesów transformacyjnych w latach 90. XX w. – SDSM oraz VMRO-DPMNE. Stałym elementem macedońskiej sceny politycznej są równocześnie ugrupowania etniczne, ze szczególną rolą odgrywaną przez partie reprezentujące interesy ludności albańskiej (DUI, DPA). Należy wskazać przy tym na małe tradycje demokratycznych instytucji wśród społeczeństwa macedońskiego, co wynika bezpośrednio z przeszłości otomańskiej oraz jugosłowiańskiej (w wersji autorytarnej po 1929 r., a komunistycznej po 1943 r.). Przełożyło się to na niedemokratyczne tendencje występujące zarówno wśród elit politycznych socjaldemokratycznej SDSM, jak i prawicowo-konserwatywnego VMRO-DPMNE. Szczególnie wyrażało się to w drugiej i trzeciej kadencji rządu N. Grujewskiego. Za optymistyczne należy uznać, iż możliwa jest jednak alternacja władzy politycznej dokonana za pomocą kartki wyborczej (casus elekcji z 1998, 2002, 2006, 2016). Duże znaczenie odgrywa również proces kształtowania demokratycznej i pluralistycznej kultury politycznej, co wydaje się szczególnie istotne w tak podzielonym etnicznie społeczeństwie bałkańskim. Na zakończenie warto podkreślić umiejętność wypracowania przez elity macedońskie rozwiązań kompromisowych, czego wyrazem była forma kooperacji partii politycznych w pierwszym okresie niepodległości (ponadpartyjny rząd Nikoli Kljuseva).

Abstract

Jacek Wojnicki

Evolution of party systems of the Republic of Northern Macedonia

The article discusses the issue of the evolution of the party system of the Republic of Macedonia (from January 2019 – Northern Macedonia). Changes on the political scene were shown against the background of comparative studies with other post-Yugoslav republics and against the background of historical evolution after 1990. The main development tendencies of the party system and nodal premises of structural changes were pointed out.

Keywords: Republic of Northern Macedonia, democratization, transformation, political pluralism, political parties

References

- Agh, A., *The Politics of Central Europe*, London 1998.
- Allcock, J. B., *Yugoslavia*, [in:] *New Political Parties of Eastern Europe and the Soviet Union*, ed. B. Szajkowski, Harlow 1991.
- Antoszewski, A., Herbut, R., *Systemy polityczne współczesnego świata*, Gdańsk 2001.
- Bośnia i Hercegowina 15 lat po Dayton: przeszłość – teraźniejszość – perspektywy: studia i szkice*, eds. P. Chmielewski, S. L. Szczesio, Łódź 2011.
- Budge, I., Newton, K., *Polityka nowej Europy: od Atlantyku do Uralu*, Warszawa 2001.
- Bujwid-Kurek, E., *Państwa pojugosłowiańskie. Szkice politologiczne*, Kraków 2008.
- Čejreganov, T., *Patot do nezavisnosta*, [in:] *Miejsce Macedonii na Bałkanach: Historia, polityka, nauka*, ed. I. Stawowy-Kawka, Kraków 2005.
- Dyker, D. A., *The Degeneration of the Yugoslav Communist Part as a Managing Elite – a Familiar East European Story?*, [in:] *Yugoslavia and After. A Study in Fragmentation, Despair and Rebirth*, eds. D. A. Dyker, I. Vejvoda, London – New York 1996.
- Grujoski, T., *Raspadot na SFRJ. Studija i svedosztvo*, Skopje 2003.
- Karakamiszewa, T., *Izbóri i izborni sistemi*, Skopje 2004.
- Koseski, A., *Główne problemy transformacji w Republice Macedonii (1991-2000)*, [in:] *W bałkańskim kręgu*, Warszawa – Pułtusk 2013.
- Koseski, A., *Macedonia: od republiki związkowej do państwa unitarnego*, [in:] *W bałkańskim kręgu*, Warszawa – Pułtusk 2013.
- Krysieniel, K., *W cieniu Dayton. Bośnia i Hercegowina między etnokracją i demokracją konsocjonalną*, Warszawa 2012.
- Krysieniel, K., Wojnicki, J., *Partie i systemy partyjne państw byleju Jugosławii*, Pułtusk – Warszawa 2009.
- Perry, P. M., *The Republic of Macedonia: finding its way*, [in:] *Politics, Power, and the Struggle for Democracy in South-East Europe*, eds. K. Dawisha, B. Parrott, Cambridge 1997.
- Polkowska, A. M., *Macedonia*, Wrocław 2000.
- Rusiecka, M., *Drogi transformacji partii postkomunistycznych w państwach byleju Jugosławii: zmiana oblicza programowego, modelu przywództwa, struktury organizacyjnej i roli partii w systemie politycznym*, [in:] *Partie polityczne – przywództwo partyjne*, eds. J. Sielski, M. Czerwiński, Toruń 2008.
- Rzegocki, P., *Macedonia*, [in:] *Partie i systemy partyjne państw Europy Środkowej i Wschodniej*, [ed.] M. Migalski, Sosnowiec 2005.

- Smith, G., *Życie polityczne w Europie Zachodniej*, Warszawa 1992.
- Sobolewska-Myślik, K., *Partie i systemy partyjne na świecie*, Warszawa 2004.
- Sobolewski, M., *Partie i systemy partyjne świata kapitalistyczne*, Warszawa 1977.
- Sokołowski, M., *Dylematy narodowe a wybory parlamentarne. Casus Macedonii 2016 roku*, [in:] *Pomiędzy demokracją a autorytaryzmem. Doświadczenia polityczno-ustrojowe państw współczesnych*, eds. J. Wojnicki, J. Zaleśny, Warszawa 2018.
- Stawowy-Kawka, I., *Historia Macedonii*, Wrocław 2000.
- Studies in Polish Political System*, ed. J. Wiatr, Warszawa 1967.
- Szpała, M., *Macedonia: parlament za zmianą nazwy państwa*, „Komentarze OSW”, 15 I 2019.
- Szpała, M., *Pozorna demokracja w cieniu kryzysów*, „Komentarze OSW”, 31 III 2016.
- Szpała, M., *Wybory w Macedonii – autorytaryzm w podzielonym społeczeństwie*, „Analizy OSW”, 8 V 2014.
- Yugoslavia and After. A Study in Fragmentation, Despair and Rebirth*, eds. D. A. Dyer, I. Vejvoda, London – New York 1996.
- Walkiewicz, W., *Jugosławia. Państwa sukcesyjne. Historia państw świata w XX wieku*, Warszawa 2000.
- Wojnicki, J., *Proces instytucjonalizacji przemian ustrojowych w państwach postjugosłowiańskich*, Pułtusk 2007.
- Wojtaszczyk, K. A., *Partie i stronnictwa w strukturze politycznej państwa*, [in:] *Przeobrażenia ustrojowe w Polsce*, ed. E. Zieliński, Warszawa 1993.
- Wojtaszczyk, K. A., *Współczesne systemy partyjne*, Warszawa 1992.
- Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*, eds. M. Żmigrodzki, W. Sokół, Lublin 2005.
- Zacharias, M. J., *Komunizm, federacja, nacjonalizmy: system władzy w Jugosławii 1943-1991: powstanie, przekształcenia i rozkład*, Warszawa 2004.
- Żurek, P., *Słowenia w walce o niepodległość (1980-1992): wyjść z cienia Jugosławii*, Kraków 2019.

Jacek Wojnicki – prof. nauk społecznych, kierownik Katedry Systemów Politycznych na Wydziale Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego. ORCID: 0000-0002-4289-989X

Veton Latifi

NATO's membership of North Macedonia and beyond: Strategic priorities and strengthening the South wing in dealing with geo-political tensions

Introduction: Two moments

Macedonia before NATO membership? – New horizons that are intended to maintain the pace of military and political reform in expectation that soon the country will be invited to join NATO and complete the story of the NATO map and values in the region and contribute for a longstanding peace in Europe.

Macedonia after NATO membership? – Shared values, shared capabilities, shared commitment, and finally shared lessons.

The transatlantic approach and the expectations from the Balkan political elites

The transatlantic approach always is an important component all around and especially for the region of the Balkans. But in case of North Macedonia the issue is not anymore about the potential revisions of the transatlantic approach to the region. Eventually the transatlantic policy toward the Balkans is stuck in the policies of the late 1990s approach and needs to respond to today and tomorrow's regional and global economic, security, political dynamics, and attempts for external influences. But, however having in mind that the euro-Atlantic map in the region is already „colored” with NATO membership and North Macedonia is surrounded by these colors in the regional map, it's obvious that for the country it should be tossing away an outdated policy playbook. NATO membership it has been one of the main priorities in the last period and obviously the country has no more potential left to be out of the regional NATO „colored map”. The others in the Balkans already realized it in most of the cases.

While from one side, it is imperative that transatlantic policy toward the Balkans is refocused and reenergized to guide effectively the region toward a stable future in the transatlantic community – a policy goal which is within reach; from another side a careful preventive approach should be applied to stop further the often recent tendencies of more and more Balkans politicians that have been trying to do an exchange of pro-Euro-Atlantic platforms for some variation of nationalism.

There is a crucial interest for Balkans countries including North Macedonia to move from partnership through a real example of transformation and innovation for compromises toward a full membership, to move ahead the relationships with the neighbors, to contribute for new approaches of the Balkan's diplomacy and there is no any single interest left for these countries in remaining stuck in terms. The membership of North Macedonia to NATO presents both the journey and the final destination for peace and democracy within the country, because it is in fact in both the journey and the final destination for peace and democracy for the entire Balkans.

Ironically until recently, until NATO intervened in defusing the Balkan powder keg, the skeptics were claiming that none can resolve the „Balkan imbroglio”, because of the causes were supposedly hundreds of years of „ethnic hatred”¹.

The success of NATO in Balkans it will be a full testimony of the wisdom of taking a long-term perspective with regard to peace-keeping and reconstruction², only when North Macedonia will be a full member. And it is precisely this patience and persistence that NATO needs to finish the job of defining the western zone of security. And the most important lesson of all is the need for transatlantic cooperation.

That will confirm finally that the Alliance has been played and will play a significant political role and not only should a security role, and this role in the future to be based upon more profound, and more sustained political dialogue among the Allies³.

---

¹ J. de Hoop Scheffer, *Triumph of principle, patience and persistence*, [in:] *Historic Change in the Balkans*, „NATO Review” 2004.

² For more see: *Security through partnership*, NATO Public Diplomacy, Brussels 2005.

³ M. Rühle, *A more political NATO*, [in:] *NATO and the Middle East*, „NATO Review” 2005.

Advantages and factors of quicker respond for NATO membership

Countries like North Macedonia, located in significant European geo-political crossroad since the fall of communism and with very complex political and social inherited legacies and complex ethno-cultural realities need a fledged membership to NATO when the region is becoming an obvious target of Eastern influences; not because only these countries want to join, but because they have to join, as well. And not because of joining issue only, but because of the peaceful Balkans issue as well. The geopolitical relevance of the Balkans is some differ issue and the geostrategic games something else. North Macedonia should not be in middle of games of geopolitical tensions, or confrontations and as one of the rear country that still is not inside the Euro Atlantic map in the Balkans it would risk then to be in focus of these kinds of games. So first, as always it is about the stability component of the accession.

Second, through NATO membership of everyone in the Balkans we can come in the only way to a sustainable peace in Balkans. And in fact, not only in the Balkans. The geopolitical cross roads of South wing would be ideally balanced in that case.

Third, it is all then about the perspectives of the country. A full membership of North Macedonia to NATO will open the rest of other blocked roads of North Macedonian progress. Since the country will sort out the NATO membership issue, then it will be much easier on EU integration track, regardless if the EU is able at the moment to offer anything concrete to anyone in the view of enlargement, including North Macedonia.

From this perspective, it was a time for a new image of the country. The enthusiasm of North Macedonia for improving the relations with the neighbors should continue further. It should continue as well the enthusiasm for reforms. The democracy has to be restored and stability as well in a longer terms and not allow to be transformed into theatre of oligarch actors, or conspiracy policies that usually lead it to nowhere. With NATO membership North Macedonia have to show its capacities for contribution to peace and not risking the peace. With that it has a chance to improve the image of the country, and abandon the recent attempts to revise NATO procedures and policies even before a membership.

So, realistic reforms in practical way in three concrete and immediate tracks are required. First, Republic of North Macedonia needs to reform in realistic way its army for being able to answer to new challenges for establishing a peace in the Balkans. Second, at the same time it needs realistic and intensive reforms in substantial way of judiciary and public administration. And third, North Macedonia needs to continue with the cooperation with neighbors and all that to be intensified further and to use the experience of other countries.

Macedonia's efforts and results in implementing reforms related to NATO membership and building good neighborly relations

There are three major issues regarding the NATO integration of Republic of North Macedonia in the last period when one recalls the process of transformation from active partnership to fully-fledged membership:

- 1) *Issue 1* – North Macedonia's efforts and progress towards long-term political stability. *Status and Outcome* – Obvious and with clear records.
- 2) *Issue 2* – North Macedonia's efforts being made to find a solution to the name issue, which is crucial for the country to be able to join NATO. *Status and Outcome* – Obvious, and with clear outcome of compromise for sake of NATO and EU integration. The country had to agree on to find a mutually acceptable solution with Greece to the issue over its name before it can be invited to join NATO like it happened with the Prespa Agreement of June 2018 when the new name Republic of North Macedonia was contracted and later manifested in the Constitution.
- 3) *Issue 3* – The string need for the country's leadership in meanwhile and parallel to continue on the path of reform in security sector. *Status and Outcome* – The next challenge and brave approach. It should be a top priority. In the areas of defense and security sector reform, NATO and individual Allies have considerable expertise that the country can draw upon. In consultation with the Allies, the country to continue to implement a broad range of reforms in line with its Strategic Defence Review⁴.

For these three issues, countries going under strong reformation should not allow anymore to be a hostage of the electoral polls and electoral calculations of political actors of both sides like it has been happening over a decade being blocked to intensify the actions for the name resolution by the obstacle of the next elections in one or the other country and that the political elites would be concern to lose next elections if they would take action on name issue process.

In short or mid-term perspective, North Macedonia as far as sees NATO membership as a top priority it should continue to apply some „charming diplomacy” with Greece even after the Prespa Agreement like seems it did already with other neighbors and should continue sae with them further. From another hand, all the time, the country needs to be all the time flexible and start understand the position of its neighbors and avoid irritating them, as it is entering in a serious period of reformation process and an internal political overall support, or at least a normal dialogue is required.

⁴ *Relations with the Republic of North Macedonia*, North Atlantic Treaty Organization, Brussels, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48830.htm (15 II 2019).

This is a time of „charming diplomacy” for North Macedonia to be as much as more friendly oriented to its neighbors and this is not a time of coercive diplomacy. This approach requires then more smile with anyone in the region and more laughs and talks with peoples of the region and politicians like do neighbors of one same village. Within these efforts North Macedonia needs more often to invite them for a coffee or tea whatever they call that coffee a Greek coffee, or a Turkish, or Bulgarian, or Serbian; or a Macedonian or an Albanian tea. And of course North Macedonia needs less and less Balkan malice. Of course, all that requires not so much concerns about next elections, or how to spread the hate like it was for many years back somehow a case with the political discourse of the rhetoric of country, but rather it requires as much as possible tolerance and compromises spirit in political decisions and actions. And logically it requires immediate concrete actions. For instance, it already did some charming steps, for instance like kind of steps as it was a case of airport's rename, or highways with politically and historically neutral names.

North Macedonia left the period and zone when until few years ago everyone was speaking the language of red lines, now it is entering a zone of acting with the spirit of compromises. It goes beyond red lines positioning now, and it need to look for the ways to advance the relations with neighbors and show that is committed in long term to de-blocking paradigms for sake of integration processes and contribution to collective alliances.

In meanwhile, all the reformation processes, like it was a case with the process of negotiations with Greece for the name issue, they should be inclusive, both in internal but as well as in external issues and which gives more charm to its diplomacy then among others.

„No-alternative approach” except Euro-Atlantic integration and friendly and cooperative relations with its neighbors

Republic of North Macedonia in practice has no other alternatives rather than NATO membership. The country needs to learn to make distinctions of options/choices from alternatives. Choices, i.e. options in both theory and literature for certain circumstances and situations, you always may find, but not each of them can be considered as an alternative. In the discipline of international relations, as alternatives for orientations of countries in the international system are considered only those options/choices from whom the countries can benefit rather than countries lose or get melt. Therefore, it is logical to raise the question: what is the rational alternative for Republic of North Macedonia except of NATO membership of which there all benefit and not lose anything? If there was up to date any other alternative (let say at least since the Bucharest summit 2008 until nowadays)

why there was it not offered, appeared or applied eventually any such alleged alternative? There exist several basic rhetoric public questions, but with clear answers that need no additional explanations when it is into a question the „no-alternative” situation out of NATO membership? Then, what does North Macedonia benefit in fact from the no-membership into NATO? Having in mind the internal societal characteristics whether it is more comfortable to be integrated with NATO, or to see NATO troops around itself? Is the country enough aware how much external economic investments benefited many countries since their joined to NATO, including Balkans countries; and whether these countries would have been able even to dream these investments if they could be at random in relation to the irrational question if NATO accession is worth, or not?

Therefore, Republic of North Macedonia is going to benefit soon from applying the so called „no-alternative approach” in terms of orientation of the country toward Euro-Atlantic integration and at the same time it is expected to continue a proactive approach for substantial partnership with NATO and the international community, and friendly and cooperative relations with its neighbors. The country needs to show that it is able to build, offer and apply partnership and not games, or some kind of provocative hostilities, as there showed the recent developments over the decade. The name dispute is resulted already with the Prespa Agreement of June 2018, which of course was not an easy process, but still there are required further efforts on strengthening other the neighboring relations.

Strengthening the South wing in dealing with geo-political tensions

The Allies commitment and geostrategic interests in keeping NATO's door open to Western Balkan partners in the last period in terms of its strategic interests is linked to the issue of finding a stable way in coping with the Eastern provocations that are trying to challenge the transatlantic approach in the Balkan arena.

The Allies are committed to keeping NATO's door open to Balkan partners that wish to join the Alliance, share its values and are willing and able to assume the responsibilities and obligations of membership. Euro-Atlantic integration is seen as the best way to ensure long-term, self-sustaining security and stability in the region⁵.

That's why, among others it's important for NATO to find the way and accept Macedonia as its 30. member. Beyond the name dispute resolution which served as a model of overcoming the historical hostilities for sake of peace and regional

---

⁵ *Ibidem.*

security, there are as well as ahead some new expectations from North Macedonia in relations to Russian influence.

After the blocked process of NATO integration for a longer period, until recently there was required in general Republic of North Macedonia only to renew a push to join NATO under provisional name (which happened in June 2018), having in mind that membership of the alliance which it has been blocked by a dispute with Greece over the Republic of Macedonia's name. But, in meanwhile things got complicated further and it went beyond that. Republic of North Macedonia occurred to had to prove its capacities that are able to find the way in overcoming those obstacles created by the attempts of the Russian influence that are seen as kind of challenges to the transatlantic approach in the Balkans through the ground of North Macedonia and with the theater of eventual geopolitical tensions through the local political elites⁶.

So, in terms of North Macedonian contribution after the potential NATO membership in December 2019 of course that the expectations should be to continue to contribute to the global fight against terrorism and especially through the model of the Countering/Preventing Violent Extremism, on what North Macedonia can be one of the leaders in the region in the coming period. But since 2016 the expectation from North Macedonia should as well be to show a real partnership potential and actions in dismissing the Russian influence and scenarios in out of the scope of Euro-Atlantic map including the North Macedonian terrain.

On 4 VI 2017 „The Guardian” published an article titled „Russia actively stoking discord in Macedonia since 2008”. The article says that the Russian diplomats have been involved in a nearly decade-long effort to spread propaganda and provoke discord in Macedonia, according to a leak of classified documents from the country's intelligence agency. The documents suggest that Moscow has been seeking to step up its influence all across the countries of the former Yugoslavia⁷. The article claims that Kremlin's goal is to stop them from joining NATO to pry them away from western influence, the reports say. The files were obtained by the Organized Crime and Corruption Reporting Project and shared with „The Guardian”. Accordingly, for the last nine years, Macedonia has been „undergoing strong subversive propaganda and intelligence activity”⁸ directed from the Russian embassy and that influence operation began in 2008 when Greece blocked Macedonia's attempt to join NATO. So, how will be playing North Macedonia in relation to these constellations and influence, it remains to be seen in the coming

---

⁶ V. Latifi, *Russia's Threat to Provoke a New Geopolitical Confrontation*, [in:] *Threats and Challenges to Kosovo's Sovereignty*, ed. D. Philips, New York 2018, pp. 86-97.

⁷ *Russia actively stoking discord in Macedonia since 2008*, <https://www.theguardian.com/world/2017/jun/04/russia-actively-stoking-discord-in-macedonia-since-2008-intel-files-say-leak-kremlin-balkan-nato-west-influence> (4 VI 2017).

⁸ *Ibidem*.

short and mid-term period. None is asking to stop communication and diplomatic relations with Russia, but none should also try to twist the core principles and orientations of the North Macedonian foreign policy related to the strategic and only one choice way for NATO and EU membership. Obviously, the country should not hide that its strategic partnership is oriented and vital to its internal nature toward the West and it has nothing to do to some irrational search for alternatives toward the East. Otherwise, it is going to be contrary to the foundation of the country itself in early 1990s.

Conclusion

Obviously, this is a dawning of new security era for the Balkans and for transatlantic approach. But this is a period of threat for new regional threats and divisions, and needs for security stronger positioning and re-configuration⁹. This is period of building a stability of NATO with its new members that it helped in making survive and creating then a stable states until recently, and now these countries are contributing for a NATO's performance and ability to stop the provocations and threats and for creating a joint stability in the region for a lasting peace. After NATO membership of North Macedonia which is supposed to happen in December 2019 NATO Summit, the country has to get engaged with a new and deeply reformed security structures, reformed public administration and political parties in essential way.

With accepting a compromise with Greece, Republic of North Macedonia showed that it has followed the will of majority of its people, it is closing all the gaps for possible penetration of Eastern attempts in provoking and influences its internal courses, and finally is choosing the path of compromise and solicited international assistance to facilitate the stability and peace in the region. In fact, the membership of the Republic of North Macedonia in NATO is a strategic priority of the country, as NATO seems to be a key factor for implementing stability and lasting peace in the region. In meanwhile the contribution of North Macedonia in priority challenging domains for NATO can be of great significance in strengthening with that the South Wing of NATO especially in responding to Russian influence, cyber-attacks, fake news phenomenon; sharing and promoting the transatlantic values, etc.

---

⁹ H. A. Conley, J. Bugajski, M. David, T. Toland, *A New Transatlantic Approach for the Western Balkans*, Washington 2011.

Abstract

Veton Latifi

NATO's membership of North Macedonia and beyond: Strategic priorities and strengthening the South wing in dealing with geo-political tensions

The membership of the Republic of North Macedonia into the NATO is a strategic priority of the country and the wider region. NATO is a key factor for implementing stability and lasting peace in the region for a longer period. The paper reaffirms that the membership of the Republic of North Macedonia into the NATO is supported by the majority of the citizens of the country, and therefore there is „no-alternative approach” except Euro-Atlantic integration and friendly and cooperative relations for the country with its neighbors. NATO is the key factor for implementing stability and lasting peace in the region. But at the same time, integration of North Macedonia to NATO as its 30th member brings as well as several strategic priorities for the Alliance and it contributes in strengthening the South wing in dealing with the geo-political tensions imposed by the Eastern influences. The paper seeks as well as to explore what are the advantages and factors of quicker respond for NATO membership of Republic of North Macedonia?

Keywords: NATO, North Macedonia, South wing, transatlantic approach, Balkans

References

- Conley, H. A., Bugajski, J., David, M., Toland, T., *A New Transatlantic Approach for the Western Balkans*, Washington 2011.
- de Hoop Scheffer, J., *Triumph of principle, patience and persistence*, [in:] *Historic Change in the Balkans*, „NATO Review” 2004.
- Latifi, V., *Russia's Threat to Provoke a New Geopolitical Confrontation*, [in:] *Threats and Challenges to Kosovo's Sovereignty*, ed. D. Philips, New York 2018.
- Relations with the Republic of North Macedonia*, North Atlantic Treaty Organization, Brussels, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48830.htm.
- Rühle, M., *A more political NATO*, [in:] *NATO and the Middle East*, „NATO Review” 2005.

Russia actively stoking discord in Macedonia since 2008, <https://www.theguardian.com/world/2017/jun/04/russia-actively-stoking-discord-in-macedonia-since-2008-intel-files-say-leak-kremlin-balkan-nato-west-influence>.
Security through partnership, NATO Public Diplomacy, Brussels 2005.

Veton Latifi – profesor Południowo-Wschodniego Uniwersytetu Europejskiego w Tetowie

Marlena Pokrzywińska

Polityczne aspekty procesu akcesyjnego Macedonii Północnej do Sojuszu Północnoatlantyckiego

Droga Macedonii Północnej do Sojuszu Północnoatlantyckiego była długa oraz pełna wyzwań, z którymi to państwo było zmuszone się zmierzyć, odkąd na początku lat 90. ubiegłego wieku podjęto prozachodnią orientację polityczną. W międzyczasie byłe państwo jugosłowiańskie musiało skupić swoje siły na transformacji politycznej, gospodarczej oraz społecznej, która była rezultatem ogłoszenia niepodległości i chęci uniezależnienia się od Jugosławii. Kraj rozpoczął reorganizację całego systemu państwowego w obliczu upadku Jugosławii, a później wojny domowej na Bałkanach, stawiając czoła wielu wyzwaniom wynikających z przemian na Półwyspie Bałkańskim. Rezultatem polityki „otwartych drzwi” NATO oraz reform, które to państwo wprowadziło, było podpisanie protokołu akcesyjnego przez dwudziestu dziewięciu reprezentantów państw członkowskich oraz ministra spraw zagranicznych Macedonii Północnej Nikołę Dmitrowa w siedzibie organizacji w Brukseli 6 II 2019 r.¹.

Celem niniejszego artykułu jest analiza procesu akcesyjnego Macedonii Północnej do NATO z uwzględnieniem politycznych aspektów jego przebiegu oraz znaczenia integracji ze strukturami Sojuszu. W ramach wprowadzenia do tematu autor zastosował metodę historyczną, dzięki której mógł opisać funkcjonowanie tegoż bałkańskiego państwa w XX w., nakreślając jego drogę do niepodległości. Ponadto w artykule została użyta metoda instytucjonalno-prawna, w ramach której zostały przeanalizowane akty prawne oraz dokumenty. Równie istotną rolę spełniła metoda decyzyjna, dzięki której możliwe było zbadanie motywów polityków macedońskich oraz członków NATO o przyłączeniu Macedonii Północnej do Sojuszu. Podjęty problem badawczy wynika z jego aktualności oraz ze znaczenia procesu akcesyjnego Macedonii Północnej dla wzmocnienia sił NATO i stabilizacji Półwyspu Bałkańskiego. Ponadto wybór przedmiotu badawczego wynika z faktu, iż w Polsce ten temat jest poruszany pobieżnie, głównie w źródłach

---

¹ *NATO allies sign Accession Protocol for the future Republic of North Macedonia* [6 II 2019], https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_163078.htm?selectedLocale=en (9 VI 2019).

publicystycznych. Natomiast w źródłach anglojęzycznych, do których udało się autorowi dotrzeć, omówieniem kwestii akcesji macedońskiej do NATO zajęli się m.in.: Ausrine Armonaite, Židas Daskalovski oraz Bekim Nuhija. W niniejszym artykule autor będzie się posługiwał aktualną nazwą państwa (Macedonia Północna), by uniknąć zamieszania związanego z używaniem różnych nazw omawianego kraju.

Droga Macedonii Północnej do niepodległości

Macedonia Północna jest państwem położonym na Półwyspie Bałkańskim ze stolicą w Skopje, które graniczy z Kosowem, Serbią, Albanią, Bułgarią oraz Grecją. Od 1945 r., kiedy komuniści na czele z Josipem Brozem Tito przejęli władzę w Jugosławii, Macedonia Północna funkcjonowała jako jedna z sześciu republik w ramach Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii². Początków procesu demokratyzacji upatruje się w decyzji Świętego Synodu Macedońskiego Kościoła Prawosławnego z 18 VII 1967 r. o ogłoszeniu autokefalii, co zostało skrytykowane przez Serbski Kościół Prawosławny, uznając Kościół Macedoński za niekanoniczny³. Po śmierci Josipa Broza Tito w 1980 r. doszło do odwilży w Socjalistycznej Republice Macedonii, która przejawiała się w pojawieniu się różnych grup i ruchów nawiązujących w swojej działalności do tłumionego wcześniej macedońskiego etnosu⁴. Macedończycy mieli możliwość odbudowania swojej tożsamości narodowej dzięki artystom czerpiącym z tradycji macedońskiej oraz tworzącym w języku macedońskim, co w pewnym stopniu przełożyło się na pokojową transformację ustrojową dekadę później. Kluczowe znaczenie dla demokratyzacji państwa miała również postępująca liberalizacja mediów, co w rezultacie pozwoliło społeczeństwu macedońskiemu oraz elitom politycznym na otwarcie się na coraz bardziej widoczne zmiany w prowadzonej polityce. W drugiej połowie lat 80. ubiegłego wieku doszło do rozłamu w macedońskiej partii komunistycznej. Przewagę nad konserwatywnymi politykami uzyskali liberalni komuniści (m.in. Wasyl Tupurkowski i Branko Crwenkowski) ukierunkowani na reformy w kraju, lecz podkreślających znaczenie funkcjonowania w ramach Jugosławii⁵. W obliczu kryzysu jugosłowiańskiego widzieli oni potrzebę transformacji oraz zmiany profilu partii komunistycznej na demokratyczny. Petar Gočev, przewodniczący Macedońskiego Komitetu Centralnego, zapowiedział w 1990 r. po upadku Związku

² Ž. Daskalovski, *Elite transformation and democratic transition in Macedonia and Slovenia*, „Balkanologie Revue d'Études Pluridisciplinaires” 1999, vol. III, nr 1, s. 17.

³ A. Rubeli, *Threats to sovereignty: the case of Macedonia in the 1990's*, [w:] *A captured moment in time: IWM Junior visiting fellows conferences*, red. A. Rubeli, N. Vucenik, Vienna 2000, s. 3.

⁴ Ž. Daskalovski, *op.cit.*, s. 6.

⁵ *Ibidem*, s. 10.

Komunistów Jugosławii zmianę partii komunistycznej na nowoczesną partię socjaldemokratyczną oraz start w demokratycznych wyborach⁶. To oznaczało zapowiedź nadchodzących zmian w Socjalistycznej Republice Macedonii, które doprowadziły do pierwszych pluralistycznych wyborów w listopadzie 1990 r. oraz do elekcji Kiro Gligorowa na pierwszego prezydenta Macedonii 27 I 1991 r.⁷. Kluczowym momentem transformacji było przeprowadzone 8 IX 1991 r. referendum, w którym ponad 95% głosujących osób opowiedziało się za suwerennym i niezależnym państwem⁸. Było to odzwierciedleniem sukcesywnie kształtowanej świadomości narodowej Macedończyków opartej na własnym języku, kulturze i historii. Ważnym wydarzeniem było także uchwalenie konstytucji przez Sobranie (macedoński parlament) 1 XI 1991 r., w której podkreślono, że Republika Macedonii jest suwerennym i niepodległym państwem narodowym obywateli macedońskich, jednocześnie gwarantując pełnię praw Albańczykom, Turkom, Wołochom, Romom i innym narodowościom mieszkającym w Macedonii. Macedończycy dostrzegali również kluczową kwestię pokojowej koegzystencji z mniejszościami narodowymi, wynikiem czego było konstytucyjne zapewnienie etnicznej, rasowej, wyznaniowej oraz społecznej równości, praw człowieka i obywatela, jak również rządu prawa w ramach demokratycznego systemu⁹.

Sobranie oficjalnie ogłosiło niepodległość 21 XI 1991 r. jako rezultat przeprowadzonego we wrześniu referendum¹⁰. To był kolejny etap procesu demokratyzacji Macedonii Północnej, w którym tenże kraj wdrażał demokrację parlamentarną oraz kontynuował liberalizację w polityce, społeczeństwie oraz gospodarce. Niemniej jednak przed politykami było wciąż wiele wyzwań, którym musieli sprostać, wybierając prozachodni kierunek prowadzenia polityki państwa.

Północnoatlantycki kierunek Macedonii Północnej

Jednym z pierwszych wyzwań, z którym Macedończycy musieli się zmierzyć po ogłoszeniu niepodległości była nazwa kraju – Republika Macedonii, która wywołała oburzenie wśród Greków, uważających się za jedynych sukcesorów dziedzictwa imperium starożytnej Macedonii¹¹. Dla Grecji nazwa sąsiedniego państwa

⁶ *Ibidem*, s. 12.

⁷ A. Rubeli, *op.cit.*, s. 3.

⁸ *Macedonia celebrates 25-years of independence* [8 IX 2016], https://meta.mk/en/macedonia-celebrates-25-years-of-independence/?upm_export=html&lang=en (11 VI 2019).

⁹ *The Constitution of the Republic of Macedonia*, https://www.sobranie.mk/the-constitution-of-the-republic-of-macedonia-ns_article-constitution-of-the-republic-of-north-macedonia.nspx (12 VI 2019).

¹⁰ Ž. Daskalovski, *op.cit.*, s. 17.

¹¹ *Macedonia's dispute with Greece*, <https://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=562> (9 VI 2019).

była nie do zaakceptowania, ponieważ uważano, że Macedończycy jako ludność słowiańska uzurpują sobie prawo do greckiej kultury i tradycji. Ponadto strona grecka obawiała się chęci zrewidowania granic kraju ze względu na fakt, że część geograficznego regionu Macedonii znajduje się w północnej Grecji (Macedonia Egejska¹²). W odpowiedzi na obawy Greków Macedonia Północna zdecydowała o przyjęciu pierwszej poprawki do konstytucji, mówiącej o tym, że kraj nie rości terytorialnych pretensji do któregokolwiek z sąsiadujących państw¹³. Przyjęta poprawka miała podkreślić demokratyczny charakter państwa, które respektuje normy prawa międzynarodowego. Konflikt pomiędzy Grecją a Macedonią Północną dotyczy również stosunku Greków do macedońskiej mniejszości narodowej. Ze szczególną uwagą obserwowano status mniejszości macedońskiej w związku ze skutkami wojny domowej w Grecji w latach czterdziestych. Macedończycy egejscy, którzy opuścili Grecję w trakcie wojny i nie przyjęli greckiego obywatelstwa, decyzją rządu nie mieli prawa powrotu do kraju. W zależności od źródła, liczba uchodźców wahała się od 100 do 260 tys. osób, w tym od 28 do 30 tys. dzieci¹⁴. W 1986 r. utworzono Stowarzyszenie Uchodźców Dziecięcych z Macedonii Egejskiej z siedzibą w Skopju, którego działalność została skupiona wokół promocji statusu mniejszości macedońskiej w Grecji. Pomimo sprzeciwu Greków oraz, początkowo, również władz federalnych Jugosławii, w 1988 r. w Skopju odbyło się zgromadzenie dziecięcych uchodźców z Grecji. Jego owocem było przyjęcie rezolucji, w której stowarzyszenie wezwało stronę grecką do zezwolenia Macedończykom egejskim na powrót do kraju¹⁵.

Ponadto Grecja skutecznie blokowała Macedończykom członkostwo w organizacjach międzynarodowych, m.in. w Organizacji Narodów Zjednoczonych. Warunkiem rządu greckiego do przystąpienia Macedończyków do ONZ była zmiana nazwy kraju. W związku z tym zdecydowano się na funkcjonowanie na arenie międzynarodowej pod nazwą Była Jugosłowiańska Republika Macedonii (w skrócie FYROM, z ang. Former Yugoslav Republic of Macedonia), co umożliwiło przyjęcie tegoż kraju do ONZ 8 IV 1993 r.¹⁶. Kolejnym elementem sporu pomiędzy Grecją a Macedonią Północną okazała się flaga macedońska ukazująca gwiazdę z Werginy widoczną na grobie Filipa II Macedońskiego¹⁷. Symbol

¹² Macedonia, jako region geograficzny, jest podzielona na trzy części: Macedonię Egejską (północna Grecja), Macedonię Wardarską (dzisiejsza Macedonia Północna), Macedonię Piryńską (południowa Bułgaria, obwód błagojewgradzki).

¹³ *The Constitution...*

¹⁴ Zob. więcej: M. Makurat, *Uchodźstwo Macedończyków z Grecji – „wielka historia” a „mała herstorja”*, „Kultura i Historia” 2012, t. 22, <https://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4136> (12 VI 2019).

¹⁵ Ž. Daskalovski, *op.cit.*, s. 7.

¹⁶ *Macedonia's dispute with Greece*, <https://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=562> (12 VI 2019).

¹⁷ T. Korban, *Spór o flagę i nazwę. Macedonia a Grecja w latach 1991-1995* [7 V 2016], <http://www.nowastrategia.org.pl/konfliktgreckomacedonski/> (27 VI 2019).

ten jest uznawany przez Greków za element własnego dziedzictwa narodowego. W wyniku narastających napięć Grecja nałożyła embargo handlowe na FYROM w 1994 r., uniemożliwiając handel z innymi państwami przez blokadę portów greckich dla Macedończyków. W wyniku nacisków organizacji międzynarodowych zdecydowano się na cofnięcie embargo oraz na podpisanie tymczasowego porozumienia w 1995 r., w którym FYROM zobowiązała się nie rościć pretensji terytorialnych względem Grecji, nie ingerować w jej wewnętrzne sprawy oraz zaprzestać korzystania z gwiazdy z Werginy na fladze. Z kolei Grecja obiecała nie utrudniać Macedończykom akcesji do organizacji, w których sama jest członkiem oraz nie zakłócać handlu z innymi państwami¹⁸. Porozumienie tymczasowo poprawiło relacje pomiędzy państwami, do czasu gdy w 2008 r. Grecja zablokowała zaproszenie FYROM do NATO.

Problem pojawił się również z mniejszością albańską, która nie mogła się pogodzić z preambułą konstytucji, podkreślającą wyłącznie macedoński charakter państwa. Albańczycy byli oburzeni również faktem, że języki mniejszości narodowych uznano za urzędowe tylko w jednostkach samorządowych, w których zamieszkuje większość osób z wymienionych mniejszości¹⁹. Do dalszych napięć doszło w 1997 r., kiedy Trybunał Konstytucyjny w FYROM zakazał używania albańskiej flagi, co było przyczyną licznych protestów społeczności albańskiej²⁰. Natomiast w 2001 r. doszło do eskalacji konfliktu, podczas którego dochodziło do starć sił macedońskich z Wyzwoleńczą Armią Kosowa UÇK. Konflikt w Macedonii Północnej pogłębił wrogość pomiędzy grupami etnicznymi, prowadząc do dalszych niepokojów społecznych, w efekcie których śmierć poniosło trzydzieści sześć osób oraz doprowadziło do zniszczenia chrześcijańskich i muzułmańskich budynków sakralnych²¹. Stabilizacja w stosunkach nastąpiła na skutek nacisków ze strony NATO i UE wraz z podpisaniem porozumienia w Ochrydzie 13 VIII 2001 r., zapewniając Albańczykom większe uznanie praw etnicznych w zamian za przekazanie przez rebeliantów broni siłom pokojowym NATO²². Macedończycy zmienili preambułę, w której zapisano, że Republika Macedonii jest państwem Macedończyków, a także osób narodowości albańskiej, tureckiej, serbskiej, romskiej, bośniackiej, wołoskiej oraz innych osób zamieszkujących w jej granicach.

¹⁸ *Greece and the Former Yugoslav Republic of Macedonia Interim Accord (with related letters and translations of the Interim Accord in the languages of the Contracting Parties)*, „United Nations Treaty Series” 1995, vol. 1891, no. 32193, [https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/MK_950913_Interim Accord between the Hellenic Republic and the FYROM.pdf](https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/MK_950913_Interim%20Accord%20between%20the%20Hellenic%20Republic%20and%20the%20FYROM.pdf) (22 VI 2019).

¹⁹ B. Nuhija, *The impact of postponed accession of Republic of Macedonia in the Euro-Atlantic structures to the inter-ethnic relations*, „New Balkan Politics” 2013, issue 13, s. 142.

²⁰ *Timeline: Macedonia* [24 I 2012], http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1410364.stm (18 VI 2019).

²¹ B. Nuhija, *op.cit.*, s. 144.

²² *Konflikty współczesnego świata*, red. M. Broda, Warszawa 2008, s. 231.

Ponadto przyjęto poprawkę do konstytucji, w której ustalono, że każdy inny język, którym posługuje się co najmniej 20% ludności, również jest językiem oficjalnym²³. Dodatkowo ogłoszono język albański jako urzędowy na terytorium całej Macedonii Północnej²⁴. Zmiany w ustawodawstwie krajowym oraz porozumienie z Ochrydy miały złagodzić napięcia między Macedończykami oraz Albańczykami i ukazać Macedonię Północną jako kraj, który dba o wszystkich swoich obywateli, włączając w to również mniejszości narodowe.

Niezbędnym elementem akcesji do Unii Europejskiej i NATO jest rozwiązanie wszelkich konfliktów z sąsiadującymi państwami. Mając powyższe na uwadze, politycy macedońscy dążyli do znormalizowania stosunków z Bułgarią, z którą spierali się o tożsamość narodową swoich bohaterów, a także o odrębny charakter języka macedońskiego oraz narodu macedońskiego²⁵. Mimo iż Bułgarzy jako pierwsi uznali niepodległość swojego sąsiada, przez wiele lat nie doszło do uregulowania wzajemnych stosunków. Sukcesem okazało się podpisanie dobrosąsiedzkiego porozumienia o współpracy i przyjaźni 1 VIII 2017 r. przez premiera Macedonii Północnej Zorana Zaewa oraz bułgarskiego premiera Bojko Borisowa. W porozumieniu Bułgarzy zrzekli się pretensji terytorialnych wobec sąsiada, a Macedończycy zobowiązali się nie ingerować w wewnętrzne sprawy Bułgarii, co w rezultacie ograniczy wsparcie dla mniejszości macedońskiej w Macedonii Piryńskiej²⁶. Historyczne porozumienie, które poprawiło stosunki między państwami, sprawiło, iż integracja z NATO stała się jeszcze bardziej realna.

W międzyczasie politycy macedońscy na czele z premierem, Zoranem Zaewem, podjęli się uregulowania kwestii nazwy kraju, która wciąż budziła kontrowersje wśród Greków, skutecznie blokujących akcesję Macedonii Północnej do Sojuszu Północnoatlantyckiego. Macedońskie aspiracje dotyczące członkostwa w NATO zostały uznane podczas szczytu w Bukareszcie w 2008 r., podczas którego przedstawiciele Sojuszu orzekli, że FYROM jest technicznie przygotowana do przystąpienia do Paktu²⁷. Niemniej jednak sprzeciw Grecji uniemożliwił zaproszenie Macedonii Północnej do przyłączenia się do NATO.

---

²³ *The Constitution...*

²⁴ *Macedońskie zbliżenie z sąsiadami* [20 I 2018], <https://studium.uw.edu.pl/macedonskie-zblizenie-z-sasiadami/> (23 VI 2019).

²⁵ Język macedoński oraz język bułgarski należą do tej samej grupy języków południowo-wschodnich, przez niektórych bułgarskich językoznawców macedoński język literacki uważany jest za dialekt bułgarskiego.

²⁶ M. Seroka, *Nowy rozdział w stosunkach macedońsko-bułgarskich* [9 VII 2017], <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2017-08-09/nowy-rozdzial-w-stosunkach-macedonsko-bulgarskich> (23 VI 2019).

²⁷ A. Armonaitė, *The Republic of North Macedonia: political change, NATO accession and economic transition*, Economics and Security Committee on Transition and Development, s. 1 [8 IV 2019], <https://www.nato-pa.int/download-file?filename=sites%2Fdefault%2Ffiles%2F2019-04%2F081%20ESCTD%2019%20E%20-%20THE%20REPUBLIC%20OF%20NORTH%20>

W obliczu uporu strony greckiej koalicja Socjaldemokratycznego Związku Macedonii oraz Demokratycznej Unii na rzecz Integracji, która zastąpiła Wewnętrzną Macedońską Organizację Rewolucyjną – Demokratyczną Partię Macedońskiej Jedności Narodowej w 2017 r., otworzyła się na negocjacje dotyczące zmiany nazwy kraju. Efektem wysiłków obu państw było podpisanie Porozumienia z Prespy 17 VI 2018 r., kończąc tym samym dwudziestosiedmioletni konflikt grecko-macedoński. Strony zgodziły się na zmianę nazwy państwa na Republikę Macedonii Północnej, zobowiązując Macedończyków do wprowadzenia niezbędnych poprawek do konstytucji, a Greków do zaprzestania blokowania integracji sąsiada z organizacjami międzynarodowymi²⁸. Nowa jakość w prowadzeniu polityki przez Macedończyków umożliwiła współpracę z Grecją, otwierając nowy rozdział w historii kraju i udowadniając innym aktorom na arenie międzynarodowej, że Macedonia Północna jest państwem demokratycznym, otwartym na dialog. Nowa nazwa przyjęta została w styczniu 2019 r., kiedy parlament przegłosował większością 2/3 głosów ustawę zmieniającą nazwę państwa, mimo niezadowolenia i wcześniejszego weta w tej sprawie prezydenta Gorge Iwanowa²⁹. Sukces został osiągnięty przez rząd Zorana Zaewa we współpracy z rządem premiera Aleksisa Tsiprasa. Macedończycy otrzymali oficjalne zaproszenie do struktur Sojuszu podczas szczytu w Brukseli w lipcu 2018 r.³⁰. Reformy, jakim poddało się to bałkańskie państwo, wpłynęły bezpośrednio na historyczne wydarzenie, jakim było podpisanie 6 II 2019 r. protokołu akcesyjnego. Grecja jako pierwszy kraj członkowski ratyfikowała protokół akcesyjny 8 II 2019 r.³¹, by pokazać swoje wsparcie dla sąsiedniego państwa wynikające z normalizacji stosunków na mocy Porozumienia z Prespy. Wraz z ratyfikacją dokumentu przez wszystkie kraje członkowskie Macedonia Północna stanie się trzydziestym, pełnoprawnym członkiem Sojuszu Północnoatlantyckiego. Zanim to nastąpi Macedończycy będą mogli brać udział w pracach Paktu jako państwo zaproszone.

MACEDONIA%2C%20POLITICAL%20CHANGE%2C%20NATO%20ACCESSION%20-AND%20ECONOMIC%20TRANSITION.pdf&fbclid=IwAR3soVVvXtg8D56gpawQ5OAdwEQINr-3dBbN0T4Z66hKMfnIVbTuezGwnc (24 VI 2019).

²⁸ *Final agreement for the settlement of the differences as described in the United Nations Security Council resolutions 817 (1993) and 845 (1993), the termination of the Interim Accord of 1995, and the establishment of a strategic partnership between the parties* [12 VI 2018], <http://www.ekathimerini.com/resources/article-files/aggliko-1.pdf> (24 VI 2019).

²⁹ T. Carney, *What does North Macedonia's name change have to do with NATO?* [8 III 2019], <https://www.lawfareblog.com/what-does-north-macedonias-name-change-have-do-nato/> (24 VI 2019).

³⁰ *Relations with the Republic of North Macedonia* [15 II 2019], https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48830.htm (24 VI 2019).

³¹ *Greece ratifies North Macedonia's NATO protocol* [8 II 2019], <https://www.rferl.org/a/greek-parliament-ratifies-north-macedonia-nato-protocol/29758337.html> (14 VII 2019).

Znaczenie akcesji Macedonii Północnej do NATO

Przyjęcie Macedonii Północnej do NATO pokazuje kluczowe znaczenie we wzmocnieniu południowej flanki Sojuszu. Poza omawianym państwem, bałkańskimi członkami NATO są Chorwacja, Czarnogóra, Słowenia, Albania, Bułgaria oraz Rumunia, natomiast poza Paktem pozostają Kosowo, Serbia oraz Bośnia i Hercegowina³². Przede wszystkim dużym sukcesem było obranie prozachodniego kierunku polityki przez Macedończyków. Należy wziąć pod uwagę fakt, iż jest to byłe państwo socjalistyczne, które przeszło transformację ustrojową, stopniowo poddając się procesowi demokratyzacji. W ciągu niecałych trzech dekad od ogłoszenia niepodległości Macedonia Północna zdołała spełnić oczekiwania i standardy NATO. Kluczowym aspektem była jedność różnych grup społeczno-politycznych w wyznaczeniu prozachodniego kierunku. Działania kolejnych polityków oraz społeczności zamieszkujących Macedonię Północną pokazały dużą determinację, w osiągnięciu celu, jakim była integracja ze strukturami euroatlantyckimi. Dzięki przysłemu członkostwu w Pakcie Macedonia Północna uzyskała silniejszą pozycję na Bałkanach. Położenie geograficzne oraz zbliżenie euroatlantyckie może przyczynić się do inwestowania w kraju przez zagraniczne korporacje, zwłaszcza z sektora zbrojeniowego. Ponadto osiągnięcie konsensusu z sąsiadującymi państwami, z którymi spory trwały nawet kilkadziesiąt lat, było niezaprzeczalnym sukcesem i wzmocniło proces stabilizacji na dynamicznie zmieniającym się Półwyspie Bałkańskim.

Nie mniejsze znaczenie w procesie akcesyjnym miała polityka „otwartych drzwi” NATO. Pozwoliła ona jednocześnie na dodatkowe wzmocnienie sił Sojuszu w Europie od strony południowej. Stosowanie tej polityki w odniesieniu do Macedonii Północnej pokazuje innym państwom, w szczególności postkomunistycznym, że członkostwo w NATO nie jest nierealne, wymaga jedynie spełnienia odpowiednich kryteriów. Siły Sojuszu wspierają postkomunistyczne państwa w procesie demokratyzacji, zachęcając je do wdrażania niezbędnych reform. Bilans zysków i strat w przypadku Macedonii Północnej pokazał przewagę NATO nad współpracą z Rosją. Natomiast zaangażowanie oraz wspólne wysiłki Macedończyków, by ustabilizować sytuację wewnętrzną, jedynie podkreśliły atrakcyjność NATO, która w swych dążeniach do utrzymania bezpieczeństwa opiera się na zasadach demokratycznych rządów prawa i wolności jednostki. Ponadto podpisanie protokołu akcesyjnego miało znaczenie w osłabieniu wpływów Rosji na Bałkanach. Macedonia Północna posiada ok. 9 tys. żołnierzy, którzy służą w armii posiadającej radziecki sprzęt, m.in. czołgi T-72, wozy bojowe BWP-2 oraz

³² Z. Radosavljevic, *North Macedonia on course to join NATO, awaits decision on EU bid* [5 VI 2019], <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/north-macedonia-en-course-to-join-nato-awaits-decision-on-eu-bid/> (13 VII 2019).

śmigłowce Mi-24³³. Mimo iż potencjał macedoński nie stanowi jakościowego wzmocnienia NATO, to siły Sojuszu zyskają członka zaangażowanego w działalność w ramach organizacji oraz gotowego do wdrożenia potrzebnych standardów, które mają być udziałem wszystkich państw członkowskich. Na uwagę zasługuje również zapewnienie minister obrony Macedonii Północnej, Radmily Šekerinskiej, że jej kraj zrobi wszystko, by do 2024 r. podnieść wydatki na obronę do wymaganych 2% PKB³⁴. Bałkański kraj w ciągu prawie trzydziestu lat udowodnił, że jest w stanie stawić czoła wyzwaniom, by osiągnąć obrany wcześniej cel, więc można przypuszczać, że będą w stanie sprostać narzuconemu wymogowi.

Macedończycy nie stanowią zagrożenia dla Rosji ze względu na to, że tworzą niewielkie terytorialnie państwo, z ograniczonymi możliwościami militarnymi oraz ekonomicznymi. Niemniej jednak integracja euroatlantycka Macedonii Północnej wpłynęła na Federację Rosyjską. Z jej geostrategicznego punktu widzenia bałkańskie państwo odgrywa znaczącą rolę. Według jednego z wielu planów dotyczących budowy gazociągu Turecki Potok na macedońskim terytorium miałyby zostać stworzona odpowiednia infrastruktura pod to przedsięwzięcie³⁵. W ostateczności zdecydowano o przeciągnięciu gazociągu przez Bułgarię, Serbię i Węgry³⁶. Ponadto Rosjanie mogą się obawiać „efektu domina”, w którym, wzorem Macedończyków, inne państwa (choćby, aspirujące do zachodnich organizacji, Ukraina bądź Gruzja) spełnią standardy NATO i dołączą do Sojuszu. W rezultacie istnieje uzasadniona obawa, iż Rosja będzie kontynuowała ingerowanie w wewnętrzne sprawy państw, które znajdują się w jej strefie wpływów. W interesie Rosjan będzie destabilizacja państw decydujących się na euroatlantycki kierunek, by powstrzymać „ekspansję” NATO. Federacja Rosyjska, świadoma wymogów formalnych NATO, starała się uniemożliwić porozumienie pomiędzy Grecją a Macedonią Północną, uważając iż kwestia nazewnictwa państwa jest niezwykle delikatna. Z punktu widzenia Rosji kwestia zmiany nazwy powinna być negocjowana na forum Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych, w której jest stałym członkiem i posiada prawo weta³⁷. Można przypuszczać, iż bez wahania skorzystałaby z danego jej prawa, wetując propozycje nazwy kraju.

³³ M. Świerszczyński, *Macedonia wchodzi do NATO. Co to oznacza dla Sojuszu?* [9 II 2019], <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1781558,1,macedonia-wchodzi-do-nato-co-to-oznacza-dla-sojuszu.read> (13 VII 2019).

³⁴ T. Schultz, *North Macedonia negates NATO sceptics* [29 III 2019], <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/north-macedonia-negates-nato-skeptics> (13 VII 2019).

³⁵ E. Sulimova, *North Macedonia: a new name, a new opportunity* [19 II 2019], <https://doc-research.org/2019/02/north-macedonia-new-name-new-opportunity/> (14 VII 2019).

³⁶ *Turecki Potok wkracza do Europy Środkowej* [30 V 2019], <https://warsawinstitute.org/pl/turecki-potok-wkracza-europy-srodkowej/> (14 VII 2019).

³⁷ M. Samorukov, *Double or quits: a Russian approach to North Macedonia and NATO* [14 V 2019], <https://carnegie.ru/2019/05/14/double-or-quits-russian-approach-to-north-macedonia-and-nato-pub-79123> (14 VII 2019).

Jednakże oba państwa, usatysfakcjonowane rezultatem swoich negocjacji, nie potrzebowały dodatkowego mediatora. Rzeczniczka rosyjskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Maria Zacharowa, negatywnie oceniła macedońską integrację z NATO, uważając iż państwa zachodnie popełniły błąd, wspierając Macedończyków w podjęciu decyzji o zmianie nazwy kraju poprzez zachęcanie ich do głosowania w referendum za nazwą Macedonia Północna. Ponadto Zacharowa uważa, że euroatlantycka propaganda jest niezaprzeczalna i oskarża NATO o stosowanie podwójnych standardów, jeśli chodzi o ingerencję w wewnętrzne sprawy państw³⁸.

Zakończenie

Na podstawie przeprowadzonej analizy procesu integracji euroatlantyckiej Macedonii Północnej, można stwierdzić, iż polityka „otwartych drzwi” NATO skutecznie zachęca kolejne państwa do członkostwa. Droga Macedonii Północnej do organizacji międzynarodowych może być wzorem dla innych państw, które w ramach polityki prowadzonej przez Sojusz mogą zostać przyjęte do NATO po spełnieniu wymaganych kryteriów. W przypadku państwa macedońskiego bilans zysków i strat wykazał większe przywiązanie do wartości reprezentowanych przez Sojusz aniżeli do współpracy wojskowej z Rosją. Natomiast proces transformacji, jaki Macedonia Północna musiała przejść od lat dziewięćdziesiątych, jednoznacznie wskazuje na fenomen NATO, który przyciąga kolejne państwa do Sojuszu. Podpisanie protokołu akcesyjnego i, prawdopodobnie w niedługim czasie, stanie się pełnoprawnym członkiem jest dla Macedończyków długo wyczekiwaną nagrodą za wysiłki polityków i społeczeństwa, a także za ustępstwa w ramach dojścia do konsensu w licznych kwestiach spornych. Mimo okazywanego niezadowolania przez Rosję, Macedonia Północna nie zatrzymała się w swych aspiracjach euroatlantyckich, co więcej wraz z wyborem nowej partii rządzącej stała się jeszcze bardziej zdeterminowana w dołączeniu do struktur NATO.

---

³⁸ Zakharova: *Western countries want to bring Macedonia into NATO at any cost* [4 X 2018], <https://meta.mk/en/zakharova-western-countries-want-to-bring-macedonia-into-nato-at-any-cost/> (14 VII 2019).

Abstract

Marlena Pokrzywińska

Political aspects of North Macedonia's accession process to the North Atlantic Alliance

North Macedonia's route to the North Atlantic Alliance was long and full of challenges. In the meantime, the former Yugoslav state had to concentrate its efforts on the political, economic and social transformation which was the result of the declaration of independence by North Macedonia the nineties of the twentieth century. The country began reorganizing the entire state system in the face of the collapse of Yugoslavia. The result of the „open door” policy of NATO and the reforms that the country introduced was the signing of the accession protocol by representatives of the member states and the Minister of Foreign Affairs of North Macedonia Nikola Dimitrov at the headquarter of the organization in Brussels on 6 II 2019. The purpose of this article is to analyze the accession process of North Macedonia to NATO, including the political aspects of its course and the importance of integration with the structures of the Alliance.

Keywords: North Macedonia, NATO, the Balkan Peninsula, Albania, Greece, Russia

References

- Armonaite, A., *The Republic of North Macedonia: political change, NATO accession and economic transition* [8 IV 2019].
- Carney, T., *What does North Macedonia's name change have to do with NATO?* [8 III 2019], https://www.lawfareblog.com/what-does-north-macedonias-name-change-have-do-nato?fbclid=IwAR22ikohZXOhwFj4HMOhEK6Xqz1IWp1voskBQ72xe3Nb_KiOG5s_r4NVgl4.
- Daskalovski, Ž., *Elite transformation and democratic transition in Macedonia and Slovenia*, „Balkanologie Revue d'Études Pluridisciplinaires” 1999, vol. III, no. 1.
- Final agreement for the settlement of the differences as described in the United Nations Security Council resolutions 817 (1993) and 845 (1993), the termination of the Interim Accord of 1995, and the establishment of a strategic partnership between the parties* [12 VI 2018], <http://www.ekathimerini.com/resources/article-files/aggliko-1.pdf>.

- Greece and the Former Yugoslav Republic of Macedonia Interim Accord (with related letters and translations of the Interim Accord in the languages of the Contracting Parties)*, „United Nations Treaty Series” 1995, vol. 1891, no. 32193, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/MK_950913_Interim_Accord_between_the_Hellenic_Republic_and_the_FYROM.pdf.
- Greece ratifies North Macedonia's NATO protocol* [8 II 2019], <https://www.rferl.org/a/greek-parliament-ratifies-north-macedonia-nato-protocol/29758337.html>.
- Konflikty współczesnego świata*, ed. M. Broda, Warszawa 2008.
- Korban, T., *Spór o flagę i nazwę. Macedonia a Grecja w latach 1991-1995* [7 V 2016], <http://www.nowastrategia.org.pl/konfliktgreckomacedonski/>.
- Macedonia celebrates 25-years of independence* [8 IX 2016], https://meta.mk/en/macedonia-celebrates-25-years-of-independence/?upm_export=html&lang=en.
- Macedonia's dispute with Greece*, <https://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=562>.
- Macedońskie zbliżenie z sąsiadami* [20 I 2018], <https://studium.uw.edu.pl/macedonskie-zblizenie-z-sasiadami/>.
- Makurat, M., *Uchodźstwo Macedończyków z Grecji – „wielka historia” a „mała heristoria”*, „Kultura i Historia” 2012, t. 22, <https://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4136>.
- NATO allies sign Accession Protocol for the future Republic of North Macedonia* [6 II 2019], https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_163078.htm?selectedLocale=en.
- Nuhija, B., *The impact of postponed accession of Republic of Macedonia in the Euro-Atlantic structures to the inter-ethnic relations*, „New Balkan Politics” 2013, issue 13.
- Radosavljevic, Z., *North Macedonia en course to join NATO, awaits decision on EU bid* [5 VI 2019], <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/north-macedonia-en-course-to-join-nato-awaits-decision-on-eu-bid/?fbclid=IwAR2aeUUAc3BerEvmwI7km1LPR4vYDLFkhiJBuzgBCpNr9uzNE3ExMa17svg>.
- Relations with the Republic of North Macedonia* [15 II 2019], https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48830.htm?fbclid=IwAR2QmGqCrzY3xrKae5q0lgmVidWZ1gJVp-FPK1mVfrtDg9Ybw1WUS2p8IGk.
- Rubeli, A., *Threats to sovereignty: the case of Macedonia in the 1990's*, [in:] *A captured moment in time: IWM Junior visiting fellows conferences*, eds. A. Rubeli, N. Vucenik, Vienna 2000.
- Samorukov, M., *Double or quits: a Russian approach to North Macedonia and NATO* [14 V 2019], https://carnegie.ru/2019/05/14/double-or-quits-russian-approach-to-north-macedonia-and-nato-pub-79123?fbclid=IwAR3d1w2s2mxGSg64G3wC_vvSrRItA8qjrC8KOBjRhDvmcpBrOm9BfkdQ9Y.

- Schultz, T., *North Macedonia negates NATO sceptics* [29 III 2019], <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/north-macedonia-negates-nato-skeptics>.
- Seroka, S., *Nowy rozdział w stosunkach macedońsko-bułgarskich* [9 VII 2017], <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2017-08-09/nowy-rozdzial-w-stosunkach-macedonsko-bulgarskich>.
- Sulimova, E., *North Macedonia: a new name, a new opportunity* [19 II 2019], <https://doc-research.org/2019/02/north-macedonia-new-name-new-opportunity/?fbclid=IwAR3k0LgB8x4kCp8NShLsELlaB543EWoZoo5L0jU-82LixSR7YnWSwFCrzjQ>.
- Świerszczyński, M., *Macedonia wchodzi do NATO. Co to oznacza dla Sojuszu?* [9 II 2019], <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1781558,1,macedonia-wchodzi-do-nato-co-to-oznacza-dla-sojuszu.read?fbclid=IwAR0vlpTGZT6i0jZUwx-yraSSdlPuywIwQgx6DTzqwnU4CdvSJe9eoSY4Y78>.
- The Constitution of the Republic of Macedonia*, https://www.sobranie.mk/the-constitution-of-the-republic-of-macedonia-ns_article-constitution-of-the-republic-of-north-macedonia.nspix.
- Timeline: Macedonia* [24 I 2012], http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1410364.stm.
- Turecki Potok wkracza do Europy Środkowej* [30 V 2019], <https://warsawinstitute.org/pl/turecki-potok-wkracza-europy-srodkowej/>.
- Zakharova: *Western countries want to bring Macedonia into NATO at any cost* [4 X 2018], <https://meta.mk/en/zakharova-western-countries-want-to-bring-macedonia-into-nato-at-any-cost/>.

Marlena Pokrzywińska – mgr bezpieczeństwa międzynarodowego, doktorantka w Zakładzie Badań Wschodnich w Instytucie Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego. ORCID: 0000-0002-3755-5283

Bartosz Dziewiałtowski-Gintowt

Macedonia Północna wobec Inicjatywy Trójmorza – wymiar polityczny, gospodarczy i wojskowy

Wstęp

Inicjatywa Trójmorza (*Trimarium, Three Seas Initiative – TSI*), zainicjowana przez prezydentów Polski i Chorwacji na szczycie ONZ w 2015 r., a zainaugurowana na spotkaniu głów państw Europy Środkowej w Dubrowniku rok później, zrzesza dwunastu członków Unii Europejskiej: Austrię, Bułgarię, Chorwację, Czechy, Estonię, Litwę, Łotwę, Polskę, Rumunię, Słowację, Słowenię i Węgry¹. Macedonia Północna w 2018 r. wyraziła zainteresowanie udziałem we wspomnianych projektach. Państwo, powstałe w 1991 r. w wyniku rozpadu federacji jugosłowiańskiej, charakteryzowało się permanentną niestabilnością, o czym najdobitniej świadczą trzy wydarzenia i ich negatywne konsekwencje dla bezpieczeństwa narodowego: zbrojny konflikt na tle etnicznym z mniejszością albańską w 2001 r.²,

¹ Z uwagi na ramy niniejszego opracowania pozostaje odesłanie do obszernej literatury w języku polskim na temat Inicjatywy Trójmorza: P. Kowal, A. Orzelska-Stączek, *Inicjatywa Trójmorza: geneza, cele i funkcjonowanie*, Warszawa 2019; K. Szczerski, *Utopia europejska. Kryzys integracji i polska inicjatywa naprawy*, Kraków 2017; G. Baziur, *Trójmorze jako koncepcja bezpieczeństwa i rozwoju ekonomicznego Europy Wschodniej*, „Przegląd Geopolityczny” 2018, nr 23; B. Bielszczuk, *Trójmorze: współpraca na rzecz unijnego i regionalnego rynku gazu*, „Biuletyn PISM”, 30 VI 2017; A. Bieńczyk-Missala, *Od Międzymorza do Trójmorza – meandry polityki zagranicznej Polski w Europie Środkowej*, „Stosunki Międzynarodowe” 2018, nr 1; M. Czernicka, *Trójmorze w bułgarskiej polityce bezpieczeństwa*, „Przegląd Geopolityczny” 2018, nr 26; M. Dahl, *Inicjatywa Trójmorza z perspektywy niemieckiej*, „Studia Europejskie” 2018, nr 2; A. Orzelska-Stączek, *Inicjatywa Środkowoeuropejska a Trójmorze – odmienne koncepcje współpracy w Europie Środkowo-Wschodniej*, „Studia Polityczne” 2018, nr 1; M. Sienkiewicz, *Koncepcja Trójmorza w polityce zagranicznej Polski po 2015 r.*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2016, nr 1; T. Stępniewski, *Inicjatywa Trójmorza: uwarunkowania geopolityczne i nowy model regionalnej współpracy*, „Studia Europejskie” 2018, nr 2; P. Ukielski, *Inicjatywa Trójmorza w polskiej polityce zagranicznej*, „Studia Europejskie” 2018, nr 2; B. Wiśniewski i in., *Trójmorze – nowy instrument w polskiej polityce zagranicznej*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2017, nr 4.

² W tej kwestii na szczególną uwagę zasługują prace Ireny Stawowy-Kawki: *Albańczycy w Macedonii 1944-2001*, Kraków 2014; *Problem albański w Republice Macedonii*, „Prace Komisji

głęboki kryzys wewnętrzny z lat 2015-2017³ oraz przewlekły spór grecko-macedoński o nazwę państwa⁴. Dopiero zakończenie ostatniej z wymienionych kwestii pozwoliło władzom w Skopje na poczynienie postępów w integracji z obszarem euroatlantyckim do tego stopnia, że w lutym 2019 r. władze macedońskie parafowały protokół akcesyjny do NATO, a w 2020 r. najprawdopodobniej rozpoczną negocjacje z Unią Europejską. W tym kontekście wydaje się zasadne omówienie stosunku Macedonii Północnej do inicjatywy konstruowanej przez te państwa unijne, które geograficznie i po części kulturowo są jej relatywnie bliskie. Podczas gdy podjęcie tematyki politycznej i gospodarczej nie budzi wątpliwości z uwagi na istotę wspólnoty europejskiej, to wybór wymiaru wojskowego był podyktowany znacznym zaawansowaniem integracji Macedonii Północnej z Sojuszem Północnoatlantyckim. Dążenie do osiągnięcia efektu synergii między obydwoma procesami wybrzmiewa we wszystkich macedońskich dokumentach państwowych.

Biorąc pod uwagę powyższe kwestie celem niniejszej pracy będzie ustalenie: 1) Czy potencjalne partnerstwo z TSI może być skorelowane z procesem integracji Macedonii Północnej z euroatlantyckim obszarem bezpieczeństwa? 2) Jakie

Środkowoeuropejskiej PAU” 1996, t. IV, s. 81-96; *Rola porozumienia ochrydzkiego w stabilizacji sytuacji politycznej na Bałkanach*, [w:] *Między wielką polityką a narodowym partykularyzmem*, red. J. Kiwerska, B. Koszel, Poznań 2002, s. 391-401.

³ W języku polskim na ten temat pisali m.in.: B. Dziewiałtowski-Gintowt, *Wpływ kryzysu ukraińskiego na sytuację społeczno-polityczną Macedonii w latach 2014-2016*, [w:] *Polska-Rosja. W świecie globalnych przeobrażeń*, red. D. Jarnicki, A. Piskorz, Warszawa-Siedlce 2018, s. 116-138; D. Wilk, *Polityka rządu wobec organizacji pozarządowych w latach 2008-2016 a kryzys polityczny w Macedonii*, „*Studia Politologica Ucraino-Polona*” 2017, nr 7, s. 48-58. Na uwagę zasługuje również literatura dostępna w języku angielskim: N. Atanasoski, E. McElroy, *Post-socialism and the Afterlives of Revolution: Impossible Spaces of Dissent*, [w:] *Reframing Critical, Literary, and Cultural Theories. Thought on the Edge*, ed. N. Pireddu, New York 2018, s. 273-297; B. Vankovska, *Social Movements and Protests in Macedonia. Between State-Building and Popular Demands from Below*, „*Security Dialogues*” 2015, vol. 6, no. 2-1, s. 41-54; P. Reef, *Macedonia's Colourful Revolution and the Elections of 2016. A Chance for Democracy, or All for Nothing?*, „*Südosteuropa*” 2017, no. 65 (1), s. 170-182.

⁴ Szerzej na temat grecko-macedońskiego sporu nomenklaturowego w literaturze polskiej zob. A. Adamczyk, *Kwestia macedońska w bałkańskiej polityce Grecji*, „*Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*” 2009, r. 7, cz. 2, s. 51-67; J. Paszkiewicz, *Problem macedoński w przetargach politycznych na Bałkanach w ostatnim dziesięcioleciu XX wieku*, „*Balkanica Posnaniensia. Acta et studia*” 2009, t. XV, s. 173-188; I. Stawowy-Kawka, *Republika Macedonii i Macedończycy w greckiej polityce po 1991 roku*, [w:] *Macedoński dyskurs niepodległościowy. Historia, kultura, literatura, język, media*, red. I. Stawowy-Kawka, M. Kawka, Kraków 2011, s. 203-212. Prace dostępne w języku angielskim: B. Dziewiałtowski-Gintowt, *Greek-Macedonian Nomenclatural Dispute and its Impact on European Security*, [w:] *Modern Research Trends of Young Scientists: Current Status, Problems and Prospects*, red. M. Baranowska-Szczepańska, M. Gołaszewski, Poznań 2012, s. 121-138; B. Vankovska, *David vs. Goliath: The Macedonian Position(s) in the So-called „Name Dispute” with Greece*, „*Südosteuropa. Zeitschrift für Politik und Gesellschaft*” 2010, no. 3, s. 435-467.

czynnikami zdecydowały o możliwości udziału Macedonii Północnej w projektach priorytetowych TSI? 3) Jak potencjalne partnerstwo z TSI może wpłynąć na bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne Macedonii Północnej? 4) Czy macedońskie elity polityczne uznają potencjalne partnerstwo z TSI za instrument europeizacji państwa?

Bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne Macedonii a potencjalne partnerstwo z TSI

Od początku istnienia niepodległej Macedonii, jej bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne poddawane były nieustannym próbom. Nie może zatem dziwić fakt, że proces integracji euroatlantyckiej przebiegał w sposób równie dynamiczny co dysharmonijny, ponieważ był ściśle skorelowany z grecko-macedońskim sporem o konstytucyjną nazwę państwa „Republika Macedonia”. Jedną z głównych przyczyn tego stanu była dysproporcja obydwu podmiotów. Grecja, jako pełnoprawny członek struktur europejskich i natowskich, dysponowała wszelkimi narzędziami służącymi do blokowania członkostwa słabszego przeciwnika w organizacjach międzynarodowych⁵.

Wspomnianą korelację widać wyraźnie, jeśli zestawimy etapy integracji z fazami sporu nomenklaturowego (zob. tabela 1). Chociaż poszczególne cykle nie zawsze pokrywają się ze sobą w czasie, to między analizowanymi procesami można zaobserwować pewną prawidłowość: niemal za każdym razem, gdy integracja euroatlantycka Macedonii odnotowywała postępy, to stosunki grecko-macedońskie charakteryzował regres, a rozmowy w sprawie nazwy znajdowały się w impasie. Wyjątek stanowią etapy końcowe trzech obserwowanych procesów: w każdym z nich nastąpił progres, który w dwóch przypadkach (integracji z NATO i sporu o nazwę) doprowadził do ich zakończenia. Złożyły się na to dwie kwestie: rosnąca presja Unii Europejskiej na Grecję, której pozycja, wskutek kryzysu w strefie euro, uległa poważnemu osłabieniu⁶. Ponadto wydarzenia wewnętrzne w Macedonii zwane „kolorową rewolucją” lub „bałkańskim majdanem” doprowadziły

⁵ J. Paszkiewicz, *Problem konsolidacji współczesnego państwa macedońskiego w kontekście jego aspiracji do Unii Europejskiej*, „Slavia Meridionalis” 2012, nr 12, s. 77-92; M. Karadzoski, A. Adamczyk, *Najważniejsze problemy Macedonii w procesie integracji z Unią Europejską*, „Studia Europejskie” 2015, nr 2, s. 27-44; A. Graan, *On the politics of „Imidż”: European integration and the trials of recognition in postconflict Macedonia*, „Slavic Review” 2010, no. 69 (4), s. 835-858; F. Mavromatidis, *The Role of the European Union in the Name Dispute between Greece and FYR Macedonia*, „Journal of Contemporary European Studies” 2010, no. 18 (1), s. 47-62.

⁶ A. Adamczyk, *Kryzys w kryzysie – społeczne i polityczne następstwa napływu migrantów do Grecji*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2016, nr 14 (5), s. 265-280; B. Koszel, *Niemcy wobec greckiego kryzysu finansowego (2009-2015)*, „Przegląd Politologiczny”

do przedterminowych wyborów⁷. W rezultacie wyłonił się nowy, lewicowy rząd premiera Zorana Zaeva, który zintensyfikował działania w kierunku integracji euroatlantyckiej.

W tym samym czasie wśród nowych państw UE, jak wspomniano, kształtowała się formuła współpracy zarówno w ramach samego Trójmorza, jak i kooperacji z aktorami zewnętrznymi. Wprawdzie podstawą członkostwa w inicjatywie była przynależność do UE państw położonych między Adriatykiem, Bałtykiem i Morzem Czarnym, to nie wykluczała ona udziału na zasadach partnerskich państw trzecich, również tych spoza Unii. W deklaracji z I Szczytu w Dubrowniku (25-26 VIII 2016 r.) stwierdzono, że TSI jest „otwarta na partnerstwo z zainteresowanymi państwowymi lub biznesowymi podmiotami z całego świata...”⁸. Równie ogólny charakter miała deklaracja II Szczytu w Warszawie (6-7 VI 2017 r.), w której stwierdzono, że inicjatywa „jest otwarta dla zainteresowanych podmiotów gospodarczych z całego świata i partnerów globalnych”⁹. Dopiero deklaracja III Szczytu TSI w Bukareszcie (17-18 IX 2018 r.) wyraźniej określiła geograficzny i instytucjonalny obszar partnerstwa. Za partnerów instytucjonalnych uznano Komisję Europejską, Europejski Bank Inwestycyjny, Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju oraz Bank Światowy. Podkreślono też możliwość zacieśnienia relacji polityczno-gospodarczych z partnerami „ze społeczności euroatlantyckiej”, wymieniając jedynie Niemcy i Stany Zjednoczone. Ponadto obecność gospodarczą USA w regionie Trójmorza uznano za szansę na „wzmocnienie więzi transatlantyckiej” oraz „dodatkowy katalizator dla silniejszego partnerstwa transatlantyckiego”. Jednakże najważniejszy dla tematu pracy fragment dokumentu dotyczy potencjału TSI w kwestii „wsparcia polityk UE skierowanych do krajów Bałkanów Zachodnich i Partnerstwa Wschodniego, oraz uzupełnienia wysiłków mających na celu zbliżenie tych dwóch regionów do Unii Europejskiej, w tym poprzez tworzenie lepszych połączeń”¹⁰. Deklaracja IV Szczytu TSI w Lublanie (5-6 VI 2019 r.)

2015, nr 4, s. 7-18; J. Bilski, M. Janicka, *Kryzys strefy euro. Przypadek Grecji*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2015, nr 97, s. 199-215.

⁷ N. Atanasoski, E. McElroy, *op.cit.*, s. 289-293; B. Dziewiałtowski-Gintowt, *Wpływ kryzysu ukraińskiego...*, s. 125-132; P. Reef, *op.cit.*, s. 170-174; D. Wilk, *op.cit.*, s. 52-55; B. Vankovska, *Social Movements and Protests...*, s. 48-52.

⁸ Cyt. za: *Wspólna deklaracja w sprawie Inicjatywy Trójmorza (Deklaracja z Dubrownika), Dubrownik, 25 sierpnia 2016*, na podstawie dokumentu udostępnionego na oficjalnej stronie Kancelarii Prezydenta RP, <http://www.prezydent.pl/aktualnosci/wizyty-zagraniczne/art,105,wspolna-deklaracja-w-sprawie-inicjatywy-trojmorza.html> (30 VII 2019).

⁹ Cyt. za: *The Second Summit of the 3 Seas Initiative Joint Declaration, Warsaw, 6-7 July 2017*, tłum. własne na podstawie dokumentu udostępnionego na oficjalnej stronie Inicjatywy Trójmorza, <http://three-seas.eu/wp-content/uploads/2018/06/WARSAW.pdf> (7 VII 2019).

¹⁰ Cyt. za: *Joint Declaration of the Third Summit of the Three Seas Initiative (Bucharest, 17-18 September 2018)*, tłum. własne na podstawie dokumentu udostępnionego na oficjalnej stronie Inicjatywy Trójmorza, <http://three-seas.eu/wp-content/uploads/2018/09/BUCHAREST-SUMMIT-JOINT-DECLARATION.pdf> (30 VII 2019).

Tabela 1. Porównanie etapów integracji Macedonii z UE i NATO z fazami grecko-macedońskiego sporu nomenklaturowego

Etapy integracji ze Wspólnotami Europejskimi/Unią Europejską	Etapy integracji z Sojuszem Północnoatlantyckim	Fazy sporu nomenklaturowego Grecji z Macedonią
1992-1995 – brak postępów pomimo ustanowienia przez Macedonię stałego biura łącznikowego w Brukseli	1991-1993 – brak postępów wskutek braku macedońskich sił zbrojnych i blokady gospodarczej Grecji	1991-1992 – faza ukryta – progres : uznanie Macedonii pod konstytucyjną nazwą najważniejszych podmiotów (Rosja, USA, Turcja, WE, NATO)
1995-2001 – progres : nawiązanie stosunków dobrosąsiedzkich, dopuszczenie macedońskich towarów do rynku wspólnotowego i funduszy przedakcesyjnych PHARE	1993-1999 – progres : utworzenie macedońskich sił zbrojnych, obecność lotnictwa NATO jako wsparcie dla sił pokojowych ONZ; złożenie wniosku o członkostwo Macedonii w Sojuszu, przystąpienie do programu „Partnerstwo dla Pokoju”, uznanie Macedonii za państwo kandydackie NATO	1992-1995 – I faza gorąca – impas ; blokada gospodarcza przez Grecję, uznanie państwa przez najważniejsze podmioty (m.in. USA, Chiny, Francja, Niemcy, Wielka Brytania) pod tymczasową nazwą Była Jugosłowiańska Republika Macedonii
2001-2006 – progres : pomoc w rozwiązywaniu konfliktu z mniejszością albańską – unijna misja wojskowa <i>Concordia</i> , misje policyjne <i>Proxima</i> i EUPAT, złożenie wniosku o członkostwo Macedonii w UE, przyznanie statusu kandydata do członkostwa, dostęp do programu pomocowego CARDS	1999-2003 – impas wskutek kryzysu w Kosowie oraz konfliktu z mniejszością albańską w 2001 r., braku skutecznej pomocy w zarządzaniu uchodźcami albańskimi z Kosowa; antyamerykańskie i antynatowskie nastroje w Macedonii, niezadowolenie z przebiegu operacji pokojowych NATO w Macedonii <i>Essential Harvest</i> , <i>Amber Fox</i> i <i>Allied Harmony</i> – Albańczycy zdali jedynie 1/3 broni	1995-2004 – I faza odprężenia: progres w stosunkach dwustronnych – Grecja największym inwestorem w Macedonii
2006-2017 – impas : zablokowanie przez Grecję rozpoczęcia negocjacji członkowskich, w zamian ustanowienie dialogu akcesyjnego wysokiego szczebla, dopuszczenie do funduszy przedakcesyjnych IPA, zniesienie reżimu wizowego dla obywateli Macedonii, rezolucja Parlamentu Europejskiego o potrzebie rozpoczęcia negocjacji członkowskich z Macedonią niezależnie od sporu z Grecją; kryzys wewnętrzny spowodowany m.in. brakiem postępów w integracji z obszarem euroatlantyckim, wybuch tzw. kolorowej rewolucji, określanej jako bałkański majdan	2003-2008 – progres : udział wojsk macedońskich w misji NATO w Afganistanie i misji sojuszniczej USA w Iraku; podpisanie tzw. Karty Adriatyckiej wraz z Albanią i Chorwacją – zobowiązanie USA wsparcia integracji wymienionych państw z NATO, reforma armii macedońskiej, zaproszenie do grona pełnoprawnych członków Sojuszu	2004-2012 – II faza gorąca: impas – zerwanie stosunków pod wpływem prowokacji z obu stron; blokada wstąpienia do NATO Macedonii przez Grecję na szczycie w Bukareszcie; rozpoczęcie negocjacji pod auspicjami ONZ
2017-2019 – progres : przedterminowe wybory w Macedonii – zwycięstwo sił proeuropejskich, zawarcie między Grecją i Macedonią kompromisu w sprawie nazwy „Republika Macedonii Północnej”, referendum w sprawie przyjęcia kompromisowej nazwy, ratyfikacja umowy przez parlamenty obydwu państw	2008-2018 – impas : weto Grecji w sprawie przyjęcia Macedonii do NATO na szczycie w Bukareszcie, gdzie przyjęto Albanię i Chorwację; kryzys wewnętrzny spowodowany m.in. brakiem postępów w integracji z obszarem euroatlantyckim, wybuch tzw. kolorowej rewolucji, określanej jako bałkański majdan	2012-2019 – II faza odprężenia: progres – wznowienie kontaktów dyplomatycznych; zawarcie między Grecją i Macedonią kompromisu w sprawie nazwy „Republika Macedonii Północnej”, referendum w sprawie przyjęcia kompromisowej nazwy, ratyfikacja umowy przez parlamenty obydwu państw
	2018-2019 – progres : zawarcie między Grecją i Macedonią kompromisu w sprawie sporu o nazwę państwa, ratyfikacja umowy przez parlamenty obydwu państw, podpisanie przez władze Macedonii protokołu akcesyjnego do NATO	

Źródło: opracowanie własne na podstawie literatury wyszczególnionej w przypisach 2-5.

potwierdziła otwartość na partnerstwo z Bałkanami Zachodnimi, instytucjami finansowymi, Komisją Europejską oraz Niemcami, a także obecność gospodarczą USA w regionie¹¹.

Warto podkreślić, że integracja ze społecznością euroatlantycką, jak ją określono w deklaracji bukaresztańskiej, była obecna w macedońskich dokumentach państwowych co najmniej od początku XXI w.¹². Charakterystyczne, że najbardziej aktualny dokument pt. *Program pracy rządu 2017-2020*, opublikowany w 2017 r., wymienia członkostwo w NATO i UE dopiero na szóstym miejscu¹³, choć na liście rządowych priorytetów strategicznych obydwa cele znajdują się znacznie wyżej, odpowiednio na drugim i trzecim miejscu¹⁴. Wyższym priorytetem w obydwu zestawieniach okazały się kwestie gospodarcze i socjalne. Kluczowe dla tematu pracy jest uznanie procesów euroatlantyckich i rozwoju stosunków dobrosąsiedzkich za jeden cel strategiczny. Wskazuje na to już sam tytuł rozdziału: *Republika Macedonii Północnej: członek NATO i Unii Europejskiej*. Najistotniejszym zapisem tej części dokumentu wydaje się fragment dotyczący stosunków z sąsiadami. Czytamy tam, że

Rząd skoncentruje się na regionalnej i dobrosąsiedzkiej współpracy. W związku z tym, w celu poprawy rozwoju regionalnego i stabilności, wzmocnimy wszechstronną wymianę i współpracę z naszymi sąsiadami we wszystkich obszarach dzięki **zwiększonemu udziałowi i wpływowi we wszystkich inicjatywach regionalnych, poważnemu i aktywnemu podejściu do projektów infrastrukturalnych, energetycznych i telekomunikacyjnych** [podkr. – B.D.G.]¹⁵.

Biorąc pod uwagę fakt, że Trójmorze jest inicjatywą regionalną realizującą projekty energetyczne, transportowe i cyfrowe, to potencjalne partnerstwo TSI z Macedonią Północną wpisuje się w rządowy plan działania na lata 2017-2020. Ponadto udział w wymienionych projektach może być skutecznym narzędziem

¹¹ Cyt. za: *Joint Declaration of the Fourth Summit of the Three Seas Initiative (Ljubljana, 5-6 June 2019)*, tłum. własne na podstawie dokumentu udostępnionego na oficjalnej stronie IV Szczytu TSI w Lublanie, <https://three.si/joint-declaration> (30 VII 2019).

¹² Zbiór dokumentów dotyczących integracji Macedonii z Unią Europejską jest dostępny w języku macedońskim na oficjalnej stronie Parlamentu Republiki Macedonii Północnej, <https://www.sobranie.mk/dokumenti-rm-eu-cbb3490c-fe7d-4750-82f4-67c619c46a6a.nspix> (30 VII 2019). Dokumenty te w języku angielskim dostępne są na oficjalnej stronie Komisji Europejskiej, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/news_corner/key-documents_en?f%5B0%5D=field_file_country%3A86 (30 VII 2019).

¹³ Członkostwo w NATO i UE w programie prac rządu Republiki Macedonii Północnej (RMP) dostępnym w języku macedońskim, wyszczególnione jest dopiero na s. 12-15. Zob. *Програма за работа на владата 2017 – 2020*, https://vlada.mk/sites/default/files/programa/2017-2020/Programa_Vlada_2017-2020_MKD.pdf (30 VII 2019), tłum. własne.

¹⁴ Por. *Strategic Priorities*, <https://vlada.gov.mk/node/18029?ln=en-gb> (30 VII 2019).

¹⁵ Cyt. za: *Програма за работа на владата...*, s. 13.

służącym integracji europejskiej. Tym bardziej, że wyznaczona w dokumencie na 2018 r. data rozpoczęcia negocjacji akcesyjnych z UE nie została dotrzymana z uwagi na weto Francji w czerwcu 2019 r.¹⁶

Wymiar wojskowy integracji Macedonii z obszarem euroatlantyckim zawiera się w następnym rozdziale omawianego programu pt. *Polityka obronna w kontekście NATO*. Autorzy dokumentu podkreślili, że strategiczne dla państwa „członkostwo w NATO nie oznacza tylko bezpieczeństwa i stabilności państwa. Jest podstawą i głównym warunkiem rozwoju gospodarczego i oczekiwanych inwestycji zagranicznych”. Inny fragment tego rozdziału koncentruje się na planowanym wdrożeniu „zrównoważonych zdolności i interoperacyjności, których oczekuje się od przyszłego państwa członkowskiego NATO”. Dalej rząd zamierza realizować „długoterminowy plan rozwoju obronności tak, aby zabezpieczyć środki na obronę w wysokości 2,3-2,6% PKB”¹⁷. Zatem członkostwo w Sojuszu, zdaniem autorów programu, oprócz oczywistych korzyści polityczno-wojskowych, jest skorelowane z bezpieczeństwem wewnętrznym państwa. W szczególności, aby sprostać wymaganiom bliskiego już członkostwa w Sojuszu konieczne wydaje się zwiększenie zamówień publicznych w przemyśle zbrojeniowym w celu osiągnięcia planowanego pułapu wydatków obronnych.

Nie bez znaczenia dla bezpieczeństwa zewnętrznego Macedonii Północnej jest z kolei powołanie w 2015 r. w ramach NATO tzw. Bukareszteńskiej Dziewiątki (w skrócie grupa B9), czyli państw zlokalizowanych na wschodniej flance. Do inicjatywy tej należą wszystkie państwa TSI oprócz Austrii – ponieważ nie jest członkiem Sojuszu, a także Chorwacji i Słowenii – ponieważ nie są umiejscowione na wschodniej flance. Z jednej strony B9 jest stymulowana przez natowską agendę bezpieczeństwa, ukształtowaną pod wpływem prowadzenia przez Rosję działań hybrydowych i polityki faktów dokonanych w bliskim sąsiedztwie wschodniej flanki¹⁸. Z drugiej strony TSI ukierunkowana jest na wzrost gospodarczy i wzajemne połączenia infrastrukturalne. Obydwie inicjatywy, komplementarne wobec siebie, powinny zyskać jednakową uwagę władz w Skopje, szczególnie w przededniu członkostwa Macedonii Północnej w NATO.

¹⁶ Oficjalnie rząd Francji uzasadnił to niezadowolającymi postępami władz w Skopje w dziedzinie reformy praworządności i walki z przestępczością zorganizowaną. Por. *Macedonia faces 12-month wait for EU accession talks*, <https://www.ft.com/content/cf67a85c-7965-11e8-bc55-50daf11b720d> (30 VII 2019).

¹⁷ Cyt. za: *Програма за работа на владата...*, s. 16.

¹⁸ Szerzej na temat wzajemnych powiązań TSI i grupy B9 zob.: T. Stępniewski, *Inicjatywa Trójmorza: uwarunkowania geopolityczne...*, s. 39-40.

Możliwości partnerstwa Macedonii Północnej z TSI w wymiarze infrastrukturalnym

Najistotniejszy z punktu widzenia możliwości udziału w projektach TSI jest niewątpliwie rozdział pt. *Inwestycje na rzecz zrównoważonego wzrostu*, podzielony na cztery podrozdziały, z których kluczowe znaczenie mają trzy ostatnie: *Infrastruktura*, *Energetyka i Społeczeństwo informacyjne*. W kwestii projektów infrastrukturalnych rząd zaplanował działania na rzecz inwestycji w infrastrukturę drogową w wysokości 3 mld euro w ciągu najbliższych 10 lat, co zwiększy obecne niedobory finansowe na utrzymanie dróg. Dzięki tym inwestycjom możliwa będzie budowa 600 km autostrad i dróg ekspresowych, 550 km dróg krajowych i regionalnych oraz ok. 1000 km dróg lokalnych m.in. przy udziale funduszy przedakcesyjnych (ang. *Instrument for Pre-Accession Assistance* – IPA). Na liście priorytetowych dróg szybkiego ruchu¹⁹ znalazły się m.in. odcinek autostrady A2 Gostivar – Kičevo – Ochryda, która jest częścią międzynarodowego korytarza transportowego E65 Malmö (Szwecja) – Chania (Kreta). Warto podkreślić, że trasa znajduje się na liście Transeuropejskich Sieci Transportowych (ang. *The Trans-European Transport Networks* – TEN-T) Unii Europejskiej, a także na liście projektów priorytetowych TSI. Jej znaczenie jest kluczowe dla transportu ładunków samochodami ciężarowymi z Europy Południowej do Europy Północnej dzięki wykorzystaniu przeprawy promowej ze szwedzkiego Ystad do polskiego Świnoujścia.

Kolejnym odcinkiem zaplanowanym do realizacji jest droga ekspresowa Kumanovo – granica macedońsko-bułgarska, która jest częścią Paneuropejskiego Korytarza Transportowego nr 8, biegnącego równoleżnikowo z albańskiego portu Durrës nad Adriatykiem do bułgarskiej Warny nad Morzem Czarnym²⁰. W okolicach Sofii krzyżuje się on ze sztandarowym projektem transportowym Inicjatywy Trójmorza jakim jest *Via Carpatia*, która biegnie w układzie południkowym z litewskiej Kłajpedy nad Bałtykiem do greckiego portu w Salonikach nad Morzem Egejskim. Na liście znalazły się również odcinki autostrady A1 biegnącej w układzie północ-południe. Trasa ta jest częścią Paneuropejskiego Korytarza Transportowego nr 10 biegnącego z austriackiego Salzburga przez dwie stolice regionu Trójmorza: Lublanę, Zagrzeb, a także Belgrad i Skopje docierając do Salonik. Warto podkreślić, że droga A1 stanowi równocześnie odcinek międzynarodowego korytarza transportowego E75, który przebiega południkowo od norweskiego portu Vardø nad Morzem Barentsa do portu Sitia na Krecie, m.in. przez cztery

¹⁹ Lista priorytetowych projektów drogowo-kolejowych w Macedonii Północnej jest dostępna w cytowanym wyżej programie rządowym na lata 2017-2020, *Програма за работа на владама...*, s. 40-44.

²⁰ Odcinek jest też częścią trasy europejskiej E871 łączącej macedońskie Komanovo z Kazanlykiem w centrum Bułgarii.

państwa TSI: Polskę, Czechy, Słowację i Węgry. Rzut oka na mapę przebiegu obydwu korytarzy wystarczy do tego, by nadać im status „wysokiego priorytetu”, czyli odcinków przeznaczonych do natychmiastowej realizacji. Stąd też m.in. wynika fakt umieszczenia w programie rządowym budowy i rekonstrukcji linii kolejowych w korytarzu nr 8 i od Skopje do granicy z Bułgarią, a także rekonstrukcja i modernizacja stacji kolejowych wzdłuż korytarzy nr 8 i 10. W dokumencie zadbano również o bezpieczeństwo ruchu poprzez zaplanowanie bezkolizyjnych przejść drogowych przez korytarze 8 i 10.

W podrozdziale dotyczącym energetyki macedoński rząd planuje uruchomienie połączenia z Gazociągami Transadriatyckim (ang. *Trans Adriatic Pipeline* – TAP) w celu uniezależnienia się od dostaw gazu z Rosji, gazyfikacji południowo-zachodniej Macedonii i połączenia z systemami przesyłowymi Bułgarii i Grecji (ang. *Gas Interconnector Greece-Bulgaria* – IGB)²¹. Dzięki temu, że TAP przebiega przez terytorium północnej Grecji, Albanii, po dnie Morza Adriatyckiego do wybrzeża południowych Włoch, Macedonia będzie mogła połączyć się również z sieciami gazowymi regionu Trójmorza. Na liście projektów priorytetowych TSI znajduje się bowiem połączenie TAP z Gazociągami Jońsko-Adriatyckim (ang. *Ionian Adriatic Pipeline* – IAP)²². Jego planowany przebieg wzdłuż wybrzeża adriatyckiego przez Albanie, Czarnogórę, Bośnię i Hercegowinę i Chorwację, ma umożliwić państwom regionu Trójmorza dostęp do skroplonego gazu ziemnego (ang. *liquefied natural gas* – LNG) w oparciu o terminal gazowy na wyspie Krk. Również chorwacki gazoport, który ma być ukończony do końca 2020 r., znalazł się na liście priorytetów TSI²³. Trzeba podkreślić, że wymienione sieci przesyłowe są kompleksowe wobec flagowego projektu Trójmorza jakim jest Korytarz Północ-Południe, który do 2030 r. ma umożliwić m.in. połączenie terminali LNG w Świnoujściu i na wyspie Krk. Dzięki temu cały region może zyskać nie tylko dostęp do norweskiego gazu z Morza Północnego, ale również uniezależni się od dostaw gazu z Rosji, co wpłynie korzystnie na bezpieczeństwo energetyczne zarówno regionu Trójmorza, jak i połączonej z nim Macedonii Północnej.

²¹ Програма за работа на владата..., s. 46.

²² Lista projektów priorytetowych TSI dostępna jest na oficjalnej stronie inicjatywy, *The Three Seas Initiative Priority Interconnection Projects*, <http://three-seas.eu/wp-content/uploads/2018/09/LIST-OF-PRIORITY-INTERCONNECTION-PROJECTS-2018.pdf> (30 VII 2019). Projekt gazociągu IAP opisany jest na s. 30-31.

²³ *Ibidem*, s. 32-34.

Partnerstwo Macedonii Północnej z TSI w wymiarze gospodarczym

Na III Szczycie TSI (18 IX 2018 r.) zainicjowano Forum Biznesu Trójmorza, na którym obecni byli przedstawiciele rządów państw Bałkanów Zachodnich. Macedonię Północną reprezentował minister ds. regulacji poprawy klimatu inwestycyjnego dla przedsiębiorstw krajowych Zoran Šapurić, który wziął udział w panelu zatytułowanym *Możliwości współpracy państw sąsiadujących z regionem Inicjatywy Trójmorza*. W swoim wystąpieniu podkreślił, że aby skompletować wizję wolnej Europy, należy ją postrzegać w wymiarze regionalnym, obejmującym państwa spoza UE poprzez zwrócenie większej uwagi na integrację infrastrukturalną Europy Wschodniej i Bałkanów Zachodnich. Jego zdaniem należy wzmocnić podejście regionalne w dziedzinie infrastruktury drogowej, kolejowej oraz energetycznej, co przyczyni się do promowania współpracy gospodarczej w państwach regionu, a także ułatwi wymianę handlową towarów i usług. Oświadczył też, że Macedonia Północna jest zainteresowana aktywnym uczestnictwem w tej inicjatywie i oczekuje postępów w realizacji konkretnych projektów. Zaznaczył na koniec, że oczekuje wzmocnienia współpracy regionalnej dzięki procesom integracji państw Bałkanów Zachodnich i państw TSI w ramach UE i NATO, co zwiększy atrakcyjność europejskich i euroatlantyckich perspektyw państw Europy Środkowo-Wschodniej i Południowej²⁴.

Warto zaznaczyć, że na szczycie w Bukareszcie przyjęto też deklarację o powołaniu sieci Izb Handlowo-Przemysłowych Trójmorza, która ma sprzyjać integracji rynków kapitałowych m.in. przez intensyfikację wymiany handlowej między państwami regionu. Dlatego na szczycie w Lublanie, w ramach II Forum Biznesu TSI zorganizowano panel dla członków sieci z udziałem ich odpowiedników z Bałkanów Zachodnich. Macedonię Północną reprezentował przedstawiciel Macedońskiej Izby Gospodarczej Atanas Kočov, który wskazał na komplementarność gospodarek jako szansę na zacieśnienie stosunków handlowych obydwu regionów²⁵.

Stosunki gospodarcze Macedonii Północnej z poszczególnymi państwami TSI są w dużym stopniu uzależnione od położenia geograficznego. Dysponując danymi statystycznymi za rok 2015 widać wyraźnie, że najwyższe obroty handlowe odnotowano z Bułgarią, co przełożyło się na kwotę ponad 613 mln USD. Druga pod tym względem była Rumunia, z którą Macedonia wymieniła towary na łączną kwotę 317 mln USD. Handel z pozostałymi państwami regionu był już znacznie mniej intensywny, ponieważ wartość wymiany mieściła się w przedziale między

²⁴ Wypowiedź dostępna w języku macedońskim na oficjalnej stronie ministra Šapuricia, <https://www.mdi.gov.mk/?p=1113> (19 VII 2019), tłum. własne.

²⁵ Oficjalna strona IV Szczytu TSI w Lublanie, <https://irp-cdn.multiscreensite.com/1805a6e8/files/uploaded/6-2%203SI%20High-Level%20Participants.pdf> (30 VII 2019).

94-184 mln USD. Łączna wartość wymiany handlowej między Macedonią a regionem Trójmorza wyniosła w 2015 r. nieco ponad 1,9 mld USD. Dla porównania handel z Niemcami, jako największą gospodarką Europy i partnerem TSI, wart był ponad 2,8 mld USD. Stany Zjednoczone jako światowy hegemon, a zarazem drugi partner TSI, osiągnęły w wymianie z Macedonią zaledwie 142,3 mln USD. Dla porównania wymiana z Rosją wyniosła 189 mln, z południowym sąsiadem Macedonii – Grecją aż 666 mln, a z Chinami – największą gospodarką świata i pretendencem do hegemonii, wartość handlu za 2015 r. wyniosła ponad 540 mln USD. Zatem widać, że najważniejszym partnerem handlowym są Niemcy, choć jeśli zsumować wymianę handlową wszystkich 12 gospodarek Trójmorza, to stanowi ona znaczący wolumen obrotów towarowych z Macedonią. Pod tym względem wśród państw TSI wyróżnia się Bułgaria i w mniejszym stopniu Rumunia. Pozostałe rynki regionu Europy Środkowo-Wschodniej są jeszcze stosunkowo słabo powiązane z gospodarką macedońską²⁶.

Owa komplementarność rynków Trójmorza i Macedonii, o której mówił na II Forum Biznesu A. Kočov, przejawia się w zróżnicowaniu towarów wwożonych i wywożonych z Macedonii Północnej. Państwa TSI są znaczącymi odbiorcami macedońskich produktów rolno-spożywczych (tytoń, wino, pieczywo), wyrobów tekstylnych oraz urządzeń elektrycznych (płyty, panele, konsole, biurka, szafki do sterowania elektrycznego lub dystrybucji energii elektrycznej). Natomiast Macedonia Północna sprowadza z regionu Trójmorza głównie ropę naftową i produkty ropopochodne, żeliwne lub stalowe wyroby walcowane, leki, przewodniki elektryczne na napięcie nieprzekraczające 1000 V, a także środki do mycia lub czyszczenia powierzchni²⁷.

Warto na koniec podkreślić, że swój stosunek do TSI wyraziła również macedońska opozycja. W lutym 2018 r. Vladimir Gjorčev, jeden z liderów największej partii opozycyjnej VMRO-DPMNE, oświadczył, że jego ugrupowanie ma zamiar podjąć działania na rzecz przystąpienia Macedonii do Inicjatywy Trójmorza używając

swoich zewnętrznych zasobów politycznych i kontaktów w celu zapewnienia pełnego członkostwa Macedonii w tej ważnej inicjatywie regionalnej. Uważamy, że Macedonia powinna być trzynastym państwem członkowskim, które przystąpi do Inicjatywy Trójmorza. Chciałbym powiedzieć jeszcze, że choć jest to inicjatywa europejska, to również jest silnie wspierana przez Stany Zjednoczone, tj. administrację prezydenta Donalda Trumpa. W minionym tygodniu delegacja VMRO-DPMNE, podczas wizyty w Waszyngtonie, odbyła spotkania z przedstawicielami Departamentu Stanu Białego Domu, a także społecznością think tanków, w tym

²⁶ Raport Macedońskiego Urzędu Statystycznego za 2015 r. dostępny na oficjalnej stronie urzędu pt. *Стоковна размена на Република Македонија со странство, 2015*, <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/7.4.17.01.pdf> (30 VII 2019), tłum. własne.

²⁷ Szerzej zob. *ibidem*, s. 84-108.

spotkań z kongresmanami i senatorami. Wspomnieliśmy o tym pomysle, a nasi rozmówcy stwierdzili, że idea członkostwa Republiki Macedonii w Inicjatywie Trójomorza znajdzie całkowite poparcie Waszyngtonu²⁸.

Stwierdził też, że proces ten zostanie uruchomiony w ramach Europejskiej Partii Ludowej (EPL), której VMRO-DPMNE jest członkiem, a za pośrednictwem Europejskiej Partii Ludowej poprzez swoje kontakty w Brukseli macedońska partia opozycyjna będzie mogła promować tę ideę.

Ponadto VMRO-DPMNE zainicjuje spotkania z ambasadorami krajów członkowskich Inicjatywy Trójomorza, czyli wszystkimi, którzy są akredytowani w Skopje, gdzie będziemy wyjaśniać i promować tę koncepcję. Kluczowymi zagadnieniami, na których koncentruje się ta inicjatywa, są projekty infrastrukturalne, tj. autostrady, a częściowo też bezpieczeństwo energetyczne i korytarze energetyczne. Dlatego VMRO-DPMNE po raz kolejny uruchamia silną inicjatywę międzynarodową, jaką jest przystąpienie Republiki Macedonii do Inicjatywy Trójomorza, której członkami jest 12 państw europejskich między Morzami Bałtyckim, Czarnym i Adriatyckim, dlatego Macedonia powinna dołączyć do tej grupy²⁹.

Wnioski końcowe

Nie ulega wątpliwości, że udział w projektach TSI jako partner jest dla Macedonii Północnej szansą na stymulację procesu integracji z Unią Europejską. Duża część projektów priorytetowych jest realizowanych z funduszy europejskich, a pozostałe ubiegają się o takie wsparcie. Dlatego też włączenie się w projekty energetyczne i transportowe może przynieść efekt w postaci „europeizacji” macedońskiej infrastruktury dzięki połączeniom gazowym i drogowym z regionem Trójomorza. Nie bez znaczenie jest fakt, że Macedonia Północna w 2019 r. stanęła na progu członkostwa w NATO, dzięki czemu ma szansę pójścia sprawdzoną przez państwa wschodniej flanki drogą: członkostwo w Unii Europejskiej wiedzie przez akces do Sojuszu Północnoatlantyckiego.

Mimo wyłącznie unijnego charakteru inicjatywy dwa czynniki zdecydowały, że projekt ten, choć znajdujący się jeszcze w stadium początkowym, wzbudził żywe zainteresowanie państwa kandydującego do członkostwa w strukturach europejskich. Pierwszą z nich jest sama istota TSI, która zakłada ściślejszą integrację państw położonych na osi północ-południe poprzez rozbudowę infrastruktury energetycznej, transportowej i cyfrowej. Dzięki temu obszar zachodnich Bałka-

²⁸ Cyt. za oficjalnym serwisem internetowym czasopisma „Курир”, <https://kurir.mk/makedonija/vesti/gjorchev-vmro-dpmne-inicira-makedonija-da-se-prikлучi-na-evroatlanskata-inicijativa-trite-morinja/> (30 VII 2019), tłum. własne.

²⁹ Cyt. za: *ibidem*.

nów mógłby z powodzeniem służyć jako przedłużenie tych połączeń w kierunku wybrzeża Morza Śródziemnego, tym samym zyskać rolę pośrednika w dostawach do Europy Środkowo-Wschodniej od południa. Drugą przyczyną możliwości uczestnictwa państw bałkańskich w inicjatywie jest – zadeklarowana na dwóch ostatnich szczytach TSI w Bukareszcie (2018) i Lublanie (2019) – otwartość na partnerstwo z państwami Europy Południowo-Wschodniej spoza UE w realizacji priorytetowych projektów omawianej inicjatywy. Powyższe uwarunkowania mogłyby sprzyjać osiągnięciu synergii z procesem integracji europejskiej.

Przez cały niemal okres swojego niepodległego bytu Macedonia była zmuszona walczyć o jego utrzymanie, zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz. Dopiero wy-ciszenie konfliktu z mniejszością albańską, obalenie autorytarnych rządów i zakończenie sporu o nazwę z Grecją pozwoliły władzom w Skopje na odważniejsze założenia programowe z perspektywą długofalową. Najlepszym przykładem na to, jak brak takiej perspektywy wpływa na bezpieczeństwo państwa, jest kryzys wewnętrzny z lat 2015-2017 i kolorowa rewolucja, która wybuchła m.in. w wyniku braku postępów w integracji europejskiej. Macedońskie elity polityczne, aby nie popełnić błędów poprzedników, uznały aktywne uczestnictwo w projektach TSI za jeden z etapów integracji europejskiej. Chociaż o ile politycy rządzący wybrali drogę ewolucyjnego dochodzenia do statusu partnera, to opozycja zdecydowała się na radykalne posunięcie, jakim jest jak najszybsze osiągnięcie pełnego członkostwa Macedonii Północnej w Inicjatywie Trójmorza. Rozwiązaniem pośrednim wydaje się tu być koncentracja władz w Skopje na reformach wewnętrznych, tak by spełnić wymagania stawiane państwom kandydującym do członkostwa w Unii Europejskiej i jak najszybciej rozpocząć negocjacje akcesyjne. Bowiern droga do Trójmorza wydaje się prowadzić przez... Brukselę.

Abstract

Bartosz Dziewiałowski-Gintowt

North Macedonia towards the Three Seas Initiative – political, economic and military dimension

The Three-Seas Initiative (TSI) opened at the meeting of heads of Central European countries in Dubrovnik in 2016, brings together twelve members of the European Union: Austria, Bulgaria, Croatia, Czech Republic, Estonia, Lithuania, Latvia, Poland, Romania and Hungary. Northern Macedonia in 2018 expressed interest in participating in these projects. The state, established in 1991 as a result of the disintegration of the Yugoslav federation, was characterized by permanent instability as a result of armed ethnic conflict with the Albanian minority in 2001,

the internal crisis of 2015-2017, and the Greek-Macedonian nomenclatural dispute. The stabilization of the situation in the state allowed the Skopje authorities to make progress in integration with the Euro-Atlantic area to the extent that in February 2019 the Macedonian authorities initialed the NATO accession protocol, and in 2020 they will most likely start negotiations with the European Union. In this context, the attitude of Northern Macedonia to the initiative constructed by those EU countries, which are geographically and partly culturally relatively close to it, was discussed. The striving to achieve synergy between the processes of integration with the EU and NATO resonates in all Macedonian state documents. It seems that the potential partnership with the TSI can be correlated with the integration of Northern Macedonia into the Euro-Atlantic security area. The possibility of Northern Macedonia's participation in TSI priority projects was determined by energy and transport factors, thanks to which „the europeanization” of the Macedonian gas and road network and independence from LNG liquefied gas supplies from Russia will be possible. This will undoubtedly benefit the internal and external security of Northern Macedonia. An unfavorable factor may be a different approach to the topic among the Macedonian elites: the ruling politicians chose the path of evolutionary partner status, and the opposition decided on a radical move to achieve full membership of Northern Macedonia as soon as possible in the Trinitarian Initiative. An indirect solution seems to be the concentration of authorities in Skopje on internal reforms in order to meet the requirements for candidate countries for membership in the European Union and start accession negotiations as soon as possible. Because the road to the TSI seems to lead through Brussels.

Keywords: The Three Seas Initiative, The Republic of North Macedonia, NATO, European Union

References

Documents

Dokumenti RM/EU, <https://www.sobranie.mk/dokumenti-rm-eu-cbb3490c-fe-7d-4750-82f4-67c619c46a6a.nspix>.

Joint Declaration of the Fourth Summit of the Three Seas Initiative (Ljubljana, 5-6 June 2019), <https://three.si/joint-declaration>.

Joint Declaration of the Third Summit of the Three Seas Initiative (Bucharest, 17-18 September 2018), <http://three-seas.eu/wp-content/uploads/2018/09/BUCHAR-EST-SUMMIT-JOINT-DECLARATION.pdf>.

- Programa za rabota na vladata 2017-2020*, https://vlada.mk/sites/default/files/programa/2017-2020/Programa_Vlada_2017-2020_MKD.pdf.
- Stokovna razmena na Republika Makedonija so stranstvo, 2015*, <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/7.4.17.01.pdf>.
- Strategic Priorities*, <https://vlada.gov.mk/node/18029?ln=en-gb>.
- The Document Repository of the Directorate-General for Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations*, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/news_corner/key-documents_en?f%5B0%5D=field_file_country%3A86.
- The Second Summit of the 3 Seas Initiative Joint Declaration*, Warsaw, 6-7 July 2017, <http://three-seas.eu/wp-content/uploads/2018/06/WARSAW.pdf>.
- The Three Seas Initiative Priority Interconnection Projects*, <http://three-seas.eu/wp-content/uploads/2018/09/LIST-OF-PRIORITY-INTERCONNECTION-PROJECTS-2018.pdf>.
- Učestvoto na ministerot Šapurik na Biznis forumot „Inicijativa 3 morinja” koj se održa vo Bukurešt Romanija*, <https://www.mdi.gov.mk/?p=1113>.
- Wspólna deklaracja w sprawie Inicjatywy Trójmorza (Deklaracja z Dubrownika)*, Dubrownik, 25 VIII 2016, <http://www.prezydent.pl/aktualnosci/wizyty-zagraniczne/art,105,wspolna-deklaracja-w-sprawie-inicjatywy-trojmorza.html>.

Studies

- Adamczyk, A., *Kryzys w kryzysie – społeczne i polityczne następstwa napływu migrantów do Grecji*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2016, no. 14 (5).
- Adamczyk, A., *Kwestia macedońska w bałkańskiej polityce Grecji*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2009, vol. 7, issue 2.
- Atanasoski, N., McElroy, E., *Postsocialism and the Afterlives of Revolution: Impossible Spaces of Dissent*, [in:] *Reframing Critical, Literary, and Cultural Theories. Thought on the Edge*, ed. N. Pireddu, New York 2018.
- Baziur, G., *Trójmorze jako koncepcja bezpieczeństwa i rozwoju ekonomicznego Europy Wschodniej*, „Przegląd Geopolityczny” 2018, no. 23.
- Bieliszczuk, B., *Trójmorze: współpraca na rzecz unijnego i regionalnego rynku gazu*, „Biuletyn PISM”, 30 VI 2017.
- Bieńczyk-Missala, A., *Od Międzymorza do Trójmorza – meandry polityki zagranicznej Polski w Europie Środkowej*, „Stosunki Międzynarodowe” 2018, vol. 54, no. 1.
- Bilski, J., Janicka, M., *Kryzys strefy euro. Przypadek Grecji*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2015, no. 97.
- Czernicka, M., *Trójmorze w bułgarskiej polityce bezpieczeństwa*, „Przegląd Geopolityczny” 2018, no. 26.
- Dahl, M., *Inicjatywa Trójmorza z perspektywy niemieckiej*, „Studia Europejskie” 2018, no. 2.

- Dziewiałtowski-Gintowt, B., *Greek-Macedonian Nomenclatural Dispute and its Impact on European Security*, [in:] *Modern Research Trends of Young Scientists: Current Status, Problems and Prospects*, eds. M. Baranowska-Szczepańska, M. Gołaszewski, Poznań 2012.
- Dziewiałtowski-Gintowt, B., *Wpływ kryzysu ukraińskiego na sytuację społeczno-polityczną Macedonii w latach 2014-2016*, [in:] *Polska-Rosja. W świecie globalnych przeobrażeń*, eds. D. Jarnicki, A. Piskorz, Warszawa-Siedlce 2018.
- Graan, A., *On the politics of „Imidż”: European integration and the trials of recognition in postconflict Macedonia*, „*Slavic Review*” 2010, no. 69 (4).
- Karadzowski, M., Adamczyk, A., *Najważniejsze problemy Macedonii w procesie integracji z Unią Europejską*, „*Studia Europejskie*” 2015, no. 2.
- Koszel, B., *Niemcy wobec greckiego kryzysu finansowego (2009-2015)*, „*Przegląd Politologiczny*” 2015, no. 4.
- Kowal, P., Orzelska-Stączek, A., *Inicjatywa Trójmorza: geneza, cele i funkcjonowanie*, Warszawa 2019.
- Macedonia faces 12-month wait for EU accession talks*, <https://www.ft.com/content/cf67a85c-7965-11e8-bc55-50daf11b720d>.
- Mavromatidis, F., *The Role of the European Union in the Name Dispute between Greece and FYR Macedonia*, „*Journal of Contemporary European Studies*” 2010, no. 18 (1).
- Orzelska-Stączek, A., *Inicjatywa Środkoeuropejska a Trójmorze – odmienne koncepcje współpracy w Europie Środkowo-Wschodniej*, „*Studia Polityczne*” 2018, vol. 46, no. 1.
- Paszkiwicz, J., *Problem konsolidacji współczesnego państwa macedońskiego w kontekście jego aspiracji do Unii Europejskiej*, „*Slavia Meridionalis*” 2012, no. 12.
- Paszkiwicz, J., *Problem macedoński w przetargach politycznych na Bałkanach w ostatnim dziesięcioleciu XX wieku*, „*Balkanica Posnaniensia. Acta et studia*” 2009, vol. XV.
- Reef, P., *Macedonia’s Colourful Revolution and the Elections of 2016. A Chance for Democracy, or All for Nothing?*, „*Südosteuropa*” 2017, no. 65 (1).
- Sienkiewicz, M., *Koncepcja Trójmorza w polityce zagranicznej Polski po 2015 r.*, „*Dyplomacja i Bezpieczeństwo*” 2016, no. 1 (4).
- Stawowy-Kawka, I., *Albańczycy w Macedonii 1944-2001*, Kraków 2014.
- Stawowy-Kawka, I., *Problem albański w Republice Macedonii*, „*Prace Komisji Środkoeuropejskiej PAU*” 1996, vol. IV.
- Stawowy-Kawka, I., *Republika Macedonii i Macedończycy w greckiej polityce po 1991 roku*, [in:] *Macedoński dyskurs niepodległościowy. Historia, kultura, literatura, język, media*, eds. I. Stawowy-Kawka, M. Kawka, Kraków 2011.
- Stawowy-Kawka, I., *Rola porozumienia ochrydzkiego w stabilizacji sytuacji politycznej na Bałkanach*, [in:] *Między wielką polityką a narodowym partykularyzmem*, eds. J. Kiwerska, B. Koszel, Poznań 2002.

- Stępniewski, T., *Inicjatywa Trójmorza: uwarunkowania geopolityczne i nowy model regionalnej współpracy*, „Studia Europejskie” 2018, nr 2.
- Szczerski, K., *Utopia europejska. Kryzys integracji i polska inicjatywa naprawy*, Kraków 2017.
- Ukielski, P., *Inicjatywa Trójmorza w polskiej polityce zagranicznej*, „Studia Europejskie” 2018, no. 2.
- Vankovska, B., *David vs. Goliath: The Macedonian Position(s) in the So-called „Name Dispute” with Greece*, „Südosteuropa. Zeitschrift für Politik und Gesellschaft” 2010, no. 3.
- Vankovska, B., *Social Movements and Protests in Macedonia. Between State-Building and Popular Demands from Below*, „Security Dialogues” 2015, vol. 6, no. 2-1.
- Wilk, D., *Polityka rządu wobec organizacji pozarządowych w latach 2008–2016 a kryzys polityczny w Macedonii*, „Studia Politologica Ucraino-Polona” 2017, no. 7.
- Wiśniewski, B. *et al.*, *Trójmorze – nowy instrument w polskiej polityce zagranicznej*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2017, no. 4 (71).

Bartosz Dziewiałtowski-Gintowt – dr historii, wykładowca w Wyższej Szkole Pedagogiki i Administracji im. Mieszka I w Poznaniu. ORCID: 0000-0002-4546-4031

Diana Mazepa

Narodowa Strategia Bezpieczeństwa Cybernetycznego Republiki Macedonii Północnej i Plan Działania 2018-2022

Wprowadzenie

Cyberbezpieczeństwo jest współcześnie jednym z ważniejszych zagadnień związanych z bezpieczeństwem i strategiami rozwoju państw. Problematyka ta zyskuje na znaczeniu w związku z wielowymiarowością i różnorodnością zagrożeń, globalizacją, dynamicznym postępem technologicznym czy zagrożeniami o charakterze hybrydowym. Republika Macedonii Północnej, a wcześniej Republika Macedonii, ze względu na swoje położenie geopolityczne oraz perspektywę dołączenia do struktur euroatlantyckich odwołuje się do rozwoju tego aspektu bezpieczeństwa.

Badania nad cyberbezpieczeństwem to nadal dziedzina rozwijająca się i poddająca się dynamicznym zmianom. Istnieje wiele definicji zróżnicowanych pojęć związanych z cyberprzestrzenią i cyberbezpieczeństwem. Amerykański politolog, Joseph Nye definiuje cyberprzestrzeń w sposób następujący:

Cyber jest prefiksem oznaczającym czynności związane z komputerem i spektrum elektromagnetycznym. Domena internetowa obejmuje komputery korzystające z Internetu, ale także intranety¹, technologie komórkowe, kable światłowodowe i komunikację kosmiczną. Cyberprzestrzeń ma warstwę infrastruktury fizycznej, która jest zgodna z ekonomicznymi prawami rywalizujących aktorów i prawami politycznymi suwerennej jurysdykcji i kontroli. Ten aspekt Internetu nie jest tradycyjnym „dobrem wspólnym”. Ma on jednak także warstwę wirtualną lub informacyjną z rosnącymi zyskami ekonomicznymi i praktykami politycznymi, które utrudniają kontrolę legislacji².

---

¹ Jedną z odmian sieci wewnętrznej w organizacjach lub przedsiębiorstwach, opierającą się o technologię internetową i upraszczającą komunikację pracowników, łącząc systemy informatyczne i infrastrukturę komputerową.

² J. Nye, *Nuclear Lessons for Cyber Security?*, s. 19-20, <https://citizenlab.ca/cybernorms2012/nuclearlessons.pdf> (30 VIII 2019).

Jedną z najczęstszych definicji jest sformułowana przez Departament Obrony Stanów Zjednoczonych, która została utworzona na potrzeby słownika terminologii wojskowej oraz powiązanej, według której cyberprzestrzeń to: „Globalna domena środowiska informacyjnego składająca się ze współzależnych sieci tworzonych przez infrastrukturę technologii informacyjnej (IT) oraz zawartych w nich danych, włączając Internet, sieci telekomunikacyjne, systemy komputerowe, a także osadzone w nich procesory oraz kontrolery”³. W definicji tej znajduje się jedynie odwołanie do technologicznych aspektów cyberprzestrzeni, nie koncentrując się na elementach społecznych. Definicja ta jednak, jak już zostało wspomniane wyżej, została stworzona na potrzeby słownika nazewnictwa wojskowego, dlatego też koncentruje się na kwestiach technicznych.

Na gruncie europejskim także można znaleźć liczne definicje. Jedną z nich może być opublikowana w 2011 r. w Wielkiej Brytanii: „Cyberprzestrzeń to interaktywna domena stworzona z cyfrowych sieci, która jest wykorzystywana do przechowywania, modyfikowania oraz przekazywania informacji. Jej częścią jest Internet, ale zawierają się w niej także inne systemy informacyjne, które obsługują nasz biznes, infrastrukturę oraz wspomagają świadczenie usług”⁴, albo na gruncie niemieckim, definicja opublikowana Strategii Cyberbezpieczeństwa Niemiec z 2011 r.:

Cyberprzestrzeń jest wirtualną przestrzenią wszystkich systemów technologii informacyjnej powiązanych na poziomie danych w skali globalnej. Fundament cyberprzestrzeni stanowi Internet jako uniwersalna oraz powszechnie dostępna sieć oferująca połączenia oraz transport, która może być uzupełniana oraz rozszerzana dalej przez dowolną ilość dodatkowych sieci danych. Systemy IT działające w wyizolowanej przestrzeni nie stanowią przestrzeni cybernetycznej⁵.

Definicji przestrzeni cybernetycznej jest wiele, skupiają się one na różnorodnych aspektach w mniejszym lub większym stopniu, nierzadko pomijając wiele czynników zawartych w innej terminologii. Reasumując, można zauważyć, że cyberprzestrzeń jest złożonym środowiskiem, skupiającym nie tylko fizyczne składniki, tj. sieci, systemy, oprogramowania czy zawarte w nich informacje, ale jest interaktywna, kierowana przez jej użytkowników, zarówno indywidualnych jak i przedsiębiorstw, a także państwa i organizacje.

Obecnie znaczenie cyberprzestrzeni, ochrony jej i jej użytkowników są kluczowymi obszarami dla nowoczesnych aktorów państwowych i niepaństwowych. Kwestie definicyjne cyberprzestrzeni poszczególnych podmiotów mają duży

³ J. Wasilewski, *Zarys definicyjny cyberprzestrzeni*, s. 227, <https://www.abw.gov.pl/download/1/1284/Segregator13.pdf> (30 VIII 2019).

⁴ *Ibidem*, s. 229.

⁵ *Ibidem*, s. 230.

wpływ na ich podejście do bezpieczeństwa cybernetycznego. Jeżeli terminologia wyłącza z zakresu aspekty społeczne jak np. użytkowników sieci, to bezpieczeństwo tak ujętej przestrzeni cybernetycznej będzie zdecydowanie mocniej skupiać się na ochronie technologicznej i analogicznie, im więcej składowych ma definicja, tym ochrona będzie odnosić się do większej ilości elementów.

Często cyberbezpieczeństwo określane jest jako zapobieganie uszkodzeniom, ochronie, oraz w perspektywie przywracania zdolności do poprawnego funkcjonowania komputerów, systemów łączności elektronicznej czy też usług komunikacji odbywających się w cyberprzestrzeni. Mówi się tutaj także o ochronie informacji zawartych w przestrzeni komunikacji elektronicznej, mającej na celu zachowanie poufności i uwierzytelnieniu osób upoważnionych do tych informacji⁶.

W dużej mierze bezpieczeństwo cybernetyczne odnosi się do trzech, skorelowanych ze sobą poziomów: ochrony komputerów, nośników pamięci oraz informacji w nich zawartych jako pierwszym obszarze, kolejno budowaniu umiejętności ochrony przed atakami i cyberprzestępczością, zarówno po stronie wewnętrznych regulacji i praw, jak i zabezpieczeń technologicznych, a także podnoszenia świadomości wśród użytkowników sieci na temat zagrożeń wynikających z korzystania z cyberprzestrzeni⁷.

Ochrona tego obszaru stała się współcześnie jednym z najczęściej podejmowanych tematów. Państwa i inne podmioty zdają sobie sprawę, że stabilność i rozwój są w dużej mierze zależne od bezpieczeństwa cybernetycznego. Wraz z podnoszeniem świadomości na temat zagrożeń w przestrzeni cybernetycznej rośnie także liczba incydentów komputerowych i cyberataków. Republika Macedonii Północnej również jest narażona na tego typu zdarzenia, dlatego też stoi przed licznymi wyzwaniami, które pozwolą wypracować właściwy poziom zabezpieczeń cyberprzestrzeni i użytkowników sieci.

W listopadzie 2017 r. podczas rozmów o bezpieczeństwie cybernetycznym ogłoszono rozwój strategii cyberbezpieczeństwa państwa macedońskiego⁸. W grudniu 2017 r. powołano Grupy Robocze, które rozpocząć miały opracowywanie tego aspektu polityki w zakresie cywilnym i wojskowym, przygotowanie ustawy dotyczącej cyberbezpieczeństwa kraju, ustanowienie instytucji odpowiedzialnej za koordynowanie działań i współpracę transgraniczną oraz dostosowanie

⁶ M. Caveltly Dunn, *Cyber-Security and Threat Politics. US Efforts to Secure the Information Age*, London 2008, s. 19-23.

⁷ H. W. Fisher, *The role of the new information technologies in emergency mitigation, planning, response and recovery*, „Disaster Prevention and Management. An International Journal” 1998, vol. 7, no. 1, s. 28-37.

⁸ *Annual National Programme of the Republic of Macedonia for NATO membership 2017/2018*, s. 27, <http://www.mfa.gov.mk/images/stories/GNP/GNP-2017-2018-MNR-web.pdf> (7 I 2019).

przepisów do dyrektywy 2016/1148 Komisji Europejskiej⁹. Do czasu wprowadzenia nadrzędnego programu bezpieczeństwa cybernetycznego istniał szereg pomniejszych ustaw regulujących niektóre kwestie dotyczące sieci, jak np. ustawa o danych osobowych¹⁰, ustawa o handlu elektronicznym¹¹, ustawa o komunikacji elektronicznej¹² czy ustawa o danych elektronicznych i elektronicznym podpisie¹³. W 2018 r. po raz pierwszy Ministerstwo Społeczeństwa Informacyjnego i Administracji wprowadziło pierwszą narodową strategię cyberbezpieczeństwa na lata 2018-2022.

Mocny rozwój bezpieczeństwa cybernetycznego kraju nie jest dyktowany jedynie chęcią dopasowania się do europejskich standardów, lecz także tym, że w Macedonii dynamicznie notuje się postęp we wprowadzaniu i rozwoju telekomunikacji i społeczeństwa informacyjnego. Odwołując się do danych Biura Statystycznego Republiki Macedonii Północnej, w 2011 r. 55% gospodarstw domowych miało dostęp do Internetu, podczas gdy w 2018 r. ten wskaźnik wzrósł do 79,3%¹⁴, natomiast użytkowników między 15 a 74 rokiem życia było 56,7% (w 2011 r.), następnie w 2018 odsetek wzrósł do 79,2%¹⁵. Z kolei 94,4% przedsiębiorstw w Macedonii korzysta aktywnie z komputera oraz dostępu do sieci¹⁶, a 53,9% z nich posiada strony internetowe¹⁷. Z firm korzystających z Internetu 89,6% udostępnia tam podstawowe dane dotyczące produktów i usług oraz ich cen, 51,7% ma odniesienia do mediów społecznościowych, a 21% przyjmuje zamówienia lub rezerwacje online¹⁸. Z każdym rokiem wzrasta też odsetek handlu

⁹ Zob. więcej: *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1148 z dnia 6 lipca 2016 r. w sprawie środków na rzecz wysokiego wspólnego poziomu bezpieczeństwa sieci i systemów informatycznych na terytorium Unii*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L1148&from=CS> (7 I 2019).

¹⁰ Zob. więcej: *Law on personal data protection*, [http://www.ceecprivacy.org/pdf/Law on Personal Data Protection.pdf](http://www.ceecprivacy.org/pdf/Law%20on%20Personal%20Data%20Protection.pdf) (7 I 2019).

¹¹ Zob. więcej: *Закон За Електронска Трговија*, <https://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2013/11/Zakon-za-elektronska-trgovija-02-11-2007.pdf> (7 I 2019).

¹² Zob. więcej: *Закон За Електронските Комуникации*, http://mioa.gov.mk/sites/default/files/pbl_files/documents/legislation/zakon_za_elektronski_komunikacii_konsolidiran_032018.pdf (7 I 2019).

¹³ Zob. więcej: *Закон За Електронски Документи, Електронска Идентификација И Доверливи Услуги*, http://www.mio.gov.mk/sites/default/files/pbl_files/documents/legislation/zededu.pdf (7 I 2019).

¹⁴ *Republic of North Macedonia State Statistical Office, Information Society*, http://www.stat.gov.mk/OblastOpsto_en.aspx?id=27 (7 I 2019).

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Usage of information and communication technologies in enterprises, 2018, Republic of North Macedonia State Statistical Office*, http://www.stat.gov.mk/PrikaziSooopstenie_en.aspx?rbtrxt=76 (7 I 2019).

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

elektronicznego w przedsiębiorstwach, co pokazuje, że rozwój tej gałęzi bezpieczeństwa kraju jest niezbędny.

Celem niniejszego artykułu jest analiza najważniejszych założeń macedońskiej strategii bezpieczeństwa cybernetycznego, wyzwań i zagrożeń oraz instytucji odpowiedzialnych za koordynowanie działań wynikających z wypracowanej polityki.

Definicje

Narodowa Strategia Bezpieczeństwa Cybernetycznego Republiki Macedonii Północnej wprowadza kilka definicji istotnych w bezpieczeństwie cybernetycznym:

- 1) bezpieczeństwo narodowe – system nowoczesnej organizacji państwa i funkcjonowania społeczeństwa w celu prowadzenia określonych działań oraz środków zapobiegawczych i represyjnych w celu obrony podstawowych wartości społecznych i zabezpieczania ich przed zagrożeniami, ryzykiem i wyzwaniami na wszystkich poziomach;
- 2) cyberprzestrzeń – przestrzeń, w której następuje komunikacja między systemami informatycznymi. W kontekście strategii definicja obejmuje również Internet i wszystkie powiązane z nim systemy teleinformatyczne;
- 3) cyberbezpieczeństwo – działania i środki ochrony systemów informatycznych, które chronią cyberprzestrzeń przed atakami, zapewniając poufność, integralność i dostępność systemów i informacji w nich zawartych, wykrywanie ataków i incydentów komputerowych, a w przypadku ich wystąpienia uruchamianie mechanizmów reagowania i przywracania systemów do stanu w jakim znajdowały się przed wystąpieniem zagrożenia;
- 4) zagrożenie cybernetyczne – potencjalna przyczyna incydentu w cyberprzestrzeni, która może spowodować uszkodzenia systemów komputerowych, sieci i innych;
- 5) incydent cybernetyczny – jedno lub więcej zdarzeń, które mogą naruszać poufność, integralność lub dostępność systemów komputerowych, naruszające bezpieczeństwo;
- 6) cyberkryzys – zdarzenie lub zdarzenia w cyberprzestrzeni, które mogłyby spowodować lub mogą spowodować znaczące zakłócenia w życiu społecznym, politycznym i gospodarczym Macedonii. Taka sytuacja może wpłynąć na bezpieczeństwo obywateli, system demokratyczny, polityczny, stabilność państwa, jego gospodarkę, środowisko czy inne aspekty bezpieczeństwa narodowego;
- 7) cyberprzestępczość – obejmuje incydenty w przestrzeni kosmicznej lub przestępstwa, które można popełnić jedynie za pomocą technologii informacyjno-komunikacyjnych poprzez urządzenia i systemy jako środek

popęłniania przestępstwa lub jako główny cel tych przestępstw. Przez cyberprzestępczość rozumie się także tradycyjną działalność przestępczą i materiały związane z wykorzystywaniem dzieci;

- 8) cyberatak – operacje, które mogą być skierowane na jednostki i/lub systemy informatyczne, występować w dowolnym miejscu w cyberprzestrzeni i mające na celu naruszyć poufność, integralność lub dostępność krajowych systemów teleinformatycznych;
- 9) cyberobrona – proaktywny sposób wykrywania lub odzyskiwania informacji na temat incydentów komputerowych, a także mający na celu działania prewencyjne przed zagrożeniami w cyberprzestrzeni¹⁹.

Główni odbiorcy

Macedońska strategia dzieli interesariuszy na kilka grup odbiorców:

- 1) sektor publiczny, który definiuje takich odbiorców jak władza, która reprezentuje użytkowników sieci oraz jest zobligowana do podejmowania przedsięwzięć wynikających ze Strategii²⁰;
- 2) sektor prywatny – w grupie tej według programu znajdują się podmioty ściśle współpracujące z władzami, szczególnie w aspekcie infrastruktury krytycznej oraz systemu bezpieczeństwa i obrony kraju, inne podmioty, które na różne sposoby wspomagają użytkowników sieci, a także strony, które zobowiązane są przestrzegać założenia wynikające ze strategii bezpieczeństwa cybernetycznego²¹;
- 3) społeczność akademicka – obejmuje wszelkie instytucje oświatowe, zarówno publiczne jak i prywatne, które odgrywają znaczącą rolę w kształtowaniu i rozwijaniu tego sektora bezpieczeństwa Macedonii²²;
- 4) społeczeństwo oraz organizacje – w grupie tej znaleźli się użytkownicy technologii informacyjno-komunikacyjnych, których cyberbezpieczeństwo obejmuje²³.

---

¹⁹ *Национална Стратегија За Сајбер Безбедност На Република Македонија 2018-2022*, s. 37-40, http://www.mioa.gov.mk/sites/default/files/pbl_files/documents/strategies/ns_sajber_bezbednost_2018-2022.pdf (1 IX 2019).

²⁰ *Republic of Macedonia national cyber security strategy 2018-2022*, s. 15, http://www.mioa.gov.mk/sites/default/files/pbl_files/documents/strategies/cyber_security_strategy_macedonia_2018-2022_-_eng.pdf (07 I 2019).

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

Cele macedońskiej polityki cyberbezpieczeństwa

Plany zawarte w powyższym dokumencie, nazwane *The 5C Goals*, zawierają w sobie pięć kluczowych obszarów, w których bezpieczeństwo cybernetyczne ma być wprowadzone lub wzmacniane, by zapewnić je we wszystkich dziedzinach na każdym poziomie: odporność cybernetyczna, cyber-możliwości i cyber-kultura, zwalczanie cyberprzestępczości, ochrona cybernetyczna, współpraca i wymiana informacji:

- 1) odporność cybernetyczna – na tym polu strategia cyberbezpieczeństwa Macedonii zakłada wzmacnianie technologii informacyjno-komunikacyjnych (ang. *ICT*) poprzez m.in. współpracę sektora publicznego i prywatnego w przypadku pojawiających się incydentów w przestrzeni cybernetycznej, rozpoznawaniu i eliminowaniu wszelkich zagrożeń czy zdefiniowaniu określonej jurysdykcji i działań w celu poprawienia bezpieczeństwa tychże technologii. Celem końcowym jest zapewnienie ochrony, a także udoskonalenie i wykorzystanie rozwiązań, które mają zapewnić bezpieczeństwo kraju i jego obywateli, wykazując w ten sposób odporność na ataki²⁴ w sieci. Działania mają opierać się m.in. na wzmocnieniu możliwości Narodowego Centrum Reagowania na Incydenty Komputerowe, identyfikacji i ochronie CII (ang. *Critical Information Infrastructure*) oraz IIS (ang. *Internet Information Service*)²⁵, opracowaniu procedur zarządzania incydentami w przypadku kryzysu, stanu wojennego i stanu wyjątkowego, które umożliwią sprawną współpracę międzyinstytucjonalną, a także komunikację i wymianę informacji między nimi czy stworzenia jednolitych i kompleksowych ram prawnych na rzecz bezpieczeństwa cybernetycznego w Macedonii, analizowaniu i monitorowaniu pojawiających się zagrożeń, definiowaniu procedur przechowywania i ochrony danych przetwarzanych

²⁴ Przykładami incydentów komputerowych na Bałkanach może być atak w 2012 r. na stronę internetową macedońskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych zniszczoną przez grupę Kosovo Network Security, zob. więcej: *Ministry of Interior – Macedonia*, <http://mvr.gov.mk> (1 IX 2019). Seria ataków hakerskich w lutym 2017 r. na strony rządowe w Czarnogórze, zob. więcej: D. Tomovic, *Montenegro on Alert Over New Cyber Attacks* [22 II 2017], <https://balkaninsight.com/2017/02/22/montenegro-govt-on-alert-over-new-cyber-attacks-02-21-2017> (1 IX 2019). W lipcu 2019 r. Chorwacja została objęta atakami złośliwym oprogramowaniem *SilentTrigger* (phishing) mającym na celu infekowanie i przejmowanie systemów komputerowych agencji rządowych, zob. więcej: F. Bussolletti, *Croatia hit by waves of cyber attacks with a new malware: SilentTrigger* [8 VII 2019], <https://www.difesaesicurezza.com/en/cyber-en/croatia-hit-by-waves-of-cyber-attacks-with-a-new-malware-silenttrigger> (1 IX 2019).

²⁵ CII to wzajemnie połączone infrastruktury komunikacyjne i informacyjne, niezbędne do utrzymania ważnych funkcji życia społeczeństwa, których zakłócenie lub zniszczenie miałyby poważny skutek (np. dobrobyt ekonomiczny, zdrowie), natomiast IIS to usługa mająca na celu obsługę i utrzymanie własnych stron WWW oraz serwerów FTP.

- przez systemy CII i IIS, czy przeprowadzaniu regularnych audytów mających na celu wykrycie i eliminowanie słabych punktów systemów i sieci²⁶;
- 2) potencjał cybernetyczny i kultura bezpieczeństwa cybernetycznego – działania wobec tej gałęzi planu mają za zadanie zrozumienie zagrożeń płynących z ICT oraz podnoszenie świadomości zobowiązania do budowania i wzmacniania bezpieczeństwa cybernetycznego każdego podmiotu. Promowanie zaangażowania ma na celu podnoszenie odpowiedzialności i zrozumienie szans i zagrożeń płynących z systemów telekomunikacyjnych. Odniesienie sukcesu na tym polu umożliwi podniesienie bezpieczeństwa na wszystkich poziomach społeczeństwa, zapewniając większą ochronę w odniesieniu do cyberprzestępczości²⁷. Działania podejmowane w tym sektorze mają opierać się m.in. na: rozwoju potencjału bezpieczeństwa w sektorze MŚP (małych i średnich przedsiębiorstw), cyklach szkoleń i programów w dziedzinie bezpieczeństwa cybernetycznego, wspieraniu zdolności badawczych i innowacji biznesowych, udziale w krajowych i międzynarodowych projektach, pozyskiwaniu najnowocześniejszych technologii i rozwiązań sprzętowych oraz programowych czy podniesieniu podstawowej wiedzy o bezpieczeństwie cybernetycznym²⁸;
  - 3) zwalczanie cyberprzestępczości – strategia podkreśla, że cyberprzestępczość może mieć różne wymiary, pojawić się może zarówno w formie nadużyć internetowych jak również bardziej skomplikowanych ataków na systemy. Może być ona motywowana różnymi przyczynami, być wymierzona w różne podmioty i być przeprowadzana przez rozmaite obiekty i jednostki. Dlatego też tak ważne jest rozwijanie rozmaitych sposobów zwalczania przestępstw w tym aspekcie, a przede wszystkim ustanowienie kompleksowego krajowego planu, który będzie określał szanse, wyzwania i zagrożenia, a także odnosił się do niezbędnych działań w zakresie zwalczania ryzyka płynącego z ICT. Działania w tej kwestii to przede wszystkim opracowanie ram prawnych dotyczących cyberprzestępczości, harmonizacja przepisów krajowych z politykami międzynarodowymi, ustanowienie procedur zgłaszania cyberprzestępczości, pogłębianie współpracy regionalnej i międzynarodowej, rozwój istniejących i tworzenie nowych mechanizmów współpracy krajowej, regionalnej i międzynarodowej, wymiana informacji między sektorem publicznym i prywatnym, zapewnianie specjalistycznego kształcenia osób zajmujących się bezpieczeństwem cybernetycznym²⁹;

---

²⁶ *Republic of Macedonia National...*, s. 18-19.

²⁷ *Ibidem*, s. 20.

²⁸ *Ibidem*, s. 20-21.

²⁹ *Ibidem*, s. 22-23.

- 4) ochrona – zabezpieczenie przestrzeni cybernetycznej jest jednym z priorytetów Republiki Macedonii Północnej, która w istotnym stopniu oddziałuje na bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne oraz interesy narodowe. Ponadto w strategii podkreślono, że rozwój obrony cybernetycznej w armii macedońskiej jest ważnym elementem podejścia do obrony narodowej. Jednym z warunków ustanowienia skutecznej obrony jest dopasowanie planów organizacji oferujących usługi cybernetyczne do scenariuszy krajowych (w celu ochrony CII i IIS). Kolejnym istotnym aspektem jest działanie Macedonii jako członka lub partnera licznych organizacji ponadnarodowych (szczególnie NATO i Unii Europejskiej) do harmonizacji krajowych planów z międzynarodowymi oraz aktywna współpraca z podmiotami międzynarodowymi;
- 5) współpraca i wymiana informacji – na tym polu strategia zakłada wymianę informacji oraz szeroko zakrojoną współpracę nie tylko krajową, ale także ponadnarodową. Aby korzystać z bezpiecznej przestrzeni cybernetycznej oraz przejrzystego korzystania z technologii informacyjno-komunikacyjnych niezbędne jest określenie skutecznych i efektywnych procedur współpracy i wymiany informacji między wszystkimi zainteresowanymi stronami. Współdziałanie międzynarodowe stanowi jeden z kluczowych segmentów w wysiłkach na rzecz zwiększania zdolności do radzenia sobie z zagrożeniami cybernetycznymi. Działanie wymieniane przez ten obszar to m.in. opracowanie wspólnie z instytucjami państwowymi i organizacjami ponadnarodowymi skutecznych kanałów kooperacji i wymiany informacji, aktywny udział w budowaniu międzynarodowych umiejętności radzenia sobie z atakami cybernetycznymi, organizowanie i uczestnictwo w różnych międzynarodowych działaniach i inicjatywach, promowanie i rozwijanie norm, zasad i odpowiedzialnego zachowania państwa zgodnie z międzynarodowymi zasadami, budowanie zaufania pomiędzy instytucjami publicznymi i prywatnymi, międzynarodowymi zespołami CERT i CSIRT³⁰ czy przyczynianie się do procesu definiowania prawodawstwa międzynarodowego³¹.

Instytucje odpowiedzialne

W ciągu trzech miesięcy od wprowadzenia analizowanej strategii opracowany został miał Plan Działania. Założono, że wdrażanie wszelkich działań określonych w strategii koordynować będzie Krajowa Rada Bezpieczeństwa Cybernetycznego.

---

³⁰ CERT – Computer Emergency Response Team, CSIRT – Computer Security Incident Response Team.

³¹ *Republic of Macedonia National...*, s. 26-28.

W oparciu o dokument władze, ministerstwa i inne instytucje, określone jako interesariusze, zobowiązani byli do zaktualizowania lub wdrożenia odpowiednich przepisów i procedur. W tym celu Republika Macedonii utworzyć miała Krajową Radę ds. Bezpieczeństwa Cybernetycznego, która miała na celu monitorowanie działań określonych w Strategii, a także określenia nowych kierunków działań dotyczących tego segmentu bezpieczeństwa³². Krajowa Rada ds. Bezpieczeństwa Cybernetycznego według Strategii oraz Planu Działań jest odpowiedzialna za szereg przedsięwzięć podejmowanych w celu ochrony przestrzeni cybernetycznej Macedonii, m.in. systematyczne monitorowanie i koordynację wdrażania dokumentów programowych, uwzględniając wszystkie zaistniałe w międzyczasie zagrożenia, skupianie się na ulepszeniu i uzupełnianiu powyższych dokumentów, określanie wyzwań związanych z zarządzaniem kryzysowym, analizę obecnego poziomu bezpieczeństwa w oparciu o raporty oraz ciągły rozwój i udoskonalanie programów i strategii odpowiedzialnych za cyberbezpieczeństwo. Zgodnie z zamysłem powyższych dokumentów w planach było utworzenie instytucji, która miałaby zajmować się *stricte* cyberbezpieczeństwem i wprowadzać w życie wszystkie działania do zapewnienia takiego bezpieczeństwa, w tym realizować plany i idee Krajowej Rady ds. Cyberbezpieczeństwa.

Za bezpieczeństwo cybernetyczne Macedonii odpowiedzialne jest ponadto Ministerstwo Społeczeństwa Informacyjnego i Administracji. Do zadań tego organu należą m.in. tworzenie rejestrów systemów informacji i komunikacji oraz sprzętu i technologii informacyjnych wykorzystywanych w administracji publicznej, monitorowanie aktualnego stanu systemów i wprowadzanie międzynarodowych standardów sieci i jej bezpieczeństwa³³. Obecnym ministrem jest Damjan Manchevski. Od 2012 r. w kraju toczono dyskusje na temat utworzenia zespołu reagowania na incydenty komputerowe (tzw. CIRT – *Computer Incident Response Team*) oraz zespołu CERT (*Computer Emergency Response Team*) przy wsparciu technicznym Międzynarodowego Związku Telekomunikacyjnego (ITU)³⁴. Macedoński zespół ds. reagowania na incydenty komputerowe (MKD-CIRT) został utworzony na mocy art. 26 ustawy o sieciach łączności elektronicznej³⁵ w ramach Agencji Łączności Elektronicznej jako oficjalny punkt zajmujący się incydentami występującymi w przestrzeni cybernetycznej³⁶. Głównymi zadaniami instytucji

³² *Ibidem*, s. 29.

³³ Министерство за информатичко општество и администрација, <http://www.mioa.gov.mk/?q=mk/node/64> (27 VII 2019).

³⁴ P. Tasevski, *Macedonian Path Toward Cybersecurity*, „Information & Security. An International Journal” 2015, vol. 32, s. 4-5, https://it4sec.org/system/files/3204_macedonia.pdf (27 VII 2019).

³⁵ Zob. więcej: „Official Gazette of the Republic of Macedonia” 2014, no. 39; „Official Gazette of the Republic of Macedonia” 2014, no. 188; „Official Gazette of the Republic of Macedonia” 2015, no. 44; „Official Gazette of the Republic of Macedonia” 2015, no. 193.

³⁶ Агенцијата за електронски комуникации, <https://mkd-cirt.mk/za-nas/> (27 VII 2019).

to przede wszystkim jej kluczowa rola w wykrywaniu zagrożeń w sieciach i systemach informatycznych, ich eliminowanie i łagodzenie skutków, ciągła analiza metod radzenia sobie z incydentami, dostarczanie wskazówek innym użytkownikom sieci na temat zwalczania zagrożeń wynikających z sieci czy współpraca z innymi organami zajmującymi się tym sektorem bezpieczeństwa, zarówno w kraju jak i za granicą³⁷. Na MKD-CIRT składają się przede wszystkim wszystkie ministerstwa w Macedonii Północnej, cała administracja publiczna i służby rządu, operatorzy infrastruktury krytycznej, a także duże instytucje różnorodnych gałęzi przemysłu i usług: finansów, transportu, zdrowia czy energetyki. Warto nadmienić, iż zespół ten jest otwarty na współpracę ze wszystkimi stronami, które chciałyby mieć wpływ na poprawę bezpieczeństwa cybernetycznego państwa³⁸.

W 2017 r. zespół MKD-CIRT utworzył platformę wymiany informacji o złośliwym oprogramowaniu (MISP – *Malware Sharing Information Platform*), służącą do udostępniania, przechowywania i analizowania zagrożeń, luk w cyberprzestrzeni, która dostępna jest dla wszystkich instytucji, operatorów infrastruktury krytycznej oraz dużych firm m.in. finansowych czy transportowych³⁹. W tym samym roku zespół reagowania założył stronę internetową, na której oferuje różne opcje zgłaszania incydentów za pomocą internetowego formularza, faksu, korespondencji pisemnej lub e-maila⁴⁰. Macedonia aktywnie współpracuje na gruncie cyberbezpieczeństwa z licznymi zagranicznymi organizacjami i placówkami, w tym m.in. z Komisją Europejską, Bankiem Światowym, NATO, ITU, Global Cyber Security Capacity Center (GCSCC) czy placówkami naukowymi takimi jak np. Uniwersytet Oksfordzki⁴¹. Współdziałanie Macedonii w polepszaniu cyberbezpieczeństwa ma także kluczowe znaczenie w dążeniu kraju do struktur euroatlantyckich.

Podsumowanie

Cyberbezpieczeństwo w Republice Macedonii Północnej nadal jest w fazie początkowego rozwoju, gdyż do tej pory ramy prawne opierały się o wiele odrębnych ustaw, dopiero w 2018 r. ujednocijając ten sektor bezpieczeństwa kraju

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Конституенти*, <https://mkd-cirt.mk/za-nas/rfc2350/konstituenti/> (27 VII 2019).

³⁹ *Cybersecurity Capacity Review Former Yugoslav Republic of Macedonia (FYR Macedonia)*, July 2018, s. 26, http://www.mioa.gov.mk/sites/default/files/pbl_files/documents/reports/cmm_fyrom_report_final_13_august2018_2.pdf (27 VII 2019).

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ J. Gjorgjioska, *National Cyber Security Strategy and Action Plan 2018-2022*, June 2019, https://mkd-cirt.mk/wp-content/uploads/2019/04/2019Ohrid_1.4.-Jovana-Gjorgjioska-MISA-presentation-05.06.2019.pdf (30 VII 2019).

w Narodowej Strategii. Technologie informatyczne rozwijają się w bardzo szybkim tempie i charakteryzują się zmiennymi trendami. Dlatego też kluczowym celem państw jest zapewnienie bezpieczeństwa sieci, co dotyczy także Republiki Macedonii Północnej, która zmierza do ujednoczenia swoich polityk ze standardami zachodnimi. Właściwym podsumowaniem ustanowienia Narodowej Strategii i kierunku Macedonii w obrębie bezpieczeństwa cybernetycznego jest wystąpienie Ministra Społeczeństwa Informacyjnego i Administracji, Damjana Manchevskiego na otwarciu trzydniowych warsztatów na temat bezpieczeństwa cybernetycznego, zorganizowanych pod koniec czerwca 2019 r. w Skopje:

Cyberprzestrzeń jest wspólna dla globalnych obywateli, administracji publicznych, przedsiębiorstw, społeczeństw obywatelskich, organizacji międzynarodowych, ale także złośliwych użytkowników i organizacji przestępczych. Codziennie stajemy przed wyzwaniem bezpieczeństwa. (...) Musimy zapobiegać cyberprzestępczości. Dlatego tak ważna jest współpraca i dostosowanie regionalne i międzynarodowe. (...) U progu NATO i wkrótce Unii Europejskiej, Macedonia Północna staje się coraz bardziej atrakcyjnym celem dla cyberprzestępczości. Oczywiście bezpieczeństwo cybernetyczne stało się jednym z kluczowych priorytetów rządu. (...) Posiadanie solidnej kultury bezpieczeństwa cybernetycznego jest jednym z fundamentów otwartej, bezpiecznej przestrzeni cybernetycznej. W związku z tym podnoszenie świadomości na temat zagrożeń bezpieczeństwa cybernetycznego i promowanie tego bezpieczeństwa wśród obywateli i organizacji poprzez edukację i dzielenie się dobrymi praktykami stanowi istotny element budowania potencjału krajowego bezpieczeństwa cybernetycznego (...)⁴².

Abstract

Diana Mazepa

National Strategy for Cyber Security of the Republic of North Macedonia and Action Plan 2018-2022

Cybersecurity of states and international organizations is one of the most priority issues in the world at the time. The dynamically developing IT systems and the global reach of the Internet, reaching both individual users as well as public administrations and transnational corporations has not only significantly facilitated the storage, sharing or exchange of information, but also the place of criminal attacks and threats to sensitive data in network. Accordingly, national and non-national actors try to constantly monitor threats stem from cyber space, prevent

⁴² *North Macedonia Hosts the Regional Workshop for Europe on National Cybersecurity Strategies*, Skopje, 26 VI 2019, <http://www.mio.gov.mk/?q=en/print/2610> (31 VII 2019).

them or mitigate their effects, so as not to jeopardize the security of them and their citizens or members. This situation also takes place in the Republic of North Macedonia, which in 2018, in cooperation with international partners and extensive public consultations in the country, announced the first National Cyber Security Strategy for 2018-2022. This article aims to analyze the content contained in the above document and the Action Plan attached to it and to approximate the objectives contained therein.

Keywords: cybersecurity, The Republic of North Macedonia, cyberspace, national cybersecurity strategy

References

- Agencijata za elektronski komunikacii, <https://mkd-cirt.mk/za-nas/>.
- Annual National Programme of the Republic of Macedonia for NATO membership 2017/2018, <http://www.mfa.gov.mk/images/stories/GNP/GNP-2017-2018-MNR-web.pdf>.
- Cavelty Dunn, M., *Cyber-Security and Threat Politics. US Efforts to Secure the Information Age*, London 2008.
- Cybersecurity Capacity Review Former Yugoslav Republic of Macedonia (FYR Macedonia), July 2018, http://www.mioa.gov.mk/sites/default/files/pbl_files/documents/reports/cmm_fyrom_report_final_13_august2018_2.pdf.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1148 z dnia 6 lipca 2016 r. w sprawie środków na rzecz wysokiego wspólnego poziomu bezpieczeństwa sieci i systemów informatycznych na terytorium Unii, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L1148&from=CS>.
- Fisher, H. W., *The role of the new information technologies in emergency mitigation, planning, response and recovery. Disaster Prevention and Management*, „An International Journal” 1998, vol. 7, no. 1.
- Gjorgjioska, J., *National Cyber Security Strategy and Action Plan 2018-2022*, June 2019, https://mkd-cirt.mk/wp-content/uploads/2019/04/2019Ohrid_1.4.-Jovana-Gjorgjioska-MISA-presentation-05.06.2019.pdf.
- Law on personal data protection, <http://www.ceecprivacy.org/pdf/Law on Personal Data Protection.pdf>.
- Ministerstvoto za informatičko opštество i administracija, <http://www.mioa.gov.mk/?q=mk/node/64>.
- Nacionalna Strategija Za Sajber Bezbednost Na Republika Makedonija 2018-2022, http://www.mioa.gov.mk/sites/default/files/pbl_files/documents/strategies/ns_sajber_bezbednost_2018-2022.pdf.

- North Macedonia Hosts the Regional Workshop for Europe on National Cybersecurity Strategies*, Skopje, 26 VI 2019, <http://www.mio.gov.mk/?q=en/print/2610>.
- Nye, J., *Nuclear Lessons for Cyber Security?*, <https://citizenlab.ca/cybernorns2012/nuclearlessons.pdf>.
- „Official Gazette of the Republic of Macedonia” 2014, no. 39.
- „Official Gazette of the Republic of Macedonia” 2014, no. 188.
- „Official Gazette of the Republic of Macedonia” 2015, no. 44.
- „Official Gazette of the Republic of Macedonia” 2015, no. 193.
- Republic of North Macedonia State Statistical Office, Information Society*, http://www.stat.gov.mk/OblastOpsto_en.aspx?id=27.
- Republic of Macedonia national cyber security strategy 2018-2022*, http://www.mioa.gov.mk/sites/default/files/pbl_files/documents/strategies/cyber_security_strategy_macedonia_2018-2022_-_eng.pdf.
- Tasevski, P., *Macedonian Path Toward Cybersecurity*, „Information & Security: An International Journal” 2015, vol. 32, https://it4sec.org/system/files/3204_macedonia.pdf.
- Wasilewski, J., *Zarys definicyjny cyberprzestrzeni*, <https://www.abw.gov.pl/download/1/1284/Segregator13.pdf>.
- Zakon Za Elektronski Dokumenti, Elektronska Identifikacija I Doverlivi Uslugi*, http://www.mio.gov.mk/sites/default/files/pbl_files/documents/legislation/zededu.pdf.
- Zakon Za Elektronska Trgovija*, <https://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2013/11/Zakon-za-elektronska-trgovija-02-11-2007.pdf>.
- Zakon Za Elektronskite Komunikacii*, http://mioa.gov.mk/sites/default/files/pbl_files/documents/legislation/zakon_za_elektronski_komunikacii_konsolidiran_032018.pdf.

Diana Mazepa – mgr stosunków międzynarodowych, doktorantka w Zakładzie Badań Wschodnich w Instytucie Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego. ORCID: 0000-0003-2286-454X

Magdalena Błaszak

Kulturowy obraz Macedonii na przykładzie języka młodzieży macedońskiej

Kultura stanowi ważny element w życiu człowieka. Jest terminem wieloznacznym ze względu na fakt, iż może być różnie interpretowana przez przedstawicieli poszczególnych dziedzin nauki, a przy jej definiowaniu należy uwzględnić wiele płaszczyzn zjawisk kulturowych. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie stanu kultury wypowiedzi w języku młodych Macedończyków, ukazanie przestrzegania przez nich normy języka literackiego, która jak wiadomo jest częścią kultury wypowiedzi. Język jest bowiem zasadniczym składnikiem i tworem kultury, ponieważ dzięki niemu jest ona przekazywana i utrwalana na danym obszarze. Stanowi on fundament każdej kultury, z drugiej strony każda kultura przez swoje tendencje, proponowany system wartości, aktualne mody mocno wpływa na język¹.

Język macedoński należy do grupy języków południowosłowiańskich. Posługują się nim głównie mieszkańcy Macedonii Północnej, ale używany jest także przez emigrantów w Australii, Kanadzie czy Stanach Zjednoczonych. Ponieważ w Macedonii obecne są także mniejszości narodowe, można tu spotkać użytkowników innych języków, zarówno słowiańskich jak i niesłowiańskich. Obecnie język macedoński jest językiem urzędowym Republiki Macedonii Północnej, pozostając w koegzystencji na znacznych obszarach swojego terytorium z językami albańskim, romskim, arumuńskim, greckim, serbskim i tureckim.

Standardowy język macedoński do lat 90. XX w. uważany był za najmłodszy z języków słowiańskich. Status języka literackiego i oficjalnego języka Republiki Macedonii uzyskał 2 VIII 1944 r. Miało to miejsce na posiedzeniu ACHOM². Jako podstawę języka literackiego wybrano zachodnie części dialektów centralnych³. Dnia 3 V 1945 r. przyjęto macedońską wersję cyrylicy, w której ustalono zasadę oddania poszczególnych fonemów przy pomocy jednej litery, kodyfikując pisownię

¹ K. Ożóg, *Zmiany we współczesnym języku polskim i ich kulturowe uwarunkowania*, „Język a Kultura” 2008, t. 20, s. 59.

² АСНОМ – Антифашистичко собрание на народното ослободување на Македонија – Antyfaszystowska Rada Wyzwolenia Narodowego Macedonii – pierwszy rząd macedoński.

³ Por. M. Kawka, P. Płaneta, *Dyskursy o Macedonii*, Kraków 2013, s. 24.

o charakterze fonetycznym. Ze względu na fakt, iż język macedoński należy do tzw. ligi bałkańskiej, oprócz cech wspólnych innym językom słowiańskim, posiada cechy gramatyczne i leksykalne języków należących do wspomnianej ligi – języka bułgarskiego, albańskiego, rumuńskiego, południowo-wschodnich dialektów języka serbskiego i greckiego. Po rozpadzie Jugosławii Macedończycy zaczęli wprowadzać zmiany w polityce językowej kraju, dążąc do eliminacji licznych serbizmów obecnych w języku. W 1998 r. uchwalono *ustawę o używaniu języka macedońskiego* (*Законом за примена на македонскиот јазик*), w której jest mowa o powołaniu Rady Języka Macedońskiego (*Совет за македонски јазик*)⁴. Ustawa ta stanowi polityczną deklarację podkreślającą znaczenie języka macedońskiego jako języka większości w państwie, w jego życiu społecznym oraz kulturalnym⁵. Jednym z głównych zadań Rady Języka Macedońskiego była aktualizacja ortografii – głównie w związku z pojawieniem się nowej terminologii w informatyce, medycynie czy technologii. Uwzględniono zapis nowych wyrazów, stosowania wielkiej litery czy też poprawnego użycia przyjętych do języka licznych skrótów. Rada Języka Macedońskiego ukazała także swoje stanowisko względem zapożyczeń z innych języków. Nie jest im przeciwna, ostrzega jednak przed niekontrolowanym przyjmowaniem do języka wszystkich wyrazów. Ustanowiono dwie podstawowe zasady wprowadzania zapożyczeń do języka macedońskiego. Główna z nich mówi o pierwszeństwie rodzimego wyrazu nad zapożyczonym, druga natomiast o postrzeganiu internacjonalizmów jako jednej z możliwości wzbogacania zasobu leksykalnego języka i ich adaptacji, głównie w sytuacji, kiedy nie istnieją w nim odpowiednie środki leksykalne do wyrażania określonego znaczenia⁶. Wyrazy obcego pochodzenia nie mogą wyeliminować rodzimych pojęć występujących w języku. Obecność internacjonalizmów jest widoczna w różnych dziedzinach wiedzy, głównie w obrębie terminologii technicznej, ekonomicznej, sportowej czy naukowej. Spowodowane jest to stale rozwijającą się potrzebą komunikacji, zwłaszcza wśród osób młodych. Język młodzieży jest specyficzny i podlega ciągłym zmianom. Wyróżnia on młodych ludzi podobnie jak ich styl ubierania się czy prezentowanie własnych poglądów. Stanowi ich wizytówkę, chociaż czasami może być niezrozumiały czy wulgarny. Slang młodzieżowy charakteryzuje duża zmienność czasowa. Każde kolejne pokolenie używa specyficznych dla siebie określeń, które mogą z czasem zmieniać znaczenie czy też być zastępowane innymi. Język, którym posługuje się współczesna młodzież, jest wyrazem

⁴ Wzorcem dla Rady Języka Macedońskiego była powołana w 1996 r. uchwałą Prezydium Polskiej Akademii Nauk Rada Języka Polskiego, działająca na początku jako Komitet przy Prezydium PAN.

⁵ Por. W. Lubaś, *Polityka językowa*, Opole 2009, s. 404.

⁶ Г. Хавранек, *Неколку забелешки околу појавата на интернационализмите во македонскиот јазик и во други словенски јазици*, [w:] *XXII научна дискусија на Семинарот за македонски јазик, литература и култура*, Скопје 1996, s. 124-125.

ich postawy wobec rzeczywistości, którą mogą opisywać albo w sposób żartobliwy, albo ironiczny, czy też wyrażać negację w stosunku do niej. Młodzi ludzie poprzez język i wyrażenia, których używają podkreślają swoją indywidualność i luźne podejście do życia. Język, którym się posługują, jest pełen zapożyczeń – głównie z angielskiego czy skrótowców, co jest wynikiem globalizacji i uniwersalizacji kultury. Pod względem gramatycznym jest pełen błędów widocznych na poziomie fleksyjnym i składniowym. Porozumiewając się poprzez wiadomości tekstowe wysyłane z telefonu czy też zamieszczane na portalach społecznościowych nie dbają oni o poprawność pisowni. Gwarę młodzieżową charakteryzuje żywołość, tajność i kreatywność, jakiej nie ma chyba żadna z innych grup społecznych. Użytkownicy tej odmiany starają się stworzyć język niezrozumiały dla osób postronnych – przede wszystkim dla rodziców czy nauczycieli. Moda na luz ujawnia się głównie przez stosowanie licznych wulgaryzmów oraz języka przeładowanego emocjami. Slang młodzieżowy wyrasta bezpośrednio z odmiany potocznej języka zwanej także stylem kolokwialnym.

Zgodnie z definicją zawartą w Słowniku Języka Polskiego kolokwializm to *wyraz lub wyrażenie niedbałe, używane w języku potocznym*. Analogicznie definowany jest w języku macedońskim: *колоквијализмите се зборови што можеме да ги сретнеме во секојдневниот слободен разговор, во неофицијалниот јазик на средината, во говорот на поединици но и во пишаниот јазик, дури и во строги текстови и во уметничката литература*⁷. Przez długi okres czasu lingwiści traktowali kolokwializmy występujące w języku jako niebezpieczeństwo względem języka literackiego, były przykładem nieznamomości normy i braku wychowania. Jednak po przeprowadzeniu badań zmienił się ich stosunek do tego zjawiska językowego. Wielu językoznawców zajmowało i zajmuje się opisem słownictwa kolokwialnego i stwierdzono, że występuje ono w każdym języku, nie można wyobrazić sobie jak wyglądałaby mowa bez obecności takich wyrażen. Pojawił się nawet termin „język kolokwialny” używany wymiennie z „językiem potocznym” czy „polszczyzną mówioną”. Także w języku macedońskim spotykamy się z pojęciem „mowy potocznej” – „просторечие”, która dawniej była elementem języka niedopuszczalnym do użycia w oficjalnych czy nawet nieoficjalnych kontaktach osób wykształconych. Zazwyczaj był to język używany przez osoby z tzw. marginesu społecznego. Była to mowa zawierająca liczne wulgaryzmy, słowa obraźliwe, przekleństwa. Ponieważ język macedoński jest najmłodszym skodyfikowanym językiem słowiańskim i stale się rozwija, ciągle są badane jego elementy. Lingwiści skupiają się zarówno na gramatyce, słowotwórstwie, ale wieloaspektowo bada się także leksykę języka macedońskiego. Analizowane są liczne zapożyczenia, które poprzez proces globalizacji przenikają

⁷ E. Јованова-Грујовска, *Валоризација на колоквијализмите во македонската јазична средина*, Скопје 2002, s. 77.

do niego – chodzi głównie o anglicyzmy, turczyzmy i internacjonalizmy oraz socjolingwistyczne przyczyny ich pojawienia się w mowie macedońskiej.

Dużym zainteresowaniem cieszy się także leksyka kolokwialna używana przez Macedończyków. Badania nad nią prowadzą nie tylko rodowici użytkownicy tego języka, ale także polscy lingwiści, tacy jak: Urban, Solecka, Kuryło i Lubaś, którzy przeprowadzili badania w konfrontacji do języka polskiego. W rezultacie ich badań możemy znaleźć publikacje na temat wartościowania w komunikacji, wulgaryzmów w języku macedońskim, a także kwalifikacji kolokwializmów w *Słowniku Języka Macedońskiego*. Dzięki ich analizom wiadomo, iż należy prowadzić badania nad specyficzną normą potocznego języka macedońskiego oraz że poszczególne jednostki leksykalne powinny być uwzględnione w *Słowniku* wraz z informacją na temat częstotliwości ich użycia. Amerykańscy naukowcy badają język macedoński w aspekcie socjolingwistycznym, porównują macedoński i bułgarski system językowy, badają podstawy dialektalne oraz kontakty językowe w kontekście historycznym.

Materiał do badań współczesnego języka młodzieży macedońskiej został wyekscerpowany z monografii Eleny Jovanovej-Grujovskiej *Валоризација на колoквијализмите на македонската јазична средина*, w której autorka stosując różne techniki typu ankiety, wywiady i pytania analizowała sposób wyrażania się Macedończyków. Dla mnie najważniejszym elementem badań przeprowadzonych przez wspomnianą badaczkę jest analiza czynników użycia kolokwializmów przez młodzież macedońską i na tym skupię się w dalszej części artykułu.

Kolokwializmy używane przez młodzież macedońską możemy podzielić na grupy, w zależności od tego jaką są częścią mowy. Rzeczowniki używane przez badaną grupę społeczną możemy podzielić na:

- 1) niemotywowane, które występują w języku standardowym i kolokwialnym w swoim podstawowym znaczeniu, np:

Руба – w języku literackim oznacza grupę kręgowców żyjących w wodzie, oddychających skrzelami itd., natomiast w języku kolokwialnym przyjmuje ona znaczenie ładnej i zgrabnej dziewczyny;

Аеродром – podstawowym znaczeniem tego rzeczownika jest obszar, na którym startują i lądują statki powietrzne, natomiast w użyciu potocznym wyraz ten używany jest do określenia łysego człowieka;

- 2) motywowane, które mogą być utworzone od innych rzeczowników za pomocą sufiksów:

-*ија* (*слободија* – ekspresyjna forma oznaczająca dużą swobodę);

-*лија* (*факултетлија* – pojęcie oznaczające osobę, która ukończyła studia wyższe);

-*арија* (*студентарија* – forma ekspresywna, a także pojęcie, oznaczające grupę studentów);

-*ија* (*сеирџија* – osoba, która ogląda *сеир*);

- џичка* (*атериџика* – kobieta, która okazuje komuś dobrą wolę);
- ина* (*кремчина* – pogardliwie o bogaczu);
- ушка* (*бетрушка* – osoba naiwna, niestabilna emocjonalnie);
- ара* (*слаткара* – miejsce sprzedaży lodów);
- аи* (*дизелаи* – człowiek bogaty);
- ка* (*монтка* – rodzaj kurtki);
- ец* (*унпрофорец* – żołnierz wojsk międzynarodowych);
- арош* (*женкарош* – żonkoś, mężczyzna, który często zmienia kobiety);
- ар* (*топлинкар, панучар* – pantoflarz, posłuszny mężczyzna);
- лак* (*ортаклак* – partnerstwo);
- иште* (*двориште* – przestrzeń wokół domu).

Ze względu na to, że język kolokwialny wyróżnia się wysokim stopniem emocjonalności, charakterystyczne też są dla niego sufiksy deminutywno-hipokorystyczne i augmentatywno-pejoratywne, do których w języku macedońskim możemy zaliczyć:

- ка* – (*тревка* – trawka, rodzaj narkotyku);
- ичка* – (*рибичка* – rybka, mała ryba lub ładna dziewczyna);
- ик* (*миниќ* – miniówka, krótka spódniczka);
- ица* (*женскица* – ładna dziewczyna);
- е* (*моне* – głupi człowiek);
- ле* (*бруле* – student pierwszego roku, pierwszak);
- че* (*рскавче* – ładny chłopak);
- иште* (*педериште* – homoseksualista, pedał);
- ко* (*нешко* – homoseksualista);
- чо* (*клапчо* – głupi, niewychowany mężczyzna);
- уш* (*лигуш* – homoseksualista).

Rzeczowniki utworzone od przymiotników za pomocą sufiksów:

- отија* (*лошотија* – zły człowiek);
- ача* (*глупача* – głupia kobieta);
- ало* (*дртало* – stary człowiek).

Rzeczowniki utworzone od czasowników za pomocą sufiksów:

- ач* (*фарбач* – kłamca, człowiek ubarwiający rzeczywistość);
- (*л*)*ица* (*бубалица* – student uczący się na pamięć, bez zainteresowania);
- еж* (*давеж* – człowiek nudny);
- атор* (*гњаватор* – nudny człowiek, ciężki profesor).

Powyższe sufiksy używa się, gdy chcemy podkreślić – zazwyczaj negatywną charakterystykę opisywanej osoby. W ostatnim czasie pojawiły się w języku macedońskim nowe sufiksy, najczęściej używane w żargonie, do których zaliczyć można:

- ензи* (*кркензи* – jedzenie);
- антус* (*лапантус* – jedzenie);
- акис* (*тупакис* – głupi).

Rzeczowniki złożone nie pojawiają się często w mowie młodzieży macedońskiej. Można je spotkać gdy nieważna jest ekonomia języka lub w żargonie, w sytuacji gdy mówiący chce coś podkreślić. Możemy tutaj przywołać przykład *вундеркинд* – dla określenia studenta, który poświęca wiele czasu na naukę, *двоцевка* osoba biseksualna, *интернет* – człowiek bardzo dobrze poinformowany o wszystkim.

Innymi częściami mowy, które tworzą kolokwialną leksykę, lecz już w mniejszym stopniu, są na przykład czasowniki takie jak:

мрза – *Маја мрза по мене;*

муабетисува – *Дедо ми цел ден муабетисува, со кого ќе стигне;*

кркне – *Пази да не ме кркне некој на улица.*

Przymiotniki:

бекарски – *Ми се заарни бекарскиот живот;*

новопечен – *Има сега многу новопечени богаташи.*

Przysłówki:

цабе – *И да знаеш, цабе се мачиш;*

ептен – *Што е ова ептен се занесува.*

Stosunkowo niewielka jest liczba spójników czy partykuł używanych w języku potocznym, możemy do nich zaliczyć:

али – *Ќе дојдеш, али внатре не ма да влезеш;*

чим – *Чим дојдоа Маје и Маја, сè стана полесно, јао* – *Јао, што е ова.*

Oprócz analizy kolokwializmów pod względem morfologicznym, warto też zastanowić się nad ich etymologią. W języku kolokwialnym występuje bowiem wiele zapożyczeń. Najliczniej reprezentowaną grupą są serbizmy. Możemy tutaj wymieni takie pojęcia jak: *ствар* – *предмет*, *цепидлака* – *ситничар*, *сукња* – *здолниште*, *новчаник* – *паричник*. Kolejną grupę stanowią turczyzmy, których duża część została zarchiwizowana w języku, a reaktywowana weszła w zasób słownictwa kolokwialnego. Możemy tutaj przywołać takie przykłady jak: *раја* – *народ*, *атер* – *чест*, *џам* – *стакло*, *уќимат* – *полициска станица*.

Zasób słownictwa o charakterze kolokwialnym pozwala osobom wypowiadającym się na dokonanie wyboru odpowiedniego do sytuacji pojęcia. Możemy tutaj przywołać przykład synonimów *зезаницја*, *зафрканција* oraz *заебаницја*, których, mimo iż oznaczają to samo – czyli żart – używa się w różnych sytuacjach:

заебаницја – jest najbardziej wulgarnym wyrażeniem, dlatego niewiele osób ośmiela się go używać;

зафрканција – ten wyraz jest używany przez osoby, które bardzo dobrze się znają. W szerszym, mniej znanym gronie użycie go oznacza brak wychowania osoby mówiącej;

зезаницја – wyrażenie to może być używane zawsze, w każdej nieoficjalnej sytuacji, bez obawy, że można obrazić osobę, z którą się rozmawia.

Poniżej przytoczę jeszcze przykłady najczęściej używanych kolokwializmów przez młodzież macedońską, grupując je tematycznie:

określenie mężczyzny / chłopaka – *џомба, фраер, шизик, гуштер, дечко, тин, мушкарац*;

określenie kobiety / dziewczyny – *тинка, женска, риба, коза, мома, цура, кукла*;

typu pozdrowień – *тхе енд, конец, аста ла виста, чао*;

słowa obraźliwe – *вошкар, педер, дегенерик, дебил, манјак*;

określenia kłamcy – *шиминкер, фарбач, Циган, преварант*;

określenia pracowitego studenta – *бубалица, фантом, генијалец, ренген, штекер*;

określenia osoby głupiej – *сајла, простак, неандерталец, шмокло, токмак, дебил*;

określenia części ciała – głowa – *тиква, црпка, лејка*, twarz – *фаца, муцка, сурат*; określenie kobiecych piersi – *амортизери, силикати, силикони, цистерни*;

określenia przystojnego chłopaka – *бомбонче, тинче, маче*;

określenia ładnej dziewczyny – *авион, мазда, порше, бомбона, кукла*;

określenia brzydkiej dziewczyny – *ружна, кобила, квачка, акреп, гроб*;

określenia chudego człowieka – *костур, игла, даска, шагета, молив*;

określenia grubego człowieka – *меча, крава, шифоњер, тенк, прасица*;

określenia bogatego kochanka – *спонзор, донатор, руководица*;

określenia posłusznego męża – *панучар, кломпар, потрчко, шутрак, топлинкар, влечкар*;

określenia członków rodziny – tata – *деди, чале, стари, фадер*;

określenia członków rodziny – mama – *стара, мадер, кева*;

określenia osób pijących alkohol – *алкохолик, љуљка, мортус, летва, пијандура, локаш, цуцкач*.

Każdy język jest tworem żywym, trudno określić w jakim kierunku będzie się rozwijał. Bezpośredni wpływ na jego ewolucję mają warunki pozajęzykowe, socjalne, geograficzne, polityczne czy ekonomiczne. Rozwój technologii powoduje zwiększanie się liczby anglicyzmów w innych językach, co widoczne jest także w mowie młodzieży macedońskiej. Przyjmowanie słów zapożyczonych jest zrozumiałe w przypadku braku wyrazu rodzimego np. *хардвер, хакер, хеви-метал, сингл*, ale istnieje wiele leksemów, które eliminują macedońskie terminy, jak np. *кеш – пари, прес-конференција – конференција за печат, ивент – настан, лажкнува – му се допаѓа, океј – добро, стејц – сцена, лузер – губитник, грил – скара, фаст фуд – брза храна, офреши – освежи, кастинг – избор*. Zapożyczenia z języka angielskiego widoczne są często w wiadomościach SMS lub w komunikacji internetowej młodych Macedończyków. Oprócz wyżej wspomnianych

leksemów, warto przytoczyć skróty przejęte z języka angielskiego, spotykane także w języku polskim, takie jak np.:

LOL – *Laughing out loud* – *гласно смеење*;

2NITE – *Tonight* – *вечер*;

B4 – *Before* – *претходно*;

LUV U – *Love You* – *Те сакам*;

QL – *Cool* – *добро*;

Thx – *Thanks* – *фала*⁸.

W swoich wiadomościach nastolatki stosują także skróty wyrazów pochodzenia rodzimego, np.:

позз – *поздрав*;

здр – *здраво*;

бац – *бакнежи*;

ајт – *ајде*;

2ка – *двојка*;

моб – *мобилен*;

дсд – *досадно*;

нз – *не знам*;

кс – *како си?*;

сп – *што правиш?*

Rażącym naruszeniem normy języka macedońskiego jest brak odpowiedniej transkrypcji typowo macedońskich spółgłosek – *ќ, ѓ, ч, ж, ш, њ, љ, џ*. W najnowszym *Słowniku Ortograficznym Języka Macedońskiego* największy nacisk położono na transkrypcję i transliterację nazw obcych – w stosunku do poprzedniego wydania uzupełniono dane dotyczące dziesięciu kolejnych języków, takich jak np. arabski, duński, japoński, węgierski czy holenderski. Nie powinno zatem dochodzić do sytuacji błędnego zapisu macedońskich leksemów, głównie w wiadomościach SMS – kiedy nie ma możliwości używania cyrylicy – ale bardzo często takie błędy się pojawiają. Korzystając z najprostszych rozwiązań zapisuje się *ќ, ѓ* odpowiednio jako *k* i *g*, zamiast zgodnie z regułą zastosować połączenie *kj, gj*. Macedońscy lingwiści w różny sposób starają się uświadamiać użytkownikom tego języka, jak ważne jest dbanie o jego poprawność i przestrzeganie normy literackiej. Jovan Kostov, językoznawca i wykładowca na Sorbonie, udowodnił, że portal społecznościowy może służyć nie tylko do komunikacji interpersonalnej czy do udostępniania produktów reklamowych w konkursach i stworzył na Facebooku stronę *Puzder pravam... od makedonskiot jazik!*, która ma na celu popularyzację języka macedońskiego oraz ochronę poprawności w jego korzystaniu. Posty na niej zamieszczane, nie tylko przez jej twórcę, ale przez członków tej grupy, zwracają uwagę na wszelkie błędy językowe zamieszczane np. w prasie czy na

⁸ C. Груевска-Маџоска, *Социолингвистички огледи*, Скопје 2010, s. 28.

stronach internetowych. Grupa ta pomaga także w rozwiązywaniu dylematów związanych z poprawnym stosowaniem normy językowej.

Młodzież jest znaczącym czynnikiem intelektualnym w każdym społeczeństwie. Jej wypowiedzi zawierają zarówno elementy języka literackiego, jak też mowę potoczną. Jest ona głęboko zakorzeniona w codziennej komunikacji. Czynniki, które mogą ograniczać używanie kolokwializmów są np. wiek rozmówcy, wykształcenie, czy miejsce i cel komunikacji. W języku macedońskim istnieje dużo kolokwializmów. O ważności tego typu leksyki świadczy też fakt, że w Słowniku Języka Macedońskiego można znaleźć wiele wyrazów używanych w mowie potocznej. Badana grupa społeczna zawsze miała, ma i będzie miała swój specyficzny język, którym pragnie wyrażać siebie i definiować otaczający świat, do którego chce w jakimś stopniu się dopasować. Ważne jest żeby jednak nie zatraciła się w skrótach językowych, zapożyczeniach i wulgaryzmach i potrafiła posługiwać się językiem ojczystym, wyrafinowanym słownictwem świadczącym o poziomie człowieka.

Abstract

Magdalena Błaszak

A cultural picture of Macedonia on the example of the Macedonian teenagers

The subject of the article is the state of cultural expression in everyday communication of Macedonian youth. Language is the basis of every culture, and every culture influence language. The author of the text presents what kind of vocabulary is used by teenagers in Macedonia and notes whether the norm of modern Macedonian language is observed by them. It focuses mainly on colloquial vocabulary, internationalisms and abbreviations used by them in everyday statements, which contain both elements of literary language as well as colloquial language. It is deeply rooted in everyday communication.

Keywords: colloquial vocabulary, internationalisms, language

References

- Gruevska-Madžoska, S., *Sociolingvistički ogledi*, Skopje 2010.
- Havranek, G., *Nekolku zabeleški okolu pojavata na internacionalizmite vo makedonskiot jazik i vo drugi slovenski jazici*, [in:] *XXII naučna diskusija na Seminarot za makedonski jazik, literatura i kultura*, Skopje 1996.
- Jovanova-Grujovska, E., *Valorizacija na kolokvijalizmite vo makedonskata jazična sredina*, Skopje 2002.
- Kawka, M., Płaneta, P., *Dyskursy o Macedonii*, Kraków 2013.
- Lubaś, W., *Polityka językowa*, Opole 2009.
- Ożóg, K., *Zmiany we współczesnym języku polskim i ich kulturowe uwarunkowania*, „Język a Kultura” 2008, vol. 20.

Magdalena Błaszak – dr językoznawstwa, adiunkt w Zakładzie Badań Kontrastywnych i Glottodydaktyki w Instytucie Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego.
ORCID: 0000-0002-1635-3471

**CHIŃSKA REPUBLIKA LUDOWA
W STOSUNKACH MIĘDZYNARODOWYCH**

Ольга Лазоркина

Белорусско-китайские отношения: основные векторы, состояние и перспективы развития

Вступление

Двусторонние отношения между государствами имеют уже сложившиеся и ставшие традиционными направления сотрудничества. К ним относятся политическая и экономическая сфера как ключевые и дополнительная — гуманитарная сфера, которая включает достаточно широкий спектр связей в сферах науки, образования, культуры. На современном этапе двусторонние отношения государств дополнились еще одной важной составляющей — взаимодействием в рамках регионов. Такие значительные по территории страны как Китай делают ставку на предоставление широких полномочий регионам, так как этот формат позволяет наиболее эффективно реагировать на изменения потребностей рынка. Однако для таких государств как Беларусь речь в первую очередь идет не столько об экономическом эффекте от данного формата, сколько об адаптации системы государственного управления к динамично развивающимся экономическим и политическим реалиям. В повестку дня включается вопрос о предоставлении более широких полномочий регионам (областям), которые неизбежно приведут к изменению законодательства и усилят процессы децентрализации.

Что касается критериев оценки двусторонних отношений, то единые подходы выработать достаточно сложно. Это связано с тем, что количество стран, имеющих примерно одинаковый экономический потенциал и политический вес не такое уж и значительное. Чаще всего речь будет идти о неравнозначных партнерах и, как правило, глобальных задачах одних и насущных проблемах других. Вместе с тем, крупные игроки нуждаются в партнерах среднего и более скромного уровня, чтобы реализовать свои краткосрочные цели и вовлечь в свою орбиту как можно более широкий круг государств для выполнения долгосрочных задач. Белорусско-китайские отношения являются собой именно такой пример двустороннего сотрудничества.

Договорно-правовая база двустороннего сотрудничества

Республика Беларусь и Китайская Народная Республика установили дипломатические отношения в январе 1992 г. Посольство КНР начало свою работу в Минске в 1992 г. Белорусское посольство в Пекине стало функционировать с 1993 г.

В этот период достаточно активно начинает формироваться договорно-правовая база отношений. В 90-е гг. стороны подписали ряд межправительственных соглашений, в которых были затронуты такие вопросы, как условия безвизового режима для должностных лиц и граждан обеих стран, взаимное признание документов об образовании и ученых степенях, культурном и научно-техническом сотрудничестве. Одним из наиболее значимых следует считать Соглашение о торгово-экономическом сотрудничестве¹. Соглашением предусматривалось решение широкого спектра вопросов в этой области. Для обеспечения государственных интересов во внешнеэкономической сфере планировалось открытие торговых представительств. Однако эти планы так и не были реализованы со стороны Беларуси.

Всплеск активности в договорно-правовой сфере наблюдался в 2005 и 2010 гг.² Стороны заключили ряд межведомственных соглашений. Как показывает практика они являются наиболее действенными, так как носят менее декларативный характер и направлены на решение конкретных задач в узких сферах. Среди наиболее важных соглашений следует выделить Совместные декларации, в которых зафиксирован уровень взаимоотношений сторон. И более того, можно проследить их эволюцию. Терминология, которая используется в документах не является совсем типичной для белорусского законодательства, вызывает вопросы и даже своего рода дискуссию относительно действительного и желаемого уровня отношений. Первый подобный документ был подписан сторонами в 2005 г.³ В Совместной декларации Беларусь и Китай выразили согласие на установление нового уровня отношений, который был назван как всестороннее развитие и стратегическое сотрудничество. В 2013 г. Совместная декларация, подписанная Председателем КНР Си Цзиньпинем и Президентом Республики Беларусь А. Г. Лукашенко зафиксировала новый этап в двусторонних отношениях

¹ Пагадненне паміж міністэрствам эканомікі Рэспублікі Беларусь і Дзяржаўным камітэтам планавання і развіцця Китайскай Народнай Рэспублікі аб супрацоўніцтве, <http://pravo.kulichki.com/zak/megd/meg01687.htm> (20 VI 2019).

² Договарно-правовая база двусторонних отношений, http://www.belaruschina.by/ru/belarus_china/legal.html (22 VI 2019).

³ Китай и Беларусь подписали Совместную декларацию, <https://www.fmprc.gov.cn/rus/wjdt/gb/t225267.shtml> (12 VI 2019).

— сотрудничества — всестороннее стратегическое партнерство⁴. В 2016 г. в Совместной декларации было объявлено об установлении отношений доверительного всестороннего стратегического партнерства и взаимовыгодного сотрудничества⁵. В терминологии явно прослеживается повышение уровня отношений. Вместе с тем, очевидным является китайский подход к градации партнеров. Собственно четкой иерархии партнерства в договорно-правовой базе КНР не зафиксировано. Белорусская сторона после подписания Декларации 2016 г. заявила, что этим договором китайская сторона фактически приравнивала Беларусь к таким странам как Великобритания и Россия. Но это не совсем так. К примеру, в Договоре о добрососедстве, дружбе и сотрудничестве между Российской Федерацией и Китайской Народной Республикой (2001) речь идет о равноправном доверительном партнерстве и стратегическом взаимодействии. Как видим, терминология достаточно разнообразная, но несомненным является факт эволюции подходов Китая к отношениям с Беларусью.

Необходимо упомянуть об еще одном договоре, который на постсоветском пространстве является базовым — Договор о дружбе и сотрудничестве. Однако с Китаем он был подписан только в 2015 г.⁶ Как видим это не мешало сторонам заявлять о развитии стратегического партнерства.

Таким образом, можно констатировать, что договорно-правовая база двусторонних отношений Беларуси и Китая формировалась поэтапно, охватывает ключевые области сотрудничества, ее развитие было напрямую связано с интенсивностью политических контактов.

Необходимо упомянуть об еще одном договоре, который на постсоветском пространстве является базовым — Договор о дружбе и сотрудничестве. Однако с Китаем он был подписан только в 2015 г.⁷ Как видим это не мешало сторонам заявлять о развитии стратегического партнерства.

Таким образом, можно констатировать, что договорно-правовая база двусторонних отношений Беларуси и Китая формировалась поэтапно, охватывает ключевые области сотрудничества, ее развитие было напрямую связано с интенсивностью политических контактов.

⁴ Совместная декларация Китайской Народной Республики и Республики Беларусь об установлении всестороннего стратегического партнерства, http://russian.china.org.cn/china/txt/2013-07/16/content_29440117.htm (15 VI 2019).

⁵ Государственный визит в Китайскую Народную Республику, http://president.gov.by/ru/news_ru/view/vstrecha-s-predsdatelem-vsekitajskogo-komiteta-narodnogo-politicheskogo-konsultativnogo-soveta-kitaja-juh-14530/ (12 VI 2019).

⁶ Договор о дружбе и сотрудничестве между Республикой Беларусь и Китайской Народной Республикой, http://www.pravo.by/upload/docs/op/I01500037_1445979600.pdf (12 VI 2019).

⁷ *Ibidem*.

Политический диалог

В системе внешней политики Республики Беларусь политическая составляющая играет одну из самых значимых ролей. Визиты на высшем уровне сегодня отражают уровень отношений между странами, придают импульс сотрудничеству и оказывают влияние на развитие и углубление отношений в самых разных областях. Глава белорусского государства совершил десять визитов в Китайскую Народную Республику, начиная с 1995 г. С ответными визитами в Беларусь прибывали Председатели КНР Цзян Цзэминь (2001), Си Цзиньпин (2015). Однако наиболее продуктивными стали визиты Президента Республики Беларусь в 2005 и 2010 гг. По их результатам было подписано рекордное количество двусторонних соглашений. Не менее важным является и риторика совместных заявлений. Лейтмотивом политических отношений Беларуси и Китая можно считать совпадение их позиций по большинству международных проблем. Оба лидера в ходе личных встреч неизменно подтверждают этот тезис.

В 2005 г. Президент А. Г. Лукашенко в ходе визита в Китай заявил, что „Я приехал сюда, в Китай, как к себе домой, как в Российскую Федерацию”. При этом он отметил осторожность партнеров и сказал, что „руководство КНР очень долго ‘запрягает’ — это менталитет”⁸. В 2008 г. на главу белорусского государства произвели неизгладимое впечатление подготовка и проведение Олимпиады Пекином. Он не только высказался об огромных достижениях китайского народа, но и обозначил роль Беларуси в будущем великого Китая.

Скажу откровенно: Китай уже сегодня империя. Но завтра это будет мировой лидер, и без Европы им не обойтись. На кого будет опираться Китай в Европе? Там уже все „разобрано”. И как-то случилось, что Беларусь, издавна ориентируясь на Китай, доказав преданность нашей дружбе и развитию отношений, осталась страной, на которую КНР может опереться

— отметил А. Г. Лукашенко⁹.

Высказывания китайских лидеров более сдержанные и конкретные. Си Цзиньпин в ходе визита в Беларусь в 2015 г. подчеркнул, что

я готов с вами поддерживать тесные контакты и связи, обсуждать вопросы, связанные с развитием двусторонних отношений, чтобы вместе с вами

⁸ *Завершился визит Александра Лукашенко в Китай*, <https://news.tut.by/politics/61137.html> (13 VI 2019).

⁹ *Яркие впечатления*, <https://www.sb.by/articles/yarkie-vpechatleniya.html> (10 VI 2019).

открывать новую эпоху в китайско-белорусских отношениях всестороннего стратегического партнерства¹⁰.

Еще один немаловажный аспект в политических отношениях — это достаточно однозначная позиция Беларуси в отношении Тайваня. Устные высказывания главы белорусского государства были закреплены в Статье 5 «Договора о дружбе и сотрудничестве между Республикой Беларусь и Китайской Народной Республикой»¹¹. «Белорусская сторона придерживается политики ‘одного Китая’, признает, что Правительство Китайской Народной Республики является единственным законным правительством, представляющим весь Китай, Тайвань является неотъемлемой частью территории Китая». В свою очередь Китай в очередной раз подтвердил, что «китайская сторона поддерживает усилия белорусской стороны, направленные на защиту независимости, суверенитета, территориальной целостности страны и обеспечение политической и социальной стабильности, выступает против вмешательства внешних сил под любыми предлогами во внутренние дела Беларуси».

Таким образом, политические отношения между странами развивались достаточно динамично. Этому в значительной степени способствовали личные отношения лидеров двух стран. В политическом плане Беларусь и Китай являют собой редкий пример действительного отсутствия каких-либо точек противостояния. Сдержанность в высказываниях китайских лидеров вполне может быть объяснена традициями общения как внутри страны, так и на международной арене, а отнюдь не отсутствием интереса к Беларуси.

Торгово-экономическая сфера двустороннего взаимодействия

Однако политическая сфера требует практического наполнения экономической составляющей двусторонних отношений. Все чаще в Беларуси говорят о завышенных ожиданиях в отношении Китая. Как показывает практика, позитивные заявления политиков не всегда совпадают с экономическими реалиями.

¹⁰ *Визит председателя КНР Си Цзиньпина в Беларусь*, <http://news.21.by/other-news/2015/05/12/1081086.html> (11 VI 2019).

¹¹ *Договор о дружбе и сотрудничестве между Республикой Беларусь и Китайской Народной Республикой*, http://www.pravo.by/upload/docs/op/101500037_1445979600.pdf (12 VI 2019).

С самого начала двустороннего сотрудничества Беларусь была заинтересована в развитии экономической составляющей с Китаем. В Соглашении о торгово-торгово-экономическом сотрудничестве 1992 г. предусматривался полноценный формат взаимодействия, который должен был найти свое отражение в межведомственных соглашениях. Однако 90-е гг. были отмечены крайне низкими показателями торговли между странами. Интенсификация отношений между Беларусью и Китаем в 2000-е гг. привела к заметным изменениям в цифрах товарооборота. Объемы товарооборота с 2000 г. увеличились со 136,2 млн до 640,3 млн USD в 2014 г. [*товарооборот приводится без Гонконга и Тайваня — прим. авт.*]¹². Однако сохранить положительное сальдо удавалось только в 2004 и 2005 гг. В дальнейшем наблюдался устойчивый минус торгового сальдо. Он был связан со скромными позициями белорусского экспорта в Китай и нарастающими темпами китайского импорта в Беларусь. До настоящего времени белорусские эксперты объясняют это узостью белорусской корзины экспорта. Одной из ключевых позиций поставок в Китай продолжают оставаться калийные удобрения. Собственно Беларусь делает ставку на сырьевую составляющую, что в значительной степени ставит ее в зависимость от мировых цен на калийные удобрения. Согласно данным Белстата пиковое значение экспорта в Китай достигло 781,6 млн USD в 2015 г.¹³. В 2018 г. поставки снизились до 437 904,7 тыс. USD. Китай поставил товаров в Беларусь на 2 868 046,5 тыс. USD. Торговое сальдо составляет – 2 430 141,8 USD¹⁴. Критика, которая звучит из уст независимых экспертов имеет под собой основания. В свою очередь властные структуры, а именно министр экономики Д. Крутой так объясняет этот разрыв:

В импорте Беларуси из Китая 2,6 млрд долларов отрицательного сальдо — это телекоммуникационное и компьютерное оборудование, которые покупают наши компании у китайских поставщиков, которые объективно выигрывают. Вторая важная составляющая этого импорта — примерно 30 процентов — это импорт в рамках крупных инвестиционных проектов.

¹² [http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/vneshnyaya-torgovlya/godovye-dannye/eksport-tovarov-iz-respubliki-belarus-po-otdelnym-stranam-vne-sng/\(15 VI 2019\).](http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/vneshnyaya-torgovlya/godovye-dannye/eksport-tovarov-iz-respubliki-belarus-po-otdelnym-stranam-vne-sng/(15 VI 2019).)

¹³ *Экспорт товаров из Республики Беларусь по отдельным странам вне СНГ*, http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/makroekonomika-i-okruzhayushchaya-sreda/vneshnyaya-torgovlya_2/godovwe_danne/eksport-tovarov-respubliki-belarus-po-stranam-s_2/ (25 V 2019).

¹⁴ *Данные о внешней торговле Республики Беларусь по отдельным странам в январе – ноябре 2018 г.*, http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/makroekonomika-i-okruzhayushchaya-sreda/vneshnyaya-torgovlya_2/operativnye-dannye_5/eksport-import-s-otdelnyimi-stranami/ (25 V 2019).

Таких, как, например, завод ‘БелДжи’, Светлогорский ЦКК. Это проекты на сотни миллионов долларов по которым мы за связанные кредиты покупали китайское оборудование. До завершения таких проектов инвестиционный импорт объективно сохранится

— заявил министр на встрече в Пекине¹⁵. Кроме того, он анонсировал амбициозные планы по увеличению экспорта Беларуси в Китай на 1,5 млрд к 2020 г. и 5 млрд USD к 2025 г.¹⁶ Министр вновь отметил, что проблемным полем остается структура экспорта товаров, которая нуждается в изменениях. Решение видится в диверсификации поставок сельскохозяйственной продукции на китайский рынок. Определенные достижения в этой области уже есть. Но насколько серьезно они могут повлиять на товарооборот, сказать крайне сложно. Все же основным партнером по сельскохозяйственной продукции, причем практически по всем экспортным позициям остается Российская Федерация. Другие страны не просто отстают, а имеют отрыв в разы в отличие от ключевого партнера. В целом, несмотря на оптимистичные цифры поставок молочной продукции в Китай, на товарооборот они повлияли не существенно — 361,5 млн USD в 2017 до 438 в 2018 г.¹⁷

Кроме товарооборота, важной частью экономического сотрудничества являются инвестиции. Данная сфера считается одной из наиболее динамично развивающихся. В 2009 г. Китай предоставил Беларуси две кредитные линии — Эксимбанк на 5,7 млрд USD и Государственный банк развития Китая — 8,3 млрд USD¹⁸. В дальнейшем через Эксимбанк была открыта дополнительная кредитная линия на 1 млрд USD. В 2011 г. Правительство Китая заявило об открытии еще одной кредитной линии на 1 млрд, что в сумме составило 16 млрд USD. Однако по состоянию на 2011 г. было освоено 1,7 млрд USD¹⁹. Проблема заключалась в отсутствии действительно выгодных для китайской стороны проектов. Эта проблема сохраняется и сейчас. Вместе с тем, сторонам удалось значительно улучшить показатели. В настоящее время реализовано и находятся в стадии реализации свыше 30 проектов на общую сумму 7 млрд USD. Тем не менее, нельзя забывать о том, что Китай предоставляет связанные кредиты, т.е. оплату в рассрочку

¹⁵ Крутой: доля Китая в белорусском экспорте может достигнуть 15%, <https://www.sb.by/articles/krutoy-dolya-kitaya-v-belorusskom-eksporte-mozhet-dostignut-15.html> (26 V 2019).

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ http://www.belstat.gov.by/upload-belstat/upload-belstat-pdf/oficial_statistika/6znak-2017-2018_god/120E03.pdf (30 VI 2019).

¹⁸ О кредитно-инвестиционном сотрудничестве Беларуси и Китая, <http://china.mfa.gov.by/ru/bilateral/credinvest/> (12 V 2019).

¹⁹ К. В. Рудый, Кредитно-инвестиционное сотрудничество Беларуси и Китая, <http://www.nbrb.by/bv/articles/8819.pdf> (25 V 2019).

импорта товаров и услуг. А это несет большие риски для бюджета Беларуси. В июне 2019 г. министр финансов М. Ермалович выступая перед белорусскими парламентариями заявил, что Беларуси необходимо заморозить привлечение связанных кредитов на реализацию коммерческих проектов, в которых заемщиком является госбюджет²⁰.

Необходимо отметить, что Беларусь осознает и прилагает заметные усилия, чтобы уйти от кредитной схемы сотрудничества и перейти к инвестиционной. С этой целью был принят соответствующий законодательный акт, который направлен на привлечение в страну прямых иностранных инвестиций — Указ Президента Республики Беларусь от 8 V 2018 г. № 163 „О Китайско-белорусском инвестиционном фонде”²¹. В результате прямые иностранные инвестиции из Китая на чистой основе за 2018 г. составили 112,2 млн USD²².

Вместе с тем, белорусские эксперты, в частности Чрезвычайный и Полномочный Посол Республики Беларусь в КНР К. Рудый отмечал наличие широкого круга проблем в этой сфере. Анализируя перспективы развития инвестиционного сотрудничества назвал как минимум 13 позиций требующих реформирования. Среди них гармонизация национального законодательства с наиболее привлекательными в мире инвестиционными центрами, использование британского права при инвестиционных спорах, простой и прозрачный порядок приватизации, гарантия прав собственности, исключение риска национализации, сокращение регистрационных процедур и т.д.²³. Маловероятно, что эти предложения могут быть реализованы одномоментно. Они представляют собой серьезный вызов для белорусской экономики и в еще большей степени для системы управления в которой превалирует государственное регулирование.

Жемчужиной, которая должна была увенчать экономический альянс Беларуси и Китая, стал Индустриальный парк „Великий камень”. Глава белорусского государства в 2012 г. подписал соответствующий Указ о Китайско-Белорусском парке № 253²⁴. В 2017 г. с учетом изменившихся условий был подписан Указ № 166, который был направлен на совершенствование

---

²⁰ Минфин Беларуси предлагает заморозить привлечение связанных кредитов на осуществление коммерческих проектов, https://primepress.by/news/finans/minfin_belarusi_predlagaet_zamorozit_privlechenie_svyazannykh_kreditov_na_osushchestvlenie_kommerche-11504/ (26 VI 2019).

²¹ <http://pravo.by/document/?guid=12551&p0=P31800163&p1=1&p5=0> (12 V 2019).

²² <http://china.mfa.gov.by/ru/bilateral/credinvest/> (15 VI 2019).

²³ К. В. Рудый, *Китай — Беларусь: каналы инвестиционного сотрудничества*, http://www.bseu.by:8080/bitstream/edoc/65798/1/Rudyu_K_V..pdf (22 V 2019).

²⁴ *О создании Китайско-Белорусского индустриального парка „Великий камень”*, <http://pravo.by/document/?guid=3871&p0=P31200253> (10 VI 2019).

специального правового режима и повышения инвестиционной привлекательности. Главной целью развития Индустриального парка белорусская сторона видит в привлечении прямых иностранных инвестиций.

„Великий камень” расположен в 25 км от столицы Беларуси. Рядом с парком находится международный аэропорт, автомобильные и железнодорожные магистрали. Общая площадь составляет 9150 га. Однако изюминкой проекта является особый правовой режим в рамках особой экономической зоны, налоговые и таможенные преференции для резидентов. Среди них следует отметить 0% налога на прибыль на 10 лет и последующая их уплата по ставке, пониженной в 2 раза, до 2062 г.²⁵

По данным Белстата в 2018 г. был зарегистрирован 42 резидент — 25 китайских компаний, 9 белорусских, 8 — из других стран²⁶. Сегодня их количество выросло до 55²⁷. Объем заявленных инвестиций составляет 1 млрд USD.

Согласно статистике основные показатели эффективности Парка заметно улучшились. Так, число действующих резидентов выросло — с 17 до 38 в 2018 г. Выручка от реализации товаров и услуг составила 12,8 млн BYN. Чистая прибыль пока в минусе. Вместе с тем, заметно вырос объем прямых инвестиций от иностранных инвесторов — с 22,7 до 70,5 млн USD²⁸.

Белорусская сторона конечно не может быть удовлетворена такими объемами. В целом, эксперты отмечают огромный потенциал Индустриального парка. Однако долгожданный „выстрел” пока не наступил. Среди причин, которые сдерживают этот процесс называются к примеру такие как ориентация Парка на привлечение прямых иностранных инвестиций с определенными характеристиками. Логичным является вопрос насколько высок рейтинг инвестиционной привлекательности самой Беларуси? Возможно, что сужение области для привлечения прямых иностранных инвестиций еще слишком рано.

Вхождение Беларуси в состав ЕАЭС также несет определенные риски для Индустриального парка. Основным рынком сбыта товаров для белорусских компаний по-прежнему остается Российская Федерация. В последние годы заметно выросло число ограничений на ввоз белорусских товаров в Россию — так называемые торговые войны. А все товары, которые будут

²⁵ <https://industrialpark.by/o-parke/preimuschestva/nalogovye-i-tamozhennye-preferencii.html> (27 VI 2019).

²⁶ <https://www.sb.by/articles/sdelano-na-pekinskom-prospekte.html> (29 VI 2019).

²⁷ <http://china.mfa.gov.by/ru/greatstone/> (01 VII 2019).

²⁸ http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/makroekonomika-i-okruzhayushchaya-sreda/statistika-malykh-territoriy/osobyie-ekonomicheskie-zony/godovye-dannye/osnovnyie-pokazateli-deyatelnosti-rezidentov-kitaysko-belorusskogo-industrialnogo-parka-velikiy-kamen/index.php?sphrase_id=603606 (29 VI 2019).

производиться в Индустриальном парке являются белорусскими. Каким же образом они могут быть защищены в случае возникновения разногласий между Беларусью и Россией?

И еще один из болезненных вопросов для Беларуси, который будет иметь серьезные последствия — слабые связи между образовательными учреждениями и производством. В современных условиях ВУЗы должны следовать запросам реального сектора экономики. Особенно когда речь идет о запуске высокотехнологичных производств. Создание дополнительных рабочих мест для белорусских граждан должно стать важной составляющей эффективности Парка. В настоящее время речь идет только о заоблачных проектах, а не о долгосрочной стратегии, которая соединит теорию и практику.

Увеличение количества резидентов неизбежно потребует качественных преобразований. А вот они как раз должны будут обеспечены реформами в экономике и законодательстве самой Беларуси. Проблемы в инвестиционной сфере озвученные выше напрямую связаны и с Индустриальным парком. Насколько белорусское руководство готово к таким глобальным переменам покажет время.

Сотрудничество регионов (областей) как важная составляющая развития двусторонних отношений

Двустороннее сотрудничество с такими гигантами как Китай по территориальным размерам и размаху производства невозможно осуществить только по схеме центр — центр. Важным элементом всегда будут выступать межрегиональные связи. В Китае этой сфере уделяется особое внимание, так как именно такой формат позволяет наиболее эффективно развивать бизнес. Ведь в Китае представлены не только крупные производства, но и огромное количество средних и мелких структур, которые нуждаются в партнерах примерно равного уровня.

В Концепцию плана совместных действий Республики Беларусь и Китайской Народной Республики на период до 2020 г. включен отдельный пункт об углублении прямого китайско-белорусского межрегионального сотрудничества²⁹. И вновь основной целью выступает привлечение прямых иностранных инвестиций. В документе предусматриваются следующие форматы взаимодействия: по линии побратимских связей городов Беларуси и Китая, организация бизнес-форумов и выставок-ярмарок, проведение

²⁹ <http://zelva.grodno-region.by/uploads/files/Kontseptsija-PSD-s-KNR.docx> (28 VI 2019).

Дней городов и провинций. Конечной целью белорусская сторона видит привлечение каждой из областей до 100 млн USD к 2020 г.

Взаимодействие в экономической сфере в формате побратимских связей городов является одним из наиболее распространенных в Беларуси. На сегодняшний день крупнейшие города Беларуси — Минск, Брест, Витебск, Гродно, Гомель, Могилев подписали соглашения с городами Китая³⁰. Кроме того, подписаны также межобластные соглашения с провинциями. Данный подход направлен на то, чтобы участники разных уровней могли найти и реализовать свои интересы. Направления сотрудничества представлены достаточно широким кругом областей — строительная, кредитно-инвестиционная, здравоохранение, культура, образование.

Импульсом для начала практической реализации совместных планов стал Бизнес-форум регионов Беларуси и Китая, который прошел в Минске в 2015 г. За три года состоялось свыше 50 встреч представителей двух стран, которые способствовали запуску межрегионального сотрудничества. Среди наиболее значимых проектов можно назвать открытие Центра традиционной китайской медицины в г. Гродно и г. Витебск. В стадии реализации находятся проекты по строительству гостиницы „Гродно” и выставочного центра производителей продукции г. Ланьчжоу. Товарооборот Гродненской области с Китаем составил 132,9 млн USD (2018 г.)³¹. Крупнейшие предприятия Витебской области — ОАО „Нафтан”, ОАО „Полоцк-Стекловолокно”, Оршанский льнокомбинат поставляют свою продукцию в Китай на постоянной основе. Среднегодовой товарооборот составляет 120 млн USD. Ведущей конечно же является Минская область, так как Индустриальный парк «Великий камень» находится на ее территории. Кроме того, столичные города всегда являются сосредоточением как государственных, так и бизнес-проектов. Товарооборот насчитывал свыше 500 млн USD³².

В межрегиональном сотрудничестве важная роль отводится культурной и образовательной сферам. Культурные мероприятия призваны расширить узнаваемость Беларуси в Китае, способствовать формированию положительного имиджа страны. Распространение же знаний о культуре и традициях Китая за рубежом всегда шли рядом с продвижением экономических интересов. Количество Институтов Конфуция по всему миру вряд ли уступает количеству торговых представительств Китая.

Образовательное сотрудничество, особенно после предложения китайской инициативы „Один пояс один путь”, стало играть весьма заметную роль. Китай остро нуждается в высококвалифицированных специалистах,

³⁰ *Белорусско-китайское межрегиональное сотрудничество и побратимские связи*, <http://china.mfa.gov.by/ru/bilateral/regional/> (20 VI 2019).

³¹ http://www.belaruschina.by/ru/belarus_china/regional_realtions.html (20 VI 2019).

³² *Ibidem*.

поэтому рассматривает все возможности для их обучения. И Республика Беларусь входит в список стран, которые могут предоставить качественные образовательные услуги по востребованным направлениям. Изучение китайского языка в Беларуси осуществляется начиная с начальной школы и заканчивая высшими учебными заведениями. Ведущие вузы страны — БНТУ, БГУ, БГМУ осуществляют подготовку китайских студентов. В настоящее время стороны проводят подготовку к открытию совместного университета. Глава белорусского государства отмечал, что страна может обучать в несколько раз больше китайских студентов. Сегодня их цифра чуть более 2000³³. Проблема заключается в том, что в настоящее время белорусские вузы могут предложить обучение на русском языке и только отдельные дисциплины на английском. И это, безусловно, тормозит приток китайских студентов, которые выбирают Россию, Западную Европу и США. Эта же проблема возникает и в процессе реализации совместных программ и проектов. Количество специалистов, владеющих китайским языком в Беларуси, явно недостаточно и рассчитывать на резкое увеличение их числа в ближайшее время не следует. В научной сфере, как и в сфере производства, сохраняется также низкий уровень владения английским языком.

Инновационная стратегия, которая реализуется Китаем, требует от партнеров игры по определенным правилам. Залогом успешного сотрудничества может стать предоставление большей самостоятельности вузам, открытие новых специальностей, востребованных на текущий момент, разработка и реализация программ повышения квалификации научных кадров Беларуси в соответствии с современными требованиями. Однако все эти шаги выполняются только частично, так как такого рода реформы приведут к слишком кардинальным изменениям в системе образования Беларуси.

Выводы. Проблемы и перспективы

На современном этапе двусторонний формат сотрудничества между государствами традиционно базируется на политических отношениях. Политический диалог на высшем уровне между Беларусью и Китаем развивается активно и плодотворно. Значимую роль в нем играют личные отношения между лидерами двух государств. Интерес Беларуси к Китаю входит в реализацию принципа многовекторности, позволяет снизить накал критики относительно узкой направленности внешней политики Республики Бела-

---

³³ О. И. Лазоркина, *Образовательный трек в отношениях Беларуси и Китая в 2000-х гг.*, [в:] *Идеи социализма с китайской спецификой новой эпохи и стратегия их реализации*, Минск 2018.

речь в сторону Российской Федерации. С другой стороны отношения с Китаем никоим образом не вызывают напряженности с ключевым партнером — Россией, которая так же как и Беларусь активно сотрудничает с Китаем.

Двусторонние отношения Республики Беларусь и Китая развиваются в формате стратегического партнерства. Несмотря на неоднозначность терминологии, ряд характеристик сотрудничества позволяет говорить о наличии именно такого формата. Речь идет о разработанной договорно-правовой базе, широком спектре направлений сотрудничества, постоянных межведомственных контактах. Однако нельзя забывать о том, что стратегическое партнерство в отношении стран-партнеров Китая наполняется содержимым самим Китаем. Интерпретация китайского видения сотрудничества в Беларуси во многом наполнена эмоциональной составляющей, чем и объясняется критический подход со стороны независимых белорусских экспертов.

Характеризуя позицию Китая можно говорить о сугубо прагматичном подходе в экономической области сотрудничества с Беларусью. Все форматы, которые предлагаются китайской стороной — это глубоко продуманная стратегия, нацеленная на получение экономической выгоды в краткие сроки. Для страны-партнера — это неизбежность реформ, поиск путей, которые позволят встроиться в готовую схему. Нужно признать, что Беларусь психологически к ним не готова. А далее речь идет о коренном реформировании системы управления и законодательства. Если эта схема не реализуется, то это немедленно находит свое отражение в балансе торгового сальдо, которое несмотря на заявленное стратегическое партнерство продолжает оставаться отрицательным.

Важной составляющей в развитии сотрудничества с Китаем является взаимодействия на уровне регион—область. Данный формат не представляет собой нечто новое для Беларуси. Она вполне успешно развивает его в отношениях с Российской Федерацией. Вместе с тем, подходы китайской и белорусской стороны заметно отличаются. Система управления в Беларуси не предусматривает широких полномочий для региональной вертикали власти. Это отмечается и китайскими специалистами, которые говорят о том, что в Беларуси руководители предприятий ждут указаний из центра и крайне медленно действуют самостоятельно. В этой связи, несмотря на положительные тенденции в торговле с Китаем областей Беларуси, общий итог получается с минусом.

Сегодня Беларусь является одним из звеньев в многочисленной цепочке экономических проектов Китая. Несомненную привлекательность для КНР представляет географическое положение Беларуси и политическая стабильность. Совместные проекты продвигаются при активной поддержке на высшем уровне, что снимает ряд проблем, возникающих в других странах.

Вместе с тем, в Китае осознают, что рынок Беларуси имеет свои пределы. Поэтому была сделана ставка на продвижение высокотехнологичного бизнеса. Создание Индустриального парка вблизи границ ЕС — это еще одна долгосрочная стратегия Китая по освоению европейского рынка. Китай может себе позволить подождать с получением эффекта от данного проекта.

Для Республики Беларусь Китай представляет собой страну с неограниченными возможностями. В первую очередь — это потенциальный огромный рынок сбыта для продукции, производимой белорусскими предприятиями; головокружительные возможности, которые предлагаются в рамках реализации инициативы „Один пояс один путь” и, наконец, это возможность выхода на рынки третьих стран. Однако „китайский танец” тщательно продуман и все участники должны следовать заранее составленному сценарию. Получение реальных выгод от стратегического партнерства для Беларуси зависит во многом от внутренних реформ. В этом есть обратная сторона сотрудничества с великой державой. Наступает такой момент, когда положительная политическая риторика исчерпывает свой потенциал, в игру вступают прагматизм и время, которое неумолимо отсчитывает упущенные Беларусью возможности.

Abstract

Olga Lazorkina

Belarusian-Chinese relations: main vectors, current state and prospects for development

The article analyzes the Belarusian-Chinese relations at the present stage. The author presents a brief history of cooperation in the 1990's. for understanding the evolution in relations between states. The contractual legal framework of cooperation are considered, special attention are paid to the format of strategic partnership. Despite the ambiguity of the terminology used by China in drawing up agreements with a strategic nature, in regards to Belarus we can talk about a gradual increase in the level of cooperation.

In the main part of the article, key vectors of cooperation are highlighted, achievements and problems in the development of relations are indicated. As one of the important formats, to which China recently prioritizes over, cooperation between regions has been highlighted. In this area, Belarus has no the problem of lack of experience, but a necessity to transfer of powers to the regions.

In current times, Belarus and China have a number of well-defined achievements. Partners are interested in deepening relations, but the level of their goals

is disproportionate. It is inevitable in the development of relations between states that have different economic potential and international standing. This is entirely obvious that Belarus will have to undertake a high-quality domestic reforms to be able to take advantage of the strategic partnership with such a giant as China. Today the legal base has reached its critical point, it is time to do something specific or step aside. No one will notice this gap in the Chain of China's „Silk Road”.

Keywords: Republic of Belarus, China, bilateral relations, political dialog, economic cooperation, regional trade, Industrial Park „Great Stone”

References

- Bel'skiĭ, V. I., Primshic, D. V., Golubev, S. G., *Imperativy razvitiya belorussko-kitaĭskogo strategicheskogo partnerstva i vzaimovыgodnogo sotrudnichestva*, [in:] *Sovremennyĭ Kitai: postroenie socializma s kitaĭskoiĭ specifikoiĭ novoĭ epohi*, Minsk 2019.
- Chzhao, Hueĭchzhun, *Sozdanie Kitaĭsko-Belorusskogo industrial'nogo parka 'Velikiĭ kamen' i perspektivy ego razvitiya*, [in:] *Poyas i put': vozmozhnosti dlya Belarusi*, Minsk 2017.
- Lazorkina, O. I., *Obrazovatel'nyĭ trek v otnosheniyah Belarusi i Kitaya v 2000-h gg.*, [in:] *Idei socializma s kitajskoj specifikoj novoĭ epohi i strategiya ih realizacii*, Minsk 2018.
- Rudyj, K. V., *Kreditno-investicionnoe sotrudnichestvo Belarusi i Kitaya*, „Bankovskij vestnik” 2011.
- Rudyj, K. V., *Kitaj – Belarus': kanaly investicionnogo sotrudnichestva*, „Belorusskij ekonomicheskij zhurnal” 2016, № 2.
- Tozik, A. A., *Kitajskij vektor v razvitii suverennoj Belarusi*, „Nauchno-prakticheskij zhurnal 'Problemy upravleniya'” 2010, № 4.
- Tozik A. A., *Razvitie nacional'nogo kitaevedeniya kak odno iz uslovĭĭ effektivnogo uchastiya Belarusi v proekte 'Poyas i put'’*, [in:] *Poyas i put': vozmozhnosti dlya Belarusi*, Minsk 2017.

Olga Lazorkina – dr historii, docent w Katedrze Służby Dyplomatycznej i Konsularnej na Wydziale Stosunków Międzynarodowych Państwowego Uniwersytetu Białoruskiego. ORCID: 0000-0003-1290-6822

Tatiana Iwanow

Białoruś i nowe chińskie inicjatywy strategiczne

Uwagi wstępne

W 2014 r. prezydent Aleksander Łukaszenko zapowiedział przyłączenie się Białorusi do inicjatywy Pasa i Drogi (Belt and Road Initiative¹, dalej BRI). W krótkim czasie rozwój współpracy z Chinami przekształcił się w jeden ze strategicznych kierunków polityki zagranicznej państwa białoruskiego. Była to pierwsza próba poszukiwania alternatywy polityki podporządkowania Rosji i poszukiwania nowego wpływowego „opiekuna” w świecie. Jednocześnie, inwestując w relacje z Chinami, rząd białoruski nadal próbuje pokazać, że nie zaniedbuje rozwoju stosunków z Moskwą, że Białoruś nadal pozostaje stałym i pewnym partnerem Rosji. Jest to polityka dwukierunkowości, mająca w sobie wiele sprzeczności i kontrwersji, o których będzie mowa w niniejszym artykule.

Artykuł stanowi część składową badań poświęconych ekspansji chińskich inwestycji w Europie Środkowo-Wschodniej. Dotychczasowa historiografia problematyki składa się z licznych prac naukowych i ogromnej liczby prac publicystycznych, analizujących ekspansje chińskich inwestycji do Ameryki Łacińskiej², Afryki³,

---

¹ Ramy koncepcyjne czym jest inicjatywa Pasa i Drogi dostępne na stronie Hong Kong Trade Development Council *Belt and Road Conceptual Framework* [03 II 2017], <https://web.archive.org/web/20170203222847/http://beltandroad.hktdc.com/en/about-the-belt-and-road-initiative/about-the-belt-and-road-initiative.aspx> (15 V 2019).

² M. Młody, *Uwarunkowania bezpośrednich inwestycji zagranicznych Chińskiej Republiki Ludowej w Ameryce Łacińskiej w latach 1992-2012*, Poznań 2014, s. 239; A. Oberda-Monkiewicz, *Ekspansja energetyczna Chin w Ameryce Łacińskiej – implikacje dla regionu*, „Stosunki Międzynarodowe” 2011, nr 1-2, s. 181-198; J. Dudziński, J. Narętkiewicz, *Chiny a deindustrializacja krajów rozwijających się (na przykładzie Ameryki Łacińskiej)*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego” 2014, nr 37, t. 1, s. 137-151.

³ Ł. Firmanty, *Afryka we współczesnej polityce Chińskiej Republiki Ludowej*, Toruń 2013; M. Grabowski, *China and the U.S. in Africa: Conflict or Collaboration?*, „Ad Americam: Journal of American Studies” 2011, nr 12; A. Wasilewska, *Polityka gospodarcza Chin wobec Afryki*,

Europy⁴ i Stanów Zjednoczonych⁵. Niewielu jednak badaczy skupiało swoją uwagę na inwestycyjnej polityce chińskiego rządu w Europie Wschodniej, w tym na Białorusi⁶. Jest to temat również stanowiący dotychczas rzadki przedmiot rozważań w polskich badaniach politologicznych.

Warto zwrócić uwagę, że w ramach nowej polityki rządu białoruskiego, na bazie Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego oraz jego jednostki Republikańskiego Instytutu Sinologii Konfucjusza, powstały ośrodki badające doświadczenia transformacji polityczno-gospodarczej Chin oraz możliwości aktywnego udziału Białorusi w inicjatywie Jedwabnego Szlaku⁷. Wskazane badania mają jednak zauważalny charakter propanstwowy, nieraz też stronnicy. Proponowany artykuł ma tę lukę częściowo wypełnić.

Celem artykułu będzie zbadanie uwarunkowań i przebiegu ewolucji polityki zagranicznej Białorusi ze szczególnym uwzględnieniem stosunków białorusko-chińskich. W niniejszym artykule zostanie zaprezentowane nowe spojrzenie na poruszaną problematykę poprzez zastosowanie narzędzia badawczego z teorii realizmu neoklasycznego. Realizm neoklasyczny jest przykładem takiej syntezy, która polega na łączeniu perspektywy subsystemowej (poziom państwa) i systemowej (poziom stosunków międzynarodowych). Zostanie podjęta próba zbadania dlaczego, jak i pod jakimi warunkami cechy państw wpływają na postę-

---

„International Journal of Management and Economics”, 23; P. Kownacki, *Trzeci Świat a polityczny aspekt globalizacji gospodarczej*, Warszawa 2006.

⁴ J. Fiszer, *Unia Europejska-Chiny: dziś i w przyszłości*, Warszawa 2014; K. Nessel, *Czy Europa jest gotowa na chiński kapitał*, „Kultura i Polityka” 2015, nr 12, s. 115-130; K. Żodz-Kuźnia, J. Wiśniewski, *Dynamika wzajemnych relacji między Unią Europejską a Chińską Republiką Ludową na początku XXI wieku*, „Przegląd Politologiczny” 2012, nr 2; T. Sporek, *Analiza stosunków handlowych pomiędzy Chińską Republiką Ludową a Unią Europejską*, „Studia Ekonomiczne. Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach” 2012, nr 123; P. Luzak, *Ekspansja chińskiego kapitału w Europie – potencjalne szanse i zagrożenia dla Polski*, „Przegląd Strategiczny” 2013, nr 2.

⁵ Ł. Kamiński, *Modernizacja sił zbrojnych, amerykańskie wyzwanie i Sun Zi. Militarny wymiar chińskiej siły*, [w:] *Współczesne Chiny w kontekście stosunków międzynarodowych*, red. J. Wardęga, Kraków 2013; *Amerykomania. Księga jubileuszowa prof. dr. hab. Andrzeja Mani*, t. 2, red. W. Bernacki, A. Walaszek, Kraków 2012.

⁶ M. Adamczyk, *Smok nad Dnieprem. Chiny w relacjach z Białorusią i Ukrainą po 2010 roku*, Sobótka 2018; R. Czachor, *Polityka zagraniczna Republiki Białoruś w latach 1991-2011: studium politologiczne*, Polkowice 2011; E. Mironowicz, *Polityka zagraniczna Białorusi 1990-2010*, Białystok 2011; Ł. Sarek, *Białorusko-Chiński projekt „Nowego Jedwabnego Szlaku”*, [w:] *Retoryka a rzeczywistość. Raport Ośrodka Badań Azji Centrum Badań nad Bezpieczeństwem Akademii Sztuki Wojennej*, Warszawa 2017.

⁷ В. Ф. Дудик, С. А. Кизима, *Политика Республики Беларусь в Северо-Восточной Азии (начало XXI в.)*, Минск 2008; Р. Медведев, *Подъем Китая*, Минск 2017; В. Чао, С. С. Полоник, *Современная экономика Китая*, „Мировая экономика” 2016; Н. М. Кондратович, *Республика Беларусь – социальное правовое государство*, ред. Г. А. Василевич, Минск 2009.

powanie władz oraz ocenę zagrożeń i możliwości w różnych obszarach polityki zagranicznej⁸.

Bazę źródłową niniejszego artykułu stanowią: analiza oficjalnych dokumentów państwowych, publicznych wystąpień przedstawicieli władz Białorusi, przesłedenie również dyskursu półoficjalnego, tj. artykułów i wypowiedzi białoruskich naukowców, ekspertów, przedstawicieli społeczeństwa obywatelskiego, a także wywiady autora z analitykami i badaczami, przeprowadzone w trakcie badań systemowych na Białorusi.

Podstawy prawno-instytucjonalne współpracy białorusko-chińskiej

Rozwój współpracy z Chinami jest oparty o podstawę prawną, która powstała w wyniku częstych wizyt wzajemnych na najwyższym szczeblu. W 2015 r. obowiązywało ponad 80 dwustronnych dokumentów, w tym ok. 40 umów między państwowych i międzyrządowych⁹. Priorytetowość rozwoju wszechstronnego partnerstwa strategicznego¹⁰ z Chinami została określona w Dyrektywie Prezydenta RB nr 5 z 31 VIII 2015 r. *W sprawie rozwoju stosunków dwustronnych RB z ChRL*¹¹. Rok później, we wrześniu 2016 r. wszedł w życie *Traktat o przyjaźni i współpracy między RB a ChRL*¹², podpisany 10 V 2015 r. podczas wizyty prezydenta Chin Xi Jinpinga na Białorusi. Następnym ważnym stopień rozwoju współpracy został osiągnięty podczas wizyty prezydenta RB w Chinach w dniach 28-29 IX 2016 r., kiedy to głowy państw podpisały *Wspólną deklarację RB i ChRL w sprawie intencji ustanowienia specjalnego poziomu stosunków dwustronnych: pełnego zafiancowania partnerstwa strategicznego i wzajemnie korzystnej współpracy*¹³.

⁸ Szerzej na ten temat pisze G. Rose, *op.cit.*, s. 146.

⁹ *Договорно-Правовая База Двусторонних Отношений*, http://www.belaruschina.by/ru/belarus_china/legal.html (11 II 2019).

¹⁰ Partnerstwo strategiczne to jedna z form chińskiej dyplomacji w stosunkach międzynarodowych, która ma służyć demonstracji ważności partnera oraz wyznaczeniu strategicznych kierunków rozwoju współpracy.

¹¹ Директива № 5 О развитии двусторонних отношений Республики Беларусь с Китайской Народной Республикой, 31 VIII 2015, http://president.gov.by/ru/official_documents_ru/view/direktiva-5-ot-31-avgusta-2015-g-12059/ (25 V 2019).

¹² Договор о Дружбе и Сотрудничестве Между Республикой Беларусь и Китайской Народной Республикой, 28 X 2015, <http://www.pravo.by/document/?guid=12551&p0=I0150-0037&p1=1> (25 V 2019).

¹³ *Беларусь и Китай установили отношения доверительного всестороннего стратегического партнерства и взаимовыгодного сотрудничества* [29 IX 2016], <https://www.belta.by/president/view/belarus-i-kitaj-ustanovili-otnosheniya-doveritelnogo-vsestoronnego-strategicheskogo-partnerstva-i-212405-2016> (11 IV 2019).

Obowiązujące dwustronne dokumenty z ChRL obejmują szeroki zakres zagadnień, w tym nawiązanie stosunków dyplomatycznych, współpracę handlową i gospodarczą, i inne. Prawie wszystkie centralne instytucje rządowe Białorusi mają już podpisane umowy partnerstwa z podobnymi instytucjami ChRL, w tym parlamenty, ministerstwa, regiony¹⁴ i biznes obu krajów. Specjalna uwaga skierowana jest na rozwój współpracy międzyregionalnej¹⁵. Jest to o tyle ważne, gdyż każda chińska prowincja jest tak duża, jak kraj środkowoeuropejski. Zgodnie z Dyrektywą Prezydenta RB *W sprawie rozwoju stosunków dwustronnych RB z ChRL*¹⁶, w ramach współpracy międzyregionalnej co najmniej 100 mln USD bezpośrednich chińskich inwestycji musi zostać zainwestowane w gospodarkę każdego z regionów Białorusi¹⁷. Ważnym mechanizmem realizacji umów dwustronnych jest działalność Międzyrządowego Komitetu Współpracy między Białorusią a Chinami¹⁸.

Dysproporcja w wielkości i potęgze państw nie stanowi przeszkody dla władz białoruskich w sprawie parafowania i wdrożenia w życie postanowień dokumentu pt. *Wspólny plan rozwoju RB i ChRL na podstawie powiązania programów strategicznych obu krajów na okres średni i długoterminowy* (dalej: *Wspólny plan*). Rozwój *Wspólnego planu* opiera się na zasadzie ciągłości i koniugacji podstawowych dokumentów programowych przyjętych przez RB i ChRL oraz określa kierunki współpracy, w tym w ramach inicjatywy BRI. Są to:

- a) rozwój transportu i logistyki (planowany jest udział chińskich firm w modernizacji infrastruktury transportu kolejowego i samochodowego, budowa II międzynarodowego korytarza transportowego Chin-Europa na terytorium RB);
- b) rozszerzenie współpracy w sektorze produkcyjnym (jednym z kluczowych obszarów zwiększenia zdolności produkcyjnych obu krajów, przeważnie Białorusi);
- c) zwiększenie udziału chińskich przedsiębiorstw państwowych i prywatnych w inwestycjach kapitałowych organizacji białoruskich¹⁹;

¹⁴ Pod pojęciem „region” autor rozumie jednostkę podziału administracyjnego Białorusi, który istnieje od roku 1960, jeszcze od czasów Białoruskiej SRR, kiedy zostało wydzielone jedno miasto Mińsk oraz sześć obwodów (brzeski, grodzieński, homelski, miński, mohylewski, witebski).

¹⁵ *Беларусь и Китай Резко Активизировали Межрегиональное Сотрудничество* [28 X 2018], <https://www.belta.by/economics/view/belarus-i-kitaj-rezko-aktivizirovali-mezhregionalnoe-sotrudnichestvo-rumas-319567-2018/> (25 V 2019).

¹⁶ Директива № 5, *op.cit.*

¹⁷ *Сотрудничество с Китайской Народной Республикой*, <http://sov.minsk.gov.by/sotrudnichestvo-s-kitajskoj-narodnoj-respublikoj> (25 V 2019).

¹⁸ *Зоб.: Региональные и Побратимские Связи*, http://www.belaruschina.by/ru/belarus_china/regional_realtions.html (15 I 2019).

¹⁹ *План совместного развития Республики Беларусь и Китайской Народной Республики* [2019], http://sov.minsk.gov.by/docs/sotrudnichestvo-s-kr/plan_sovmestnogo_razvitiya.pdf (24 VI 2019).

- d) współpraca w dziedzinie technologii informacyjnych i komunikacyjnych (jednym z licznych zaplanowanych projektów Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego wspólnie z Narodową Akademią Nauk Białorusi i chińską korporacją ZTE jest stworzenie białorusko-chińskiego laboratorium badawczego technologii Internetu (laboratorium technologii – Internet of Things));
- e) rozszerzenie współpracy w sektorze finansowym (zaplanowane prace nad rozszerzeniem stosunków Banku Rozwoju Chin z instytucjami finansowymi RB w ramach pożyczek komercyjnych). Głównymi obszarami (ponad 3,5 mld USD) kredytowania są wytwarzanie energii, telekomunikacja, przemysł papierniczy, górnictwo, usługi finansowe i usługi hotelowe itp.;
- f) pogłębienie współpracy w sferze humanitarnej (działania mające na celu stworzenie w RB struktury informacyjnej i edukacyjnej. W Mińsku już rozpoczęła działalność „Akademia Jedwabnego Szlaku”. Jej cel – przeszkolenie elity biznesowej Białorusi w sferze metodologii i technologii realizacji wspólnych projektów z ChRL);
- g) rozszerzenie dwustronnej współpracy w dziedzinie ułatwienia wejścia firm białoruskich i chińskich na rynki krajów trzecich (np. rozważana jest kwestia utworzenia w RB jednego z ośrodków światowej platformy handlu elektronicznego (eWTP)).

Jak można zauważyć, intencje rządów zarówno ChRL, jak i RB w dziedzinie współpracy bilateralnej mają charakter wielokierunkowy. Niemniej jednak, ułożenie listy zamiarów współpracy nie jest tożsame z gwarancją sukcesu, tym bardziej, że spory wpływ na kształt relacji białorusko-chińskich mogą wywierać i wywierają inni aktorzy na arenie międzynarodowej. Chodzi przede wszystkim o Rosję i Unię Europejską. Nie bez znaczenia dla perspektyw realizacji planu pogłębienia współpracy białorusko-chińskiej jest traktowanie Białorusi przez władze ChRL jako młodszego partnera na usługach globalnego gracza. Białoruś nie jest równoprawnym partnerem w relacjach z ChRL. To wszystko komplikuje perspektywy pomyślnej realizacji ambitnych zamierzeń współpracy.

Ważnym elementem planu pogłębienia współpracy białorusko-chińskiej jest wzajemne wsparcie na forach międzynarodowych. Państwa te aktywnie wspierają się we wszystkich strukturach ONZ i innych organizacji międzynarodowych. W dużej mierze dzięki poparciu chińskich partnerów status RB w Szanghajskiej Organizacji Współpracy został zmieniony z partnera dialogu na obserwatora²⁰. Chiny poparły wniosek Białorusi o status obserwatora inicjatywy o nazwie Konferencja o współdziałaniu w budowie środków zaufania w regionie Azji i Pacyfiku²¹,

²⁰ Страны ШОС: Статистика, Инициативы, Взаимодействие [14 VI 2016], <https://tass.ru/mezhdunarodna3 ya-panorama/353502> (25 V 2019).

²¹ W kwietniu 2015 r. kraje uczestniczące w spotkaniu podjęły pozytywną decyzję w związku z oświadczeniem strony białoruskiej, <http://www.s-cica.org/page.php?lang=2> (25 V 2019).

która ma stworzyć system bezpieczeństwa w regionie Azji i Pacyfiku „bez udziału Zachodu”²². W dużej mierze dzięki wsparciu delegacji ChRL Białoruś umocniła swoją pozycję również w takich organizacjach jak format współpracy Chin z państwami Europy Środkowej i Wschodniej „16 + 1” i innych międzynarodowych projektach. Warto zauważyć, że poparcie ze strony Rosji w obecnych warunkach może jedynie Białorusi zaszkodzić. Natomiast wsparcie Chin ma coraz większy oddźwięk. Do sukcesów na arenie międzynarodowej można zaliczyć przystąpienie Białorusi 17 I 2019 r. do kolejnego sztandarowego projektu polityczno-gospodarczego „Made in China” – Azjatyckiego Banku Inwestycji Infrastrukturalnych (AIIB)²³. Prezydent Białorusi podpisał akt prawny 8 XI 2018 r. *O ratyfikacji umowy spółki AIIB*, a w grudniu 2018 r. zostało uregulowane pierwsze zobowiązanie płatnicze wobec tego banku²⁴. Przystąpienie Białorusi do AIIB otwiera nowe możliwości finansowania rozwoju inicjatywy BRI, do modernizacji istniejących korytarzy transportowych, infrastruktury energetycznej i miejskiej, produkcji i logistyki oraz współfinansowania projektów we współpracy z innymi międzynarodowymi organizacjami finansowymi.

Władze białoruskie we współpracy białorusko-chińskiej

Stosunki dyplomatyczne między Białorusią a Chinami zostały nawiązane w 1992 r., rok po ogłoszeniu niepodległości Białorusi. Wtedy wiele krajów świata bojkotowało kontakty z Chinami w związku z wydarzeniami czerwcowymi 1989 r., kiedy brutalnie rozpędzono protesty studenckie na placu Tian’anmen. Ówczesni liderzy Białorusi Stanisław Szuszkiewicz i Wiaczasław Kiebicz złożyli wizyty w ChRL²⁵, zostały podpisane umowy o współpracy, jednak dopiero Aleksander Łukaszenko przekształcił te stosunki w priorytetowy kierunek współpracy²⁶. Po 2000 r. polityka zagraniczna Białorusi od haseł integracji z Rosją

²² B. Góralczyk, *Inwentaryzacja turbulencji*, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/inwentaryzacja-turbulencji/> (27 V 2019).

²³ *Беларусь стала членом Азиатского банка инфраструктурных инвестиций*, „Белрынок” 2019, nr 1.

²⁴ *Беларусь Вступила в Азиатский Банк Инфраструктурных Инвестиций* [18 I 2019], <https://belta.by/special/economics/view/belarus-vstupila-v-aziatskij-bank-infrastrukturnyh-investitsij-333276-2019/> (25 V 2019).

²⁵ W 1992 r. podczas wizyty Wiaczasława Kiebicza została podpisana umowa o nawiązaniu stosunków dyplomatycznych, w 1993 r. odbyła się pierwsza wizyta białoruskiego prezydenta Stanisława Szuszkiewicza do Chin, od marca 1993 r. zaczyna pracę białoruska ambasada w Chinach. *Новыя накірункі беларускай замежнай палітыкі: Кітай* [8 IV 2007], <http://www2.polskieradio.pl/eo/print.aspx?iid=50821> (10 VI 2019).

²⁶ Od początku 1995 r. do początków maja 2019 r. prezydent A. Łukaszenko złożył 12 roboczych wizyt w Chinach. *Итоги визита Президента Беларуси в Китай. Подробности – в репор-*

zmieniła się na wielowektorową²⁷. Rozwój współpracy z Chinami stał się jednym ze strategicznych kierunków polityki zagranicznej autokratycznego państwa białoruskiego. Jedną z przyczyn podobnej specyfiki chińskiej polityki Białorusi był fakt międzynarodowej izolacji Białorusi ze strony demokratycznych państw Zachodu, a także podobieństwo systemów politycznych obu państw. A. Łukaszenko przystąpił do aktywizacji partnerstwa z Chinami, dla których stan białoruskiej demokracji miał znaczenie marginalne.

Rząd chiński w odróżnieniu od państw Zachodu uznawał wyniki wszystkich wyborów prezydenckich na Białorusi, a w 2001 r. przewodniczący ChRL Jiang Zemin złożył oficjalną wizytę w Mińsku podczas kampanii wyborczej i pierwszy przekazał gratulacje A. Łukaszenko po wygranych wyborach. Kolejne wyraźne poparcie dla A. Łukaszenki przez rząd chiński było zauważone w 2004 r. podczas przeprowadzenia referendum w sprawie zmiany konstytucji RB, dotyczącej zniesienia limitu kadencji prezydenta Białorusi. Prezydent A. Łukaszenko wyraził swe podziękowanie za taką postawę w 2005 r. podczas wizyty w Pekinie. W swym wystąpieniu podkreślił, że Chiny i Białoruś mają identyczne podejście do kluczowych spraw międzynarodowych, w tym tożsamy punkt widzenia w kwestiach nieingerencji w sprawy wewnętrzne innych państw i stosowania podwójnych standardów w polityce zagranicznej²⁸. Prezydent Białorusi od samego początku swoich rządów i do dnia dzisiejszego wspiera wewnętrzną politykę Chin. Białoruś nie uznaje Republiki Chińskiej (Tajwan) i deklaruje, że w stosunkach międzynarodowych są tylko jedno Chiny, a rząd ChRL to jedyny legalny rząd reprezentujący Chiny.

Każdy krok w dziedzinie współpracy chińsko-białoruskiej jest szeroko propagowany w mediach państwowych Białorusi i jest wykorzystywany politycznie. Rządowe środki masowego przekazu pokazują go jako kolejny sukces gospodarczy rządu A. Łukaszenki²⁹. Przyłączając się do inicjatywy BRI oraz mocno angażując się w rozwój chińsko-białoruskiej współpracy prezydent A. Łukaszenko

---

таже СТБ [28 IV 2019], <http://www.ctv.by/novosti-minska-i-minskoy-oblasti/itogi-vizita-prezidenta-belarusi-v-kitay-podrobnosti-v-reportazhe> (10 VI 2019).

²⁷ Zob. szerzej: E. Mironowicz, *Polityka zagraniczna Białorusi 1990-2010*, Białystok 2011, s. 9.

²⁸ *Обращение с ежегодным Посланием к белорусскому народу и Национальному собранию* [21 IV 2016], http://president.gov.by/ru/news_ru/view/aleksandr-lukashenko-21-aprelja-obratitsja-s-ezhegodnym-poslaniem-k-beloruskomu-narodu-i-natsionalnomu-13517/ (14 II 2019).

²⁹ *Вместе идти по Шелковому пути, „Беларуская думка”* 2018, nr 6; *Встреча Александра Лукашенко с представителями китайских сми, „Коммунист Беларуси”,* nr 20 (1064), 12 V 2017; М. Мясникович, *Платформы роста для страны: [коммент. к Декрету Президента Республики Беларусь № 7 „О развитии предпринимательства”]*, „Беларуская думка” 2018, nr 1, s. 3-7; *Эксклюзив: Беларусь и Китай Связывает Доверительное Всестороннее Стратегическое Партнерство и Взаимовыгодное Сотрудничество* [25 V 2018], http://russian.news.cn/2018-05/25/c_137205668.htm (11 II 2019).

daje do zrozumienia, że Białoruś ma alternatywę dla współpracy z Federacją Rosyjską i UE.

Rząd Białorusi podejmuje liczne inicjatywy ku zbliżeniu z Chinami na różnych płaszczyznach. Tak, m.in., 2 III 2018 r. na Państwowym Uniwersytecie Lingwistycznym w Mińsku został otwarty Wydział Języka i Kultury Chińskiej³⁰, a w 14 uniwersytetach Białorusi język chiński jest wykładany jako jeden z obowiązkowych. Aktualnie Białoruś i Chiny przygotowują międzyrządowe porozumienie w sprawie wzajemnego uznawania dyplomów i stopni naukowych. Warto zwrócić uwagę, że oficjalna strona internetowa rządu Białorusi jest dostępna w języku chińskim, obok wersji białoruskiej, rosyjskiej i angielskiej³¹. Informacje w języku chińskim wyświetlane są na międzynarodowym lotnisku w Mińsku, stacjach kolejowych, w urzędach stołecznych i urzędach w miastach obwodowych.

Polityka Chin wobec Białorusi

Chiny i Białoruś w wielu dwustronnych dokumentach występują jako partnerzy równorzędni. W rzeczywistości tak jednak nie jest. Przypomnijmy, że Chiny pod względem liczby ludności są największym państwem świata, a chińska gospodarka ustępuje jedynie gospodarce Stanów Zjednoczonych. Chiny są mocarstwem, zbliżającym się dużymi krokami ku supermocarstwowości. Prezydent Xi Jinping ogłosił w 2017 r. nastanie „nowej ery socjalizmu o chińskiej specyficie” i zapowiedział, że do połowy wieku Chiny staną się silnym, bogatym, demokratycznym i harmonijnym mocarstwem, dysponującym globalnymi wpływami i światowej klasy armią³². Ponadto, jak już 20 lat temu prognozował Samuel Huntington, Chiny są w stanie zaferować państwom regionu tak duże korzyści, że te same porzucą Waszyngton i uznają nadrzędność Państwa Środka³³. Dynamiczny rozwój Chin stał się przyczyną zaniepokojenia innych państw. W USA liczni politolodzy i publicyści posługują się pojęciem „chińskiego zagrożenia”³⁴.

Natomiast Białoruś zaliczana jest do państw średniej wielkości. Bardzo ważnym i atrakcyjnym dla Chin jest geopolityczne usytuowanie Białorusi w środku

³⁰ Факультет китайского языка и культуры открылся в МГЛУ [4 IX 2018], <https://www.belta.by/society/view/fakultet-kitajskogo-jazyka-i-kultury-otkrylsja-v-mglu-292649-2018> (9 V 2019).

³¹ <https://www.belarus.by/ru> (9 V 2019).

³² *Ekspert: Chiny chcą statusu mocarstwa, ale nie w stylu amerykańskim* [16 III 2018], <http://forsal.pl/artykuly/1111647,ekspert-chiny-chca-statusu-mocarstwa-ale-nie-w-stylu-amerykanskim.html> (4 II 2019).

³³ *Nad Europę nadciąga nowa burza* [6 VI 2017], <https://nowakonfederacja.pl/chinska-flota-zielonych-wod/> (14 II 2019).

³⁴ T. Carpenter, J. Dorn, *China's Future. Constructive Partner or Emerging Threat?*, Washington 2000, s. 376.

Europy. Daje to możliwość odegrania roli łącznika między Wschodem a Zachodem, między Wspólnotą Niepodległych Państw, Rosją i Europą, a także teoretycznie daje możliwość bezcłowego wejścia na rynek krajów Unii Celnej i Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej³⁵ (Armenia, Białoruś, Kazachstan, Kirgistan i Rosja) skupiającej ponad 183 mln osób. Oprócz tego Białoruś graniczy z Unią Europejską (z takimi krajami jak Polska, Łotwa, Litwa), co pozwala uznać ją za wschodnią bramę do UE z rynkiem konsumpcyjnym liczącym ok. 0,5 mld konsumentów. Z punktu widzenia pragmatycznych Chińczyków, wykorzystanie Białorusi jako elementu inicjatywy BRI jest korzystne dla Pekinu.

Niektórzy chińscy analitycy wskazują na inne, istotne ich zdaniem, aspekty geostrategicznej roli Białorusi, takie jak stabilność rządów Łukaszenki, istnienie strategii rozwoju Białorusi do 2030 r. oraz poprawiające się środowisko inwestycyjne (choć dostrzega się również negatywne aspekty prowadzenia działalności na Białorusi)³⁶. Według oceny ekonomisty Aleksandra Olechnowicza, tak dobrych stosunków z międzynarodowymi instytucjami finansowymi Mińsk nie miał nigdy³⁷. Białoruś znajduje się na drodze reform w polityce fiskalnej, zreformowania banku centralnego od 2015 r., realizując je na podstawie konsultacji z Międzynarodowym Funduszem Walutowym oraz wsparcia eksperckiego Banku Światowego, Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju, Europejskiego Banku Inwestycyjnego, Euroazjatyckiego Banku Rozwoju oraz Komisji Europejskiej.

Warto prześledzić także czynniki wewnątrz Białorusi, które wpływają na traktowanie stosunków z międzynarodowymi organizacjami finansowymi, zwłaszcza w dziedzinie stosunków z Chinami i FR. Gospodarka Białorusi w dużym stopniu uzależniona jest od eksportu swojej produkcji na rynek rosyjski oraz częściowo ukraiński. Rosja od lat zaopatruje Białoruś w tańsze surowce energetyczne. W ostatnich miesiącach (stan na 1 VI 2019 r.) w prasie pojawiły się publikacje, dotyczące subsydiów, „sankcji” czy rurociągu³⁸ w kontekście Rosji i Białorusi. Władze Rosji próbują zmusić Mińsk do realnej integracji obu państw, realizacji umowy przewidującej utworzenie wspólnej waluty, systemu prawnego i politycznego,

³⁵ 40 *Вопросов о Евразийском экономическом союзе* [2017], <http://mfa.gov.by/publication/reports/a8a5169b6e487b3b.html> (6 VI 2019).

³⁶ Ł. Sarek, *Białoruś*, [w:] *Chiński Projekt „Nowego Jedwabnego Szlaku”. Retoryka a Rzeczywistość*, red. K. Iwanek, O. Pietrewicz, https://www.academia.edu/34403201/Chiński_projekt_Nowego_Jedwabnego_Szlaku_-_Retoryka_a_rzeczywistość (5 V 2019).

³⁷ *Powolne, ale realne zmiany gospodarki białoruskiej* [2018], <https://www.obserwatorfinansowy.pl/forma/rotator/powolne-ale-realne-zmiany-gospodarki-bialoruskiej/> (24 V 2019).

³⁸ M. Trojan, *Rosja i Białoruś porozumiały się ws. oczyszczenia rurociągu Przyjaźń ze skażonej ropy* [2019], <https://kresy.pl/wydarzenia/rosja-i-bialorus-porozumialy-sie-ws-oczyszczenia-rurociagu-przyjazn-ze-skazonej-ropy/> (25 V 2019); *Заявление Лукашенко о санкциях – это обращение к Путину*, [2019], <https://news.ru/strani-sng/zapret-roskomnadzora-na-vvoz-kontrafakta-cherez-belorussiyu-vyzval-gnev-lukashenko/> (25 V 2019).

ekonomicznego i wojskowego³⁹. Dla Białorusi oznacza to pozbycie się części jej suwerenności państwowej. Dla Rosji – to kolejny, ale niezbyt zdecydowany krok do ostatecznego wchłonięcia Białorusi. Rosja traktuje Białoruś jak państwo znajdujące się w strefie własnych wpływów. Chiny w tej sytuacji, pozostając w dużej odległości geograficznej od Białorusi, nie będą ingerować w ewentualny konflikt, który jest poza ich zasięgiem. Rosja jako partner polityczny i gospodarczy jest o wiele ważniejsza dla Chin. Jeśli nastąpi pogorszenie tych stosunków (np. związane z transeuropejskimi liniami kolejowymi łączącymi Chiny z Europą), może to stanowić problem dla Chin. Pekin jest również zainteresowany sprawnym funkcjonowaniem Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej i jej strefy celnej z korzyścią dla własnych spedytorów i producentów zorientowanych na eksport.

Możliwości współpracy gospodarczej z uwzględnieniem potencjału ekonomicznego Białorusi

Białoruska gospodarka zmagą się z różnorodnymi problemami od dłuższego czasu, m.in. są to: zbytnia zależność od Rosji, rosnący dług zagraniczny, zależność od eksportu ropy i paliw płynnych, minimalna pozytywna tendencja w odstąpieniu od ujednoliconego eksportu (podstawę eksportu stanowią nawozy potasowe). Chociaż w ostatnich latach na Białorusi powoli dokonywane są reformy, rezultatem których są pozytywne sygnały, m.in. rekordowa dla kraju niska inflacja, stabilny kurs walutowy czy zwiększający się udział sektora prywatnego w gospodarce. Wskaźniki te wpływają pozytywnie na gospodarkę białoruską oraz handel zagraniczny. Zauważalne są tendencje wzrostowe rozwoju współpracy gospodarczej z Chinami. Według informacji podanej przez ambasadora RB w ChRL Kirilla Rudego w wywiadzie dla magazynu „Eksport Białorusi”, w ciągu pięciu miesięcy 2018 r. obroty handlowe Białorusi i Chin wyniosły 1,4 mld USD, przy tempie wzrostu 128,4% w porównaniu z tym samym okresem w 2017 r. Struktura białoruskiego eksportu do Chin tradycyjnie obejmuje nawozy potasowe, produkty koncernu Belneftekhim, układy scalone. Chiny są na drugim miejscu po Brazylii jako główny importer białoruskiego potasu. Dostawy do ChRL osiągnęły rekordowy poziom 280 mln USD w 2018 r.⁴⁰. W latach 2015-2017 nawozy potasowe stanowiły podstawę białoruskiego eksportu do Chin (odpowiednio 85,23 i 68,44% całości eksportu)⁴¹.

³⁹ *Договор о Создании Союзного Государства* [8 XII 1999], <http://www.soyuz.by/about/docs/dogovor5/> (25 V 2019).

⁴⁰ *Белорусские калийные удобрения идут на экспорт во все больших объемах* [20 II 2019], <https://agronews.com/by/ru/news/analytics/2019-02-20/34675> (23 V 2019).

⁴¹ *Export Product Share by Belarus All Groups in Percentage 2015–2017*, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/BLR/StartYear/2015/EndYear/2017/TradeFlow/Export/Indicator/XPRT-PRDCT-SHR/Partner/CHN/Product/all-groups> (24 V 2019).

W ostatnich latach zwiększył się eksport białoruskich produktów rolnych do Chin. W pierwszych pięciu miesiącach 2018 r. jego rozmiar wyniósł 19,1 mln USD, co oznacza wzrost o 197%. Eksport żywności osiągnął 13,5 mln USD przy tempie wzrostu 480%⁴². W białoruskim eksporcie przeważają: mleko, produkty mleczne, wołowina, mięso drobiowe. Eksport białoruskiej żywności do Chin ma obiecujące perspektywy wzrostu. Chiny są największym na świecie importerem produktów spożywczych, a eksperci przewidują dalszy wzrost chińskiego importu mięsa i produktów mlecznych. Również białoruskie produkty do obróbki drewna wykazują dobrą dynamikę eksportową i konkurencyjność w Chinach. W 2017 r. ChRL wyeksportowała z Białorusi takie produkty w wysokości 10,5 mln USD (dla porównania: w 2016 r. – 4,9 mln USD)⁴³. Chiny są niewątpliwie zainteresowane dalszym wzrostem eksportu z Białorusi. Aby promować białoruskie towary, w kwietniu 2018 r. w Szanghaju została otwarta pierwsza białorusko-chińska spółka handlowa Belarus Food and Agriculture (Shanghai) Co. Ltd.

Tabela 1. Wymiana handlowa Republiki Białoruś z najważniejszymi partnerami

Kraj	Udział w całkowitym obrocie towarowym Republiki Białoruś	Eksport, mln USD	Okres porównawczy styczeń–listopad 2018 r. styczeń–listopad 2017 r.	Import, mln USD	Okres porównawczy styczeń–listopad 2018 r. styczeń–listopad 2017 r.
Rosja	49,4%	11 726,9	100,7%	20 653,8	118,4%
Ukraina	7,7%	3 785,3	122,2%	1 275,9	116,9%
Chiny	5,1%	478,1	136,3%	2 864,3	115,2%
Wielka Brytania	4,8%	2 845,9	140,3%	285,1	130,1%
Niemcy	4,6%	1 370,6	134,5%	1 655,9	106,8%
Polska	3,6%	1 243,1	127,8%	1 096,6	90,3%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Итоги внешней торговли Республики Беларусь за январь 2019 года* [1 I 2019], http://www.customs.gov.by/ru/2019_stat-ru/view/itogi-vneshnej-torgovli-republiki-belarus-za-janvar-2019-goda-10198 (27 V 2019).

⁴² Dane Białoruskiego Komitetu Statystycznego, zob. <http://www.belstat.gov.by/>.

⁴³ *Беларусь – Китай: диалог развивается* [21 V 2019], <https://ncmps.by/pages/belarus-kitay-dialog-razvivaetsya/> (26 V 2019).

Jak można zauważyć w przedstawionej powyżej tabeli, mimo pozytywnej dynamiki rozwoju współpracy z Chinami, gospodarka Białorusi niewątpliwie w dużym stopniu uzależniona jest od handlu z Rosją. Białoruś jest wrażliwa zarówno na zmiany koniunktury w tym państwie, jak i na stan relacji między Rosją a UE (na białoruskiej gospodarce niekorzystnie odbiły się głównie kontrsankcje nałożone przez Rosję na wytworzone w UE produkty żywnościowe)⁴⁴. Tak, w 2018 r. na Rosję przypadało 49,2% ogólnych obrotów towarowych Republiki Białoruś (w 2017 r. – 51,1%), w tym 38,3% eksportu (w 2017 r. – 43,9%) i 58,8% importu (w 2017 r. – 57,2%). W 2018 r. eksport towarów wyniósł 12,946 mld USD (stopa wzrostu wyniosła 100,4%)⁴⁵.

Mimo wysiłków rządu RB i osobistego udziału prezydenta A. Łukaszenki, Białoruś jak na razie odgrywa znaczenie marginalne w nowej chińskiej inicjatywie BRI. Wysokie oczekiwania inwestorów, głośno zapowiedziane przez chiński rząd, na Białorusi nie mają dużego przełożenia. Według danych American Enterprise Institute i Heritage Foundation, w okresie od 2005 do 2018 r. Białoruś otrzymała chińskie inwestycje w wysokości 5,65 mld USD⁴⁶, co wynosi około 0,29% w porównaniu do wszystkich chińskich inwestycji w świecie – 1,94 bln USD⁴⁷. Konferencja Narodów Zjednoczonych ds. Handlu i Rozwoju (UNCTAD) szacuje całkowitą wartość bezpośrednich inwestycji zagranicznych (dalej: BIZ) na Białorusi w 2017 r. na 1,276 mld USD⁴⁸, a według oficjalnych danych Ministerstwa Gospodarki RB wartość BIZ w 2018 r. wynosiła 1,6 mld USD⁴⁹. Udział poszczególnych państw w BIZ na Białorusi w 2018 r. wyniósł: Rosja 41,7%, Cypr 13,5%, Chiny 9,3%, Niemcy 5,5%⁵⁰. W porównaniu do Rosji wartość chińskich inwestycji nadal jest niewielka. Niepokazne są postępy w realizacji inwestycji przez rezydentów parku przemysłowego Wielki Kamień. Według danych chińskiej strony na 1 I 2018 r. wartość inwestycji wyniosła 1 mld USD⁵¹. Zdaniem Kiryła Rudego,

⁴⁴ A. M. Dyner, M. Rust, *Białoruś między Wschodem i Zachodem: stare/nowe dylematy*, Wrocław-Wojnowice 2018, s. 10, <http://www.kew.org.pl/wp-content/uploads/2019/01/Policy-paper-Bialorus-miedzy-wsch-zach.pdf> (25 V 2019).

⁴⁵ Dane Białoruskiego Komitetu Statystycznego, zob. <http://www.belstat.gov.by/>.

⁴⁶ *Chinese Investment Dataset – China Global Investment Tracker* [2019], <http://www.aei.org/china-global-investment-tracker/> (27 V 2019).

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Country Fact Sheets 2018*, [https://unctad.org/en/Pages/DIAE/World Investment Report/Country-Fact-Sheets.aspx](https://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Country-Fact-Sheets.aspx) (27 V 2019).

⁴⁹ *Результаты Инвестиционной Политики*, <https://www.economy.gov.by/ru/pezzultat-ru/> (27 V 2019).

⁵⁰ W 2018 r. wartość BIZ poszczególnych państw od wszystkich BIZ na Białorusi: SAU 3,6%, Polska 3,4%, Irlandia 2,8%, Łotwa 2,5%, Wielka Brytania 2,4%, USA 2,1%. *Результаты Инвестиционной Политики, op.cit.*

⁵¹ *Договорная сумма инвестиций компаний в парк „Великий камень” достигла 1 млрд долларов* [2018], <https://news.tut.by/economics/577055.html> (27 V 2019).

ambasadora Białorusi w Pekinie, przyczyną niskich inwestycji w Wielkim Kamieniu są przede wszystkim wady klimatu inwestycyjnego na Białorusi – inwestorzy boją się inwestować na Białorusi⁵².

Poważne obciążenie dla białoruskiej gospodarki stanowi sztucznie podtrzymywany, mało efektywny sektor państwowy, który z drugiej strony zabezpiecza stabilność społeczną. W rezultacie, władze świadomie lub nieświadomie doprowadziły do sytuacji, w której równolegle, w ramach jednego państwa, działają dwa skrajnie odmienne modele gospodarcze⁵³. Mimo to struktura własności gospodarki białoruskiej powoli się zmienia, sektor przedsiębiorstw prywatnych nabiera coraz większej wagi. Jeżeli w momencie rozpadu ZSRR sektor prywatny w Białorusi wytwarzał jedynie 5% PKB, to obecnie według Banku Światowego tworzy ok. 50% całej gospodarki⁵⁴.

Rząd białoruski decyduje się na niektóre liberalne reformy w dziedzinie IT. Prezydent A. Łukaszenko wspiera osobiście takie projekty jak: powstanie High Tech Parku – specjalnej strefy ekonomicznej dla rozwoju biznesu IT⁵⁵, rozwój technologii łańcuchów blokowych, zalegalizowanie kryptowaluty⁵⁶. Prawdopodobnie Narodowa Strategia Rozwoju Informatyzacji Chin na lata 2006–2020, stała się impulsem IT-boomu na Białorusi. Wiele projektów w sektorze IT zostało opracowane po przyjęciu dekretu Prezydenta Republiki Białoruś nr 8 *W sprawie rozwoju gospodarki cyfrowej* z 21 XII 2017 r. Zaangażowanie władz białoruskich w rozwój sektora IT daje oczywiste efekty, takie jak eksport usług IT, który w 2018 r. przekroczył 1,4 mld USD, co stanowiło 21,2% eksportu wszystkich usług i 4,4% eksportu wszystkich towarów i usług (podczas gdy w 2005 r. było to odpowiednio 5% i 0,67%)⁵⁷. Również w 2018 r. prezydent A. Łukaszenko zobowiązywał rząd do rozpatrzenia kwestii możliwości powstania Ministerstwa Gospodarki Cyfrowej.

⁵² К. Рудый, *Потому что так решили мы: поведенческая экономика Беларуси и ее раскодирование*, Минск 2017, s. 219.

⁵³ *Koniec kryzysu? Sytuacja gospodarcza Białorusi po dwóch latach recesji* [2018], <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2018-02-27/koniec-kryzysu-sytuacja-gospodarcza-bialorusi-po-dwoch-latach> (4 V 2019).

⁵⁴ A. Alachnovič, *op.cit.*

⁵⁵ Wzrost udziału High Tech Parku w budżecie Białorusi w 2018 r. w porównaniu z 2017 r. wyniósł 53%. Eksport usług IT w 2018 r. przekroczył 1,4 mld USD, co stanowiło 21,2% eksportu usług i 4,4% eksportu towarów i usług (podczas gdy w 2005 r., przed pojawieniem pierwszych rezydentów HTP, było 5% i 0,67%). „Если какие-то препятствия, не стесняйтесь, говорите”. Лукашенко оценил проекты резидентов ПВТ [2019], <https://news.tut.by/economics/633653.html> (4 V 2019).

⁵⁶ *Białoruś zalegalizowała bitcoina*, <https://pb.pl/bialorus-zalegalizowala-bitcoina-901627> (15 I 2019).

⁵⁷ *Лукашенко поручил правительству вернуться к вопросу о создании Министерства цифровой экономики* [2019], <https://news.tut.by/economics/633696.html> (4 V 2019).

Korzyści i ryzyka relacji białorusko-chińskich

Chińska ekspansja ekonomiczna i idąca z nią w parze ekspansja polityczna odgrywają unikatową rolę w światowej gospodarce. Chiny niewątpliwie dążą do supremacji na arenie międzynarodowej i do zajęcia miejsca upadłego Związku Radzieckiego jako drugie supermocarstwo świata. Bez wątplenia, unikatowy wzrost wpływów chińskich w gospodarce światowej, bezprecedensowy sukces gospodarczy Chin, robią ogromne wrażenie w Mińsku. Zmiana polityki zagranicznej RB w kierunku rozwoju współpracy białorusko-chińskiej jest oceną i adaptacją zmian w otoczeniu zewnętrznym, również procesów zachodzących wewnątrz państwa białoruskiego i sytuacji politycznej. Reasumując niniejsze rozważania, warto zaznaczyć, że:

- a) po pierwsze, dla Białorusi przyłączenie się do inicjatywy BRI jest jednym z alternatywnych środków dywersyfikacji polityczno-gospodarczej wobec Rosji. Zaangażowanie Białorusi w BRI nie może zapobiec pogorszeniu stosunków z Rosją i w skrajnym przypadku do zamiany prezydenta A. Łukaszenko na bardziej lojalnego wobec Rosji polityka. Taka okazja może nadarzyć się w 2020 r., kiedy odbędą się wybory parlamentarne i prezydenckie na Białorusi;
- b) po drugie, dla osiągnięcia ambitnych wyników współpracy białorusko-chińskiej, Białoruś dąży do poprawienia stosunków z krajami zachodnimi, zwłaszcza we współpracy z instytucjami międzynarodowymi, poszukuje nowych form, które pozwoliłyby chińskim korporacjom na dostęp do rynku UE. Pomimo zalet geograficznych Białoruś nie ma instytucjonalnego dostępu do rynku europejskiego – nie ma umowy handlowej z UE, Białoruś też nie jest członkiem WTO. Również przepisy EaUG stanowią przeszkodę w realizacji produkcji parku Wielki Kamień w Rosji;
- c) po trzecie, białorusko-chińska współpraca stanowi ważny czynnik liberalizacji gospodarki RB. Pod wpływem kuszących perspektyw tej współpracy rząd Białorusi decyduje się na bezprecedensowe liberalne reformy w wybranych sektorach, w szczególności w dziedzinie IT;
- d) po czwarte, wszystkie działania, a zwłaszcza poszukiwania alternatywy dla współpracy z Rosją w postaci Chin, współpracy z instytucjami międzynarodowymi czy inwestowania w sektor IT są tylko dobrym początkiem potrzebnych reform strukturalnych na Białorusi. Czy władze białoruskie są gotowe do wprowadzenia aktywnych reform w gospodarce białoruskiej? Czy są możliwe reformy ekonomiczne bez równoległego wprowadzenia reform politycznych? Wymienione wyżej pytania nakreślają perspektywę badawczą w zakresie rozwoju relacji białorusko-chińskich, jak i ich wpływu na sytuację gospodarczą w Europie.

Abstract

Tatiana Iwanow

Belarus and new China's Strategic Foreign Initiatives

This article aims to draw attention to the Chinese investments in Belarus and to evaluate the current process of shaping the Belarus-China relations in the system of inter-state relations (against the background of relations with Russia and the EU). The activity of Chinese investors in Belarus arouses a lot of controversial opinions among scientists from Poland and Belarus, despite 100% support of the Belarus authorities. The article is devoted to the issue of the legal and institutional foundations of the Belarus-China cooperation, which show the way of finding a new powerful „supporter” of Belarus in the world, cooperation with whom may result in economic and political benefits. It has become a kind of alternative to Russia cooperation that is achievable only under the condition of mutual acceptance. Article indicates the economic problems of Belarus and describes the attempts of the Belarus authorities to solve them, the question of the importance of Belarus-China cooperation on the Belarus political and economic development.

Keywords: Belarus, China, Belarus-China relations, Russia, EU, foreign investments, Belt and Road initiative

References

- Adamczyk, M., *Smok nad Dnieprem. Chiny w relacjach z Białorusią i Ukrainą po 2010 roku*, Wrocław 2010.
- Alachnovič, A., *Powolne, ale realne zmiany gospodarki białoruskiej*, 3 IX 2018, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/forma/rotator/powolne-ale-realne-zmiany-gospodarki-bialoruskiej/>.
- Amerykomania: Księga jubileuszowa prof. dr. hab. Andrzeja Mani*, t. 2, ed. W. Bernacki, A. Walaszek, Kraków 2012.
- Białoruś zalegalizowała bitcoina*, <http://www.pb.pl/bialorus-zalegalizowala-bitcoina-901627>.
- Belarus' i Kitay Rezko Aktivizirovali Mezhregional'noye Sotrudnichestvo – Rumas*, <http://belaruschina.by/?md=content&action=vnews&url=news/2018/September/28September-1917&lang=ru>.
- Belarus' – Kitay: dialog razvivayetsya*, <https://ncmps.by/pages/belarus-kitay-dialog-razvivaetsya>.

- Belarus' Vstupila v Aziatskiy Bank Infrastrukturnykh Investitsiy*, <https://belta.by/special/economics/view/belarus-vstupila-v-aziatskiy-bank-infrastrukturnykh-investitsij-333276-2019/>.
- Belarus' stala chlenom Aziatskogo banka infrastrukturykh investitsiy*, <https://www.belrynok.by/2019/01/19/belarus-stala-chlenom-aziatskogo-banka-infrastrukturnykh-investitsij/>.
- Belarus' i Kitay ustanovili otnosheniya doveritel'nogo vsestoronnego strategicheskogo partnerstva i vzaimovыgodnogo sotrudnichestva*, <http://www.belta.by/president/view/belarus-i-kitaj-ustanovili-otnosheniya-doveritelnogo-vsestoronnego-strategicheskogopartnerstva-i-212405-2016/>.
- Belorusskiye kaliynnye udobreniya idut na eksport vo vse bol'shikh ob'yemakh*, <https://agronews.com/by/ru/news/analytics/2019-02-20/34675>.
- Belt and Road Conceptual Framework*, <https://web.archive.org/web/2017020322-2847/http://beltandroad.hktdc.com/en/about-the-belt-and-road-initiative/about-the-belt-and-road-initiative.aspx>.
- Country Fact Sheets 2018*, <https://unctad.org/en/Pages/DIAE/WorldInvestmentReport/Country-Fact-Sheets.aspx>.
- Czachor, R., *Polityka zagraniczna Republiki Białorusi w latach 1991-2011: studium politologiczne*, Polkowice 2011.
- Chinese Investment Dataset*, China Global Investment Tracker, American Enterprise Institute & Heritage Foundation, <http://www.aei.org/china-global-investment-tracker/>.
- Direktiva № 5 O razvitii dvustoronnikh otnosheniy Respubliki Belarus' s Kitayskoy Narodnoy Respublikoy*, 31 VIII 2015, http://president.gov.by/ru/official_documents_ru/view/direktiva-5-ot-31-avgusta-2015-g-12059/.
- Dogovor o Druzhbe i Sotrudnichestve Mezhdru Respublikoy Belarus' i Kitayskoy Narodnoy Respublikoy*, 28 X 2015, <http://www.pravo.by/document/?guid=12551&p0=I01500037&p1=1>.
- Dogovor o Sozdanii Soyuznogo Gosudarstva*, 8 XII 1999, <http://www.soyuz.by/about/docs/dogovor5/>.
- Dogovornaya summa investitsiy kompaniy v park „Velikiy kamen” dostigla 1 mlrd dollarov*, 2018, <https://news.tut.by/economics/577055.html>.
- Dogovorno-Pravovaya Baza Dvustoronnikh Otnosheniy*, http://www.belaruschina.by/ru/belarus_china/legal.html.
- Dudik, V., Kizima, S., *Politika Respubliki Belarus' v Severo-Vostochnoy Azii (nachalo XXI w.)*, Minsk 2008.
- Dyner, A., Rust, M., *Białorus między wschodem i zachodem: stare/nowe dylematy*, Wrocław-Wojnowice 2018, <http://www.kew.org.pl/wp-content/uploads/2019/01/Policy-paper-Bialorus-miedzy-wsch-zach.pdf>.
- Ekspert: Chiny chcą statusu mocarstwa, ale nie w stylu amerykańskim*, <http://for-sal.pl/artykuly/1111647,ekspert-chiny-chca-statusu-mocarstwa-ale-nie-w-stylu-amerykanskim.html>.

- Eksklyuziv: Belarus' i Kitay Svyazyvayet Doveritel'noye Vsestononneye Strategicheskoye Partnerstvo i Vzaimovygodnoye Sotrudnichestvo – Prem'yer-Ministr Andrey Kobyakov*, http://russian.news.cn/2018-05/25/c_137205668.htm.
- Export Product Share by Belarus All Groups in Percentage 2015–2017*, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/BLR/StartYear/2015/EndYear/2017/TradeFlow/Export/Indicator/XPRT-PRDCT-SHR/Partner/CHN/Product/all-groups>.
- Fakul'tet kitayskogo yazyka i kul'tury otkrylsya v MGLU*, <https://www.belta.by/society/view/fakultet-kitajskogo-jazyka-i-kultury-otkrylsja-v-mglu-292649-2018>.
- Firmanty, Ł., *Afryka we współczesnej polityce Chińskiej Republiki Ludowej*, Toruń 2013.
- Góralczyk, B., *Inwentaryzacja turbulencji*, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/inwentaryzacja-turbulencji/>.
- Itogi vneshney torgovli Respubliki Belarus' za yanvar' 2019 goda*, http://www.customs.gov.by/ru/2019_stat-ru/view/itogi-vneshnej-torgovli-respubliki-belarus-za-janvar-2019-goda-10198.
- Itogi vizita Prezidenta Belarusi v Kitay*, <http://www.ctv.by/novosti-minska-i-minskoy-oblasti/itogi-vizita-prezidenta-belarusi-v-kitay-podrobnosti-v-reportazhe>.
- Kak Belorussiya Zarabatyvayet Na Rossiysko-Ukrainskom Konflikte*, <https://www.gazeta.ru/business/2016/12/26/10450733.shtml>.
- Karankevich, V., *Belarus' i Rossiya prodolzhayut peregovory po tsene na gaz s 2020 goda*, <https://belta.by/economics/view/belarus-i-rossija-prodolzhajut-peregovory-po-tsene-na-gaz-s-2020-goda-karankevich-345405-2019>.
- Kłysiński, K., *Koniec kryzysu? Sytuacja gospodarcza Białorusi po dwóch latach recesji*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2018-02-27/koniec-kryzysu-sytuacja-gospodarcza-bialorusi-po-dwoch-latach>.
- Lukashenko poruchil pravitel'stvu vernut'sya k voprosu o sozdanii Ministerstva tsifrovoy ekonomiki*, <https://news.tut.by/economics/633696.html>.
- Medvedev, R., *Pod"yem Kitaya*, Moskwa 2017.
- Memorandum mezhdu Ministerstvom ekonomiki Respubliki Belarus' i Ministerstvom kommertsii Kitayskoy Narodnoy Respubliki o Plane sovместnogo razvitiya Respubliki Belarus' i Kitayskoy Narodnoy Respubliki*, <http://sov.minsk.gov.by/sotrudnichestvo-s-kitajskoj-narodnoj-respublikoj>.
- Mironowicz, E., *Polityka zagraniczna Białorusi 1990–2010*, Białystok 2011.
- Młody, M., *Uwarunkowania bezpośrednich inwestycji zagranicznych Chińskiej Republiki Ludowej w Ameryce Łacińskiej w latach 1992–2012*, Poznań 2014.
- Nad Europę nadciąga nowa burza*, <https://nowakonfederacja.pl/chinska-flota-zielonych-wod/>.
- Nessel, K., *Czy Europa jest gotowa na chiński kapitał?*, Kraków 2015.

- Obrashcheniye s yezhegodnym Poslaniyem k belorusskomu narodu i Natsional'nomu sobraniyu*, http://president.gov.by/ru/news_ru/view/aleksandr-lukashenko-21-aprelja-obratitsja-s-ezhegodnym-poslaniem-k-belorusskomu-narodu-i-natsionalnomu-13517/.
- Protesty na placu Niebiańskiego Spokoju w 1989*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Protesty_na_placu_Niebiańskiego_Spokoju_w_1989.
- Regional'nyye i Pobratimskiye Svyazi*, http://www.belaruschina.by/ru/belarus_china/regional_realtions.html.
- Rezul'taty Investitsionnoy Politiki*, Ministerstvo Ekonomiki Respubliki Belarus', 2019 <https://www.economy.gov.by/ru/pezultat-ru/>.
- Rosja wchłania Białoruś ropą i gazem*, <http://wyborcza.pl/7,155287,24319067,rosja-wchlania-bialorus-ropa-i-gazem.html>.
- Rudyy, K., „Potomu chto tak reshili my”: *povedencheskaya ekonomika Belarusi i yeye raskodirovaniye*, Minsk 2017.
- Spetsial'naya ministerskaya vstrecha 24 sentyabrya 2018 goda*, <http://www.s-cica.org/page.php?lang=2>.
- Strany SHOS: Statistika, Initsiativy, Vzaimodeystviyy*, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/3353502>.
- Trojan, M., *Rosja i Białoruś porozumiały się ws. oczyszczenia rurociągu Przyjaźń ze skażonej ropy*, <https://kresy.pl/wydarzenia/rosja-i-bialorus-porozumialy-sie-ws-oczyszczenia-rurociagu-przyjazn-ze-skazonej-ropy>.
- „Yesli kakiye-to prepyatstviya, ne stesnyaytes', govovite”. *Lukashenko otsenil proyekty rezidentov PVT*, <https://news.tut.by/economics/633653.html>.
- Zayavleniye Lukashenko o sanktsiyakh – eto obrashcheniye k Putinu*, <https://news.ru/strani-sng/zapret-roskomnadzora-na-vvoz-kontrafakta-cherez-belorussiyu-vyzval-gnev-lukashenko/>.

Tatiana Iwanow – mgr stosunków międzynarodowych, doktorant w Zakładzie Badań Wschodnich w Instytucie Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego. ORCID: 0000-0002-7522-4717

Marcin Adamczyk

Smok w Arktyce – współczesne Chiny i ich pierwsza arktyczna biała księga

Wprowadzenie do badań

Światowe zmiany klimatyczne (powodujące m.in. zmniejszanie się pokrywy lodowej wokół bieguna północnego)¹ sprawiły, iż „w ciągu ostatnich dwóch dekad Arktyka przekształciła się z zapomnianego zakątka w miejsce skupiające coraz większą uwagę międzynarodową”². Z oczywistych względów największe zainteresowanie sprawami Dalekiej Północy jak do tej pory przejawiały tzw. państwa arktyczne³. Do kolejnej kategorii podmiotów zaangażowanych w sprawy regionu zaliczyć możemy państwa i organizacje, które prowadzą badania naukowe (często od wielu dekad) na Dalekiej Północy (np. nad przebiegiem wspomnianych zmian klimatycznych). Jeszcze inną kategorią wydają się być państwa (np. Chiny, Indie, Japonia) o rosnącym znaczeniu i ambicjach na arenie międzynarodowej, które mimo często znacznego oddalenia geograficznego, przejawiają rosnące zainteresowanie sprawami arktycznymi. Ta ostatnia kategoria siłą rzeczy budzi największe emocje i zainteresowanie światowej opinii publicznej – państwa o wydawałoby się dość rachitycznych związkach z obszarami polarnymi, w ostatnich latach przebojem wchodzą na arktyczną (i także antarktyczną) arenę. Powyższy podział jest podziałem subiektywnym, lecz zdaniem autora w miarę dobrze oddaje zróżnicowanie podmiotów zaangażowanych w sprawy Arktyki. Problemy badawcze, na które autor zamierza w niniejszej pracy odpowiedzieć, to pytania o źródła zainteresowania Arktyką ze strony współczesnych Chin oraz

¹ Zob. A. Makowski, *Północna Droga Morska i perspektywy jej wykorzystania w żegludze międzynarodowej*, „Studia Humanistyczno-Społeczne” 2011, t. 5, s. 146-147; T. Pastusiak, *Zmiany czasu trwania żeglugi w warunkach „bezlodowych” na Północnej Drodze Morskiej w latach 2008-2016*, „Problemy Klimatologii Polarnej” 2016, nr 26, s. 157-164.

² J. Grzela, *Polityka Japonii wobec Arktyki*, [w:] *Północ w stosunkach międzynarodowych*, red. M. Tomala, Kielce 2014, s. 207.

³ O tym jakie to państwa oraz, przede wszystkim, jaki jest zasięg terytorialny Arktyki mowa będzie w dalszej części pracy.

funkcje pierwszej chińskiej arktycznej białej księgi. Bezpośrednim impulsem do powstania niniejszej pracy było właśnie wydanie przez Chińską Republikę Ludową pierwszej w historii tego państwa arktycznej białej księgi. Sformułowanie chińskiej strategii odnośnie Dalekiej Północy stało się tym samym przyczynkiem do refleksji nad interesami, które Pekin posiada w tym odległym dla siebie regionie. W świetle powyższych autor formułuje hipotezę badawczą mówiącą o tym, iż chińskie zaangażowanie za kołem polarnym (jak i będąca jego emanacją biała księga) są efektem rosnących ambicji mocarstwowych Pekinu o globalnym zasięgu. Autor, w oparciu o swoje wcześniejsze badania, wyjaśni w niniejszej pracy rolę białej księgi w polityce zagranicznej i wewnętrznej państwa. Podejmie się także omówienia statusu prawnego Arktyki i jej gospodarczego potencjału, który z wielu względów budzi gorące emocje na świecie i stanowi w znacznej mierze o atrakcyjności Dalekiej Północy. W ostatnim rozdziale autor pochyli się nad potencjalnymi korzyściami na jakie Chiny prawdopodobnie mogą liczyć w związku z zaangażowaniem się w sprawy arktyczne. Przy zastosowaniu zarówno analizy, jak i syntezy zostanie opracowany wtórny materiał badawczy w postaci chińskiej arktycznej białej księgi (dostępnej w Internecie w języku angielskim), jak i polskie oraz zagraniczne opracowania naukowe poświęcone statusowi prawnemu Arktyki, jej potencjałowi gospodarczemu czy wreszcie historii chińskich związków z Daleką Północą. Do badań wykorzystana zostanie metoda historyczna oraz w mniejszym stopniu metoda analogii i ujęcie ilościowe.

Czym jest biała księga i jakie są jej funkcje?

Biała księga to specyficzny rodzaj dokumentów publikowanych przez rządy (prawdopodobnie najczęściej)⁴, organizacje międzynarodowe czy instytucje pozarządowe i adresowanych do szerokiego grona odbiorców (konkretnych grup społecznych, wszystkich obywateli danego państwa, grupy państw czy wreszcie całej społeczności międzynarodowej *sensu stricto* itd.). Są one z zasady jawne, a ich wiodącym celem jest eksplanacja polityki czy klaryfikowanie intencji publikujących je podmiotów w obszarze którego dotyczą – gdy jest nim państwo, może to być budzący szczególne zainteresowanie wycinek jego polityki wewnętrznej (*vide* polska biała księga w sprawie reformy wymiaru sprawiedliwości) lub zarządy polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. W tym ostatnim przypadku są one często zamiennie nazywane *strategiami* lub *koncepcjami*. Jak wykazały wcześniejsze badania, wraz z końcem zimnej wojny i powszechnym dążeniem do jawności w wielu obszarach życia publicznego upowszechnił się również zwyczaj publikacji

⁴ M.in. z tego względu autor w dalszej części niniejszych rozważań będzie traktował państwo jako podstawowego autora białych ksiąg.

tego typu dokumentów⁵. Co ciekawe owe publikacje stają się istotnym elementem aktywności nie tylko państw demokratycznych (gdzie dążenie do transparentności jest nierozdzielnie związane ze specyfiką ustroju), lecz również autorytarnych czy nawet (tak jak Chiny) będących wciąż jeszcze na pograniczu autorytaryzmu i totalitaryzmu⁶. Wydaje się jednocześnie, że niezależnie od panującego w danym państwie ustroju motywacje przyświecające publikacji kolejnych białych ksiąg czy strategii dotyczących polityki zagranicznej i bezpieczeństwa są zbliżone. Jak już wcześniej wspomniano ich wiodącym celem zewnętrznym jest objaśnianie polityki państwa w danym obszarze jego aktywności, czasem także wskazanie *explicit*e konkretnych interesów, których zamierza ono bronić. Z powyższego niejako siłą rzeczy wynikają kolejne „zewnętrzne” funkcje księgi w postaci postrzegania jej jako narzędzia do budowy wzajemnego zrozumienia i zaufania na arenie międzynarodowej czy wręcz czasem uspokojenia obaw społeczności międzynarodowej *sensu stricto* lub zmniejszenia napięcia w relacjach międzynarodowych. W polityce wewnętrznej biała księga polityki zagranicznej czy bezpieczeństwa ma na celu przede wszystkim objaśnić obywatelom posunięcia rządu na arenie międzynarodowej czy długofalowe cele obranej polityki zagranicznej. Jednocześnie odpowiednio sformułowana strategia może posłużyć decydom do kształtowania preferowanych postaw w społeczeństwie w postaci chociażby dumy narodowej z osiągnięć i pozycji danego państwa, ale też w skrajnych wypadkach nacjonalizmu lub nawet nastrojów konfrontacyjnych wymierzonych w inne państwo⁷. Zdaniem autora pierwsza funkcja będzie przeważać w państwach demokracji liberalnej, druga zaś wśród tych o ustroju autorytarnym.

Arktyka – jej status i potencjał

W celu wyznaczenia zasięgu terytorialnego regionu arktycznego wykorzystuje się dwa niezależne kryteria – są to: przebieg lipcowej izotermy $+10^{\circ}\text{C}$ na lądzie i $+5^{\circ}\text{C}$ na morzu (granica klimatyczna) lub równoleżnik $66^{\circ}33'39''\text{N}$ (koło podbiegunowe północne stanowiące granicę astronomiczną). Zależnie od przyjętej metodologii wielkość obszaru przynależącego do Arktyki wynosi od ok. 21 do ponad 30 mln km^2 – generalnie na półkuli północnej granica klimatyczna

⁵ M. Adamczyk, *Wyznaczniki ewolucji chińskiej polityki zagranicznej zawarte w Białej Księdze Obrony (2014)*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ. Nauki Społeczne” 2017, nr 18, s. 83.

⁶ Zob. więcej na temat wątpliwości związanych z klasyfikacją ustroju panującego w ChRL: M. Adamczyk, *Media we współczesnym państwie totalitarnym na przykładzie Chińskiej Republiki Ludowej*, [w:] *Media XXI wieku. Studia Interdyscyplinarne*, red. A. Momot, A. Drabina, Wrocław 2016, s. 12-16.

⁷ M. Adamczyk, *Wyznaczniki ewolucji...*, s. 84-85, 87-88.

przebiega na północ od koła podbiegunowego, z wyjątkiem obszaru wokół Morza Beringa (wraz z Aleutami), Morza Labradorskiego i Zatoki Hudsona, a także północno-wschodniej części Islandii, gdzie jej zasięg przesuwa się daleko na południe i w niewielkim stopniu również na granicy Morza Białego i Morza Barentsa. W świetle powyższego za państwa arktyczne uznać możemy Rosję, Stany Zjednoczone, Kanadę, Norwegię, Szwecję, Finlandię, Danię (Grenlandia) oraz Islandię⁸. Jednocześnie, jak przypomina Michał Łuszczuk, w myśl Konwencji o prawie morza z 1982 r. Arktyka podlega „w większości (...) wyłącznej jurysdykcji państw, których terytoria lądowe lub lądowe i morskie położone są na północ od północnego koła podbiegunowego”⁹.

Warto w tym miejscu podkreślić, iż jak dotąd status prawny Arktyki oparty jest w dużej mierze jedynie na Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza (nazywanej też konwencją jamajską lub w skrócie UNCLOS¹⁰)¹¹. Daleka Północ wciąż jeszcze nie doczekała się w prawie międzynarodowym takich rozwiązań jakie stały się udziałem terenów położonych wokół bieguna południowego, których status polityczno-prawny został uregulowany w Układzie antarktycznym z 1959 r.¹². W regionie arktycznym jedynie archipelag Svalbard objęty został Traktatem Spitsbergeńskim/Svalbardzkim (nazywanym również traktatem paryskim) z 1920 r., w myśl którego stanowi on terytorium zamorskie Królestwa Norwegii przy jednoczesnym zagwarantowaniu sygnatariuszom prawa do eksploatacji zasobów naturalnych archipelagu czy prowadzenia na nim badań naukowych¹³.

⁸ L. Sykulski, *Geopolityczna ekspansja Rosji w Arktyce*, „Układ Sił” 2018, nr 1, s. 9-10; M. Ciechanowska, *Potencjał węglowodorowy Arktyki*, „Nafta-Gaz” 2012, rok LXVIII, nr 12, s. 1176; J. Grzela, *Rola i miejsce Arktyki w polityce zagranicznej Polski*, [w:] *Północ w stosunkach międzynarodowych*, red. M. Tomala, Kielce 2014, s. 135; M. Madej, *Problemy i wyzwania Arctic governance*, „Poliarchia” 2014, nr 2, s. 82.

⁹ M. Łuszczuk, *Państwa wschodnioazjatyckie w Arktyce: między polityką a gospodarką*, [w:] *Północ w stosunkach międzynarodowych*, red. M. Tomala, Kielce 2014, s. 193.

¹⁰ Akronim od angielskiego *United Nations Convention on the Law of the Sea*.

¹¹ L. Sykulski, *op.cit.*, s. 9; M. Ciechanowska, *op.cit.*, s. 1176-1177; zob. szerzej: J. Symonides, *Status prawny i roszczenia do Arktyki oraz Bieguna Północnego*, „Państwo i Prawo” 2008, t. 743, nr 1, s. 31-45; idem, *Roszczenia do bieguna północnego w świetle konwencji o prawie morza (UNCLOS)*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2014, t. 32, s. 363-378; M. Środoń, *Uwarunkowania powstania i rozwoju reżimu prawnego regionu Arktyki*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2015, nr 1 (48), s. 236-270; J. Wojas, *Koncepcje statusu prawnego Arktyki*, „Adam Mickiewicz University Law Review” 2015, nr 5, s. 39-53.

¹² L. Sykulski, *op.cit.*, s. 9; zob. aktualny tekst układu w języku polskim: Obwieszczenie Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 27 września 2017 r. o sprostowaniu błędów, Dz.U. 2017 poz. 1915.

¹³ Oświadczenie Rządowe z dnia 3 września 1931 r. w sprawie przystąpienia Polski do traktatu dotyczącego Spitsbergu, podpisanego w Paryżu dnia 9 lutego 1920 r., Dz.U. 1931 nr 97 poz. 747; zob. więcej: D. Rozmus, *Traktat svalbardzki – wykorzystane szanse?*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2017, nr 17, s. 269-287.

Choć na chwilę obecną wśród zainteresowanych państw brak jest woli zmiany dotychczasowego *status quo*, to jednak jeszcze w 1989 r. rząd Finlandii wyszedł z ideą zapoczątkowania zorganizowanej współpracy w zakresie ochrony arktycznego środowiska naturalnego. Dwa lata później Kanada zgłosiła propozycję rozszerzenia jej o sektor gospodarczy i społeczny. W efekcie w 1996 r. na podstawie Deklaracji z Ottawy powołano regionalne międzyrządowe forum promujące dialog i współpracę w gronie państw arktycznych – Radę Arktyczną¹⁴. Jak podkreśla Magdalena Madej, Rada została powołana na podstawie deklaracji, a nie umowy międzynarodowej i jako taka *de iure* nie jest organizacją międzynarodową¹⁵. W jej skład weszły Islandia, Szwecja, Finlandia, Norwegia, Dania, Rosja, Kanada i USA (jako stali członkowie)¹⁶, a w charakterze obserwatora do tej pory trzynastie państw (Francja, Niemcy, Włochy, Japonia, Holandia, Chiny, Polska, Indie, Korea Południowa, Singapur, Hiszpania, Szwajcaria, Wielka Brytania) oraz szereg międzynarodowych organizacji rządowych i pozarządowych¹⁷.

Wspomniany we wstępie proces topnienia lodów Arktyki w połączeniu z asertywną polityką niektórych z grona państw arktycznych doprowadził do sytuacji, w której niewątpliwie drzemiący w tym regionie potencjał rozpałił wyobraźnię światowej opinii publicznej. W arktycznym dyskursie dużo miejsca poświęca się potencjalnym korzyściom mającym płynąć z gospodarczego wykorzystania Dalekiej Północy jako źródła nieprzebranych wręcz bogactw naturalnych czy jako alternatywnej drogi morskiej z Azji do Europy. Jednocześnie nie brak wątpliwości związanych z rosnącym poziomem zagrożeń w obszarze bezpieczeństwa militarnego i ekologicznego – stąd zainteresowanie Arktyką ze strony wojskowych (jako potencjalnej areny przyszłych działań zbrojnych) i naukowców (potrzeba ochrony unikatowej fauny i flory czy badania nad zmianami klimatycznymi).

Proces poszukiwania morskiej drogi z Europy do Indii i Chin w powszechnej świadomości zakorzenił się prawdopodobnie głównie dzięki odkryciu przez Krzysztofa Kolumba Ameryki w 1492 r. czy w mniejszym stopniu opłynięciu przez Vasco da Gamę Afryki w 1497 r. Mało kto dziś pamięta, iż miał on również swój arktyczny epizod, którego początki sięgają połowy XVI w. Kolejne wyprawy angielskich, holenderskich oraz rosyjskich¹⁸ żeglarzy odkrywały co rusz nowe fragmenty morskiej drogi wzdłuż Syberii i rosyjskiego Dalekiego Wschodu.

¹⁴ Zob. więcej: J. Grzela, *Rola i miejsce...*, s. 147-152.

¹⁵ M. Madej, *op.cit.*, s. 87.

¹⁶ J. Grzela, *Rola i miejsce...*, s. 147-148; L. Sykalski, *op.cit.*, s. 10; M. Ciechanowska, *op.cit.*, s. 1176; M. Łuszczuk, *Państwa wschodnioazjatyckie...*, s. 195; zob. treść deklaracji: *Declaration on the Establishment of the Arctic Council 1996 – Ottawa Declaration*, http://library.arcticportal.org/1270/1/ottawa_decl_1996-3.pdf (19 III 2018).

¹⁷ *Observers*, <http://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us/arctic-council/observers> (21 III 2018).

¹⁸ Sam Vitus Bering, na cześć którego nazwano cieśninę pomiędzy Azją a Ameryką, był Duńczykiem w służbie rosyjskiego cara.

Wreszcie na przełomie XVII i XVIII w. udało się ostatecznie dowieść, że morska podróż z Europy przez Arktykę na Daleki Wschód jest możliwa. Co ciekawe, dopiero w latach 1878-1879 Szwed Adolf Erik Nordenskiöld¹⁹ dokonał tego w trakcie jednego dwunastomiesięcznego rejsu²⁰. Na powtórzenie owego wyczynu podczas jednego tylko sezonu żeglugowego trzeba było poczekać aż do 1932 r., kiedy udało się to Otto Schmidtowi na pokładzie frachtowca o wzmocnionym kadłubie (określanego czasem niepoprawnie jako lodołamacz) SS Aleksandr Sibiriakow (kapitanem statku był Władimir Woronin)²¹. Jeszcze w 1920 r. utworzono w Związku Radzieckim Komitet Północnej Drogi Morskiej (*Komseveroput*), zaś po udanym rejsie duetu Schmidta i Woronina powstał Główny Urząd Północnej Drogi Morskiej (*Glavsevmorput*)²². W miarę regularna żegluga Przejściem Północno-Wschodnim ma zatem miejsce już od kilkudziesięciu lat, zaś apogeum wykorzystania PDM (w czasach radzieckich) przypadało na drugą połowę lat 80. XX w. Z drugiej strony rozpad ZSRR przyczynił się do znacznej degradacji arktycznej infrastruktury i ograniczeniem rejsów za kołem polarnym na blisko 20 lat – dopiero zmiana rosyjskiej polityki względem Arktyki i kolejna fala ocieplenia klimatu przyczyniły się w XXI w. do swoistego renesansu Północnej Drogi Morskiej²³. Warto podkreślić, iż PDM jest częścią Przejścia Północno-Wschodniego (na odcinku od Nowej Ziemi do Cieśniny Beringa), które jest jedną z dwóch potencjalnych tras żeglugowych przez Arktykę (druga to Przejście Północno-Zachodnie)²⁴. Szlak wzdłuż północnych wybrzeży Kanady jest jednak zdecydowanie mniej popularny – choćby ze względu na panujące nań gorsze warunki żeglugowe²⁵. W efekcie choć sama trasa jest znacznie krótsza od tej wzdłuż

¹⁹ Urodzony w okupowanej przez Rosję Finlandii.

²⁰ A. Makowski, *op.cit.*, s. 138; J. Symonides, *Perspektywy wykorzystania dla żeglugi międzynarodowej Północnej Drogi Morskiej w Arktyce*, „Stosunki Międzynarodowe” 2011, t. 43, nr 1-2, s. 41-43.

²¹ A. Makowski, *op.cit.*, s. 138; J. Symonides, *Perspektywy wykorzystania...*, s. 44; J. Tymiński, *Zagłada lodołamacza Aleksandr Sibiriakow*, <http://www.magnum-x.pl/artukul/zaglada-lodo-lamacza-aleksandr-sibiriakow> (22 III 2018).

²² J. Symonides, *Perspektywy wykorzystania...*, s. 43-44.

²³ *Ibidem*, s. 45; A. Makowski, *op.cit.*, s. 139; M. Grzybowski, *Północna Droga Morska. Alternatywny morski szlak komunikacyjny między Europą Północną i Dalekim Wschodem*, „Logistyka” 2015, nr 2, s. 9-11.

²⁴ M. Łuszczuk, *Uwarunkowania żeglugi na oceanie arktycznym na tle geopolitycznej transformacji regionu Arktyki*, „Teki Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych” 2010, nr 5, s. 58.

²⁵ A. Makowski, *op.cit.*, s. 137. Warto pamiętać, iż dopiero na początku XX w. Roaldowi Amundsenowi udało się za jednym podejściem pokonać całą długość Przejścia Północno-Zachodniego w trwającym niemal trzy lata rejsie. Na powtórkę tego wyczynu w przeciagu jednego sezonu musieliśmy zaczekać do 1944 r.; zob. *Larsen, Henry* [w:] W. J. Mills, *Exploring Polar Frontiers: A Historical Encyclopedia*, Tom 1, Oksford 2003, s. 375-378; *Amundsen, Roald* [w:] *idem*, s. 13-15.

wybrzeży Rosji²⁶, to jednak perspektywy jej szerszego wykorzystania są na razie odległe²⁷.

W tym miejscu należy zaznaczyć, iż żegluga arktyczna to nie tylko tranzyt z Europy na Daleki Wschód (i na odwrót), lecz przede wszystkim kabotaż (stanowiący większość przewozów na PDM), żegluga wewnątrz regionu (np. z Rosji do Kanady) oraz wpłynięcia statków rybackich, badawczych czy turystycznych²⁸. Z drugiej strony wydaje się, że to właśnie potencjał tranzytowy Arktyki jest tym, co rozpala wyobraźnię decydentów i przynajmniej części opinii publicznej. Niewątpliwie w większości wypadków droga morska na Daleki Wschód przez jedno z dwóch przejść północnych jest krótsza od tej przez kanał Sueski (dla statków płynących z portów europejskich) czy Panamski (dla tych wypływających ze wschodniego wybrzeża USA) o kilka tysięcy kilometrów, nie wspominając już o rejsie dookoła przylądka Dobrej Nadziei czy Horn (tu trasa może okazać się krótsza nawet o ponad 50%)²⁹. To siłą rzeczy przekłada się na znaczne oszczędności na paliwie, pensjach dla marynarzy³⁰ czy wreszcie mniejszym negatywnym wpływem na środowisko naturalne. Gdy dodamy do tego spore natężenie ruchu na głównych szlakach morskich i w kluczowych cieśninach (Malakka, Bad el-Manbed i innych³¹), a także wciąż wysokie ryzyko ataków pirackich czy terrorystycznych³², to powoli staje się jasne co leży u podstaw obecnego zainteresowania potencjałem tranzytowym Arktyki. Z drugiej strony potencjalne korzyści nie mogą przysłańać oczywistych faktów w postaci wciąż sporych trudności i dużej dozy niepewności związanych z żeglugą w regionie arktycznym. Musimy pamiętać, iż na Dalekiej Północy rozwój infrastruktury żeglugowej wciąż stoi na dość niskim poziomie, zaś same szlaki przebiegają z dala od większych skupisk ludności. Ponadto brakuje wykwalifikowanej kadry czy większej ilości specjalistycznych

²⁶ M. Grzybowski, *op.cit.*, s. 9.

²⁷ M. Przygodzka-Markiewicz, *Ekonomiczne znaczenie Arktyki – nowe perspektywy i aspekty prawne*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2014, t. 8, nr 1, s. 16. W związku z powyższym, autor mając na myśli potencjał transportowy Arktyki, będzie w dalszej części artykułu głównie odnosił się do możliwości wykorzystania w tym celu Przejścia Północno-Wschodniego i należącej doń PDM.

²⁸ M. Łuszczuk, *Uwarunkowania żeglugi...*, s. 57-58.

²⁹ M. Grzybowski, *op.cit.*, s. 10; J. Symonides, *Status prawny...*, s. 32; J. Wojas, *op.cit.*, s. 39; A. Makowski, *op.cit.*, s. 139; J. Grzela, *Polityka Japonii...*, s. 207; J. Symonides, *Perspektywy wykorzystania...*, s. 51; M. Ciechanowska, *op.cit.*, s. 1176.

³⁰ W sezonie letnim oszczędności mogą wynieść od kilkunastu do nawet ponad 30%. J. Symonides, *Perspektywy wykorzystania...*, s. 51; A. Makowski, *op.cit.*, s. 142.

³¹ Zob. K. Wardin, *Cieśniny – p „wąskie gardła” transportu morskiego*, „Logistyka” 2010, nr 2, s. 435-444.

³² Wszystkie te czynniki wpływają z jednej strony na spadek bezpieczeństwa żeglugi klasyczną trasą z Europy do Azji przez Kanał Sueski czy dookoła Afryki, z drugiej zaś również na wyższe stawki ubezpieczeń, które muszą płacić armatorzy. J. Symonides, *Perspektywy wykorzystania...*, s. 58.

statków zdolnych pływać w trudnych i szybko zmieniających się warunkach Arktyki. Jednocześnie statki najwyższej nawet klasy lodowej są na PDM zmuszone do obowiązkowego opłacania asysty lodołamaczy, niezależnie od tego czy jest ona rzeczywiście potrzebna – co automatycznie podnosi koszty. Innym problemem jest problem z terminowością żeglugi w przypadku nagłego załamania pogody, co również wpływa na zmniejszenie jej opłacalności i popularności³³. W efekcie na każdy statek przepływający tranzytem przez PDM przypada kilkaset innych wybierających trasę przez Kanał Sueski³⁴. Jednocześnie przy całym sceptycyzmie, należy pamiętać, iż zmniejszanie się pokrywy lodowej w Arktyce jest faktem i jeżeli dotychczasowe tempo utrzyma się, to żegluga za kołem polarnym już niedługo może stać się zdecydowanie bardziej popularna. Na taką ewentualność szykują się w szczególności państwa wzdłuż wybrzeży których przebiegają oba Przejścia Północne (głównie Rosja i Kanada), jak i te o globalnych ambicjach/interesach (głównie Chiny czy USA).

Potencjał tranzytowy Dalekiej Północy to, jak już wspomniano, jedynie jeden z powodów, dla którego niektórzy mówią już o nadchodzącym „wieku Arktyki”³⁵. Kolejnym są rzecz jasna rzekomo niesamowicie bogate (na skalę światową) złoża surowców naturalnych – Amerykańska Służba Geologiczna (USGS) w raporcie z 2008 r. szacuje, iż w Arktyce znajduje się nawet 30% nieodkrytych jeszcze światowych zasobów gazu ziemnego i do 15% ropy naftowej³⁶ – niektóre szacunki mówią nawet o 50% wciąż nieodkrytych światowych zasobów węglowodorów³⁷. Ponadto pod dnem Oceanu Arktycznego ma znajdować się łącznie nawet blisko 60% wszystkich podmorskich złóż ropy naftowej i gazu³⁸. Daleka Północ to nie tylko znaczące zasoby surowców energetycznych, ale również liczące się złoża metali szlachetnych (srebra i złota), diamentów, uranu, miedzi, tytanu, aluminium, wolframu itd.³⁹. Nie należy wreszcie zapominać o potencjalnie obfitych łowiskach⁴⁰.

³³ *Ibidem*, s. 52; M. Łuszczuk, *Państwa wschodnioazjatyckie...*, s. 197; idem, *Uwarunkowania żeglugi...*, s. 60-62; A. Makowski, *op.cit.*, s. 140-141; 148-149; T. Pastusiak, *Planowanie trasy statku dla warunków żeglugi „bezlodowej” na Północnej Drodze Morskiej*, „Prace Wydziału Nawigacyjnego Akademii Morskiej w Gdyni” 2014, nr 29, s. 34.

³⁴ M. Grzybowski, *op.cit.*, s. 10; J. K. Bourne jr, *Arktyczna gorączka*, „National Geographic” 2016, nr 3 (198), s. 99.

³⁵ A. Ragin, *The effects of climate change in the Arctic*, „Stosunki Międzynarodowe” 2011, t. 43, nr 1-2, s. 285.

³⁶ *Ibidem*, s. 289; M. Ciechanowska, *op.cit.*, s. 1178-1179; M. Łuszczuk, *Państwa wschodnioazjatyckie...*, s. 196; M. Madej, *op.cit.*, s. 89; J. Wojaś, *op.cit.*, s. 39; J. K. Bourne jr, *op.cit.*, s. 92; L. Sykulski, *op.cit.*, s. 10; E. Ingenfeld, „Just in Case” Policy in the Arctic, „Arctic” 2010, t. 63, nr 2, s. 258; J. Symonides, *Status prawny...*, s. 32.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ M. Ciechanowska, *op.cit.*, s. 1179.

³⁹ *Ibidem*, s. 1177; L. Sykulski, *op.cit.*, s. 10; J. K. Bourne jr, *op.cit.*, s. 92-93; *Status prawny...*, s. 32.

⁴⁰ *Ibidem*; E. Ingenfeld, *op.cit.*, s. 258; T. Kijewski, *Rywalizacja o surowce energetyczne w Arktyce*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2009, nr 9-10, s. 284.

Jednocześnie eksploatacja zasobów naturalnych Dalekiej Północy nie jest bynajmniej zjawiskiem nowym – na Svalbardzie Rosja i Norwegia wydobywały węgiel kamienny już od początku XX w.⁴¹, zaś od kilkudziesięciu lat funkcjonują kopalnie rud metali za kołem podbiegunowym w Skandynawii i ZSRR, a także na Grenlandii czy Alasce⁴². Ponadto już teraz 1/7 światowej produkcji gazu ziemnego pochodzi właśnie z regionu Arktyki⁴³. Z drugiej strony górnictwo arktyczne boryka się z podobnymi problemami co i żegluga – ekstremalne oraz szybko zmieniające się warunki pogodowe, brak rozwiniętej infrastruktury, nieliczne i trudno dostępne siedziby ludzkie czy wreszcie konieczność użycia drogiego sprzętu i technologii przystosowanych do operowania w polarnym klimacie. Wszystko to siłą rzeczy przekłada się na wysokie koszty wydobycia tamtejszych surowców – dla przykładu ropa z arktycznych złóż należy do jednej z najdroższych na świecie⁴⁴. W efekcie, zdaniem specjalistów, istnieje raczej małe prawdopodobieństwo, aby w najbliższej przyszłości (perspektywa 20-30 lat) eksploatacja bogatych zasobów naturalnych Arktyki stała się czymś powszechnym⁴⁵. Oczywiście nie sposób również jednoznacznie wykluczyć, iż postęp technologiczny, zmiany klimatyczne czy wreszcie wzrost popytu na ropę i gaz uczynią wydobycie opłacalnym dużo szybciej⁴⁶. Z drugiej strony nie ma pewności, iż w przeciągu 30-50 lat ropa naftowa czy gaz nie stracą na znaczeniu na tyle, iż ich eksploatacja w trudnych arktycznych warunkach stanie się mało atrakcyjna. Podobnie zresztą rzecz się ma z potrzebą poszukiwania krótszych tras żeglugowych z Europy na Daleki Wschód. Warto przy tym zauważyć, iż wymienione powyżej trudności nie przeszkadzają państwom arktycznym toczyć widowiskowych sporów o kontrolę nad tamtejszymi zasobami naturalnymi i trasami żeglugowymi⁴⁷. W efekcie sytuacja w Arktyce zaczyna nabierać znamion nowego wyścigu zbrojeń, jak żywo przypominającego czasy *nomen omen* zimnej wojny⁴⁸. Karolina Chyla owo

⁴¹ Zob. P. P. Zagożdżon, *Relikty górnictwa węgla i ich stan zachowania w warunkach klimatu polarnego – Longyearbyen, Svalbard*, [w:] *Dzieje górnictwa – element europejskiego dziedzictwa kultury*, t. 5, red. P. P. Zagożdżon, M. Madziarz, Wrocław 2013, s. 397, 401-406.

⁴² M. Ciechanowska, *op.cit.*, s. 1177.

⁴³ A. Ragin, *op.cit.*, s. 289.

⁴⁴ J. K. Bourne jr, *op.cit.*, s. 98-103; M. Ciechanowska, *op.cit.*, s. 1181-1182.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 1182; K. Chyla, *Wpływ polityki Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy na relacje z Kanałą w odniesieniu do interesów w Arktyce*, „Wschodnioznawstwo” 2015, s. 21.

⁴⁶ Warto w tym kontekście pamiętać, iż w przypadku węglowodorów z łupków spadek kosztów wydobycia spowodowany postępem technologicznym nastąpił praktycznie w przeciągu jednej dekady od rozpoczęcia komercyjnej eksploatacji złóż w Stanach Zjednoczonych.

⁴⁷ Zob. więcej: M. Ciechanowska, *op.cit.*, s. 1178; T. Kijewski, *op.cit.*, s. 276-282; J. Symonides, *Status prawny...*, s. 31-45; idem, *Roszczenia do...*, s. 363-378; inaczej w: M. Rzeszutko-Piotrowska, *Aktywność Federacji Rosyjskiej w regionie Arktyki – wybrane problemy rywalizacji mocarstw*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2014, t. 8, nr 1, s. 54-61.

⁴⁸ Zob. Ł. Wojcieszak, *Spór o Grzbiet Łomonosowa na tle rosyjskich dążeń o wpływy na obszarze Arktyki*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2014, nr 16, s. 149-150; M. Dura, *Rosja*

asertywne postępowanie kluczowych państw arktycznych określiła mianem „zabezpieczania interesów na przyszłość”. Zdaniem autora stwierdzenie to dobrze oddaje nastawienie wszystkich państw zainteresowanych udziałem w rozpoczynającej się rozgrywce o surowce i szlaki żeglugowe na Dalekiej Północy – w tym także Chińskiej Republiki Ludowej.

Chiny i ich arktyczne interesy w kontekście białej księgi

Państwo Środka w swojej jedynej jak do tej pory arktycznej białej księdze deklaruje się jako „Near-Arctic State”⁴⁹. Jak celnie zauważył Paweł Behrendt głównym ku temu argumentem jest położenie najdalej na północ wysuniętej części Chin na 53° szerokości geograficznej północnej⁵⁰ – dodajmy, że ten sam równoleżnik przebiega przez leżącą w północno-wschodniej Polsce Puszcę Knyszyńską⁵¹. Ponadto w księdze wskazuje się na naukowe zainteresowanie Arktyką, motywowane potrzebą dalszych badań nad zmianami klimatycznymi i ich implikacjami dla sytuacji i dalszego rozwoju krajowego rolnictwa, leśnictwa czy rybołówstwa⁵². Pekin dostrzegając związane ze zmianami klimatycznymi zagrożenie dla bezpieczeństwa żywnościowego⁵³ niejako wpisuje się w coraz powszechniejszy trend sekurytyzacji globalnego ocieplenia⁵⁴. Jak już wcześniej wspomniano, ChRL jest sy-

---

przygotowuje się do arktycznej wojny [FOTO], <http://www.defence24.pl/rosja-przygotowuje-sie-do-arktycznej-wojny-foto> [data dostępu: 24 III 2018]; A. Foxall, *Russia's Policies towards a Changing Arctic: Implications for UK Security*, „Russia Studies Centre Research Paper” 2017, nr 12, *passim*; R. Gramer, *Here's What Russia's Military Build-Up in the Arctic Looks Like*, <http://foreignpolicy.com/2017/01/25/heres-what-russias-military-build-up-in-the-arctic-looks-like-trump-oil-military-high-north-infographic-map/> (24 III 2018); J. Grzela, *Rola i miejsce...*, s. 147; T. Kijewski, *op.cit.*, s. 280-282; K. Chyla, *op.cit.*, s. 18, 20.

⁴⁹ *Full text: China's Arctic Policy*, http://english.gov.cn/archive/white_paper/2018/01/26/content_281476026660336.htm (25 III 2018).

⁵⁰ P. Behrendt, *Arktyczna biała księga Chin*, <http://www.polska-azja.pl/p-behrendt-arktyczna-biala-ksiega-chin/> (25 III 2018).

⁵¹ *53 równoleżnik przechodzi przez Puszcę Knyszyńską*, https://www.wrotapodlasia.pl/pl/turystyka/turystyka_rekreacja/53-rownoleznik-przechodzi-przez-puszcze-knyszynska.html (25 III 2018).

⁵² *Full text...*

⁵³ M. Łuszczuk, *Państwa wschodnioazjatyckie...*, s. 199; C. Campbell, *op.cit.*, s. 4; K. Sun, *Beyond the Dragon...*, s. 48; idem, *China and the Arctic...*, s. 4; D. C. Wright, *China's Growing Interest in the Arctic*, „Journal of Military and Strategic Studies” 2013, t. 15, nr 2, s. 51.

⁵⁴ Zob. M. Pietraś, *Globalny problem zmian klimatu. Analiza politologiczna*, „Teki Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych” 2010, nr 5, s. 29-35; szerzej nt. sekurytyzacji zob. M. Musioł, *Znaczenie sekurytyzacji i sektorów bezpieczeństwa w ramach krytycznych studiów nad bezpieczeństwem*, „Historia i Polityka” 2018, nr 23 (30), s. 39-51.

gnatariuszem UNCLOS (od 1982 r.) oraz Traktatu Spitsbergeńskiego (od 1925 r.), a także od 2013 r. stałym obserwatorem Rady Arktycznej⁵⁵. Warto przypomnieć w tym miejscu, iż Chiny na dobre zainteresowały się Arktyką w połowie lat 90. ubiegłego wieku. Właśnie wtedy Pekin (w 1993 r.) zakupił na Ukrainie swój pierwszy lodołamacz o napędzie konwencjonalnym – *Xuě Lóng* („Śnieżny Smok”) – który został wprowadzony do służby rok później. W 1995 r. zorganizowano pieszą ekspedycję chińskich naukowców i dziennikarzy na biegun północny, zaś rok później ChRL została członkiem Międzynarodowego Komitetu Badań Arktycznych (*The International Arctic Science Committee*, IASC). W 1999 r. odbyła się pierwsza arktyczna wyprawa naukowa na pokładzie „Śnieżnego Smoka”. Kolejna taka ekspedycja miała miejsce w 2003 r. (do końca 2017 r. odbyło się ich łącznie osiem), a w kolejnym roku Pekin założył na Spitsbergenie swoją pierwszą polarną stację badawczą w Arktyce – *Huánghé Zhàn* (Stacja „Żółta Rzeka”). W 2005 r. natomiast Chiny były pierwszym z grona państw azjatyckich gospodarzem *Arctic Science Summit Week*. Ponadto pod koniec pierwszej dekady XXI w. okazało się, iż jeden lodołamacz jest niewystarczający dla potrzeb chińskich badań polarnych – wobec czego kolejny został zamówiony jeszcze w 2009 r.⁵⁶

Pekin postrzega zmiany klimatyczne w Arktyce również jako źródło potencjalnych szans – za Wielkim Murem dostrzeżono korzyści jakie może przynieść wykorzystanie żeglugowego i surowcowego potencjału Dalekiej Północy⁵⁷. Warto pamiętać, iż obie te kwestie są w przypadku Państwa Środka ze sobą w znacznej mierze połączone. Chiny nie mogą we własnym zakresie zaspokoić zapotrzebowania na wybrane surowce energetyczne (jak ropa naftowa czy w coraz większym stopniu również gaz ziemny) zmuszone są uzupełniać niedobory węglowodórów dostawami z rejonu Zatoki Perskiej (skąd pochodzi ponad 50% chińskiego importu ropy naftowej) czy Afryki (blisko 20% importu). Niewątpliwie sytuacja, w której ponad 80% dostaw ropy naftowej⁵⁸ oraz inne surowce i żywność

⁵⁵ Full text...

⁵⁶ *Ibidem*; M. Madej, *op.cit.*, s. 87; J. Peng, N. Wegge, *China and the Law of the Sea: Implications for Arctic Governance*, „The Polar Journal” 2014, t. 4, nr 2, s. 293, 299; L. Jakobson, *China prepares for an ice-free Arctic*, „SIPRI Insights on Peace and Security” 2010, nr 2, s. 3; K. Sun, *China and the Arctic: China's Interests and Participation in the Region*, „East Asia-Arctic Relations: Boundary, Security and International Politics” 2013, nr 2, s. 2-3; idem, *Beyond the Dragon and the Panda: Understanding China's Engagement in the Arctic*, „Asia Policy” 2014, nr 18, s. 46-47; O. V. Alexeeva, F. Lasserre, *The Snow Dragon: China's Strategies in the Arctic*, „China Perspectives” 2012, nr 3, s. 61-63; C. Campbell, *China and the Arctic: Objectives and Obstacles*, U.S.-China Economic and Security Review Commission Staff Research Report, Waszyngton 2012, s. 4, 7; M. Łuszczuk, *Państwa wschodnioazjatyckie...*, s. 199.

⁵⁷ J. Grzela, *Rola i miejsce...*, s. 149; K. Sun, *Beyond the Dragon...*, s. 47; idem, *China and the Arctic...*, s. 4-5; D. C. Wright, *op.cit.*, s. 51

⁵⁸ M. Adamczyk, *Analiza uzależnienia Chińskiej Republiki Ludowej od wybranych surowców energetycznych w kontekście chińskiej drogi do hegemonii*, [w:] *Globalne i lokalne problemy polityki bezpieczeństwa. Polska i świat*, t. 1, red. M. Górka, Poznań 2017, s. 204-211.

docierają do Chin drogą morską przez cieśninę Malakka (zaś w drugą stronę od wielu lat płyną wyprodukowane za Wielkim Murem towary⁵⁹), rodzi potencjalnie istotne implikacje dla chińskiego bezpieczeństwa. Dlatego też ChRL od kilku lat realizuje z Rosją wspólne projekty w zakresie eksploatacji zasobów Dalekiej Północy czy rozwoju tamtejszych szlaków żeglugowych⁶⁰. W białej księdze zapowiedziano ponadto intensyfikację współpracy w tym zakresie z niewymienionymi państwami arktycznymi⁶¹. Pekin ma zatem podstawy aby postrzegać relatywnie bezpieczną oraz szybką trasę przez Arktykę jako szansę na chociażby częściowe zneutralizowanie w przyszłości tzw. „dylematu malakkijskiego”⁶².

W arktycznej białej księdze pojawiły się także zapowiedzi współpracy z państwami arktycznymi w celu stworzenia Polarnej Szlaku Jedwabnego (*Polar Silk Road*)⁶³. Potencjalne korzyści wynikające z wykorzystania alternatywnej trasy żeglugowej na Dalekiej Północy należy zatem analizować również pod kątem ich wpływu na przyszłość projektu Nowego Jedwabnego Szlaku (NJS). W przypadku peregrynacji towarów do Europy możliwe będzie uzyskanie przez Chiny efektu synergii – przepustowość nawet znacznie rozbudowanej (z chińskich funduszy) azjatyckiej sieci kolejowej będzie w końcu ograniczona, zaś transport morski *via* PDM sprawdzić się może w sytuacji gdy niższe koszty będą ważniejsze niż czas dostawy. Z drugiej strony nie można również wykluczyć, iż rozwinięta komunikacja morską Przejściem Północno-Wschodnim może w przyszłości stanowić istotną konkurencję, a nawet pewną przeszkodę dla powodzenia chińskiego projektu (właśnie chociażby w związku z niższymi kosztami transportu) – ponadto większość korzyści z tego tytułu przypadnie Moskwie. W tym ujęciu, zdaniem autora, zaangażowanie ChRL można postrzegać również jako chęć kontrolowania rosyjskich poczynań w zakresie rozbudowy potencjału Północnej Drogi Morskiej.

---

⁵⁹ Na eksporcie których Państwo Środka wciąż w dużym stopniu opiera swoje powodzenie gospodarcze; M. Łuszczuk, *Państwa wschodnioazjatyckie...*, s. 198; A. Ragin, *op.cit.*, s. 298; zob. więcej: A. Brunet, J.-P. Guichard, *Chiny światowym hegemonem?*, Warszawa 2011, *passim*.

⁶⁰ J. Symonides, *Perspektywy wykorzystania...*, s. 58; L. Jakobson, *op.cit.*, s. 9; M. Madej, *op.cit.*, s. 92; O. V. Alexeeva, F. Lasserre, *op.cit.*, s. 66-68.

⁶¹ *Full text...*

⁶² *Ibidem*, s. 64; C. Campbell, *op.cit.*, s. 4.

⁶³ Zob. J. Nakano, W. Li, *China Launches the Polar Silk Road*, <https://www.csis.org/analysis/china-launches-polar-silk-road> (25 III 2018); I. Studin, *How China's Polar Silk Road can make Canada the next big Asian power*, <http://www.scmp.com/week-asia/opinion/article/2131565/how-chinas-polar-silk-road-can-make-canada-next-big-asian-power> (25 III 2018); T. Kenderdine, *Arctic link reveals the full scope of China's belt and road ambitions*, <http://www.scmp.com/comment/insight-opinion/article/2116273/arctic-link-reveals-full-scope-chinas-belt-and-road> (25 III 2018).

Podsumowanie

Choć przyszłość gospodarczego wykorzystania potencjału Dalekiej Północy na szeroką skalę jest wciąż jeszcze bardzo mglista, to jednak większość liczących się na arenie międzynarodowej państw czyni przygotowania na wypadek sytuacji, w której Arktyka okaże się kluczowa dla światowej równowagi sił (zarówno militarnej, jak i gospodarczej). Jednym z tych państw są rzecz jasna Chiny, które pomimo rosnącego zainteresowania sprawami arktycznymi i wbrew oczekiwaniom społeczności międzynarodowej, do niedawna wciąż jeszcze nie posiadały sformułowanej *explicite* strategii arktycznej. W tym kontekście samą publikację pierwszej jak do tej pory chińskiej arktycznej białej księgi należy już uznać za sukces. Zgodnie z przedstawioną w pierwszym podrozdziale klasyfikacją zewnętrznych funkcji tego typu dokumentów, ma ona za zadanie, po pierwsze, klaryfikować intencje Pekinu względem Arktyki i jej zasobów. W tym temacie pierwsza strategia arktyczna nie wnosi wiele nowego – nawet wszechobecne odwołania do Karty Narodów Zjednoczonych i Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza – przewijały się już wcześniej w arktycznym dyskursie za Wielkim Murem. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na zarysowujący się konflikt tożsamości w polityce Pekinu względem regionu – z jednej strony Chiny od lat opierają swoją politykę zagraniczną (także odnośnie Arktyki) na zasadach poszanowania suwerenności i nieingerowania w sprawy wewnętrzne innych państw⁶⁴, z drugiej strony w kwestii zasobów Dalekiej Północy odwołują się do koncepcji wspólnego dziedzictwa ludzkości i wolności żeglugi⁶⁵. Zdaniem autora, Pekin w ten sposób niejako osłabia rosyjskie roszczenia na Dalekiej Północy i jednocześnie pośrednio także swoje stanowisko w kwestii wolności żeglugi w sąsiedztwie spornych wysepek na Morzu Południowochińskim. Niewątpliwie jednak lektura białej księgi wyraźnie wskazuje na to, iż Chiny nie zamierzają dać się wykluczyć z arktycznego wyścigu. Kolejną jej funkcją zewnętrzną jest dążenie do rozwiania ewentualnych obaw społeczności międzynarodowej *sensu stricto* odnośnie kwestii przestrzegania przez Chiny prawa międzynarodowego w Arktyce (stąd wspomniane odwołania do UNCLOS, Karty NZ czy nawet Traktatu Spitsbergeńskiego), jak i dbałości o tamtejsze środowisko naturalne (ten wątek również często przewija się w księdze, a co ciekawsze osobna zapowiedź w tym temacie padła z ust chińskiego wiceministra SZ Kong Xuanyo podczas

⁶⁴ Zob. M. Adamczyk, M. Debita, *Zasada nieingerencji w sprawy wewnętrzne innego kraju oraz jej miejsce w polityce zagranicznej Chińskiej Republiki Ludowej*, „Studia Orientalne” 2018, nr 1 (13).

⁶⁵ K. Sun, *China and the Arctic...*, s. 3, 5; idem, *Beyond the Dragon...*, s. 49-50; C. Campbell, *op.cit.*, s. 3-4; O. V. Alexeeva, F. Lasserre, *op.cit.*, s. 64-66; N. Wegge, *China in the Arctic: interests, actions and challenges*, „Nordlit” 2014, nr 32, s. 92.

prezentacji dokumentu)⁶⁶. Biała księga pełna jest zresztą typowych dla języka chińskiej dyplomacji „słów kluczy” w postaci zapewnień o poszanowaniu praw innych państw czy współpracy na zasadach „win-win”⁶⁷. Jeżeli chodzi o funkcje wewnętrzne białej księgi, to biorąc pod uwagę brak informacji, które wcześniej nie przewijałyby się w arktycznym dyskursie w Chinach – ciężko, zdaniem autora, mówić o realizacji wewnętrznej funkcji eksplanacyjnej w więcej niż ograniczonym stopniu. Wydaje się natomiast, iż pierwszą białą księgę arktyczną postrzegać możemy jako kolejne narzędzie w procesie rozbudzania chińskiej dumy narodowej – lapidarnie rzecz ujmując: słynne „Chinese dream” sięgnęło bieguna północnego⁶⁸. Być może zresztą jest to jej najważniejsza funkcja...

Abstract

Marcin Adamczyk

Dragon in the Arctic – modern China and their first arctic White Paper

The main incentive for creation of this work was the issue by the People's Republic of China, their first in the history arctic White Paper. The articulation of the Chinese strategy regarding the High North, has become the source of the main contribution, as it goes for the Beijing's interests in that distant region. Author, basing on his previous researches, clarifies the role of the White Paper in the foreign and internal policy. He undertakes the circumlocution of the Arctic's legal status and its economic potential, which for many reasons arouses hot emotions in the world and is to a large extent the mentioned attractiveness of the High North. Thereby, the present research has been carried out using the analysis and synthesis of secondary research material in the form of scientific studies and source texts. The research problems for which answers can be found in this work are questions about sources of Arctic interest on the part of contemporary China and the functions of the first Chinese Arctic white book. In their light, a research hypothesis was formulated that Chinese engagement behind the polar circle (as

⁶⁶ Full text...; M. Bogusz, *Polarne ambicje Pekinu*, <https://zawielkimmurem.net/2018/01/28/polarne-ambicje-pekinu/> (25 III 2018).

⁶⁷ Full text...

⁶⁸ Zob. więcej na temat „Chinese Dream”: A. Gut, M. Wilczewski, *Chinese Dream (中国梦) – kolektywistyczny konstrukt ucieleśniający ducha współczesnych Chin*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2015, t. 58, nr 4 (224), s. 839-859; Z. Wang, *The Chinese Dream: Concept and Context*, „Journal of Chinese Political Science” 2014, t. 19, nr 1, s 1-13; M. Adamczyk, P. Rutkowska, *China and Asia-Pacific region in China's Military Strategy*, „Torun International Studies” 2017, nr 1 (10), s. 84.

well as its emanation of the white book) is a testimony to Beijing's growing global ambitions of worldwide power. The research showed that the reasons for the Chinese Arctic interest are mainly of a military and economic nature, while the Chinese Arctic white paper performs the following functions: it indicates China's interest in this area and also tries to tone down the potential reaction of the international community that may result from this involvement. Moreover the white book has an important internal function in the form of awakening the national pride of the Chinese people.

Keywords: China, the Arctic, white paper

References

- 53 równoleżnik przechodzi przez Puszcę Knyszyńską, https://www.wrotapodlasia.pl/pl/turystyka/turystyka_rekreacja/53-rownoleznik-przechodzi-przez-puszcze-knyszynska.html.
- Adamczyk, M., *Analiza uzależnienia Chińskiej Republiki Ludowej od wybranych surowców energetycznych w kontekście chińskiej drogi do hegemonii*, [in:] *Globalne i lokalne problemy polityki bezpieczeństwa. Polska i świat*, t. I, ed. M. Górka, Poznań 2017, pp. 193-216.
- Adamczyk, M., Debita, M., *Zasada nieingerencji w sprawy wewnętrzne innego kraju oraz jej miejsce w polityce zagranicznej Chińskiej Republiki Ludowej*, „*Studia Orientalne*” 2018, no. 1 (13), pp. 7-32.
- Adamczyk, M., *Media we współczesnym państwie totalitarnym na przykładzie Chińskiej Republiki Ludowej*, [in:] *Media XXI wieku. Studia Interdyscyplinarne*, ed. A. Momot, A. Drabina, Wrocław 2016, pp. 11-28.
- Adamczyk, M., Rutkowska, P., *China and Asia-Pacific region in China's Military Strategy*, „*Torun International Studies*” 2017, no. 1 (10), pp. 83-99.
- Adamczyk, M., *Wyznaczniki ewolucji chińskiej polityki zagranicznej zawarte w Białej Księdze Obrony (2014)*, „*Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ. Nauki Społeczne*” 2017, no. 18, pp. 81-101.
- Alexeeva, O. V., Lasserre, F., *The Snow Dragon: China's Strategies in the Arctic*, „*China Perspectives*” 2012, no. 3, pp. 61-68.
- Amundsen, Roald, [in:] W. J. Mills, *Exploring Polar Frontiers: A Historical Encyclopedia*, t. 1, Oxford 2003.
- Behrendt, P., *Arktyczna biała księga Chin*, <http://www.polska-azja.pl/p-behrendt-arktyczna-biala-ksiega-chin/>.
- Bogusz, M., *Polarne ambicje Pekinu*, <https://zawielkimmurem.net/2018/01/28/polarne-ambicje-pekinu/>.

- Bourne jr, J. K., *Arktyczna gorączka*, „National Geographic” 2016, no. 3 (198), pp. 86-107.
- Brunet, A., Guichard, J.-P., *Chiny światowym hegemonem?*, Warszawa 2011.
- Campbell, C., *China and the Arctic: Objectives and Obstacles*, U.S.-China Economic and Security Review Commission Staff Research Report, Washington 2012.
- Chyla, K., *Wpływ polityki Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy na relacje z Kanadą w odniesieniu do interesów w Arktyce*, „Wschodnioznawstwo” 2015, pp. 11-23.
- Ciechanowska, M., *Potencjał węglowodorowy Arktyki*, „Nafta-Gaz” 2012, vol. LXVIII, no. 12, pp. 1176-1182.
- Declaration on the Establishment of the Arctic Council 1996 – Ottawa Declaration*, http://library.arcticportal.org/1270/1/ottawa_decl_1996-3..pdf.
- Dura, M., *Rosja przygotowuje się do arktycznej wojny [FOTO]*, <http://www.defence24.pl/rosja-przygotowuje-sie-do-arktycznej-wojny-foto>.
- Foxall, A., *Russia's Policies towards a Changing Arctic: Implications for UK Security*, „Russia Studies Centre Research Paper” 2017, no. 12.
- Full text: China's Arctic Policy*, http://english.gov.cn/archive/white_paper/2018/01/26/content_281476026660336.htm.
- Gramer, R., *Here's What Russia's Military Build-Up in the Arctic Looks Like*, <http://foreignpolicy.com/2017/01/25/heres-what-russias-military-build-up-in-the-arctic-looks-like-trump-oil-military-high-north-infographic-map/>.
- Grzela, J., *Polityka Japonii wobec Arktyki*, [in:] *Północ w stosunkach międzynarodowych*, ed. M. Tomala, Kielce 2014, pp. 207-222.
- Grzela, J., *Rola i miejsce Arktyki w polityce zagranicznej Polski*, [in:] *Północ w stosunkach międzynarodowych*, ed. M. Tomala, Kielce 2014, pp. 135-170.
- Grzybowski, M., *Północna Droga Morska. Alternatywny morski szlak komunikacyjny między Europą Północną i Dalekim Wschodem*, „Logistyka” 2015, no. 2, pp. 9-11.
- Gut, A., Wilczewski, M., *Chinese Dream (中国梦) – kolektywistyczny konstrukt ucieleśniający ducha współczesnych Chin*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2015, vol. 58, no. 4 (224), pp. 839-859.
- Ingenfeld, E., *„Just in Case” Policy in the Arctic*, „Arctic” 2010, t. 63, no. 2, pp. 257-259.
- Jakobson, L., *China prepares for an ice-free Arctic*, „SIPRI Insights on Peace and Security” 2010, no. 2.
- Kenderdine, T., *Arctic link reveals the full scope of China's belt and road ambitions*, <http://www.scmp.com/comment/insight-opinion/article/2116273/arctic-link-reveals-full-scope-chinas-belt-and-road>.
- Kijewski, T., *Rywalizacja o surowce energetyczne w Arktyce*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2009, no. 9-10, pp. 272-288.
- Larsen, Henry, [in:] W. J. Mills, *Exploring Polar Frontiers: A Historical Encyclopedia*, t. 1, Oxford 2003.

- Łuszczuk, M., *Państwa wschodnioazjatyckie w Arktyce: między polityką a gospodarką*, [in:] *Północ w stosunkach międzynarodowych*, ed. M. Tomala, Kielce 2014, pp. 193-205.
- Łuszczuk, M., *Uwarunkowania żeglugi na oceanie arktycznym na tle geopolitycznej transformacji regionu Arktyki*, „TeKa Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych” 2010, no. 5, pp. 55-64.
- Madej, M., *Problemy i wyzwania Arctic governance*, „Poliarchia” 2014, no. 2, pp. 81-101.
- Makowski, A., *Północna Droga Morska i perspektywy jej wykorzystania w żegludze międzynarodowej*, „Studia Humanistyczno-Społeczne” 2011, t. 5, pp. 137-150.
- Musioł, M., *Znaczenie sekurytyzacji i sektorów bezpieczeństwa w ramach krytycznych studiów nad bezpieczeństwem*, „Historia i Polityka” 2018, no. 23 (30), pp. 39-51.
- Nakano, J., Li, W., *China Launches the Polar Silk Road*, <https://www.csis.org/analysis/china-launches-polar-silk-road>.
- Observers, <http://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us/arctic-council/observers>.
- Obwieszczenie Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 27 września 2017 r. o sprostowaniu błędów, Dz.U. 2017 poz. 1915.
- Oświadczenie Rządowe z dnia 3 września 1931 r. w sprawie przystąpienia Polski do traktatu dotyczącego Spitsbergu, podpisanego w Paryżu dnia 9 lutego 1920 r., Dz.U. 1931 nr 97 poz. 747.
- Pastusiak, T., *Planowanie trasy statku dla warunków żeglugi „bezlodowej” na Północnej Drodze Morskiej*, „Prace Wydziału Nawigacyjnego Akademii Morskiej w Gdyni” 2014, no. 29, pp. 31-45.
- Pastusiak, T., *Zmiany czasu trwania żeglugi w warunkach „bezlodowych” na Północnej Drodze Morskiej w latach 2008-2016*, „Problemy Klimatologii Polarnej” 2016, no. 26, pp. 157-164.
- Peng, J., Wegge, N., *China and the Law of the Sea: Implications for Arctic Governance*, „The Polar Journal” 2014, t. 4, no. 2, pp. 287-305.
- Pietraś, M., *Globalny problem zmian klimatu. Analiza politologiczna*, „TeKa Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych” 2010, no. 5, pp. 5-35.
- Przygodzka-Markiewicz, M., *Ekonomiczne znaczenie Arktyki – nowe perspektywy i aspekty prawne*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2014, t. 8, no. 1, pp. 11-25.
- Ragin, A., *The effects of climate change in the Arctic*, „Stosunki Międzynarodowe” 2011, vol. 43, no. 1-2, s. 285-301.
- Rozmus, D., *Traktat svalbardzki – wykorzystane szanse?*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2017, no. 17, pp. 269-287.
- Rzeszutko-Piotrowska, M., *Aktywność Federacji Rosyjskiej w regionie Arktyki – wybrane problemy rywalizacji mocarstw*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2014, vol. 8, no. 1, pp. 54-61.

- Studin, I., *How China's Polar Silk Road can make Canada the next big Asian power*, <http://www.scmp.com/week-asia/opinion/article/2131565/how-chinas-polar-silk-road-can-make-canada-next-big-asian-power>.
- Sun, K., *Beyond the Dragon and the Panda: Understanding China's Engagement in the Arctic*, „Asia Policy” 2014, no. 18, pp. 46-51.
- Sun, K., *China and the Arctic: China's Interests and Participation in the Region*, „East Asia-Arctic Relations: Boundary, Security and International Politics” 2013, no. 2.
- Sykulski, L., *Geopolityczna ekspansji Rosji w Arktyce*, „Układ Sił” 2018, no. 1, pp. 8-15.
- Symonides, J., *Perspektywy wykorzystania dla żeglugi międzynarodowej Północnej Drogi Morskiej w Arktyce*, „Stosunki Międzynarodowe” 2011, vol. 43, no. 1-2, pp. 39-59.
- Symonides, J., *Roszczenia do bieguna północnego w świetle konwencji o prawie morza (UNCLOS)*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2014, vol. 32, pp. 363-378.
- Symonides, J., *Status prawny i roszczenia do Arktyki oraz Bieguna Północnego*, „Państwo i Prawo” 2008, vol. 743, no. 1, pp. 31-45.
- Środoń, M., *Uwarunkowania powstania i rozwoju reżimu prawnego regionu Arktyki*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2015, no. 1 (48), pp. 236-270.
- Tymiński, J., *Zagłada lodolamacza Aleksandr Sibiriakow*, <http://www.magnum-x.pl/artykul/zaglada-lodolamacza-aleksandr-sibiriakow>.
- Wang, Z., *The Chinese Dream: Concept and Context*, „Journal of Chinese Political Science” 2014, vol. 19, no. 1, pp. 1-13.
- Wardin, K., *Cieśniny – „wąskie gardła” transportu morskiego*, „Logistyka” 2010, no. 2, pp. 435-444.
- Wegge, N., *China in the Arctic: interests, actions and challenges*, „Nordlit” 2014, no. 32, pp. 83-98.
- Wojas, J., *Koncepcje statusu prawnego Arktyki*, „Adam Mickiewicz University Law Review” 2015, no. 5, pp. 39-53.
- Wojcieszak, Ł., *Spór o Grzbiet Łomonosowa na tle rosyjskich dążeń o wpływy na obszarze Arktyki*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2014, no. 16, pp. 142-155.
- Wright, D. C., *China's Growing Interest in the Arctic*, „Journal of Military and Strategic Studies” 2013, vol. 15, no. 2, pp. 50-70.
- Zagożdżon, P. P., *Relikty górnictwa węgla i ich stan zachowania w warunkach klimatu polarnego – Longyearbyen, Svalbard*, [in:] *Dzieje górnictwa – element europejskiego dziedzictwa kultury*, t. 5, ed. P. P. Zagożdżon, M. Madziarz, Wrocław 2013, pp. 393-418.

Marcin Adamczyk – mgr stosunków międzynarodowych, doktorant w Zakładzie Studiów nad Bezpieczeństwem w Instytucie Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego. ORCID: 0000-0002-3432-0358

**RELACJE MIĘDZYPAŃSTWOWE
W EUROPIE ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ**

Tadeusz Lebioda

Paradygmat postrzegania polityki Rosji w Niemczech od 2000 roku

W Niemczech z dużą uwagą jest postrzegana, komentowana i oceniana przez media i opinię publiczną polityka Rosji. Dotyczy to zarówno polityki zagranicznej jak i specyfiki systemu władzy kształtowanego wewnątrz państwa. Od 2000 r., kiedy prezydentem został Władimir Putin, ogląd ten podlegał intensyfikacji. W okresie blisko dwóch dekad postrzeganie polityki Rosji doznało w Niemczech dramatycznej metamorfozy, której towarzyszyły daleko idące przewartościowania w jej ocenie. Były one pochodną ewolucji polityki Kremla, która z kolei rzutowała na jej odbiór w Niemczech i na arenie międzynarodowej. Kluczową rolę w niemieckim oglądzie polityki Rosji odegrała postać Władimira Putina. W zgodnych ocenach komentatorów nie tylko stworzył on specyficzny system władzy w państwie, ale wywarł dominujące piętno na jego obliczu. On także kreślił zasadnicze cele w polityce zagranicznej oraz decydował o charakterze metod pozwalających na ich realizację. Przede wszystkim przez pryzmat jego osoby i prowadzonej przez niego polityki wartościowana była również specyfika relacji bilateralnych. W mediach niemieckich, niezależnie od ich sympatii politycznych, nie występowały istotne różnice w prezentowaniu obrazu polityki Rosji. Istotą artykułu będzie zatem nie tyle analiza różnorodności stanowisk zajmowanych w komentarzach, ale próba nakreślenia ewolucji wizerunku polityki Kremla, który utrwalony został w Niemczech w perspektywie niemal dwóch dekad. Celem artykułu będzie także wyodrębnienie kluczowych momentów przełomowych w tym oglądzie, które pozwoliły podzielić postrzeganie polityki Rosji w Niemczech na pięć wyraźnie odmiennych względem siebie etapów.

Początek pierwszego, wyznaczyło 26 III 2000 r., wówczas wcale nie oczywiste, zwycięstwo Władimira Putina w wyborach prezydenckich, w których uzyskał 52,94% poparcia w I turze¹. Pierwotnie mało znana postać nowego prezydenta Rosji budziła w Niemczech ciekawość, która szybko zamieniła się w stale rosnącą

---

¹ *Выборы Президента Российской Федерации 2000 г.*, http://cikrf.ru/banners/vib_arhiv/president/2000/ (1 VII 2019).

sympatię. Towarzyszyły jej oczekiwania demokratyzacji i modernizacji państwa oraz konstruktywnego wkładu Rosji w zapewnienie światowego bezpieczeństwa. W miarę poznawania nowego prezydenta i jego deklaracji politycznych sympatia wobec Władimira Putina przybierała na sile. Było tak nie tylko ze względu na rolę, którą prezydent Rosji odgrywał w polityce międzynarodowej, ale także ze względu na jego szczególny, osobisty i polityczny stosunek do Niemiec. Relacje między obu państwami media niemieckie zaczęły określać jako o wyjątkowym charakterze, na który istotny wpływ wywierała coraz bardziej wyrazista osobowość Władimira Putina. Dodatkowy argument w tym względzie przyniosły zażyłe kontakty interpersonalne prezydenta Rosji z ówczesnym kanclerzem Niemiec Gerhardem Schroederem, które, nawiasem mówiąc, utrwały się do dzisiaj. Obaj politycy wielokrotnie eksponowali swoją męską przyjaźń. Wzajemnie zapraszali się na swoje urodziny i wspólnie, przy blasku kamer i fleszy, wylewali siódme poty w saunie. Putinowi bez wątplenia zależało w pierwszych latach po objęciu prezydentury na budowaniu pozytywnego, własnego wizerunku w Niemczech, co było w Berlinie przyjmowane z satysfakcją.

Na początku XXI w. w korzystnym świetle prezentowana była w niemieckiej opinii publicznej sylwetka Władimira Putina. Akcentowano zwłaszcza wątki łączące go z Niemcami². Podkreślano, że Władimir Władimirowicz Putin przyszedł na świat w 1952 r. w Leningradzie jako najmłodszy syn robotnika i że jego dwaj starsi bracia zginęli w czasie niemieckiej blokady miasta podczas II wojny światowej. Akcentowano również fakt, że jako młody chłopiec wychowywał się w duchu rywalizacji sportowej, co w Niemczech zawsze jest wysoko cenione. Poznał wiele sportów walki i został w Leningradzie mistrzem judo. Najbardziej jak to tylko było możliwe neutralnie przyjmowana była do wiadomości informacja, że jeszcze w czasie nauki szkolnej ubiegał się o przyjęcie do sowieckiego KGB. Studiował prawo i pracował w latach 1975–1992 jako oficer KGB w sekcji wywiadu zagranicznego pod pseudonimem „Mól”. Od 1985 r. do upadku „Murów berlińskiego” stacjonował w Dreźnie, gdzie w grudniu 1989 r. miał rzekomo obronić tamtejszą placówkę KGB przed szturmującym tłumem demonstrantów³. Niemieckie media podkreślały również fakt, że od 1983 r. Putin był żonaty z Ludmiłą, nauczycielką języka niemieckiego, z którego to związku wywodzą się dwie jego córki⁴.

Bez wątplenia punktem kulminacyjnym tego etapu stało się wystąpienie prezydenta Władimira Putina 25 IX 2001 r. w Bundestagu, którym podbił serca Niemców, a jego mowa określana była wówczas jako historyczna⁵. Patrząc z perspektywy czasu na tamto wydarzenie, pierwszy prezydent Rosji, który przemawiał w Bundestagu był zupełnie innym człowiekiem niż jego współczesny wizeru-

² *Machtmensch Putin*, „Deutsche Welle”, 16 III 2014.

³ *Warum wir Wladimir Putin besser verstehen muessen*, „Die Welt”, 16 II 2015.

⁴ *Wladimir Putin, Russlands starker Mann*, „Bild”, 18 XII 2018.

⁵ *Putin im Bundestag. „Alle sind schuldig, vor allem wir Politiker”*, „Der Spiegel”, 25 IX 2001.

nek w Niemczech. W trakcie wygłoszonego w języku niemieckim przemówienia, szczyły na twarzy, sprawiał wrażenie osoby stosunkowo niepewnej siebie, wręcz nieśmiałej. Na pewno pozbawiony był wówczas nabytej z czasem swobody zachowania w czasie wystąpień publicznych. W taki sposób prezentowany przez niemieckie media przywódca Rosji obiektywnie rzecz biorąc mógł budzić sympatię niemieckiej opinii publicznej. Na początku przemówienia był raczej zdenerwowany i stremowany, popełnił kilka potknięć językowych. Przeszł się niepewnie z nogi na nogę. Jego władza w Rosji nie była jeszcze stabilna. Prezydentem został zaledwie półtora roku wcześniej. Wizyta i wystąpienie w Bundestagu zostały odebrane w Niemczech jako wyraz woli znalezienia w Berlinie „strategicznego partnera” dla swojej polityki⁶. W przemówieniu, które jak się miało z czasem okazać, konsultowane było z wieloletnim doradcą Helmuta Kohla Horstem Teltschikiem oraz Klausem Mangoldem, przewodniczącym komisji do spraw Wschodu niemieckiej gospodarki, prezydent Putin wyrażał uznanie dla niemieckiej kultury, dla zmysłu technologicznego i handlowych umiejętności Niemców⁷. Podkreślał fakt, że Rosja jest otwarta na współpracę i partnerstwo ze swoim zachodnim sąsiadem. Bardzo dobrze też odebrane było w Berlinie akcentowanie siebie i Rosji jako partnerów dla silnej i demokratycznej Europy, co iść miało w parze z duchem demokracji i wolności podzielanym przez przygniatającą większość mieszkańców Rosji. Putin podkreślał wówczas także zdecydowaną wolę wspierania integracji europejskiej⁸. Również ten wątek przemówienia oceniany był w Berlinie bardzo dobrze. Jeszcze lepiej, co mocno podkreślały niemieckie media, odebrane zostało proklamowanie przez prezydenta Putina zakończenia „zimnej wojny”⁹.

Deputowani do Bundestagu przyjęli mowę Putina owacją na stojąco¹⁰. Bez wątpienia w 2001 r. zapanowało w Niemczech, jak się miało stosunkowo szybko okazać, na krótko, coś w rodzaju euforii wobec Władimira Putina i deklarowanego przez niego ducha nowej, bazującej na wartościach demokracji, poszanowania praw człowieka, otwartej na świat, w tym szczególnie na Niemcy, polityki zagranicznej opartej na bezpieczeństwie i wzajemnym poszanowaniu interesów. W niemieckich opiniach nowy prezydent Rosji kontrastował wyraźnie od swojego poprzednika, a jego ówczesne postrzeżenie przez niemiecką opinię publiczną określić należy jako niemal entuzjastyczne¹¹. Sympatia wobec Putina rosła

⁶ *Die este Rede des russischen Praesidenten im Deutschen Bundestag*, „Deutschlandfunk”, 25 IX 2001; *Putin: „Russland ist ein freundliches Land”*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 25 IX 2001.

⁷ *Warum wir Wladimir...*

⁸ *Wortprotokoll der Rede Wladimir Putins im Deutschen Bundestag am 29.09.2001*, Deutscher Bundestag, Berlin, 29 IX 2001.

⁹ *Putin im Bundestag...*; *Putin: „Russland ist ein...; „Der kalte Krieg ist vorbei”* *Erinnern Sie sich an Ihre Worte, Herr Putin?*, „Bild”, 26 IV 2014.

¹⁰ *Russland. Enttaueschte Liebe*, „Berliner Zeitung”, 3 IV 2014.

¹¹ *Wortprotokoll der Rede...*

również dlatego, że pierwszy okres sprawowanej przez niego władzy stał pod znakiem sanacji zrujnowanej od rozpadu ZSRR gospodarki, systemu socjalnego oraz autorytetu władzy w Rosji, co z przychylnością komentowane było w Niemczech, które zainteresowane były perspektywą współpracy gospodarczej. Nic dziwnego zatem, że niemal do końca pierwszej kadencji prezydentury Władimira Putina stosunki z Rosją oceniane były w Berlinie jako wyśmienie¹². Nadano im również wymiar „strategicznego znaczenia” lub „strategicznego partnerstwa”, które to pojęcie, niezależnie od mających nastąpić z czasem zawirowań, wydaje się towarzyszyć postrzeganiu w Niemczech polityki Rosji do dzisiaj.

Pęknięcie w pozytywnym postrzeganiu polityki Rosji i wizerunku prezydenta Władimira Putina wyznaczyło w Niemczech uderzenie w koncern paliwowy Jukos. Aresztowanie 25 X 2003 r. jego szefa Michaiła Chodorkowskiego uznać należy za schyłek pierwszego, entuzjastycznie pozytywnego etapu postrzegania przez Niemcy polityki Rosji. W kontekście *casusu* Jukosu bardzo krytycznie oceniano w Berlinie drastyczne zawężenie swobód politycznych a tym samym pół manewru w polityce wewnętrznej Rosji¹³. Wydarzenie to legło w opinii niemieckich mediów u podstaw postępującej z czasem konsolidacji i koncentracji władzy w rękach rządzących. Wyeliminowanie Chodorkowskiego postrzegano jako przejaw braku akceptacji ze strony władzy dla liberalnego, otwartego stylu uprawiania polityki i opartego na tych samych założeniach sposobu zarządzania koncernem. Tego rodzaju styl rządzenia potraktowany został jako zagrożenie dla nadrzędnej pozycji władzy politycznej w państwie z prezydentem Putinem na czele. Usunięcie Chodorkowskiego odebrano w Niemczech jako przełom w zakresie granic suwerenności i ambicji politycznych oligarchów gospodarczych, których rozrastające się potęgi ugruntowane zostały w pierwszych trzech latach kształtowania przez prezydenta Putina systemu władzy w Rosji¹⁴. Szczególnie źle niemieckie media oceniały doprowadzenie przez Władimira Putina do faktycznej nadrzędności władzy biurokratycznej i działań administracyjnych nad mechanizmami państwa prawa przewidzianymi przez konstytucję¹⁵. Już wówczas dostrzeżono fakt, że Putin nie zanegował pod względem formalnym konstytucyjnych ram systemu. Wręcz przeciwnie, zręcznie doprowadził do odwrócenia wzajemnych proporcji w taki sposób, aby wytworzyć wrażenie, że sprawowana przez niego władza służy konstytucji i zachowaniu jej norm. W ten sposób podporządkował *de facto* sobie system prawny władzy politycznej, na której czele stał. Tendencje te były

¹² *Russland. Enttaueschte Liebe...*

¹³ *Der Fall Chodorkowski*, „Deutsche Welle”, 31 V 2005; *Menschenrechte: Der Fall Chodorkowski*, „Die Zeit”, 20 XII 2013; *Der Fall Chodorkowski*, „Deutschlandfunk”, 13 XII 2010.

¹⁴ *Von Gas, Oel und Oligarchen*, „Deutsche Welle”, 29 X 2003; *Aufstieg und Fall eines Oelmagnaten*, „Deutsche Welle”, 21 V 2005.

¹⁵ *Baustein in Putins Machtstrategie*, „Deutsche Welle”, 28 X 2003; *Russland: Der Fall Chodorkowski erinnert an den Kalten Krieg*, „Die Welt”, 21 XII 2013.

bardzo źle postrzegane w Niemczech, szczególnie w zestawieniu z wygłoszonymi zaledwie dwa lata wcześniej w Bundestagu deklaracjami. Równocześnie jednak ówczesny kanclerz Gerhard Schroeder wsparł przejęcie Jukosu przez państwowy koncern Gazprom a Deutsche Bank stanął na czele konsorcjum, które udzieliło Gazpromowi kredytu na realizację tego celu. Kanclerz argumentował swoje stanowisko obawami o to, że prywatyzacja rosyjskiego przemysłu paliwowego mogłaby doprowadzić do załamania się stabilności w Rosji. Tezy te wyrażane były w kontekście uwarunkowań gospodarczych, w ramach których Niemcy importowały wówczas z Rosji ok. 40% gazu, co stanowiło ok. 25% rosyjskiego eksportu tego surowca. W niemieckiej opinii publicznej pojawiły się głosy, że kanclerz przejął w ten sposób oficjalną retorykę prezydenta Putina¹⁶. Bez wątplenia *casus* Jukosu stał się ostrym zgrzytem w postrzeganiu w Niemczech dotychczasowej polityki Rosji.

Metamorfoza, idąca w kierunku coraz bardziej krytycznego postrzegania tej polityki przez niemiecką opinię publiczną, pogłębiła się w 2005 r. wraz z objęciem urzędu kanclerskiego przez Angelę Merkel. Sytuację tę uznać należy również za początek drugiego etapu oglądu przez Niemcy polityki Kremla. Okresu, który determinowany był przez bezpośrednie pogorszenie się atmosfery stosunków bilateralnych. Wzajemne relacje niemal natychmiast wyraźnie się ochłodziły. Stało się tak nie tylko ze względu na o wiele większą ostrożność i zdystansowanie polityczne Merkel wobec Putina w porównaniu do postawy jej poprzednika¹⁷. Zasadniczym czynnikiem, który wpłynął na oziębienie w Niemczech wizerunku Putina i prowadzonej przez niego polityki stała się narastająca krytyka systematycznego ograniczania w Rosji wolności obywatelskich, wolności prasy oraz tworzenie zorientowanego na autorytarne formy władzy systemu sterowanej demokracji. „Wybieralny autorytaryzm” jako rodzaj wykoślawionej demokracji, tak określany był wówczas w Niemczech system, który tworzył i na którego czele pozostawał prezydent Putin. System, który opierał się na konstytucyjnie zdefiniowanych, demokratycznych zasadach, wraz z instytucjonalnymi strukturami, które to jednak zasady nie były realizowane a zapisane prawa nie były wystarczająco lub wcale zabezpieczane. System ten nie tylko zainteresowany był zachowaniem fasady instytucji demokratycznych, ale dbał o to, aby były one coraz bardziej widoczne. Stale narastające oddalanie się od deklarowanego w mowie w Bundestagu dążenia do demokracji i wolności bardzo wyraźnie przekładało się na coraz bardziej krytyczne postrzeżenie w Niemczech polityki realizowanej przez Władimira Putina.

Do przewartościowań tych istotnie przyczyniło się też stałe pogarszanie się relacji pomiędzy Rosją a Zachodem jako całością, w tym szczególnie stosunków z NATO. O ile prezydent Putin w wystąpieniu w Bundestagu mówił

¹⁶ *Ein Freund, ein gutter Freund...*, „Deutsche Welle”, 18 IV 2004.

¹⁷ *Merkel, Putin und die Psychokiste*, „Hannoversche Allgemeine Zeitung”, 7 XII 2014.

o „zakończeniu zimnej wojny”¹⁸, o tyle po 2005 r. na znaczeniu w retoryce rosyjskiej polityki zagranicznej nabierać zaczęło pojęcie „nowej fazy zimnej wojny”, co z dużym niepokojem odnotowane zostało w Niemczech. Potwierdzeniem narastającego napięcia między Rosją a NATO stały się manewry wojskowe przeprowadzane po obu stronach przygranicznych regionów Rosji i Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego. Sytuacja ta była nie tylko reakcją Rosji na wstąpienie w 1999 r. do NATO byłych państw Układu Warszawskiego pozostających wcześniej w strefie wpływów ZSRR, jak Polska, Węgry i Czechy. Bez wątpienia jeszcze większą rolę w tym względzie odegrało przystąpienie w 2004 r. do Paktu Litwy, Łotwy i Estonii.

Odzwierciedleniem i potwierdzeniem oziębiających się relacji bilateralnych na tle narastającego napięcia między Kremlm a Zachodem jako całością, stała się 21 I 2007 r. wizyta kanclerz Merkel w Rosji. Prezydent Putin przyjął ją w Soczi w towarzystwie swojego czarnego labradora – „Koni”, z całą świadomością występującego u pani kanclerz strachu przed psami. Afront, którego nie ukrywała także Angela Merkel, podobnie jak chłodna atmosfera rozmów, zostały bardzo źle odebrane i ocenione przez niemiecką opinię publiczną¹⁹. Z perspektywy niemieckiej istotne stało się dążenie do unikania w przyszłości „wzajemnych irytacji”. Kanclerz oczekiwała polepszenia komunikacji w sytuacjach kryzysowych. Za taką uznano wówczas w Niemczech czasowe wstrzymanie przez Rosję dostaw ropy naftowej na Zachód, w tym do Niemiec, rurociągiem „Przyjaźń”, co było konsekwencją sporu Moskwy z Białorusią. Prezydent Putin zapowiedział wtedy, że Rosja szukać będzie alternatywnych dróg przesyłania surowców na Zachód²⁰.

Pogłębienie napięcia pomiędzy Rosją a Zachodem, co przełożyło się istotnie na ochłodzenie relacji z Niemcami i skokowe pogłębienie krytycznego postrzegania przez niemieckie media polityki Rosji, zaistniało 10 II 2007 r. w Monachium w następstwie też zaprezentowanych w przemówieniu Władimira Putina wygłoszonym w czasie 43 Konferencji Bezpieczeństwa. Prezydent zaatakował w nim politykę Zachodu jako całości a szczególnej krytyce poddał brak akceptacji USA dla uznawania Rosji jako równorzędnego partnera na arenie międzynarodowej. Zarzucił również Waszyngtonowi dążenia do jednobiegunowego panowania nad światem oraz rozbudowywania swoich wpływów kosztem Rosji poprzez rozszerzanie NATO, aż do granic tego państwa. Suponował Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego oraz Unii Europejskiej zamiary narzucania swojej woli innym państwom i opowiadanie się za rozwiązaniami siłowymi. Prezydent Putin ostrzegł jednocześnie NATO przed nieograniczonym użyciem siły zbrojnej przez Rosję²¹.

¹⁸ *Wortprotokoll der Rede...*

¹⁹ *Merkel, Putin und...*

²⁰ *Merkel und Putin wollen Irritationen kuenftig vermeiden*, „Deutsche Welle”, 21 I 2017.

²¹ *Putins Paukenschlag*, „Die Zeit”, 12 II 2007; *Putin attackiert die Amerikaner*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 11 II 2007.

Agresywna retoryka jego wystąpienia nie tylko zaszokowała uczestników konferencji, ale wywołała stan strachu w Niemczech. Kanclerz Merkel miała rzekomo jeszcze w trakcie wystąpienia Putina stać się blada, a federalnemu ministrowi obrony Franzowi Josefowi Jungowi zniknął uśmiech z twarzy. Komentarze w mediach niemieckich mówiły wręcz o silnym wstrząsie i zawirowaniu transatlantyckiego poczucia spokoju, które zaistniało w wyniku mowy Putina²². Narastający chłód w postrzeganiu w Niemczech polityki Rosji, który zarysował się w 2005 r., nałożył się na coraz bardziej mroźną fazę relacji Kremla z Zachodem jako całością i osiągnął w 2007 r. w Monachium swoje apogeum. Niemieckie media zauważyły, że jednym z głównych powodów powrotu Rosji na tory zimnowojennej retoryki było niezadowolenie Kremla z rozszerzenia NATO na Wschód i budowa tam elementów tarczy rakietowej²³. Zdaniem prezydenta Putina Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego złamała wcześniejsze gwarancje, które mówiły, że na wschód od granic Niemiec nie będą stacjonowały wojska Sojuszu. W powyższym kontekście niemiecka polityka dyplomatycznie wyrażała zrozumienie dla obaw Rosji i starała się podtrzymać z nią coraz bardziej wąty dialog, starając siebie usytuować na pozycjach mediatora, zwłaszcza w relacjach Kremla z USA. Media niemieckie zaznaczyły, że w świetle wystąpienia Putina, bezpośrednio wcześniej wygłoszona na monachijskiej konferencji mowa Angeli Merkel, która optowała na rzecz powiązanej w sieć współpracy w polityce światowego bezpieczeństwa z włączeniem do niej Rosji oraz pomocy rozwojowej dla krajów Trzeciego Świata, została kompletnie przyćmiona przez „uderzenie pałką” – jak pisały niemieckie media – którego dokonał Putin²⁴.

Zmiany, które nastąpiły w Rosji w 2008 r., przyniosły kolejny zwrot w postrzeganiu przez niemiecką opinię publiczną polityki Kremla. Trzeci etap datować można na lata 2008–2014. Do marca 2012 r., kiedy odbyły się kolejne wybory prezydenckie, Władimir Putin pozornie podzielił się władzą, tworząc swego rodzaju tandem przywództwa z Dimitrijem Miedwiediewem. W Niemczech, jeszcze przed wyborami w 2008 r. oceniono ten manewr jako działanie pozorne, w ramach którego w rzeczywistości Putin zachowa kluczowe instrumenty władzy w swoich rękach, ograniczając zasadniczo pole manewru „swojemu” prezydentowi²⁵. Ten nie wykazywał z kolei nadmiernych dążeń do suwerennego piastowania urzędu. Doprowadził jednak już w 2008 r. do zmiany konstytucji, w której wydłużona została z 4 do 6 lat kadencja prezydenta. Manewr ten powszechnie oceniono w Niemczech jako przygotowanie gruntu do powrotu na to stanowisko Władimira Putina z jednoczesnym wydłużeniem dla niego perspektywy sprawowania

²² *Putin schockt die Europaer*, „Der Spiegel”, 10 II 2007; *Putin attackiert...; Wie der Kalte Krieg nach Muenchen kam*, „Sueddeutsche Zeitung”, 13 II 2016.

²³ *Zurueck zu Kalten Krieg mit Moskau*, „Deutsche Welle”, 15 II 2007.

²⁴ *Putins Paukenschlag...; Putin attackiert...*

²⁵ *Neuer Praesident wir dam 2. Maerz 2008 gewaehlt*, „Der Spiegel”, 26 XI 2007.

władzy²⁶. Jak przyznały niemieckie media, Miedwiediew zdołał jednak zasygnalizować pewną polityczną suwerenność. Istotą tego okresu stała się – wyraźnie zauważona w Berlinie – próba wewnętrznej, ograniczonej liberalizacji systemu, zwłaszcza w zakresie podniesienia jego operatywności, a tym samym umiarkowanej niezawisłości władzy sądowniczej, czego zwolennikiem był prezydent Miedwiediew. Próby umiarkowanych reform zakończyły się w niemieckich ocenach niepowodzeniem w wyniku narastających obaw i oporu o utratę swojej pozycji przez nadrzędną do tej pory władzę biurokratyczną.

W przededniu wyborów prezydenckich w Rosji zaplanowanych na 4 III 2012 r., na przełomie lat 2011/2012 eskalacji doznała antyzachodnia polityka Rosji. Przybrała ona postać ustaw skierowanych przeciwko „zagranicznym agentom” oraz niepożądanym w Rosji organizacjom zagranicznym, co mocno uderzyło w fundacje niemieckie obecne w tym państwie. Angela Merkel zadała w tym kontekście retoryczne pytanie, czy zmiany które następują w Rosji dobrze służą rozwojowi społeczeństwa rosyjskiego, czy też nie? Uwagi te spotkały się z ostrą reakcją prezydenta Putina. Jej kontynuacją stały się na początku 2013 r. represje administracyjne w postaci rewizji siedzib niemieckich fundacji i konfiskaty danych elektronicznych. W dniu 8 IV 2013 r. pani kanclerz ponownie skrytykowała te praktyki przy okazji uroczystości otwarcia Targów w Hanowerze, na które został zaproszony prezydent Putin. Jak podkreślały niemieckie media, kanclerz Merkel zadziwiająco dobitnymi słowami odniosła się do represji, z którymi spotkały się niemieckie fundacje²⁷.

Pod koniec 2011 i na początku 2012 r. w Niemczech z bardzo silną krytyką spotkały się też represje zastosowane przez rosyjskie władze wobec nasilającej się opozycji. Szczególnie ostro niemiecka opinia publiczna zareagowała na brutalne tłumienie demonstracji 10 XII 2011 r. na Placu Bolotnym w Moskwie²⁸. Oceniano, że wzięło w nich udział przynajmniej 50 tys. osób, protestujących przeciwko fałszerstwom w trakcie wyborów parlamentarnych z 4 XII 2011 r., w których partia stanowiąca zaplecze dla obozu władzy – „Jedna Rosja” osiągnęła absolutną większość²⁹. Komentarze niemieckich mediów wobec protestów, które ponownie wybuchły w marcu 2012 r., wskazywały na rzeczywistą rolę „prawdziwej” opozycji wobec władzy na Kremlu w tworzeniu w Rosji społeczeństwa obywatelskiego. Media niemieckie na czoło wysuwały wówczas postać Aleksandra Nawalnego³⁰. Szczególnie zwracano uwagę na marsze przeciwników Putina zorganizowane 6 V

²⁶ *Miedwiediew laesst Verfassung aendern*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 21 XI 2008.

²⁷ *Merkels deutliche Worte – und Attacke der Nackten*, „Sueddeutsche Zeitung”, 8 IV 2013.

²⁸ *Massiver Polizeieinsatz: Zehntausende protestieren in Moskau gegen Wahlbetrug*, „Der Spiegel”, 10 XII 2011.

²⁹ *Groesste Proteste seit 20 Jahren erwartet*, „Deutsche Welle”, 9 XII 2011.

³⁰ *Putins wahre Gegner*, „Sueddeutsche Zeitung”, 3 III 2012.

2012 r., a także na szykany w toku procesu Nawalnego³¹. Tytuły niemieckich mediów mówiły wówczas nawet o „przebudzeniu się Rosji”³². Demonstracje oceniano jako największe przejawy protestu przeciw władzy od początku lat 90. XX w., czyli od rozpadu ZSRR.

W sierpniu 2012 r. wzburzenie w niemieckiej opinii publicznej wywołał wyrok dwóch lat obozu karnego, krytycznie nastawionej wobec Kremla grupy rockowej Pussy Riot. Angela Merkel określiła go mianem sprzecznego z europejskimi wartościami jak praworządność i demokracja. Krytyka wyrażona przez kanclerz oceniana była jako sygnał dla prezydenta Putina, który od ponownego objęcia urzędu brutalnie wzmógł represje wobec – jak to oceniano w Niemczech – budującego się w Rosji społeczeństwa obywatelskiego. Media podkreślały przy okazji, że relacje interpersonalne pomiędzy Merkel a Putinem oceniane są i bez tego jako „trudne” a stosunki między obu państwami są bardzo chłodne. Krytycznie o wyroku wypowiedzieli się również ówczesny minister spraw zagranicznych Guido Westerwelle z FDP oraz pozostali czołowi politycy koalicji rządowej, ale także opozycji³³. W październiku 2012 r. kanclerz Merkel negatywnie wypowiedziała się w Bundestagu o represyjnym trendzie widocznym w polityce wewnętrznej Rosji. Krytyka skierowana została ponownie pod adresem Władimira Putina, choć nie został on wymieniony z nazwiska. Do ostrej wymiany zdań między obojgiem przywódców doszło też w listopadzie 2012 r. w Moskwie, w trakcie niemiecko-rosyjskich konsultacji rządowych. Merkel ponownie krytycznie odniosła się do sprawy Pussy Riot oraz do zmian ustawowych, które zostały wprowadzone w Rosji³⁴. Ostre zgrzyty w relacjach dwustronnych, które zaistniały w latach 2011 i 2012 pogorszyły już wcześniej napięty stan relacji politycznych między obu państwami, z czego doskonale zdawała sobie sprawę opinia publiczna w Niemczech³⁵.

Wprawdzie relacje niemiecko-rosyjskie w dalszym ciągu określane były przez media i niemiecką politykę jako „o strategicznym znaczeniu”, to jednak wyraźnie charakteryzowały się w ich politycznym wymiarze narastającym napięciem i dewizą „działania na rzecz braku działania”. Niemiecka opinia publiczna i kręgi polityczne coraz bardziej zdecydowanie wyrażały zatroskanie i zaniepokojenie narastającym brakiem praworządności w Rosji³⁶. Z dezaprobatą wyrażano się o wzmocnieniu pozycji aparatu biurokratycznego, a przede wszystkim aparatu bezpieczeństwa. Poddawano krytyce politykę polegającą na tłumieniu opozycji

³¹ *Russland: Die Sumpfrevolution*, „Die Zeit”, 15 XII 2011; *Russland: Proteste reißen sich ab*, „Deutsche Welle”, 17 XII 2011.

³² *Russland Erwachen*, „Der Spiegel”, 10 XII 2011.

³³ *Merkel beklagt hartes Urteil*, „Der Spiegel”, 17 VIII 2012.

³⁴ *Merkel kritisiert Umgang mit Pussy Riot*, „Deutschlandradio”, 17 XI 2012.

³⁵ *Merkel und Putin streiten knallhart ueber Menschenrechte*, „Die Welt”, 16 XI 2012; *Merkels deutliche...*

³⁶ *Merkel beklagt...*

społecznej, domagającej się rzeczywistych reform, czemu towarzyszyło przesłanie ich oczekiwań patriotyczną, ofensywną propagandą wraz z obwinianiem Zachodu o wrogą postawę wobec Rosji.

Równoległe z tonowaną krytyką polityki wewnętrznej prowadzonej przez Władimira Putina w tandemie z Dmitrijem Miedwiediewem dominowały niemieckie interesy gospodarcze wobec Kremla, czego nie starały się nawet ukryć media³⁷. Kręgi gospodarcze wywierały wyraźny nacisk na niemiecką politykę na rzecz umiarkowania krytyki politycznej kierowanej w stronę Kremla, argumentując to nadziejami na stopniowe wdrażanie w życie reform wewnętrznych w Rosji oraz potrzebą czasu na wykształcenie się tam silnej klasy średniej. Media wskazywały również na konieczność zabezpieczenia w Niemczech miejsc pracy powiązanych z rozwojem wymiany gospodarczej z Rosją. Doskonałą możliwością do tego dawało porozumienie podpisane w 2011 r. o partnerstwie na rzecz modernizacji, które strona rosyjska chciała rozumieć wyłącznie w wymiarze gospodarczo-technologicznym, co szczególnie nie przeszkadzało stronie niemieckiej. Berlin akcentował wprawdzie wolę powiązania współpracy gospodarczej ze wspieraniem praworządności i społeczeństwa obywatelskiego w Rosji, co w listopadzie 2012 r. znalazło swoje odzwierciedlenie w stosownej rezolucji Bundestagu³⁸. Nie wpłynęła ona jednak negatywnie na dynamiczny rozwój współpracy gospodarczej. W 2012 r. sztandarowym przykładem dominacji interesów gospodarczych nad politycznymi w relacjach z Moskwą stał się kontrakt na dostawę do Rosji 700 lokomotyw przez firmę Siemens o wartości 2,5 mld euro, co z satysfakcją przyjmowała do wiadomości niemiecka opinia publiczna³⁹.

Bardzo dobrze ocenione zostało też przez niemieckie kręgi gospodarcze i media przyjęcie w grudniu 2011 r., po 18 latach od akcesu, Rosji do Międzynarodowej Organizacji Handlu. Wydarzenie to odebrano jako wyraz otwarcia się Moskwy na światową gospodarkę, co rysować miało również nowe perspektywy dla Niemiec, przynoszące im rocznie wzrost zysków w handlu z Rosją o ok. 1 mld euro⁴⁰. Niemiecka opinia publiczna pozytywnie oceniała też ukończenie w 2011 r. budowy – bardzo krytykowanego w Polsce – wartego blisko 8 mld euro i długiego na 1224 km gazociągu Nord Stream. W niemieckiej opinii publicznej akcentowane było głównie jego ekonomiczne znaczenie w postaci przesyłania ok. 55 mld m³ gazu rocznie, co pokrywać miało zapotrzebowanie ok. 26 mln gospodarstw domowych. Media zestawiały to z dotychczasowym wolumenem dostaw gazu do

³⁷ *Russland: Merkel haelt sich mit Kritik an Putins Wahl zurueck*, „Die Zeit”, 9 III 2012.

³⁸ *Antrag der Fraktion der CDU/CSU und FDP. Durch Zusammenarbeit Zivilgesellschaft in Russland staerken*, Deutscher Bundestag, Drucksache 17/11327, Berlin 6 XI 2012; *Merkel kritisiert...*

³⁹ *Russland ist WTO-Mitglied*, „Deutsche Welle”, 10 VII 2012; *WTO: Russland wird Mitglied der Welthandelsorganisation*, „Die Zeit”, 22 VIII 2012.

⁴⁰ *Ibidem*.

Niemiec przez Gazprom, które wynosiło ok. 35 mld m³ do 2010 r.⁴¹. Zwracano również uwagę, że orędownikami projektu od 2005 r. byli ówczesny kanclerz Gerhard Schröder i prezydent Putin. Ten pierwszy, po zakończeniu kanclerstwa został przewodniczącym Rady Nadzorczej Nord Stream, w której 51% udziałów posiada Gazprom⁴². W wymiarze bezpieczeństwa energetycznego projekt ten oceniany był w Niemczech także bardzo dobrze. Dawał bowiem możliwość omińnięcia Ukrainy i Białorusi jako krajów tranzytowych. Media wskazywały na częste spory Rosji z tymi państwami dotyczące cen tranzytu. Oprócz tego, strategiczne zwiększenie bezpośrednich dostaw gazu z Rosji nabierało w Berlinie dodatkowego znaczenia w kontekście proklamowanego w Niemczech, mocno kontrowersyjnego, programu wycofywania się tego państwa z wytwarzania energii atomowej⁴³. W trakcie uroczystości otwarcia gazociągu 8 XI 2011 r. kanclerz Merkel mówiła o „największym energetycznym projekcie przemysłowym naszych czasów” i chwaliła Rosję jako wyśmienitego partnera dla Unii Europejskiej w zakresie dostaw energii. Prezydent Miedwiediew powtórzył natomiast tezę o „strategicznym partnerstwie” obu państw⁴⁴.

Wydaje się, że niemieckie kręgi gospodarcze nadmiernie wrażliwie w tym czasie reagowały na wielokrotnie powracającą w Rosji tezę o strategicznym zwrocie relacji gospodarczych Moskwy w stronę Azji, kosztem niestabilnych i nieodpowiedzialnych – zdaniem Władimira Putina – partnerów w Europie⁴⁵. Tego rodzaju tezy wywoływały w części niemieckich kręgów gospodarczych nerwowe reakcje, które wraz z wolą dystansowania się od zarzutu rusofobii, przekładały się na wzrost nacisków na niemiecką politykę na rzecz umiarkowanej krytyki coraz bardziej rygorystycznej polityki wewnętrznej realizowanej przez Władimira Putina i przykładania jeszcze większej wagi do jak najlepszych relacji gospodarczych z Kremlen.

W odniesieniu do polityki zagranicznej Rosji, w 2012 r. niemiecka opinia publiczna dostrzegała także postawę przyjętą przez Kreml, który coraz wyraźniej kreował się na patrona reżimów autorytarnych. Wrażenie na polityce zagranicznej Rosji zrobiło zaangażowanie się w 2011 r. Zachodu, a szczególnie USA, w interwencji militarne w Iraku i Libii oraz wybuch w tym samym roku powstania przeciwko rządowi Baszara al-Assada w Syrii. Wydarzenia te – zdaniem niemieckich mediów – zostały w Moskwie ocenione jako potwierdzenie nieograniczonych ambicji geopolitycznych Zachodu, który dodatkowo marginalizował rolę Rosji w polityce międzynarodowej. Berlin oceniał intencje polityki Kremla jako

⁴¹ *Stichwort: Die Nord Stream-Pipeline*, „Deutsche Welle”, 8 XI 2011.

⁴² *Ibidem; Merkel und Medwiediew eroeffnen Ostsee-Pipeline*, „Deutsche Welle”, 8 XI 2011.

⁴³ *Russischer gas fließt durch Ostsee-Pipeline*, „Der Spiegel”, 6 IX 2011.

⁴⁴ *Nord Stream liefert gas*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 8 XI 2011; *Eroeffnung der Ostsee-Pipeline Nord-Stream in Lubmin*, „Deutschlandradio, 8 XI 2011; *Stichwort: Die Nord...*

⁴⁵ *Warum Putin den Westen nicht fuerchtet*, „Sueddeutsche Zeitung”, 3 III 2014.

dążenie do zapobieżenia precedensom w postaci ingerencji z zewnątrz w funkcjonowanie autorytarnych reżimów. Dodatkowym aspektem była wola Rosji zagwarantowania sobie dominującej pozycji wobec nich, tak w wymiarze politycznym, jak i w handlu bronią. Spektakularnym przykładem takiej polityki było wspieranie reżimu Assada w Syrii⁴⁶. W powyższym kontekście już w 2011 r. podkreślano w Niemczech, że Rosja prowadzi w ten sposób politykę odbudowy swojej rangi jako światowego supermocarstwa, które pozwoliłby jej dogonić pozycję zajmowaną na arenie międzynarodowej przez USA⁴⁷.

Ambicje Rosji do ponownego osiągnięcia statusu supermocarstwa o randze porównywalnej z pozycją ZSRR w okresie zimnej wojny, które znalazły swoje potwierdzenie m.in. w konflikcie z Gruzją w 2008 r., oceniane były w Niemczech jako *idee fix* polityki rosyjskiej i kluczowy miernik definiujący rolę tego państwa w polityce międzynarodowej⁴⁸. W ocenie niemieckich mediów polityka ta odgrywała również kluczową rolę w patriotycznej mobilizacji społeczeństwa rosyjskiego wokół przywódcy. Oparta była na definiowaniu Zachodu jako wroga a towarzysząca jej strategia zorientowana na ambicje hegemonalne Moskwy, co porównywane było w Niemczech do metod polityki zagranicznej ZSRR stosowanych w okresie zimnej wojny, szczególnie w fazie rządów Leonida Breżniewa. Bez wątplenia, wspomniane wyżej działania na arenie międzynarodowej podejmowane *de facto* przez Władimira Putina w latach 2008–2012 prowadziły do zaostrzenia relacji z Zachodem, co istotnie zawężyło pole manewru polityki niemieckiej prowadzonej wobec Moskwy. Berlin zmuszony był w ten sposób do balansowania pomiędzy priorytetami interesów gospodarczych zwróconych w stronę Kremla, coraz bardziej krytycznym stosunkiem wobec pogarszania się stanu praworządności w Rosji oraz poczuciem przynależności i lojalności do swoich zachodnich sojuszników, co stawiało Niemcy w bardzo niewygodnej pozycji. Wolta, którą w tych uwarunkowaniach starał się wykonywać Berlin dobrze rozumiana była w niemieckiej opinii publicznej.

Bez uzmysłowienia sobie oceny polityki Zachodu dokonywanej przez prezydenta Putina, która zaistniała w latach 2008–2012, nie sposób zrozumieć uwarunkowań ekspansywnej polityki Rosji wobec Ukrainy, która wyraźnie dała znać o sobie w 2014 r., co podkreślały niemieckie media w kontekście aneksji Krymu. Ich zdaniem, Moskwa interpretowała propozycje zbliżenia Ukrainy do Unii

⁴⁶ *Wie der Kalte...; Russland kaempft mit Bodentruppen in Syrien*, „Der Spiegel”, 27 XI 2015; *Assad zu Gesprächen in Moskau*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 21 X 2015; *Syrien: Moskau unterstuetzt Assad mit Wiezenlieferungen*, „Handelsblatt”, 2 VI 2017.

⁴⁷ *Warum Unterstuetzt Russland den syrischen Praesidenten Assad?*, „Sueddeutsche Zeitung”, 12 IV 2017.

⁴⁸ *Kaukasus-Krieg: Russland rueckt nach Georgien vor*, „Die Zeit”, 13 VIII 2008; *Georgien hat den Krieg begonnen*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 30 IX 2009; *Russland, Suedossetien und Georgien – unversoehnt*, „Deutschlandfunk”, 7 VIII 2018.

Europejskiej jako działania skierowane przeciwko niej a jednocześnie prowadzące do politycznego podporządkowania sobie Kijowa przez Zachód i przygotowania Ukrainy do przyjęcia jej do NATO i UE. Taka interpretacja zamiarów Zachodu leżała u podstaw oziębienia się wzajemnych relacji i wiodła prezydenta Putina do zajęcia Krymu i wspierania separatystów na wschodzie Ukrainy.

W tych okolicznościach wyraźne pęknięcie w postrzeganiu polityki Rosji nastąpiło w Niemczech w 2014 r., kiedy prezydent Putin wykorzystał kryzys polityczny na Ukrainie do aneksji Krymu. Wydarzenie to wyznaczyło początek czwartego etapu wartościowania przez niemiecką opinię publiczną polityki Kremla. Aneksja Krymu zrujnowała poczucie zaufania niemieckiej polityki wobec Moskwy, którym – wprawdzie coraz słabiej w latach 2008–2012 – obdarzona była Rosja. Zakończyła również względnie pozytywny okres postrzegania przez niemiecką opinię publiczną polityki realizowanej przez Kreml. Tezy te dotyczą przede wszystkim opinii politycznej w Niemczech, co nie koniecznie szło w parze z oglądem społecznym. Do wyjątków w tej mierze należał wówczas były kanclerz RFN Helmut Schmidt, powszechnie w Niemczech szanowany i uznawany za autorytet moralny, który miał się wyrazić, że potrafi zrozumieć aneksję Krymu dokonaną przez Rosję⁴⁹.

Media w Niemczech podkreślały, że w kontekście kryzysu na Ukrainie w społeczeństwie niemieckim wytworzył się podskórnie pewien rodzaj „sympatii” wobec stylu i efektów realizowania swoich interesów przez Rosję w 2014 r. Jednocześnie dała się zauważyć wola dystansowania się Niemców wobec Zachodu w stosowaniu wobec Rosji ostrych sankcji. Po ich ogłoszeniu w reakcji na aneksję Krymu, zaledwie co piąty Niemiec uznawał je za uzasadnione. Fenomen ten media starały się tłumaczyć swego rodzaju „podziwem” przeciętnego Niemca wobec odwagi i zdecydowania w polityce realizowanej przez prezydenta Putina w stosunku do zorientowanych prorosyjsko mieszkańców Krymu, stanowiących na tym obszarze zdecydowaną większość, co także mocno przebijało w doniesieniach prasowych. Dodać do tego należy obawy o zagrożenia energetyczne dla Niemiec w przypadku drastycznego kryzysu w relacjach dwustronnych. Trzecim czynnikiem, podkreślanym przez media, był narastający wówczas w niemieckiej opinii publicznej antyamerykanizm, dla którego polityka prezydenta Putina stawała się wyraźnym kontrapunktem⁵⁰. W powyższych okolicznościach, wiosną 2014 r. na popularności w niemieckiej polityce i opinii publicznej zyskiwała opcja obrania przez Niemcy roli mediatora lub pośrednika między Zachodem a Rosją. Trend ten odzwierciedlały przeprowadzone w kwietniu badania demoskopijne, w których prawie co drugi pytany (49%) opowiadał się za taką opcją a 45% respondentów uznawało konieczność solidarnego podzielenia stanowiska

⁴⁹ *Der Westen ist scheinheilig*, „Der Spiegel”, 7 IV 2014.

⁵⁰ *Unter dem Storch: Morast*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 20 III 2014.

przyjętego przez NATO i Unię Europejską, zorientowanego na sankcje wobec Rosji. Jeszcze wyraźniej proporcje na rzecz „szczególnej roli” Niemiec w odniesieniu do Rosji zaznaczyły się w Niemczech wschodnich, gdzie odpowiednie wartości pozostawały w proporcji 60 do 31. W niemieckiej opinii publicznej dały też o sobie znać obawy o to, że kryzys wywołany aneksją Krymu może prowadzić do nowego konfliktu Wschodu z Zachodem, czego Niemcy wyraźnie nie chcieli. W tym kontekście 53% respondentów odrzucało decyzję NATO o wzmocnieniu ochrony przestrzeni powietrznej w państwach wschodniej flanki Sojuszu – na Litwie, Łotwie i w Estonii, a aż 61% uważało, że nie powinna się w to angażować Bundeswehra. Za ledwie 35% poparło ofertę niemieckiego rządu wysłania do tych państw sześciu samolotów Eurofighter⁵¹. Niemcy byli również zdecydowanie niechętni narzucaniu Rosji ostrych sankcji gospodarczych w kontekście wspomnianej powyżej, bardzo korzystnej dla Berlina koniunktury współpracy handlowej i gospodarczej, która zaistniała przed 2014 r.⁵². Zgodnie z wynikami badania opinii publicznej, w marcu 2014 r. 2/3 Niemców obawiało się negatywnych dla gospodarki niemieckiej skutków sankcji a 44% opowiadało się za rozwiązaniami dyplomatycznymi⁵³. Obawiano się również zagrożeń dla zaopatrzenia energetycznego dla niemieckiej gospodarki, która w 25-30% zdana była na rosyjskie dostawy gazu. Równoległe do komentarzy wyrażających powyższe obawy, które jednak dalekie były od dramatycznego czy historycznego zabarwienia, niemieckie media chwaliły terminowość dostaw i odpowiedzialność handlową rosyjskiego partnera⁵⁴.

Niemieckie media akcentowały również, że prezydent Putin odwoływał się do „szczęólnego zrozumienia Niemców” dla „woli mieszkańców Krymu zjednoczenia z Rosją”, co stawiać miało znak równości do procesu zjednoczenia obu państw niemieckich w 1990 r.⁵⁵. Argument ten łatwo trafić miał do wyobraźni przeciętnego Niemca. W tych okolicznościach – jak podkreślały niemieckie media – najbardziej powszechna reakcja przeważającej części opinii społecznej w Niemczech na kryzys krymski, to „wzruszenie ramionami” i twierdzenie – „co nas to obchodzi”⁵⁶.

Niemiecka opinia publiczna wyraźnie odnotowała pogłębienie kryzysu politycznego w stosunkach z Moskwą po tym, jak Rosja wsparła separatyzmy we wschodniej Ukrainie w regionach Doniecka i Ługańska. W wymiarze humani-

⁵¹ *Die Deutschen gehen auf Distanz zum Westen*, „Die Welt”, 3 IV 2017.

⁵² *Krim-Krise – Putins Kalter Krieg und die Deutschen*, „Deutsche Welle”, 21 III 2014; *Krim-Krise erschuetert Wirtschaft*, „Deutsche Welle”, 4 III 2014.

⁵³ *Deutsche zweifeln an Sanktions-Strategie*, „Der Spiegel”, 23 III 2014.

⁵⁴ *Krim-Krise – Putins...; Krim-Krise erschuetert...; Krim-Krise: Wie abhaengig ist Deutschland von Oel und Gas aus Russland?*, „Tagesspiegel”, 28 III 2014.

⁵⁵ *Der Ukraine-Konflikt aus Putin Sicht: der Westen ist schuld!*, „Handelsblatt”, 31 X 2014.

⁵⁶ *Deutsche zweifeln...*

tarnym z oburzeniem przyjęto w Niemczech doniesienia o wspieraniu przez prezydenta Putina separatystów bronią i ludźmi, ale przede wszystkim o spowodowanym przez niego stanie wojny, który w krótkim czasie pochłonął ok. 10 tys. ofiar. Spektakularnie duże wzburzenie niemieckiej opinii publicznej wywołało też zestrzelenie 17 VII 2014 r. samolotu pasażerskiego MH17 malezyjskich linii lotniczych, w wyniku którego zginęło 298 pasażerów i członków załogi⁵⁷.

Przekazy medialne w Niemczech eksponowały w marcu 2014 r. fakt, że polityka niemiecka i kanclerz Merkel osobiście zarzucała Rosji i prezydentowi Putinowi pogwałcenie zasad pokojowego porządku w Europie i łamanie prawa międzynarodowego⁵⁸. W szczególności prawa do suwerenności poszczególnych państw, pogwałcenia istniejących granic i złamanie zasady wyrzeczenia się stosowania siły w polityce. W Niemczech wskazywano na łamanie przez Rosję zasad zawartych w Akcie końcowym KBWE z 1975 r. oraz Paryskiej Karty Nowej Europy z 1990 r. Pogwałcony został także układ bilateralny z Ukrainą, w którym Moskwa uznała granice tego państwa. Aneksja naruszyła również zawarty z Francją, Wielką Brytanią i USA traktat o rezygnacji Ukrainy z posiadania broni atomowej. Federalny minister finansów Wolfgang Schäuble porównał nawet aneksję Krymu do przyłączenia Sudetów do III Rzeszy⁵⁹. W Niemczech dostrzeżono też, że rosyjska demonstracja siły instrumentalnie posłużyła w wymiarze wewnątrzpolitycznym do wywołania efektu mobilizacji i wygenerowania potężnej akceptacji społecznej dla władzy. Zajęcie Krymu i zakamuflowana wojna z Ukrainą w jej wschodnich prowincjach podgrzały też konflikt z Zachodem, co skutecznie odwracało w Rosji uwagę od konieczności reform gospodarczych i społecznych. Antagonizm z Zachodem i jego liberalnymi wartościami wraz z potwierdzanym przez ekspansywną politykę zagraniczną statusem Rosji jako mocarstwa stanowiły doskonałą legitymizację władzy prezydenta Putina, co trafnie oceniały niemieckie media⁶⁰.

Od 2014 r. istota polityki niemieckiej wobec Rosji, a co zatem idzie dominujące nastawienie opinii publicznej, koncentrowały się na wysiłkach zmierzających do zakończenia konfliktu na Ukrainie. Przejawem tego były próby mediacji podejmowane 17 VIII 2014 r. w Berlinie przez ówczesnego ministra spraw zagranicznych Franka-Waltera Steinmeiera, który spotkał się ze swoimi odpowiednikami z Ukrainy i Rosji⁶¹. Dla Niemiec w grę wchodziło jedynie jego polityczne, a nie militarne rozwiązanie. Od aneksji Krymu i kryzysu we wschodniej Ukrainie bezpośrednie kontakty kanclerz Merkel i prezydenta Putina stały się rzadkością.

⁵⁷ *Niederlaendische Ermitteln bestaetigen Abschuss durch Buk-Rakete*, „Der Spiegel”, 13 X 2015; *Russland pfeift auf international Regeln*, „Deutschlandfunk”, 19 VI 2019; *Niederlande: Russland verantwortlich fuer MH17-Abschuss*, „Sueddeutsche Zeitung”, 25 V 2018.

⁵⁸ *Russland verstoesst gegen das Voelkerrecht*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 2 III 2014.

⁵⁹ *Der Westen...*

⁶⁰ *Warum Putin...*

⁶¹ *Steinmeier fuerchtet Krieg zwischen Kiew und Moskau*, „Der Spiegel”, 17 VIII 2014.

Ograniczone zostały do sporadycznych rozmów telefonicznych oraz dwóch wizyt pani kanclerz w Rosji w ciągu czterech lat. Jednocześnie angażowała się ona bezpośrednio na rzecz zażegnania kryzysu na płaszczyźnie międzynarodowej. Dla przykładu, w lutym 2015 r. wraz z prezydentem Francji Francois Hollandem, pośredniczyła w negocjacjach na rzecz zawieszenia broni, które w efekcie doprowadziły do porozumienia w Mińsku. Polityka niemiecka wydawała się być wówczas rozdarta dylematem z jednej strony zakotwiczenia w wartościach politycznego i militarnego zintegrowania z Zachodem, dających poczucie bezpieczeństwa i dobrobytu a, z drugiej strony, tradycyjną wolą odgrywania roli pomostu między Wschodem a Zachodem, w którym kluczową rolę odgrywały również tradycyjne, przyjazne relacje z Rosją. Dodatkowo na ten ostatni aspekt istotnie oddziaływały interesy gospodarcze Berlina zorientowane na współpracę z Moskwą, co stale przebiegało również w czasie kryzysu krymskiego i wojny na Ukrainie w komentarzach medialnych.

W miarę przedłużania się konfliktu we wschodniej Ukrainie i nieustępliwej postawy Kremla wobec Krymu relacje bilateralne oscylowały w stronę otwartego kryzysu. W doniesieniach medialnych pojawiły się informacje, że prezydent Putin nie odbierał telefonów od Angeli Merkel a prezydent Niemiec Joachim Gauck demonstracyjnie nie wziął udziału w inauguracji Zimowych Igrzysk Olimpijskich w Soczi. Bardzo źle przez opinię publiczną w Niemczech odebrany został telegram gratulacyjny, który prezydent Putin wysłał w 2015 r. do prezydenta Joachima Gaucka i kanclerz Angeli Merkel z okazji 25 rocznicy Dnia Jedności, w którym ostrzegwał Niemcy przed oddalaniem się od Rosji⁶².

Oliwy do ognia dramatycznie złęgo wydzwięku w Niemczech polityki rosyjskiej dołały rosyjskie cyberataki na wybrane państwa zachodnie, w tym szczególnie na chronione w Niemczech sieci instytucji państwowych⁶³. Dodać do tego należy wspieranie przez Rosję pravicowo populistycznych ruchów w Europie – w Niemczech dotyczyło to AfD – w czym Berlin upatrywał przejawy wspierania przez prezydenta Putina destabilizacji systemów politycznych państw Europy Zachodniej, a nawet dążenie do rozłamów w konstruktywnym funkcjonowaniu Unii Europejskiej, w szczególności wobec kontynuowania sankcji przeciwko Rosji,

⁶² *Deutsche Einheit: Putin warnt vor Entfremdung zwischen Russland und Deutschland*, „Die Zeit”, 3 X 2015; *Zum Tag der deutschen Einheit: Putin warnt vor deutsch-russischen Entfremdung*, „Handelsblatt”, 3 X 2015; *Tag der Deutschen Einheit: Joachim Gauck spricht bei festakt*, „Merkur”, 3 X 2015; *Putin warnt Deutschland vor Entfremdung*, „Sueddeutsche Zeitung”, 3 X 2015; *Wladimir Putin warnt Deutsche vor Entfremdung*, „Stern”, 3 X 2015.

⁶³ *Hacker greifen Bundestag an*, „Der Spiegel”, 28 III 2017; *Wie russische Hacker Deutschland angriffen*, „Der Spiegel”, 2 III 2018; *Auch Bundesregierung sieht Russland hinter Cyberattacken*, „Die Welt”, 5 X 2018; *Cyberattacken: Auch Bundesregierung sieht Russland hinter Hackerangriffen*, „Der Tagesspiegel”, 5 X 2018; *Neue Cyberattacke auf Bundeswehr und Politiker*, „Die Welt”, 29 XI 2018; *Neue Hackerattacke auf Politiker, Bundeswehr und Botschaften*, „Der Spiegel”, 29 XI 2018.

ale także w możliwości wypracowania *consensusu* wewnątrz UE w innych sprawach⁶⁴. Kompleksowy, negatywny obraz antyzachodniej polityki Rosji prowadzonej przez prezydenta Putina znalazł swoje odzwierciedlenie w *casusie* Siergieja Skripala, w odniesieniu do którego prawie 30 państw zdecydowało się na sankcje przeciwko Rosji⁶⁵.

Niemieckie media zauważały, że kryzys w relacjach niemiecko-rosyjskich nie rozciągał się na wszystkich płaszczyznach. Zaistniał on przede wszystkim jako pochodna zasadniczo odmiennej interpretacji celów i sposobów realizacji polityki zagranicznej prowadzonej przez Rosję z perspektywy ocen Berlina i Zachodu. Od aneksji Krymu oraz wojny na wschodzie Ukrainy kryzys relacji z Zachodem przybrał najgłębszy wymiar od czasu zakończenia „zimnej wojny”. W przypadku Niemiec, kryzysem w najmniejszym stopniu zostały dotknięte relacje kulturalne i gospodarcze, w których Berlin dla Rosji pozostał w dalszym ciągu drugim po Chinach partnerem handlowym. Nie zmienia tej tezy również dramatyczny po 2014 r. spadek wzajemnych obrotów handlowych, które równie dynamicznie wzrosły od 2017 r. Ponad 6 tys. niemieckich firm było bezpośrednio zaangażowanych w tym okresie w Rosji⁶⁶. Import ropy i gazu w dalszym ciągu pokrywał w ok. 30% niemieckie zapotrzebowanie na energię. Stan ten nie doznał w swej istocie poważniejszego uszczerbku, mimo aneksji Krymu i wojny na wschodzie Ukrainy, co z nieukrywaną satysfakcją dostrzegane było przez niemiecką opinię publiczną.

Wyraźnym zwieńczeniem czwartego etapu postrzegania przez Niemcy polityki Rosji stało się orędzie Władimira Putina do Zgromadzenia Federalnego wygłoszone 1 III 2018 r. Zostało ono przyjęte przez niemiecką opinię publiczną nie tylko z dużą uwagą, ale wywarło na niej ogromne wrażenie. Ocenione zostało też z wielu powodów jako niezwykle. W komentarzach zwrócono uwagę, że nie przypadkowo jego termin przesunięto na marzec kolejnego roku w porównaniu z wcześniejszymi laty, kiedy orędzia przypadały na listopad lub grudzień. Zamiast, jak zwykle, wygłoszanej mowy na Kremlu, jej miejscem stała się Sala Maneżowa, która mogła pomieścić znacznie więcej słuchaczy i stwarzała lepsze możliwości techniczne. Przemówienie było o prawie 50 minut dłuższe niż w poprzednim

⁶⁴ *AfD verteidigt Putin auf ihrem Russlandkongress*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 13 VIII 2017; *Einflussnahme aus Moskau: Russland versuchte AfD-Politiker zu manipulieren*, „Stuttgarter Zeitung”, 5 IV 2019; *AfD: Umstrittene Russland-Reise von Petry und Pretzell*, „Sueddeutsche Zeitung”, 21 V 2018; *Russland wollte offenbar AfD-Abgeordneten beeinflussen*, „Sueddeutsche Zeitung”, 5 IV 2019; *Parteifinanzierung aus Russland oder verschwörungstheoretischer Unfug?*, „Deutschlandfunk”, 2 II 2016; *Putin sieht AfD und andere Rechtspopulisten nicht als prorussisch*, „Die Welt”, 6 VI 2019; *Fuer die AfD ist Russland ein „Gewinnerthema”*, „Deutsche Welle”, 20 V 2019; *Wie Wladimir Putin die AfD fuer seine Zwecke missbraucht*, „Der Spiegel”, 5 IV 2019; *Einflussnahme auf die AfD: Russlands Spiel mit den Rechten*, „Der Tagesspiegel”, 9 IV 2019.

⁶⁵ *Der Kalte Krieg ist da*, „Deutschlandfunk”, 27 III 2018.

⁶⁶ *Antrag der Fraktion...*

roku i trwało 117 minut. Po raz pierwszy także towarzyszyła mu prezentacja multimedialna. Obserwatorzy niemieccy wyraźnie rozgraniczyli dwa kluczowe przekazy wynikające z wypowiedzi prezydenta. Pierwszy, oceniany w Niemczech jako bezbarwny, poświęcony był kwestiom polityki wewnętrznej, społecznej i gospodarczej. Drugi, zasadniczy dla całego przemówienia, akcentował niemal wyłącznie nowe, nuklearne zdolności strategiczne Rosji⁶⁷. O ile pierwsze przesłanie stanowiło swego rodzaju sprawozdanie prezydenta o stanie państwa, o tyle adresem drugiego było społeczeństwo rosyjskie, które – jak akcentowały niemieckie media – wprawione miało zostać w poczucie dumy wynikającej z militarnych zdolności swojego kraju⁶⁸. Pośrednim adresem był też Zachód, a szczególnie USA, wobec których przekaz wskazywać miał na potwierdzenie ambicji Rosji odgrywania roli potęgi nuklearnej, dorównującej w tym względzie możliwościom Stanów Zjednoczonych.

W Niemczech media zwróciły uwagę, że w drugiej części wystąpienia prezydent przedstawił nowe systemy broni, którym przypisał możliwość przełamania amerykańskiego systemu obrony przeciwrakietowej, co miałyby doprowadzić do odbudowania przez Rosję równowagi nuklearnej opartej na zasadzie wzajemnego odstraszenia. Przy pomocy prezentacji i animacji komputerowych wskazał na nową rakietę międzykontynentalną „Sarmat”, napędzane nuklearnie drony powietrzne i podwodne dalekiego zasięgu, nowy system raketowy potrafiący osiągać hipernaddźwiękową prędkość o nazwie „Kindżał” oraz także hipernaddźwiękowy samolot o nazwie „Awangard”. Istotą tego przesłania była teza, że zaprezentowane systemy, określane w Niemczech mianem „cudownych broni” („Wunderwaffen”) czynić miały amerykański system raketowy bezwartościowym a Rosja osiągnąć miała porównywalny z USA poziom nuklearny i strategiczny⁶⁹.

W konkluzji niemiecka opinia publiczna z przerażeniem przyjęła zapowiedź eskalacji zbrojeń. Przerażenie to wywołało nie tyle zaprezentowanie nowych systemów broni, ale brak jakiegokolwiek powiązania ich z celami polityki zagranicznej Rosji. Z takiego kontekstu wynikało jednoznacznie, że z Rosją należy się ponownie liczyć, po czym nie zostało dopowiedziane żadne przesłanie polityczne. Prezydent Putin nie powiązał tej części wystąpienia z żadną koncepcją nowej polityki rozbrojeniowej czy deklaracją rozmów na ten temat. Kontekst ten opinia

⁶⁷ *Russland: Kalter Krieg reloaded?*, „Deutsche Welle”, 2 III 2018; *Wahlkampf als Waffenschau*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 1 III 2018; *Putins rede an die Nation: Rueckkehr des Wett-ruesstens?*, „Deutsche Welle”, 1 III 2018; *Putins Rede an die Nation. „Das ist kein Bluff”*, „Der Spiegel”, 2 III 2018; *Rede an die Nation: Putins russische Waffenschau*, „Der Tagesspiegel”, 2 III 2018.

⁶⁸ *Wahlkampf als...*; *Putins Rede an die Nation: Putin warnt Unternehmer*, „Handelsblatt”, 2 III 2018; *Rede an die Nation: Putins...*

⁶⁹ *Russland: Kalter...*; *Wahlkampf als...*; *Putins rede an die Nation: Rueckkehr...*; *Putins Rede an die Nation. „Das ist...*

w Niemczech połączyła z zaognioną sytuacją na Bliskim Wschodzie, wojną na wschodzie Ukrainy, brakiem funkcjonującego systemu bezpieczeństwa w Europie i niejasną sytuacją na wielu pozostałych terenach przestrzeni postradzieckiej. Przez niemiecką opinię publiczną zostało to odczytane jako brak woli zbudowania przez prezydenta Putina koncepcji na rzecz rozwiązywania palących problemów bezpieczeństwa międzynarodowego metodami pokojowymi. Swoje obawy w tym duchu wyraziła także Angela Merkel, przestrzegając prezydenta Rosji, że jego wypowiedzi mogą mieć negatywne konsekwencje dla wysiłków międzynarodowych na rzecz kontroli zbrojeń. Media niemieckie oceniły zaistniałą sytuację jako powrót do „zimnej wojny”⁷⁰.

Mentalność polityczna prezydenta Putina, która znalazła potwierdzenie w wystąpieniu 1 III 2018 r. definiowana była w Niemczech przez pryzmat kompleksu jaki ugruntował się w polityce zagranicznej Rosji. Wynikał on z utraty pozycji supermocarstwa na arenie międzynarodowej. Stało się tak nie tylko w wyniku rozpadu Związku Radzieckiego, ale wzmocnione było w XXI w. przez fakt postępującego, lekceważącego i nie liczącego z jej powagą i jej ambicjami traktowaniem Rosji jako mocarstwo przez USA i Zachód. Bolesnym potwierdzeniem takiego podejścia wobec Moskwy stało się dla niej jednostronne wypowiedzenie przez USA umowy o redukcji strategicznych rakiet dalekiego zasięgu ABM. Dla Rosji i prezydenta Putina był to – zdaniem niemieckich mediów – przejaw podważenia jej statusu jako supermocarstwa poprzez jednostronne zakwestionowanie przez USA jej zdolności do dokonania atomowego uderzenia odwetowego. Dla prezydenta Putina takie usytuowanie pozycji Rosji na arenie międzynarodowej było poniżeniem, z którego należało się wyzwolić. Stanowisko to znalazło po raz pierwszy swój wyraźny rezonans w czasie Monachijskiej Konferencji Bezpieczeństwa w 2007 r. a zniwelowane zostało demonstracją siły odzwierciedloną w przemówieniu do Zgromadzenia Federalnego w 2018 r.

Przemówienie to potraktować można również jako preludium do piątego etapu w postrzeganiu przez Niemcy polityki Rosji od 2000 r., który trwa do dziś. Stało się tak głównie ze względu na jego wewnątrzpolityczne znaczenie w kontekście wyznaczonych na 18 III 2018 r. wyborów prezydenckich, co mocno akcentowały niemieckie media. Jeden z tytułów prasowych głosił: „Walka wyborcza jako wystawa broni”⁷¹. Ze względu na akcentowanie potęgi militarnej Rosji, wystąpienie Putina ocenione zostało w Niemczech jako ważny element wyborczej kampanii prezydenckiej⁷². Komentarze podkreślały, że дума z potęgi własnego państwa mocno zakotwiczona jest w świadomości mieszkańców Rosji, z czego

⁷⁰ *Putins rede an die Nation: Rueckkehr...; Russland: Kalter...; Rede an die Nation: Putins...*

⁷¹ *Wahlkampf als...; Rede an die Nation: Putins...*

⁷² *Putin und wie er die Welt sieht*, „Deutsche Welle”, 2 III 2018; *Kommentar: Putins virtueller Sieg ueber Amerika*, „Deutsche Welle”, 2 III 2018; *Putin macht Wahlwerbung mit Atomwaffen und Armutsquote*, „Deutsche Welle”, 1 III 2018.

prezydent Putin doskonale zdawał sobie sprawę. Nieprzypadkowo też, dzień po jego wystąpieniu, zorganizowana została na stadionie Łuźniki w Moskwie wielka demonstracja poparcia z udziałem 100 tys. uczestników pod hasłem „Na rzecz silnej Rosji”⁷³.

Bez wątpienia wybory prezydenckie w Rosji wyznaczyły kolejną cezurę dla wartościowania przez Niemcy polityki Rosji. Po zaprzysiężeniu 14 III 2018 r. Angeli Merkel na stanowisko kanclerza na czwartą kadencję oraz po ponownym wyborze 18 III 2018 r. Władimira Putina na prezydenta Rosji nastąpiło wyraźne ożywienie wzajemnych relacji. Niemieckie media zauważyły, że w okresie zaledwie trzech miesięcy przywódcy obu państw spotkali się dwa razy. W maju 2018 r. pani kanclerz złożyła wizytę w Soczi. W nawiązaniu do niej przyjechała w Urzędzie Kanclerskim w Berlinie ministra spraw zagranicznych Rosji Siergieja Ławrowa oraz szefa sztabu generalnego armii rosyjskiej Walerija Gierasimowa, co w Niemczech odebrane zostało z zaskoczeniem. W sierpniu 2018 r., po raz pierwszy od wybuchu kryzysu na Ukrainie, do Berlina z roboczą wizytą przybył Władimir Putin.

Kluczowe znaczenie dla piątego etapu postrzegania polityki Rosji przez niemiecką opinię publiczną odegrały opinie i komentarze dotyczące ponownego wyboru Władimira Putina na prezydenta Rosji. Jego sukces wyborczy oceniony został w Niemczech jako zapowiedź kolejnych sześciu lat zastoju w zakresie budowania państwa opartego na praworządności, społeczeństwie obywatelskim i nowoczesnej gospodarce. Gdyby w komentarzach doszukiwać się wyznaczników kontynuacji prowadzonej przed wyborami polityki Kremla, to w Niemczech najwięcej dostrzegano ich w pogłębianiu się represyjności systemu. Brak woli reform wewnętrznych ze strony prezydenta Putina zestawiany był ze złymi z perspektywy interesów władzy doświadczeniami okresu „pieriestrojki” i destabilizacji systemu w latach 90. XX w., które to czasy kojarzone były z destabilizacją i osłabieniem władzy prezydenckiej. W powyższym kontekście zwierzchnictwo nad praworządnością sprawowane *de facto* przez prezydenta Putina służyć mu miało – zdaniem niemieckiej opinii publicznej – nie tylko do celów wewnętrzno-politycznych, ale przekładać się będzie na charakter polityki zagranicznej⁷⁴.

Mimo że kadencja prezydencka Putina zakończyć się ma w 2024 r., w opinii niemieckich mediów ewentualny koniec jego rządów i stworzonego przez niego systemu wydaje się być bezalternatywny. Oligarchowie i magnaci biznesowi, skupieni wokół niego i podporządkowani woli prezydenta, lobby wojskowe zainteresowane kontynuacją wojny na wschodzie Ukrainy, beneficjenci systemu korupcji panoszącej się w Rosji, elity administracyjne i kulturalne dyspozycyjne wobec władzy i podległe jej media w dalszym ciągu zainteresowani będą utrzymaniem przy władzy prezydenta Putina, z czego on zdaje sobie doskonale sprawę. Mimo

⁷³ *Der Wahlkampf von Wladimir Putin*, „Deutschladfunk”, 16 III 2018.

⁷⁴ *Ibidem*.

jego deklaracji, że nie zamierza rządzić dożywotnio, w rzeczywistości taka perspektywa wydaje się – zdaniem niemieckich mediów – bardzo prawdopodobna. Przy powołaniu się na bezdyskusyjne zwycięstwo Putina w wyborach prezydenckich w 2018 r., a tym samym na jednoznaczną wolę narodu, całkiem realna – zdaniem opinii publicznej w Niemczech – staje się perspektywa zmiany konstytucji idąca w kierunku umożliwienia sprawowania przez niego urzędu przez kolejnych wiele lat. Sam Putin wielokrotnie powoływał się na „wolę narodu” jako na jedyne źródło jego władzy, które „zaledwie” znajduje odzwierciedlenie w konstytucji⁷⁵.

Abstract

Tadeusz Lebioda

Paradigm of perceiving the Russian politics in Germany since 2000

The aim of this article is to show evolution of how the Kremlin politics is perceived in Germany within two first decades of the XXI century. Moreover, the central idea of this article is to separate five key or even critical points of this period.

The paradigm has been described in perspective of perceiving the Russian politics by German public opinion. The public opinion is a set of opinions about important and actual affairs, especially concerning national politics, within a particular society. The public opinion about a particular matter is often identified with a prevailing opinion in mass media. Media information has become the main data source for analysis of the discussed matter.

The first stage was assigned in the year 2000 when Vladimir Putin won the presidential elections in Russia. His victory was not so indubitable at that time. Bilateral relations got strategic character then. The culminating point was the Russian president's pronouncement in Bundestag in 2001.

When Angela Merkel succeeded chancellorship in 2005, the Russian politics started to be perceived critically. That was the beginning of the second stage of perceiving the Kremlin politics by Germany. Atmosphere of the bilateral relations got worse then. A clear sign of it was the Vladimir Putin pronouncement during the 43. Security Conference. In Germany the pronouncement was considered as the beginning of a new cold war in the Kremlin politics.

The third stage took place between 2008 and 2014. Until 2012 – when the next Russian presidential elections took place – Vladimir Putin had shared the power

---

⁷⁵ *Russland sucht den Superstar*, „Der Spiegel”, 27 XII 2017; *Darum ist Putin so mächtig*, „Sueddeutsche Zeitung”, 16 III 2018; *Putin, mächtig wie nie*, „Die Welt”, 20 III 2018.

creating a kind of a leadership tandem with Dmitry Medvedev. This acting was considered as delusive in Germany. The turn in perceiving the Russian politics in Germany happened in 2014 when president Putin made use of the political crisis in Ukraine to annex Crimea. It was an acute change that closed the third and started the fourth stage of perceiving the Kremlin politics by Germany. It was characterized by intense crisis.

A final part of the fourth stage was the Vladimir Putin's proclamation on the Federal Assembly on the 1 III 2018. It was a prelude to the fifth stage that lasts until today. It happened mainly due to its consequences for internal politics in the context of the presidential elections in Russia planned on the 18 III 2018. The elections as well as swearing in the fourth Angela Merkel cabinet on the 14 III 2018 were a clear border in perceiving the Russian politics in Germany. The bilateral relations were revived after it.

Keywords: paradigm, Russian politics, perceiving in Germany, public opinion, media coverage, stages of perceiving, speech in Bundestag, worsening bilateral relations, Crimea annexation, crisis, presidential elections, political recovery

References

- AfD: Umstrittene Russland-Reise von Petry und Pretzell*, „Sueddeutsche Zeitung”, 21 V 2018.
- AfD verteidigt Putin auf ihrem Russlandkongress*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 13 VIII 2017.
- Antrag der Fraktion der CDU/CSU und FDP. Durch Zusammenarbeit Zivilgesellschaft in Russland staerken*, Deutscher Bundestag, Drucksache 17/11327, Berlin 6 XI 2012.
- Assad zu Gesprächen in Moskau*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 21 X 2015.
- Auch Bundesregierung sieht Russland hinter Cyberattacken*, „Die Welt”, 5 X 2018.
- Aufstieg und Fall eines Oelmagnaten*, „Deutsche Welle”, 21 V 2005.
- Baustein in Putins Machtstrategie*, „Deutsche Welle”, 28 X 2003.
- Cyberattacken: Auch Bundesregierung sieht Russland hinter Hackerangriffen*, „Der Tagesspiegel”, 5 X 2018.
- Darum ist Putin so mächtig*, „Sueddeutsche Zeitung”, 16 III 2018.
- Der Fall Chodorkowski*, „Deutsche Welle”, 31 V 2005.
- Der Fall Chodorkowski*, „Deutschlandfunk”, 13 XII 2010.
- Der Kalte Krieg ist da*, „Deutschlandfunk”, 27 III 2018.
- „Der kalte Krieg ist vorbei” Erinnern Sie sich an Ihre Worte, Herr Putin?*, „Bild”, 26 IV 2014.

- Der Ukraine-Konflikt aus Putin Sicht: der Westen ist schuld!*, „Handelsblatt”, 31 X 2014.
- Der Wahlkampf von Wladimir Putin*, „Deutschlandfunk”, 16 III 2018.
- Der Westen ist scheinheilig*, „Der Spiegel”, 7 IV 2014.
- Die Deutschen gehen auf Distanz zum Westen*, „Die Welt”, 3 IV 2017.
- Die erste Rede des russischen Praesidenten im Deutschen Bundestag*, „Deutschlandfunk”, 25 IX 2001.
- Deutsche Einheit: Putin warnt vor Entfremdung zwischen Russland und Deutschland*, „Die Zeit”, 3 X 2015.
- Deutsche zweifeln an Sanktions-Strategie*, „Der Spiegel”, 23 III 2014.
- Einflussnahme auf die AfD: Russlands Spiel mit den Rechten*, „Der Tagesspiegel”, 9 IV 2019.
- Einflussnahme aus Moskau: Russland versuchte AfD-Politiker zu manipulieren*, „Stuttgarter Zeitung”, 5 IV 2019.
- Ein Freund, ein gutturer Freund...*, „Deutsche Welle”, 18 IV 2004.
- Eroeffnung der Ostsee-Pipeline Nord-Stream in Lubmin*, „Deutschlandradio”, 8 XI 2011.
- Fuer die AfD ist Russland ein „Gewinnerthema”*, „Deutsche Welle”, 20 V 2019.
- Georgien hat den Krieg begonnen*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 30 IX 2009.
- Groesste Proteste seit 20 Jahren erwartet*, „Deutsche Welle”, 9 XII 2011.
- Hacker greifen Bundestag an*, „Der Spiegel”, 28 III 2017.
- Kaukasus-Krieg: Russland rueckt nach Georgien vor*, „Die Zeit”, 13 VIII 2008.
- Kommentar: Putins virtueller Sieg ueber Amerika*, „Deutsche Welle”, 2 III 2018.
- Krim-Krise erschuetert Wirtschaft*, „Deutsche Welle”, 4 III 2014.
- Krim-Krise – Putins Kalter Krieg und die Deutschen*, „Deutsche Welle”, 21 III 2014.
- Krim-Krise: Wie abhaengig ist Deutschland von Oel und Gas aus Russland?*, „Tagesspiegel”, 28 III 2014.
- Machtmensch Putin*, „Deutsche Welle”, 16 III 2014.
- Massiver Polizeieinsatz: Zehntausende protestieren in Moskau gegen Wahlbetrug*, „Der Spiegel”, 10 XII 2011.
- Menschenrechte: Der Fall Chodorkowski*, „Die Zeit”, 20 XII 2013.
- Merkel beklagt hartes Urteil*, „Der Spiegel”, 17 VIII 2012.
- Merkel kritisiert Umgang mit Pussy Riot*, „Deutschlandradio”, 17 XI 2012.
- Merkel, Putin und die Psychokiste*, „Hannoversche Allgemeine Zeitung”, 7 XII 2014.
- Merkels deutliche Worte – und Attacke der Nackten*, „Sueddeutsche Zeitung”, 8 IV 2013.
- Merkel und Medwediew eroeffnen Ostsee-Pipeline*, „Deutsche Welle”, 8 XI 2011.
- Merkel und Putin streiten knallhart ueber Menschenrechte*, „Die Welt”, 16 XI 2012.
- Merkel und Putin wollen Irritationen kuenftig vermeiden*, „Deutsche Welle”, 21 I 2017.
- Miedwediew laesst Verfassung aendern*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 21 XI 2008.
- Neue Cyberattacke auf Bundeswehr und Politiker*, „Die Welt”, 29 XI 2018.

- Neue Hackerattacke auf Politiker, Bundeswehr und Botschaften*, „Der Spiegel”, 29 XI 2018.
- Neuer Praesident wir dam 2. Maerz 2008 gewaehlt*, „Der Spiegel”, 26 XI 2007.
- Niederlaendische Ermittle bestaetigen Abschluss durch Buk-Rakete*, „Der Spiegel”, 13 X 2015.
- Niederlande: Russland verantwortlich fuer MH17-Abschuss*, „Sueddeutsche Zeitung”, 25 V 2018.
- Nord Stream liefert gaz*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 8 XI 2011.
- Parteifinanzierung aus Russland oder verschwörungstheoretischer Unfug?*, „Deutschlandfunk”, 2 II 2016.
- Putin attackiert die Amerikaner*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 11 II 2007.
- Putin im Bundestag. „Alle sind schuldig, vor allem wir Politiker”*, „Der Spiegel”, 25 IX 2001.
- Putin, maechtig wie nie*, „Die Welt”, 20 III 2018.
- Putin macht Wahlwerbung mit Atomwaffen und Armutsquote*, „Deutsche Welle”, 1 III 2018.
- Putin: „Russland ist ein freundliches Land”*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 25 IX 2001.
- Putin schockt die Europaer*, „Der Spiegel”, 10 II 2007.
- Putin sieht AfD und andere Rechtspopulisten nicht als prorussisch*, „Die Welt”, 6 VI 2019.
- Putin und wie er die Welt sieht*, „Deutsche Welle”, 2 III 2018.
- Putins Paukenschlag*, „Die Zeit”, 12 II 2007.
- Putins Rede an die Nation. „Das ist kein Bluff”*, „Der Spiegel”, 2 III 2018.
- Putins Rede an die Nation: Putin warnt Unternehmer*, „Handelsblatt”, 2 III 2018
- Putins rede an die Nation: Rueckkehr des Wettruesstens?*, „Deutsche Welle”, 1 III 2018.
- Putins wahre Gegner*, „Sueddeutsche Zeitung”, 3 III 2012.
- Putin warnt Deutschland vor Entfremdung*, „Sueddeutsche Zeitung”, 3 X 2015.
- Rede an die Nation: Putins russische Waffenschau*, „Der Tagesspiegel”, 2 III 2018.
- Russischer gas fliesst durch Ostsee-Pipeline*, „Der Spiegel”, 6 IX 2011.
- Russland: Der Fall Chodorkowski erinnert an den Kalten Krieg*, „Die Welt”, 21 XII 2013.
- Russland: Die Sumpfrevolution*, „Die Zeit”, 15 XII 2011.
- Russland. Enttaueschte Liebe*, „Berliner Zeitung”, 3 IV 2014.
- Russland Erwachen*, „Der Spiegel”, 10 XII 2011.
- Russland ist WTO-Mitglied*, „Deutsche Welle”, 10 VII 2012.
- Russland kaempft mit Bodentruppen in Syrien*, „Der Spiegel”, 27 XI 2015.
- Russland: Kalter Krieg reloaded?*, „Deutsche Welle”, 2 III 2018
- Russland: Merkel haelt sich mit Kritik an Putins Wahl zurueck*, „Die Zeit”, 9 III 2012.
- Russland pfeift auf international Regeln*, „Deutschlandfunk”, 19 VI 2019.
- Russland: Proteste reissen nich ab*, „Deutsche Welle”, 17 XII 2011.
- Russland sucht den Superzar*, „Der Spiegel”, 27 XII 2017.

- Russland, Suedossetien und Georgien – unversoehnt*, „Deutschlandfunk”, 7 VIII 2018.
- Russland verstoest gegen das Voelkerrecht*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 2 III 2014.
- Russland wollte offenbar AfD-Abgeordneten beeinflussen*, „Sueddeutsche Zeitung”, 5 IV 2019.
- Steinmeier fuerchtet Krieg zwischen Kiew und Moskau*, „Der Spiegel”, 17 VIII 2014.
- Stichwort: Die Nord Stream-Pipeline*, „Deutsche Welle”, 8 XI 2011.
- Syrien: Moskau unterstuetzt Assad mit Wiezenlieferungen*, „Handelsblatt”, 2 VI 2017.
- Tag der Deutschen Einheit: Joachim Gauck spricht bei festakt*, „Merkur”, 3 X 2015.
- Unter dem Storch: Morast*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 20 III 2014.
- Von Gas, Oel und Oligarchen*, „Deutsche Welle”, 29 X 2003.
- Vybory Prezidenta Rossiyskoy Federatsii 2000 g.*, http://cikrf.ru/banners/vib_archiv/president/2000/.
- Wahlkampf als Waffenschau*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 1 III 2018.
- Warum Putin den Westen nicht fuerchtet*, „Sueddeutsche Zeitung”, 3 III 2014.
- Warum Unterstuetzt Russland den syrischen Praesidenten Assad?*, „Sueddeutsche Zeitung”, 12 IV 2017.
- Warum wir Wladimir Putin besser verstehen muessen*, „Die Welt”, 16 II 2015.
- Wie der Kalte Krieg nach Muenchen kam*, „Sueddeutsche Zeitung”, 13 II 2016.
- Wie russische Hacker Deutschland angriffen*, „Der Spiegel”, 2 III 2018.
- Wie Wladimir Putin die AfD fuer seine Zwecke missbraucht*, „Der Spiegel”, 5 IV 2019.
- Wladimir Putin, Russlands starker Mann*, „Bild”, 18 XII 2018.
- Wladimir Putin warnt Deutsche vor Entfremdung*, „Stern”, 3 X 2015.
- Wortprotokoll der Rede Wladimir Putins im Deutschen Bundestag am 29.09.2001*, Deutscher Bundestag, Berlin, 29 IX 2001.
- WTO: Russland wird Mitglied der Welthandelsorganisation*, „Die Zeit”, 22 VIII 2012.
- Zum Tag der deutschen Einheit: Putin warnt vor deutsch-russischen Entfremdung*, „Handelsblatt”, 3 X 2015.
- Zurueck zu Kalten Krieg mit Moskau*, „Deutsche Welle”, 15 II 2007.

Tadeusz Lebioda – dr hab. politologii, dr historii, profesor i kierownik w Zakładzie Badań Niemcoznawczych w Instytucie Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego. ORCID: 0000-0003-1347-5470

Tomasz Landmann

Relacje polsko-łotewskie i polsko-estońskie w latach 1919-1921 w kontekście zagrożenia sowieckiego – wybrane przejawy

Wstęp

W artykule proces początkowego umacniania niezależnej państwowości polskiej po odzyskaniu niepodległości umiejscowiono w latach 1919-1921. Przyjęto wstępne założenie, że doszło do intensyfikacji działań służących wzmocnieniu bezpieczeństwa wewnętrznego oraz bezpieczeństwa zewnętrznego II Rzeczypospolitej. O ile od przełomu 1918/1919 r. rozpoczęto realizację działań wpisujących się w konstruowanie systemu bezpieczeństwa narodowego, o tyle na rok 1921 przypada rozpoczęcie procesu dostosowywania organizacji i funkcjonowania organów administracji cywilnej oraz organów wywiadu i kontrwywiadu do warunków pokojowych¹. Przyjęta cezura czasowa koresponduje z ważnymi wydarzeniami politycznymi i wojskowymi, które wpłynęły na założenia polskiej polityki zagranicznej i obronnej².

¹ A. Peplński, *Zarys rozwoju organizacyjnego polskiego wywiadu wojskowego w latach 1914-1945*, „Słupskie Studia Historyczne” 2000, nr 8, s. 196. Dnia 7 I 1921 r. Naczelny Wódz na mocy dekretu dokonał wyodrębnienia Oddziału II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego jako kluczowego organu w strukturze władz wojskowych w II RP. R. Czarnecka, *Organizacja Oddziału II Sztabu Generalnego WP (Sztabu Głównego) i jego ekspozytur terenowych w latach 1918-1939*, [w:] *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Studia i materiały z działalności Oddziału II SG WP*, t. 1, red. T. Dubicki, Łomianki 2010, s. 16. Z kolei na mocy rozkazu ministra spraw wojskowych z 22 VI 1921 r. całą służbę wywiadowczą i informacyjną scentralizowano w Oddziale II SG WP, co wpłynęło w konsekwencji na działania służące umacnianiu bezpieczeństwa narodowego. A. Misiuk, *Służby specjalne II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998, s. 27.

² W dziedzinie polityki zagranicznej dotyczy to m.in. konferencji pokojowej w Paryżu po zakończeniu I wojnie światowej, rozstrzygnięcia spraw plebiscytowych w poszczególnych regionach spornych, wojny polsko-czechosłowackiej i polsko-bolszewickiej, konfliktu terytorialnego z Litwą. Z kolei w aspekcie polityki wewnętrznej wspomniane wydarzenia odnoszą się zwłaszcza do organizacji organów aparatu państwowego, w tym organów wywiadu wojskowego, przeciwdziałania narastaniu konfliktów narodowościowo-etnicznych w Polsce i stworzenia podstaw skutecznej ochrony granicy państwowej.

Celem rozważań prezentowanych w artykule jest zidentyfikowanie wybranych, ważnych przejawów rozwoju relacji polsko-łotewskich oraz polsko-estońskich w kontekście zagrożenia sowieckiego w latach 1919-1921. Na podstawie materiałów archiwalnych odnotowano, że w dalszym ciągu istnieje możliwość odkrycia ważnych faktów, związków i uwarunkowań wpływających na kształtowanie polskiego bezpieczeństwa w początkowym okresie umacniania niepodległej państwowości po I wojnie światowej.

Wybrana problematyka była analizowana w dotychczasowej historiografii w związku z kilkoma najczęstszymi problemami, np. ochroną granicy morskiej II RP (J. Będźmirowski³), koncepcją Międzymorza (P. Cieplucha⁴, M. Kowalski⁵, P. Okulewicz⁶), czy polityką integracyjną w basenie Morza Bałtyckiego jako elementu wzmocnienia bezpieczeństwa w warunkach sąsiedztwa z Rosją sowiecką. Za ważny przejaw integracji w obszarze bałtyckim uważa się również porozumienie międzynarodowe określane jako Związek Bałtycki (J. Lubelski⁷, R. Runiewicz-Jasińska⁸, A. Skrzypek⁹). W piśmiennictwie analizowano znaczenie relacji politycznych, ekonomicznych i wojskowych między Polską oraz poszczególnymi krajami z kręgu państw bałtyckich. Dotyczy to najczęściej problematyki relacji Polski z Litwą¹⁰, Łotwą¹¹, Estonią¹² oraz Finlandią¹³.

³ J. Będźmirowski, *Próby zabezpieczenia granicy morskiej II RP. Uwarunkowania wewnętrzne i międzynarodowe*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2012, nr 13, s. 187-197.

⁴ P. Cieplucha, *Prometeizm i koncepcja Międzymorza w praktyce polityczno-prawnej oraz dyplomacji II RP*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2014, t. 93, s. 39-55.

⁵ M. Kowalski, *Miejsce Polski w systemie geopolitycznym nowożytnej Europy*, [w:] *Studia nad geopolityką XX wieku*, red. P. Eberhardt, Warszawa 2013, s. 236-251.

⁶ P. Okulewicz, *Koncepcja „Międzymorza” w myśli i praktyce politycznej obozu Józefa Piłsudskiego w latach 1918-1926*, Poznań 2001, passim.

⁷ J. Lubelski, *Związek Bałtycki i Trzecia Europa. Koncepcje reorganizacji Europy Środkowej w polityce zagranicznej II Rzeczypospolitej*, „Nowa Europa” 2010, nr 1, s. 183-217.

⁸ R. Runiewicz-Jasińska, *Polska a bałtycka koncepcja polityki integracyjnej w Regionie Morza Bałtyckiego na początku XX i XXI wieku*, „Przegląd Europejski” 2012, nr 1, s. 137-169.

⁹ A. Skrzypek, *Związek Bałtycki. Litwa, Łotwa, Estonia i Finlandia w polityce Polski i ZSRR w latach 1919-1925*, Warszawa 1972, passim.

¹⁰ P. Łossowski, *Stosunki polsko-litewskie 1921-1939*, Warszawa 1997, passim.

¹¹ Ē. Jēkabsons, *Początek stosunków Łotwy i Polski: pierwsze kontakty, wiosna-jesień 1919 roku*, „Res Historica” 2016, nr 42, s. 245-264; P. Łossowski, *Łotwa nasz sąsiad. Stosunki polsko-łotewskie w latach 1918-1939*, Warszawa 1990, passim; A. Skrzypek, *Stosunki polsko-łotewskie 1918-1939*, Gdańsk 1997, passim.

¹² P. Łossowski, *Polacy w Estonii, Łotwie i Litwie 1918-1939*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 1994, t. 29, s. 91-97; idem, *Stosunki polsko-estońskie 1918-1939*, Gdańsk 1992, passim; R. Pullat, *Od Wersalu do Westerplatte. Stosunki estońsko-polskie w okresie międzywojennym*, Kraków 2003, passim.

¹³ J. Czechowski, *Polska i Finlandia. Stosunki dwustronne w latach 1918-1939*, Toruń 2009, passim; R. Pullat, *Stosunki polsko-fińskie w okresie międzywojennym*, Warszawa 1998, passim.

Artykuł stanowi kontynuację rozważań prowadzonych przez autora wokół problematyki rozpoznania państw Regionu Bałtyckiego przez Oddział II Sztabu Generalnego (Głównego) Wojska Polskiego i wpływu działań struktur polskiego wywiadu wojskowego w tym regionie na bezpieczeństwo II RP¹⁴. W niniejszym artykule postanowiono w większym stopniu skupić się na aspektach politycznych, uznając nierozzerwalny związek działań politycznych z działaniami wywiadu wojskowego w odniesieniu do relacji II RP z państwami leżącymi w regionie nadbałtyckim¹⁵. Z rozważań na temat relacji z trzema tzw. państwami nadbałtyckimi wyłączono problematykę litewską z racji, że stanowi na tyle złożony aspekt, że została potraktowana przez autora w osobnym cyklu rozważań¹⁶. Wyłączono również analizę znaczenia relacji polsko-łotewskich i polsko-estońskich w kontekście zagrożenia ze strony Niemiec, gdyż problematyka ta zasługuje na osobne rozważania ze względu na swoją wielowarstwowość.

Autor przyjął tezę, że w latach 1919-1921 ukształtowano podstawy relacji polsko-łotewskich oraz polsko-estońskich, dążąc do możliwości zainteresowania obu państw zbliżeniem z II RP, głównie na wypadek skuteczniejszego przygotowania na zagrożenie ze strony Rosji sowieckiej. Realizowane zamierzenia polityczne oraz poruszane tematy wpisywały się w geopolityczne uwarunkowania polskiego bezpieczeństwa.

Kontekst i przejawy rozwoju relacji II RP z Łotwą i Estonią w badanych latach

Od początku 1919 r. polska polityka w regionie nadbałtyckim w szczególności sposób uwzględniała wydarzenia wojny polsko-bolszewickiej, a także konflikt graniczny z Litwą. Zamierzenia polityczne i dyplomatyczne miały jednak wówczas charakter doraźny. Ściśle korespondowały z próbami przeciwdziałania przez

---

¹⁴ T. Landmann, *Rozpoznanie państw Regionu Bałtyckiego przez Oddział II SG WP i jego znaczenie dla bezpieczeństwa II RP*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2017, nr 3, s. 35-48.

¹⁵ Termin „państwa nadbałtyckie”, choć stosunkowo niepopularny w piśmiennictwie, przyjęto w związku z pojawianiem się w licznych materiałach archiwalnych, a także, by objąć rozważaniami również Finlandię, która tradycyjnie nie jest wymieniana jako jedna z republik bałtyckich, a niewątpliwie leży w regionie nadbałtyckim. Obszerniej wokół próby delimitacji analizowanego regionu zob. T. Palmowski, *Region Bałtycki – próba delimitacji*, [w:] *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych*, red. S. Grykień, J. Łoboda, Wrocław 1999, s. 141-154.

¹⁶ T. Landmann, *Znaczenie sporu polsko-litewskiego dla bezpieczeństwa II RP w latach 1919-1922 – wybrane przejawy (cz. I)*; idem, *Znaczenie sporu polsko-litewskiego dla bezpieczeństwa II RP w latach 1919-1922 – wybrane przejawy (cz. II)* (w druku).

państwo polskie zagrożeniu ze strony Rosji sowieckiej¹⁷. W zachowanych archiwaliach zaakcentowano stanowisko o potrzebie uzyskania przez II RP wpływów na Łotwie i w Estonii, także ze względu na konieczność wzmocnienia pozycji i rangi państwa polskiego na arenie międzynarodowej w warunkach nowego ładu wersalskiego¹⁸.

W czerwcu 1920 r. z inicjatywy łotewskich polityków oraz wojskowych pojawił się pomysł zawarcia unii celnej państw bałtyckich, z wyłączeniem Finlandii, jako związku, do którego miało przystąpić państwo polskie. Porozumieniu miano nadać wyłącznie charakter ekonomiczny. W ocenie polskiej dyplomacji Łotysze uprawiali pragmatyczny kierunek polityki zagranicznej, nie dostrzegając możliwości powstania federacji narodów bałtyckich rozszerzonej o trwały sojusz polityczno-wojskowy z Polską i Finlandią. Z punktu widzenia polityki zagranicznej II RP, w połowie 1920 r. istotne było zagwarantowanie Polsce specjalnych praw w związku z korzystaniem z portów łotewskich na Bałtyku¹⁹. W Rydze planowano rozmowy na temat wspólnej konwencji, w której najważniejszym tematem byłaby sprawa dostępu II RP do portów Łotwy. Delegaci z Warszawy mieli być poinstruowani o krytycznych odpowiedziach na alternatywny pomysł umiędzynarodo-

¹⁷ Jeden z architektów polskiej polityki wschodniej, Leon Wasilewski, w raporcie z kwietnia 1919 r. pisał, że pożądanym przez Polskę kierunkiem rozwoju stosunków z Łotwą „byłoby zetknięcie naszego frontu litewskiego z antybolszewickim frontem łotewskim dla bezpośredniego oddziaływania na Łotyszów w kraju”. Raport L. Wasilewskiego pt. Sytuacja na Litwie, w Łotwie i Estonii z dnia 28 IV 1919 r., AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka: 701/2/105 (Odpisy różnych aktów Oddziału II Naczelnego Dowództwa z 1919 r.). W przypadku relacji z Estonią autor wzmiankował z kolei na temat prób dyplomacji estońskiej, aby Polska uznała *de iure* niepodległość państwa bałtyckiego, wskazując na brak możliwości zadośćuczynienia dążeniom estońskim ze strony polskiego rządu. *Ibidem*. Można sądzić, że oba kraje były traktowane przez stronę polską instrumentalnie dla potrzeb realizacji celów politycznych w okresie umacniania podstaw państwowości II RP w obliczu wojny polsko-bolszewickiej oraz sporu z Litwą.

¹⁸ W referacie NDWP z 1 I 1920 r. odniesiono się w szczególności do tego, że „Polska będzie mogła i powinna zyskać pewien wpływ na dalszy rozwój polityki estońskiej”. Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 1 I 1920 r., AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie). Możliwość realizacji postulatu wpływania przez Polskę na Estończyków była tym większa z uwagi na fakt, że w pierwszych wyborach do estońskiego parlamentu klęskę poniosła wpływowa wcześniej partia narodo-demokratyczna, scharakteryzowana w polskim źródle jako „szowinistyczno-demagogiczna”. *Ibidem*.

¹⁹ W zamian za uprzywilejowanie Polski w portach oraz tranzycie realizowanym na zasadzie wzajemności Łotysze mieli uzyskać gwarancję, że Warszawa popiera łotewskie dążenia w pertraktacjach pokojowych z Rosją bolszewicką i jest gotowa udzielić pomocy wojskowej w razie zagrożenia bolszewickiego. Wypracowane postulaty miały jednak charakter wstępny i wymagały dalszych pertraktacji między obydwojma państwami. T. Paluszynski, *Stosunki Polski z Łotwą (1919-1921)*, [w:] *Odrodzona Polska wśród sąsiadów 1918-1921*, red. A. Koryn, Warszawa 1999, s. 191.

wienia żeglugi na wodach terytorialnych Łotwy, co „uniemożliwiłoby uzyskanie jakichkolwiek praw specjalnych przez inne państwo, dając równocześnie naturalną przewagę potężniejszemu na morzu, a więc oczywiście Anglii”²⁰.

Ważnym problemem w relacjach polsko-łotewskich w badanych latach pozostawało przedsięwzięcie środków dyplomatycznych w celu skłonienia Łotyszy do zaprzestania nierównego traktowania mniejszości polskiej w ich kraju²¹. W uprawianej przez II RP polityce zagranicznej w momencie pokonania Armii Czerwonej w sierpniu 1920 r. zaakcentowano przychylnie stanowisko wobec łotewskich roszczeń terytorialnych kosztem Rosji sowieckiej. Z kolei Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego zarekomendowało wykorzystanie przychylniej sytuacji międzynarodowej. Poleciło dyplomacji polskiej, aby zwróciła się do rządu łotewskiego ze stanowiskiem w sprawie uznania oraz przestrzegania zasad równouprawnienia i ochrony w odniesieniu do mniejszości polskiej zamieszkującej Łotwę. Uregulowanie sprawy mniejszości polskiej na Łotwie pozostawało ważnym elementem polityki zagranicznej w dziedzinie dążeń II RP do poprawy stosunków z sąsiadem, mając na uwadze treści referatów informacyjnych NDWP z 1920 r.²². Inne problemy utrudniające rozwój relacji polsko-łotewskich w analizowanych latach dotyczyły procesu indoktrynacji żołnierzy w łotewskim wojsku i nastawianiu ich przeciwko przyjaznym stosunkom z Polską, zainteresowania przez Rygę rozwojem relacji z Litwą, czy silnych wpływów niemieckich, zarówno politycznych, gospodarczych, wojskowych, jak i w ramach łotewskiego społeczeństwa²³.

Warto nadmienić, że w polskich źródłach zachowały się wzmianki świadczące o tym, że władze polityczne i wojskowe II RP dysponowały dobrym rozeznanieniem działań dyplomatycznych państw bałtyckich. Łotwa, Litwa, Estonia oraz Finlandia już w 1920 r. dyskutowały na temat możliwości stworzenia sojuszu obronnego

²⁰ Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 15 VI 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).

²¹ W referacie informacyjnym NDWP z połowy lipca 1920 r. odnotowano „prześladowanie żywiołu polskiego na Inflantach przez łotewskie czynniki rządowe”, wykazując potrzebę rozwiązania problemu, aby przyczynić się do zbliżenia politycznego II RP i Łotwy w obliczu wspólnych walk z bolszewikami. Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 15 VII 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).

²² Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 15 XI 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie). Na temat położenia mniejszości polskiej na Łotwie w dwudziestolecium międzywojennym obszerniej zob. E. Jekabson, *Mniejszość polska w Republice Łotewskiej 1918-1941*, [w:] *Polacy na Łotwie*, red. E. Walewander, Lublin 1993, s. 151-172.

²³ A. Peplowski, *Wywiad a dyplomacja II Rzeczypospolitej*, Toruń 2004, s. 166.

wymierzonego defensywnie przeciwko Rosji sowieckiej²⁴. Na konferencji, która odbyła się w Rydze latem 1920 r., Łotwa i Estonia naciskały na przyjęcie konwencji wojskowej, podczas gdy Litwa marginalizowała sprawy wojskowe w trakcie obrad, natomiast Finlandia przyjęła bierne stanowisko wyczekujące²⁵. Należy ocenić, że strona polska sondowała program konferencji i stanowiska członków w związku z oceną szans powodzenia własnych zamierzeń co do powstania ewentualnej federacji antysowieckiej w basenie Morza Bałtyckiego.

Porażka Armii Czerwonej w Bitwie Warszawskiej i wygrana Polaków to czynnik, który istotnie wpłynął na późniejsze założenia polskiej polityki zagranicznej w regionie nadbałtyckim. Równie ważnym czynnikiem zewnętrznym okazało się wydanie przez Stany Zjednoczone noty dyplomatycznej, w której pośrednio odmówiono uznania niezależnych od Rosji sowieckiej bytów państwowych Litwy, Łotwy oraz Estonii²⁶. W ocenie NDWP zaprezentowanej na początku września 1920 r. dostrzeżono konieczność,

aby dyplomacja nasza i w ogóle wszyscy przedstawiciele nasi za granicą, a w szczególności w państwach nadbałtyckich przebywający, przychylnie te dla nas okoliczności umiejętnie wyzyskiwali. (...) Należałoby z chwili obecnej skorzystać, pamiętając o tym, że zadaniem polityki polskiej jest nie tylko utrzymać Polskę na stanowisku neutralnego łącznika między zachodem a wschodem, ale zrobić z niej

²⁴ Inicjatorem rozmów w sprawie powołania sojuszu obronnego państw bałtyckich przeciwko Rosji sowieckiej byli Łotysze. Bezpośrednie zagrożenie inwazją bolszewicką na Łotwie zrodziło już w pierwszej połowie 1920 r. przekonanie, że ewentualny związek państw bałtyckich może przyczynić się do poprawy pozycji strategicznej Łotwy i uchronić państwa bałtyckie przed ekspansją bolszewicką. T. Paluszyński, *Walka o niepodległość Łotwy 1914-1921*, Warszawa 1999, s. 376.

²⁵ Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 15 VIII 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).

²⁶ W administracji prezydenta Wilsona hołdowano przekonaniu o nieuznawaniu Rosji sowieckiej, a także niepodzielności dawnego imperium rosyjskiego, z wyjątkiem uznania po zakończeniu I wojny światowej niepodległości Polski, Finlandii i Armenii. H. Marczevska-Zagdańska, *Stany Zjednoczone wobec paktu Ribbentrop-Mołotow i losu republik bałtyckich: Litwy, Łotwy i Estonii (1939-1941)*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2008, t. 43, s. 91. Na mocy noty amerykańskiego sekretarza stanu, Bainbridge’a Colby’ego, 10 VIII 1920 r. Stany Zjednoczone pośrednio odmówiły uznania samodzielności państwowej Litwy, Łotwy i Estonii. Nota nie tylko wywołała ostry sprzeciw w stolicach republik bałtyckich, ale przede wszystkim osłabiła pozycję międzynarodową tych państw oraz przyczyniła się – inaczej niż zakładała dyplomacja amerykańska – do umocnienia wpływów bolszewików w regionie nadbałtyckim. J. R. Wędrowski, *Wizje i realia. USA a Europa Środkowowschodnia 1919-1923*, Warszawa 1990, s. 228. Warto dodać, że formalnoprawne uznanie trzech republik bałtyckich przez Stany Zjednoczone miało miejsce w lipcu 1922 r. podczas sprawowania władzy przez administrację prezydenta Warrena Hardinga. H. Marczevska-Zagdańska, *op.cit.*, s. 91.

naturalny łącznik pomiędzy północą a południem. (...) W planie realizacji tego ostatniego zadania utrzymanie jak najlepszych stosunków z państwami nadbałtyckimi odgrywa pierwszorzędą rolę²⁷.

Przedstawione stanowisko określa istotę polskiej polityki wobec państw nadbałtyckich w drugiej połowie 1920 r., wskazując na potrzebę ukształtowania przez II RP przyjaznych stosunków z państwami tego regionu. W Warszawie starano się osiągnąć korzyści polityczne z faktu strategicznego położenia państwa polskiego w obliczu pokonania Armii Czerwonej i załamania się bolszewickiej koncepcji opanowania Polski oraz państw regionu nadbałtyckiego.

Na koniec 1920 r. w aspekcie postrzegania przez Polskę roli Łotwy i Finlandii w regionie nadbałtyckim zaakcentowano pogląd o możliwości rozwoju porozumienia z Łotwą. Odnotowano wzrost przychylności ze strony fińskich polityków, co w ocenie NDWP mogło w przyszłości mieć dodatnie znaczenie do realizacji założeń polskiej polityki zagranicznej. Wyrażono przekonanie, że wcześniejsze odrzucenie przez Finów możliwości antysowieckiego sojuszu politycznego i wojskowego z II RP osłabiało możliwość realizacji polskich planów. Prognozowano, że przy słabości Finlandii wynikającej z uległości wobec Rosji w związku ze sprzedażą spornej Karelii, a także podporządkowania się w wielu aspektach polityce Anglii i Niemiec, polskie wysiłki polityczne i dyplomatyczne należy w większym stopniu ukierunkować na sprawę łotewską²⁸.

Interesującym aspektem wpisującym się w kształtowanie relacji II RP z Łotwą i Estonią było stanowisko polskiej dyplomacji w sprawie starań Łotwy i Estonii ukierunkowanych na przyjęcie do Ligi Narodów. Strona polska przyjęła wyczekującą postawę wobec uznania *de iure* niepodległości Łotwy oraz Estonii na arenie międzynarodowej i co za tym idzie akcesji wymienionych państw do Ligi Narodów. W referatach informacyjnych NDWP ze stycznia oraz grudnia 1920 r. odnotowano rosnące starania obu państw potwierdzenia ich niepodległego statusu na arenie międzynarodowej oraz chęci akcesji Łotwy i Estonii do Ligi Narodów. W obliczu braku poparcia ze strony Polski politycy łotewscy skupili się na rozwijaniu relacji z ministrami francuskimi, od których mieli uzyskać oświadczenie o życzliwym stosunku Francji do uznania niepodległego statusu Łotwy²⁹.

²⁷ Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 1 IX 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).

²⁸ Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 1 XI 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).

²⁹ W 1920 r. strona polska podzielała stanowisko Ligi Narodów o niedostatecznym rozwinięciu podstaw państwowości na Łotwie i w Estonii, przy jednoczesnym bardziej przychylnym

Estończycy również starali się pozyskać poparcie Polski w sprawie uznania ich pozycji na arenie międzynarodowej. Strona polska oceniła zaangażowanie Estonii za niewystarczające, głównie z powodu braku wysłania do Warszawy estońskiego przedstawiciela dyplomatycznego. Polacy, podobnie jak reszta społeczności międzynarodowej, na przełomie 1920 i 1921 r., nie poparli dążeń Estonii do przystąpienia do Ligi Narodów. Co więcej, w relacjach polsko-estońskich odnotowano trudności, jeśli chodzi o wzajemne zbliżenie państw, ponieważ w Estonii obrano kurs związany z ukierunkowanym pragmatycznie popieraniem rozwoju relacji tego państwa z Rosją bolszewicką. Np. rząd estoński podpisał umowę ekonomiczną z bolszewikami, wprowadził amnestię dla części więźniów politycznych w Estonii, wcześniej reprezentujących obóz bolszewicki, a także wyrażał przekonanie, że pogrążona w chaosie wewnętrznym Rosja, przy braku możliwości wskrzeszenia rosyjskiego imperializmu, może być dogodnym sąsiadem dla Estonii³⁰.

Należy ocenić, że wydarzenia związane z ujawnianiem się wpływów sowieckich w Estonii (także na Łotwie i w Finlandii) niekorzystnie rzutowały na działania II RP w związku z realizacją idei polskiej polityki zagranicznej. Stanowisko polskie wyrażało konieczność zbliżenia wszystkich państw z regionu nadbałtyckiego (z wyłączeniem skomplikowanej problematyki litewskiej, którą traktowano jako osobny przedmiot zainteresowania), z jednoczesnym przyjęciem przez te państwa orientacji antysowieckiej³¹. Rządziej podejmowane w aktualnej historiografii przejawy zbliżenia estońsko-sowieckiego z końca 1920 r. godziły natomiast w zamierzenia Warszawy wpisujące się w kierunek rozwoju relacji z Estończykami³².

---

stosunku wobec Finlandii, którą przyjęto do Ligi Narodów ostatecznie w grudniu 1920 r. Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Łotwy i Finlandii z dnia 15 I 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie). Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 1 XII 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).

³⁰ Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 15 XII 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).

³¹ W literaturze zauważono, że państwa bałtyckie miały stanowić barierę odgradzającą Rosję sowiecką od Niemiec. W intencji polskich polityków i wojskowych pozostawało wykorzystanie relacji i współpracy z państwami z regionu nadbałtyckiego w taki sposób, by uniemożliwić rozwinięcie sowieckiej supremacji na Bałtyku. Ograniczenie wpływów sowieckich w analizowanym regionie europejskim stanowiło także ważny element polskich inicjatyw wpisujących się w realizację polityki zagranicznej w regionie nadbałtyckim w latach 1919-1921, czego przykładem były starania stworzenia Związku Państw Bałtyckich. A. Peppoński, *Wywiad Polski na ZSRR 1921-1939*, Warszawa 1996, s. 177.

³² Przejawy sowiecko-estońskiego i sowiecko-łotewskiego zbliżenia politycznego były notowane przez polski wywiad wojskowy nie tylko w analizowanych latach, ale również w całej pierwszej połowie lat 20. XX w. Może o tym świadczyć dokument z marca 1924 r. odnoszący się do

Związek Państw Bałtyckich jako geopolityczne uwarunkowanie bezpieczeństwa państw bałtyckich w kontekście relacji II RP z Estonią i Łotwą

Osobnym przedmiotem zainteresowania przy analizie relacji polsko-łotewskich i polsko-estońskich jest idea utworzenia Związku Bałtyckiego, inaczej określane go jako Związek Państw Bałtyckich. Porozumienie międzynarodowe, na mocy którego starano się wdrożyć w życie pomysł utworzenia Związku Bałtyckiego, podpisano w Warszawie 17 III 1922 r.³³. Sygnatariuszami były Polska, Łotwa, Finlandia i Estonia. Układ nie doczekał się faktycznej finalizacji ze względu na brak ratyfikacji przez parlament fiński³⁴. Z zachowanych archiwaliów wynika, że polskie władze interesowały się rokowaniami w sprawie utworzenia Związku Bałtyckiego już od 1920 r., czyniąc z postulatu ważny element zbliżenia z republikami nadbałtyckimi w celu poprawy bezpieczeństwa II RP na tle zagrożenia sowieckiego w początkowym okresie umacniania niepodległej państwowości. Rozważano także potencjalne możliwości pokonania trudności na rzecz urzeczywistnienia porozumienia międzynarodowego powołującego Związek Bałtycki³⁵.

---

uwarunkowań i zamierzeń polskiej polityki bałtyckiej, w którym sowieckie działania dyplomatyczne w republikach nadbałtyckich traktowano jako zagrożenie dla polskich interesów politycznych, wojskowych i handlowych w związku z próbą zabezpieczenia szlaków tranzytowych na Morzu Bałtyckim. Polityka polsko-bałtycka, [15 III 1924], AAN, Attachés wojskowi RP przy rządach państw kapitalistycznych 1919-1939,teczka A-II/118.

³³ Jednym z najważniejszych elementów porozumienia uczyniono deklarację o nieagresji i związaną z tym sojuszniczą pomoc w razie zewnętrznej napaści na którykolwiek kraj. Państwo sojusznicze miało przyjąć status non-belligerent, udzielając pomocy materialnej lub środków wsparcia politycznego. J. Lubelski, *op.cit.*, s. 193.

³⁴ Podkreśla się, iż pomimo początkowej przychylności Finlandii wobec federalistycznej koncepcji o orientacji politycznej i obronnej, parlament fiński nie ratyfikował porozumienia głównie z powodu dążenia kraju do zachowania neutralności w obliczu możliwego konfliktu polsko-niemieckiego, bądź polsko-sowieckiego. Neutralność w stosunkach międzynarodowych pozostawała jednym z głównych postulatów polityki zagranicznej wszystkich państw skandynawskich po zakończeniu I wojny światowej. P. Łossowski, B. Makauskas, *Kraje bałtyckie w latach przełomu 1934-1944*, Warszawa 2005, s. 11. Równie poważnym czynnikiem destabilizującym okazały się silne tendencje i wpływy niemieckie wśród fińskich polityków i wojskowych. Państwo niemieckie sprzeciwiło się koncepcji federalistycznej łączącej Polskę z krajami nadbałtyckimi. J. Czechowski, *Fińska droga do niepodległości. Polsko-fińskie stosunki polityczne na początku lat dwudziestych*, „Słupskie Studia Historyczne” 2001, nr 9, s. 94.

³⁵ J. Łaptos, *Dyplomaci II RP w świetle raportów Quai d'Orsay*, Warszawa 1993, s. 130. We wrześniu 1920 r. w tajnym raporcie polskiego attaché wojskowego z Poselstwa Polskiego w Helsingforsie do Oddziału II SG WP dostrzeżono najważniejszą trudność w przypadku pozyskania przychylności Finlandii. Problem dotyczył wpływów niemieckich na fińskie sfery rządzące, wojskowe i gospodarcze. Niemcy opowiadali się za uregulowaniem konfliktu fińsko-sowieckiego, aby zapewnić sobie stabilny tranzyt w handlu niemiecko-sowieckim. Z kolei niemieckie wpływy w wojsku fińskim były możliwe dzięki realizowaniu działań przez Związek Wojskowy

W zachowanych archiwaliach odnotowano, że od początku 1921 r. sprawę utworzenia Związku Bałtyckiego podniesiono w relacjach polsko-estońskich, co było następstwem zyskania coraz większej liczby zwolenników dopuszczenia Polski do porozumienia wśród estońskich kół politycznych i wojskowych. W polskiej polityce zagranicznej zwrócono uwagę na potrzebę zbliżenia między II RP a Łotwą w kontekście omawiania podstaw przyszłego Związku Bałtyckiego³⁶. Z kolei w przypadku stosunków polsko-łotewskich, w kontekście dyskusji na temat utworzenia Związku Bałtyckiego, w dokumentach podnoszono trudności niedostatecznego zabezpieczenia praw mniejszości polskiej na Łotwie i chłodnego stanowiska Łotyszy wobec wyczekującego stanowiska polskiej dyplomacji dotyczącej przyjęcia Łotwy do Ligi Narodów i uznania Łotwy *de iure* na arenie międzynarodowej. Ważnym czynnikiem było pokładanie przez rząd łotewski nadziei w zbliżeniu z mocarstwami zachodnimi, co stało się kierunkiem, który miał pozwolić na poprawę bezpieczeństwa państwa w sytuacji rosnącego zagrożenia sowieckiego³⁷.

Propagandy Niemieckiej, posiadający w swoim gronie członków z fińskich wyższych sfer wojskowych. Inne trudności dotyczyły paraliżowania polskich planów przez dyplomację litewską, nierzadko przy wykorzystaniu czynników międzynarodowych i wpływanie na opinię publiczną w krajach Europy Zachodniej. Warto podkreślić, że w zawarciu Związku Bałtyckiego dopatrywano się także szansy na izolację międzynarodową państwa litewskiego, które trwało w sporze z Polską już od początku dwudziestolecia międzywojennego. Spodziewano się braku zgody Litwinów na sojusz regionalny z Polską, a co za tym idzie, forsowano ideę pozbawienia sąsiada poparcia moralnego i materialnego pozostałych państw bałtyckich, co „ułatwiłoby niezmiernie samodzielne i stanowcze rozwanie kwestii litewskiej przez Polskę”. Raporty z Łotwy, Estonii i Finlandii sporządzone pod kątem przygotowań do związku państw bałtyckich i ich stosunku do Polski z dnia 14 IX 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/38 (kwiecień-czerwiec 1921).

³⁶ Jedną z najważniejszych podstaw Związku Państw Bałtyckich w kontekście omawiania stosunków polsko-estońskich oraz polsko-łotewskich miało być przyjęcie jednakowego stosunku sprzymierzonych państw wobec Rosji sowieckiej. Sojusz miał przyjąć charakter defensywny, wyrażając niechęć państw wobec imperialistycznej i agresywnej polityki sowieckiej. Raport z prasy kowieńskiej z dnia 25 III 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/36 (marzec-kwiecień 1921).

³⁷ Raport polskiego attaché wojskowego na Łotwie z dnia 3 III 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/38 (marzec-kwiecień 1921). Warto również wzmiankować na temat krótkotrwałego sporu polsko-łotewskiego w sprawie Iłuksztańszczyzny z najważniejszym miastem Iłukszą, czyli ziem leżących współcześnie w południowo-wschodniej części Łotwy, na lewym brzegu Dźwiny i obszarze historycznej Semigalii. M. Kowalski, *Ludność polska w wieloetnicznych regionach Litwy, Łotwy i Białorusi*, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej” 2013, nr 2, s. 221-222. W raporcie polskiego attaché wojskowego w Estonii z 20 II 1921 r. wskazano jednak, że wcześniejszy spór o Iłukszę nie stanowił już na początku 1921 r. problemu w relacjach polsko-łotewskich, a tym samym nie rzutował na szanse realizacji polskich zamierzeń wpisujących się w politykę bałtycką. Raport polskiego attaché wojskowego w Estonii z dnia 20 II 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/38 (marzec-kwiecień 1921).

Kardynalną podstawą i elementem łotewskiej polityki zagranicznej pozostawało przekonanie o potrzebie utrzymania niezależnego państwa litewskiego. W łotewskich kręgach politycznych i wojskowych zorganizowaną akcją Lucjana Żeligowskiego z października 1920 r. oraz uzależnienie Litwy Środkowej od wpływów II RP traktowano jako przejaw możliwych dążeń Polski do opanowania w przyszłości terytorium całej Litwy³⁸. W archiwaliach zachowała się wzmianka, jakoby Łotysze odnosili się

wrogo do wszelkich koncepcji, które gruntowałyby poważniejszy polski wpływ na Litwie i pomimo zasadniczej neutralności w sprawie Wilna, chętniej widzieliby to ostatnie w rękach litewskich, gdyż nasza ewentualna przegrana na Wileńszczyźnie usuwa kwestię granic polsko-łotewskich i zabezpieczenia Łotwy przeciwko możliwej w przyszłości ekspansji polskiej, a zarówno i presjom zmierzającym do zabezpieczenia elementowi polskiemu należnych praw mniejszości i zabezpieczenia przed zbyt rabunkowym wywłaszczaniem³⁹.

³⁸ W literaturze przedmiotu zauważono, że Łotysze zainteresowali się działaniami II RP wobec Litwy, ponieważ powstawało zagrożenie, że wojska Żeligowskiego mogą zająć część historycznej łotewskiej Łatgalii, przynależącej niegdyś do polskich Inflant. W. Dobrzycki, *Historia stosunków międzynarodowych w czasach nowożytnych 1815-1945*, Warszawa 2002, s. 357. Do powyższego poglądu należy podchodzić jednak z rezerwą, ponieważ na przełomie 1920 i 1921 r. nie istniała groźba realnego konfliktu zbrojnego między Polską a Łotwą. Można mieć na uwadze, iż oba państwa podpisały 30 XII 1919 r. formalną umowę o wspólnej akcji wojskowej przeciwko bolszewikom celem wyzwolenia ziem łotewskiej Łatgalii. Polska popierała również dążenia usuwania wpływów niemieckich z obszaru Łotwy i zachowania przez to państwo niepodległości w obliczu rosnącej presji ze strony Rosji sowieckiej, a następnie Związku Radzieckiego. Bardziej krytyczne źródła wskazują na to, iż „Polska nie zgłaszała pretensji do Łatgalii. Nie chciała tam widzieć ani Rosji, ani Litwy. Skłonna była przyznać ją Łotwie”. P. Łossowski, *Geopolityczne dylematy stosunków Polski i państw bałtyckich*, [w:] *Problematyka geopolityczna ziem polskich*, red. P. Eberhardt, Warszawa 2008, s. 106.

³⁹ Polski attaché wojskowy w Estonii przekonywał jednocześnie, że część środowisk politycznych i wojskowych na Łotwie pozostała wierna idei unii litewsko-łotewskiej, która uzyskała popularność jeszcze w 1919 r., a godziła w interesy II RP, jeśli chodzi o realizację podstaw polityki zagranicznej II RP wobec Łotyszy. Przeciwno silnym relacjom Polski i Łotwy opowiadała się również Anglia, uprawiając politykę podporządkowania państw bałtyckich swoim wyłącznym wpływom. Jest to kolejny czynnik, zarówno osłabiający relacje polsko-łotewskie, jak i utrudniający osiągnięcie przez II RP sukcesu na płaszczyźnie poprawy położenia geopolitycznego II RP na tle Rosji sowieckiej w regionie Morza Bałtyckiego. Raport polskiego attaché wojskowego w Estonii z dnia 20 II 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/38 (marzec-kwiecień 1921). W literaturze podkreśla się, że aspiracje angielskie w trzech republikach bałtyckich oraz dodatkowo w Finlandii miały okazać się na tyle silne, aby pozwolić Anglii rywalizować politycznie, ideologicznie, wojskowo i gospodarczo z Rosją sowiecką czy Niemcami. M. Leczyk, *Polska i jej sąsiedzi. Stosunki wojskowe 1921-1939*, Białystok 1997, s. 124. A. Skrzypek uważa, że państwa analizowanego regionu stanowiły obszar rywalizacji angielsko-francuskiej, co przyczyniło się do osłabienia działań II RP w związku z realizacją postulatów wpisujących się w polską politykę zagraniczną wobec Łotwy i Estonii w opisywanych latach. A. Skrzypek, *Związek Bałtycki...*, *op.cit.*, s. 94.

Szerzej rozumiany problem polsko-litewski istotnie rzutował na relacje Polski, zwłaszcza z Łotwą, stając się czynnikiem destabilizującym, nie tylko w przypadku relacji obu państw, ale również, jeśli chodzi o wysiłki dyplomatyczne Warszawy zmierzające do powołania Związku Państw Bałtyckich.

Estonia przyjęła stanowisko wyczekujące w sprawie sporu polsko-litewskiego, dodatkowo dostrzegając w ewentualnym udziale Polski i Finlandii w Związku Państw Bałtyckich gwarancję, że „nie byłaby wyzyskana wyłącznie w interesach swych sąsiadów”⁴⁰. Głównym zagrożeniem okazały się jednak wpływy i propaganda litewska w Estonii, jak również systematyczne ataki na stronę polską w części estońskiej prasy. Litwini wskazywali na słabość ewentualnego włączenia Polski do porozumienia międzynarodowego państw bałtyckich. W raporcie polskiego attaché wojskowego w Estonii z 14 V 1921 r. przedstawiono informacje na temat zwiększonych wpływów Anglii, Litwy oraz Niemiec, które miały nastawiać Estończyków przeciwko Polsce i skierować ich dyplomację w stronę utworzenia Związku Bałtyckiego wyłącznie z trzech republik bałtyckich, tj. Litwy, Łotwy oraz Estonii⁴¹.

W relacjach II RP z Łotwą oraz Estonią w kontekście wysiłków na rzecz powołania Związku Państw Bałtyckich podniesiono także ważki problem potrzeby zabezpieczenia logistycznego szlaków handlowych na Bałtyku w obliczu działań sowieckich. Charakterystyczne jest, że Rosja sowiecka – sondując działania podejmowane przez polską dyplomację – przedstawiła rządowi litewskiemu propozycję zwołania konferencji w celu omówienia wspólnych zagadnień tranzytowo-handlowych na Bałtyku, dążąc przy tym do udziału w konferencji przedstawicieli z Estonii i Łotwy. Pretekstem było podkreślenie przez decydentów z Moskwy, że

---

⁴⁰ Raport polskiego attaché wojskowego w Estonii w sprawie Związku Państw Bałtyckich z dnia 28 V 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka: 701/2/38 (kwiecień-czerwiec 1921). Z relacji publikowanych we wpływowym estońskim dzienniku „Waba Maa” wynikało, że Estonia opowiadała się za rozszerzeniem Związku Bałtyckiego, co stwarzało szansę porozumienia ze stroną polską, również zainteresowaną promocją znaczenia regionalnych sojuszy bezpieczeństwa w basenie Morza Bałtyckiego. Raport delegata Naczelnego Dowództwa w Estonii z dnia 15 III 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/36 (marzec-kwiecień 1921).

⁴¹ Ze wspomnianego raportu można wyciągnąć wniosek, iż ważnym punktem polskiej polityki zagranicznej w połowie 1921 r. pozostawało marginalizowanie znaczenia sporu polsko-litewskiego w relacjach z innymi państwami basenu Morza Bałtyckiego. W szczególności starano się przedsięwziąć środki dyplomatyczne, aby osłabić międzynarodowy wydzźwięk tego sporu w kontekście prób stworzenia sojuszu Związku Państw Bałtyckich. Odnotowano także oczernianie Polski na arenie międzynarodowej, realizowane z inicjatywy litewskiego ministra spraw zagranicznych, Juozasa Purickisa, który starał się przekonywać inne państwa, że konflikt z Litwą czy próby przyłączenia do II RP Górnego Śląska należy traktować jako przejawy agresywnej polityki imperialistycznej Polski. Raport polskiego attaché wojskowego w Estonii w sprawie związku państw bałtyckich i antypolskiej akcji litewskiego ministra spraw zagranicznych z dnia 14 V 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/38 (kwiecień-czerwiec 1921).

tylko w ten sposób możliwe będzie zwiększenie dynamiki wymiany towarowej w basenie Morza Bałtyckiego⁴². Można ocenić, że powyższa propozycja stanowiła naturalną przeciwwagę dla starań II RP, aby trójstronnie na linii Polska-Łotwa-Estonia podjąć decyzje w sprawie zabezpieczenia szlaków tranzytowych na Bałtyku.

Z kolei w raporcie z 12 VI 1921 r. wskazano dodatkowo na powolne działanie Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w kierunku ustalenia składu przedstawicielstwa polskiego w Związku Bałtyckim, wykazując tym samym braki w realizacji analizowanego postulatu polskiej polityki zagranicznej⁴³. Pomimo fiaska pomysłu związanego z faktycznym funkcjonowaniem Związku Bałtyckiego, koncepcja stanowiła kolejny przejaw forsowania w latach 1919-1921 przez Polskę idei federacyjnych na rzecz bezpieczeństwa w Europie Środkowej i w basenie Morza Bałtyckiego⁴⁴. Mimo ostatecznego niepowodzenia, w kolejnych latach dwudziestolecia międzywojennego, wysiłki polskiej dyplomacji na rzecz zbliżenia z państwami w regionie nadbałtyckim (z wyjątkiem państwa litewskiego) nie ustały⁴⁵.

Podsumowanie i wnioski

Przedstawione argumenty pozwalają na sformułowanie następujących wniosków podsumowujących analizowaną problematykę:

1) Jednym z istotnych uwarunkowań kształtowania geopolitycznej pozycji II RP było realizowanie założeń polityki zagranicznej w odniesieniu do stosunków nawiązywanych przez państwo polskie z Łotwą oraz Estonią.

⁴² A. Skrzypek, *Związek Bałtycki...*, *op.cit.*, s. 94.

⁴³ Raport polskiego attaché wojskowego w Estonii w sprawie Związku Państw Bałtyckich z dnia 12 VI 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka: 701/2/38 (kwiecień-czerwiec 1921).

⁴⁴ Wśród innych koncepcji należy wymienić w szczególności ideę Międzymorza, poparcie na rzecz ruchu prometejskiego, próbę porozumienia z państwami Małej Ententy, czy program Józefa Piłsudskiego na rzecz konfederacji z Litwą, przy ewentualnym włączeniu Ukrainy i Białorusi.

⁴⁵ W literaturze odniesiono się do zainteresowania przez Polskę ideą powołania Ententy Bałtyckiej, która miałaby stanowić porozumienie międzynarodowe w istotnym stopniu wzmacniające bezpieczeństwo państw leżących nad Morzem Bałtyckim przed ewentualną napaścią ze strony Niemiec lub Związku Sowieckiego. Obszerniej wokół tego zagadnienia w kontekście wysiłków dyplomatycznych Polski i innych państw z regionu nadbałtyckiego z lat 30. XX w. zob. P. Łossowski, *Ententa Bałtycka 1934-1940*, „*Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowej*” 1980, t. 16, s. 171-196. Lata 1919-1921 stały się w tym przypadku okresem próbnym dla kształtowania późniejszych koncepcji polityczno-dyplomatycznych i wojskowych na temat możliwości współpracy z Łotwą i Estonią w kontekście poprawy możliwości obrony II RP. Zachowane archiwalia świadczą, że strona polska uznała, iż niepodległy byt państwowy Łotwy i Estonii to jeden z warunków do poprawy bezpieczeństwa także II RP w regionie Morza Bałtyckiego. Zob. Znaczenie państw bałtyckich dla obrony Rzeczypospolitej [7 VIII 1923], AAN, Attachés wojskowi RP przy rządach państw kapitalistycznych 1919-1939,teczka A-II/118.

2) Realizacja koncepcji zbliżenia polsko-łotewskiego i polsko-estońskiego wpisywała się w kontekst ochrony bezpieczeństwa międzynarodowego II RP, jak również stanowiła o aktywnym zaangażowaniu państwa polskiego na arenie międzynarodowej.

3) Polskie władze nadały rangę oraz ukształtowały podstawy dla dalszego rozwoju stosunków polsko-łotewskich oraz polsko-estońskich w dwudziestoleciu międzywojennym. Polityka zagraniczna II RP w latach 1919-1921 była w istotnej mierze ukierunkowana na skuteczniejszą ochronę przed zagrożeniem sowieckim.

4) Jednym z najważniejszych założeń realizacji stosunków II RP z Łotwą i Estonią były próby sformowania regionalnego sojuszu bezpieczeństwa o defensywnym przeznaczeniu obronnym wobec zagrożenia sowieckiego. Polska opowiedziała się za powołaniem Związku Bałtyckiego, który okazał się nieskuteczną strukturą wzmacniającą bezpieczeństwo państw w regionie nadbałtyckim.

Przedstawione argumenty potwierdzają, że w badanym okresie historycznym ukształtowano podstawy relacji polsko-łotewskich oraz polsko-estońskich, dążąc do możliwości zainteresowania obu państw zbliżeniem z II RP głównie na wypadek skuteczniejszego przygotowania na zagrożenie ze strony Rosji sowieckiej. Państwo polskie realizowało pragmatyczny kierunek polityki zagranicznej związany z ochroną dostępu do Morza Bałtyckiego, nawiązaniem oraz rozwijaniem przyjaznych relacji z krajami nadbałtyckimi oraz poszukiwaniem sposobów wzmocnienia bezpieczeństwa regionalnego w obliczu zagrożenia sowieckiego. Osiągnięcia i niepowodzenia z lat 1919-1921 ujawniły potrzebę poprawy pozycji międzynarodowej Polski w regionie nadbałtyckim w początkowym okresie umacniania podstaw niepodległej państwowości po I wojnie światowej.

Abstract

Tomasz Landmann

Polish-Latvian and Polish-Estonian relations in the years 1919-1921 in the context of the Soviet threat – selected assumptions

The aim of the article is identification of selected, important examples of the development of Polish-Latvian and Polish-Estonian relations in the context of the Soviet threat in 1919-1921.

The development of Polish-Latvian and Polish-Estonian relations was already in the years 1919-1921. It was tried to convince both Baltic states to rapprochement with the Second Polish Republic mainly in case of more effective preparation for the threat from Soviet Russia.

It was shown that the years 1919-1921 was a period of aspirations of the Second Polish Republic to rapprochement with Latvia and Estonia as potential Baltic allies in the context of the growing threat from Soviet Russia. A particularly important aspect of Polish activities was the accession of the political and economic influence of the Second Polish Republic in the Baltic region and consideration of the possibility of creating a regional defense alliance in the form of the Union of Baltic States.

Keywords: safety, Baltic Sea, Baltic policy, Second Republic of Poland

References

Archives

Polityka polsko-bałtycka, [15 III 1924], AAN, Attachés wojskowi RP przy rządach państw kapitalistycznych 1919-1939, teczka A-II/118.

Raport L. Wasilewskiego pt. Sytuacja na Litwie, w Łotwie i Estonii z dnia 28 IV 1919 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/105 (Odpisy różnych aktów Oddziału II Naczelnego Dowództwa z 1919 r.).

Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 1 I 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).

Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Łotwy i Finlandii z dnia 15 I 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).

Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 15 VI 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).

Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 15 VII 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).

Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 15 VIII 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna

- Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).
- Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 1 IX 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).
- Raporty z Łotwy, Estonii i Finlandii sporządzone pod kątem przygotowań do związku państw bałtyckich i ich stosunku do Polski z dnia 14 IX 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/38 (kwiecień-czerwiec 1921).
- Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 1 XI 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).
- Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 15 XI 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).
- Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 1 XII 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).
- Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 15 XII 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).
- Raport polskiego attaché wojskowego w Estonii z dnia 20 II 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/38 (marzec-kwiecień 1921).
- Raport polskiego attaché wojskowego na Łotwie z dnia 3 III 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/38 (marzec-kwiecień 1921).
- Raport delegata Naczelnego Dowództwa w Estonii z dnia 15 III 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/36 (marzec-kwiecień 1921).
- Raport z prasy kowieńskiej z dnia 25 III 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/36 (marzec-kwiecień 1921).
- Raport polskiego attaché wojskowego w Estonii w sprawie związku państw bałtyckich i antypolskiej akcji litewskiego ministra spraw zagranicznych z dnia 14 V 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/38 (kwiecień-czerwiec 1921).

- Raport polskiego attaché wojskowego w Estonii w sprawie Związku Państw Bałtyckich z dnia 28 V 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka: 701/2/38 (kwiecień-czerwiec 1921).
- Raport polskiego attaché wojskowego w Estonii w sprawie Związku Państw Bałtyckich z dnia 12 VI 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka: 701/2/38 (kwiecień-czerwiec 1921).
- Znaczenie państw bałtyckich dla obrony Rzeczypospolitej [7 VIII 1923], AAN, Attachés wojskowi RP przy rządach państw kapitalistycznych 1919-1939,teczka A-II/118.

Studies

- Będźmirowski, J., *Próby zabezpieczenia granicy morskiej II RP. Uwarunkowania wewnętrzne i międzynarodowe*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2012, nr 13.
- Cieplucha, P., *Prometeizm i koncepcja Międzymorza w praktyce polityczno-prawnej oraz dyplomacji II RP*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2014, t. 93.
- Czarnecka, R., *Organizacja Oddziału II Sztabu Generalnego WP (Sztabu Głównego) i jego ekspozytur terenowych w latach 1918-1939*, [in:] *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Studia i materiały z działalności Oddziału II SG WP*, t. 1, ed. T. Dubicki, Łomianki 2010.
- Czechowski, J., *Fińska droga do niepodległości. Polsko-fińskie stosunki polityczne na początku lat dwudziestych*, „Słupskie Studia Historyczne” 2001, nr 9.
- Czechowski, J., *Polska i Finlandia. Stosunki dwustronne w latach 1918-1939*, Toruń 2009.
- Dobrzycki, W., *Historia stosunków międzynarodowych w czasach nowożytnych 1815-1945*, Warszawa 2002.
- Jekabson, E., *Mniejszość polska w Republice Łotewskiej 1918-1941*, [in:] *Polacy na Łotwie*, ed. E. Walewander, Lublin 1993.
- Jekabsons, Ē., *Początek stosunków Łotwy i Polski: pierwsze kontakty, wiosna-jesień 1919 roku*, „Res Historica” 2016, nr 42.
- Kowalski, M., *Ludność polska w wieloetnicznych regionach Litwy, Łotwy i Białorusi*, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej” 2013, nr 2.
- Kowalski, M., *Miejsce Polski w systemie geopolitycznym nowożytnej Europy*, [in:] *Studia nad geopolityką XX wieku*, ed. P. Eberhardt, Warszawa 2013.
- Landmann, T., *Rozpoznanie państw Regionu Bałtyckiego przez Oddział II SG WP i jego znaczenie dla bezpieczeństwa II RP*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2017, nr 3.
- Leczyk, M., *Polska i jej sąsiedzi. Stosunki wojskowe 1921-1939*, Białystok 1997.
- Lubelski, J., *Związek Bałtycki i Trzecia Europa. Koncepcje reorganizacji Europy Środkowej w polityce zagranicznej II Rzeczypospolitej*, „Nowa Europa” 2010, nr 1.

- Łaptos, J., *Dyplomaci II RP w świetle raportów Quai d'Orsay*, Warszawa 1993.
- Łossowski, P., *Ententa Bałtycka 1934-1940*, „Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowej” 1980, t. 16.
- Łossowski, P., *Geopolityczne dylematy stosunków Polski i państw bałtyckich*, [in:] *Problematyka geopolityczna ziem polskich*, ed. P. Eberhardt, Warszawa 2008.
- Łossowski, P., *Łotwa nasz sąsiad. Stosunki polsko-łotewskie w latach 1918-1939*, Warszawa 1990.
- Łossowski, P., *Polacy w Estonii, Łotwie i Litwie 1918-1939*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 1994, t. 29.
- Łossowski, P., *Stosunki polsko-estońskie 1918-1939*, Gdańsk 1992.
- Łossowski, P., *Stosunki polsko-litewskie 1921-1939*, Warszawa 1997.
- Łossowski, P., Makauskas B., *Kraje bałtyckie w latach przełomu 1934-1944*, Warszawa 2005.
- Marczewska-Zagdańska, H., *Stany Zjednoczone wobec paktu Ribbentrop-Mołotow i losu republik bałtyckich: Litwy, Łotwy i Estonii (1939-1941)*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2008, t. 43.
- Misiuk, A., *Służby specjalne II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998.
- Okulewicz, P., *Koncepcja „Międzymorza” w myśli i praktyce politycznej obozu Józefa Piłsudskiego w latach 1918-1926*, Poznań 2001.
- Palmowski, T., *Region Bałtycki – próba delimitacji*, [in:] *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych*, ed. S. Grykień, J. Łoboda, Wrocław 1999.
- Paluszyński, T., *Stosunki Polski z Łotwą (1919-1921)*, [in:] *Odrodzona Polska wśród sąsiadów 1918-1921*, ed. A. Koryn, Instytut Historii PAN, Warszawa 1999.
- Paluszyński, T., *Walka o niepodległość Łotwy 1914-1921*, Warszawa 1999.
- Pepłoński, A., *Wywiad a dyplomacja II Rzeczypospolitej*, Toruń 2004.
- Pepłoński, A., *Wywiad Polski na ZSRR 1921-1939*, Warszawa 1996.
- Pepłoński, A., *Zarys rozwoju organizacyjnego polskiego wywiadu wojskowego w latach 1914-1945*, „Słupskie Studia Historyczne” 2000, nr 8.
- Pullat, R., *Od Wersalu do Westerplatte. Stosunki estońsko-polskie w okresie międzywojennym*, Kraków 2003.
- Pullat, R., *Stosunki polsko-fińskie w okresie międzywojennym*, Warszawa 1998.
- Runiewicz-Jasińska, R., *Polska a bałtycka koncepcja polityki integracyjnej w Regionie Morza Bałtyckiego na początku XX i XXI wieku*, „Przegląd Europejski” 2012, nr 1.
- Skrzypek, A., *Stosunki polsko-łotewskie 1918-1939*, Gdańsk 1997.
- Skrzypek, A., *Związek Bałtycki. Litwa, Łotwa, Estonia i Finlandia w polityce Polski i ZSRR w latach 1919-1925*, Warszawa 1972.
- Wędrowski, J. R., *Wizje i realia. USA a Europa Środkowowschodnia 1919-1923*, Warszawa 1990.

Tomasz Landmann – dr historii, wykładowca na Wydziale Nauk o Bezpieczeństwie w Akademii Wojsk Lądowych im. gen. T. Kościuszki we Wrocławiu.
ORCID: 0000-0002-9753-9373

Игорь Гурак

Российский контекст политики ЕС в отношении Украины: украинский взгляд на проблему

Только тот, кто солидарен с Украиной, имеет право называться европейцем. Кто готов продать Украину, продает будущее Европы... Нету Европы без Украины¹.

Вступление

С такими словами 20 II 2019 г.² в пятую годовщину массовых расстрелов во время Революции достоинства президент Европейского Совета Дональд Туск на украинском языке обратился к депутатам Верховной Рады Украины. В контексте сказанного стоит отметить, что в настоящее время отношения между Киевом и Брюсселем находятся в своей наивысшей точке. Об этом свидетельствуют не только заявления руководителей ЕС, но конкретные практические результаты: вступление в силу глубокой и всеобъемлющей зоны свободной торговли между партнерами (с 1 I 2016 г.), безвизовый режим для украинских граждан (с 11 VI 2017 г.), обретения Украиной статуса ассоциированного члена ЕС (с 1 VIII 2017 г.). Последние годы также характеризуются беспрецедентно высокой финансовой поддержкой для Украины со стороны Евросоюза³. С украинской стороны подтверждением серьезных намерений в вопросах евроинтеграции является внесение изменений в Конституцию Украины (с 21 II 2019 г.), согласно

---

¹ *Speech by President Donald Tusk at the Ukrainian Parliament in Kyiv* [20 I 2019], https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/58440/node/58440_en (20 I 2019).

² День Героев Небесной сотни.

³ О. Савицкий, *Як Україна використала отримані від ЄС 10 мільярдів євро* [9 VII 2018], <https://www.dw.com/uk/як-україна-використала-отримані-від-єс-10-мільярдів-євро/a-44582160> (23 IX 2018).

которым в документе закреплено стратегический курс государства на членство в ЕС⁴.

В то же время, с уверенностью можно утверждать, что ситуация не является однозначной, а потенциал в плане отношений между Украиной и ЕС реализуется далеко не полностью. Общеизвестно, что еще в 1993 г. депутаты Верховной Рады Украины приняли постановление, в котором отмечалось, что „С целью поддержания стабильных отношений с Европейскими Сообществами Украина заключит с ними Соглашение о партнерстве и сотрудничестве, осуществление которого станет первым этапом продвижения к ассоциированному, а затем – к полному членству в этой организации”⁵. В 1998 г. Президент Украины Леонид Кучма своим указом утвердил „Стратегию интеграции Украины в ЕС”, в котором отмечалось, что „Национальные интересы Украины требуют утверждения Украины как влиятельной европейской державы, полноправного члена ЕС”⁶. Однако, до сих пор руководство ЕС, как впрочем, и лидеры ряда ведущих государств объединения не соглашаются на предоставление Украине даже отдаленной перспективы членства. И это при том, что в конце мая 2019 г. Еврокомиссия уже второй раз выступила с предложением о начале переговоров о членстве в ЕС Албании и Северной Македонии. К тому же рядом с упомянутыми выше странами Сербия, Черногория и Турция являются официальными кандидатами на вступление в объединение⁷. Украина же такого статуса не имеет.

Причины такой ситуации главным образом связаны с процессами в самой Украине. Традиционно на пути ускорения евроинтеграционного продвижения Украины были многовекторная политика украинского государства, неспособность политических элит объединиться для противостояния коррупции и олигархическому всевластию, имитация или отсутствие фундаментальных реформ и тому подобное. Не менее существенным сдерживающим фактором на пути евроинтеграции Украины была и остается позиция Российской Федерации.

---

⁴ *Constitutional amendments confirming Ukraine's path toward EU, NATO enter into force* [21 I 2019], <https://www.unian.info/politics/10454316-constitutional-amendments-confirming-ukraine-s-path-toward-eu-nato-enter-into-force.html> (23 II 2019).

⁵ *Постанова Верховної Ради України „Про Основні напрями зовнішньої політики України”* [2 VII 1993], <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3360-12> (21 IX 2017).

⁶ *Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу* [11 VI 1998], <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98> (21 IX 2017).

⁷ *Єврокомісія рекомендує почати переговори про вступ до ЄС Північної Македонії і Албанії* [29 V 2019], <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/05/29/7096718/> (30 V 2019); *Сербія і Черногорія увійдуть до ЄС до 2025 року* [17 V 2018], <https://ukr.segodnya.ua/world/europe/serbiya-i-chnernogoriya-voydut-v-es-do-2015-goda-1139100.html> (25 V 2018).

Осознавая исключительную значимость украинских внутривнутриполитических реалий, противоречивых внешнеполитические инициативы Киева и вмешательства со стороны России для евроинтеграционного продвижения украинского государства, в рамках соответствующей публикации сделана попытка проанализировать именно шаги со стороны ЕС и ведущих государств объединения, которые представляют собой угрозы и вызывают замедление европейской интеграции Украина.

**„Политика двух путей” ЕС в Восточной Европе
в течение 2008 – 2013 гг.:
в поисках баланса между целями Восточного партнерства
и принципом „Russia First”**

С 2004 г. в отношениях Киева и Брюсселя наметился новый этап. С одной стороны, важную роль здесь сыграла Оранжевая революция и избрание новым президентом Украины проевропейски настроенного Виктора Ющенко (2005 – 2010 гг.). Другим процессом, который имел фундаментальное значение для диалога между ЕС и Украиной, стало включение в объединение 10 новых членов. Это объективно обусловило разворот ЕС в восточную сторону, которая в Брюсселе долгое время играла маргинальное значение по сравнению с южным направлением. Принципиально важным было и то, что начиная с 2004 г. в составе Евросоюза оказались сразу несколько стран⁸, которые традиционно поддерживали евроинтеграционные стремления Киева. Начиная с 2004 г., у этих стран появилась возможность влиять на решения институтов объединения, действуя изнутри. В Брюсселе также вынуждены были по-другому подходить к диалогу с Украиной, исходя из того, что она стала непосредственным соседом ЕС.

Правда, разногласия в лагере „оранжевых” сил, отсутствие целенаправленной работы, ориентированной на приближение к европейским стандартам, имитация, а не реальное реформирование страны частично нивелировали соответствующие положительные изменения ситуации и довольно быстро обусловили „прикрытие” нового „окна возможностей” на оси Киев – Брюссель, вызванного Оранжевой революцией.

Исключительное значение для новых подходов ЕС к Восточной Европе имели события 2008 г. Сначала, в ходе апрельского Бухарестского саммита НАТО ведущие государства объединения, несмотря на положительную позицию США, выступили против предоставления Украине и Грузии Плана

---

⁸ Среди них исключительное место принадлежит Республике Польша.

действий по членству в альянсе. В свою очередь Россия, достигнув при помощи Франции и Германии успеха в плане блокирования евроатлантических стремлений Киева и Тбилиси, через несколько месяцев перешла к более решительным шагам по отношению к Грузии. В августе 2008 г. Кремль сумел спровоцировать Михаила Саакашвили на попытку военным образом вернуть контроль над Южной Осетией. При этом стоит отметить, что речь идет о территориях, которые по состоянию на начала августа 2008 г. не только западные демократии и ведущие международные организации, но и Россия признавали такими, которые относятся к Грузии. После этого российские войска провели операцию, которая имела своими последствиями значительные разрушения грузинских территорий.

Соответствующие события, которые, на первый взгляд, не связаны с отношениями Украины и ЕС, на самом деле имели довольно заметное влияние как на дальнейшую судьбу Восточной Европы в целом, так и на диалог Киева и Брюсселя. Прежде всего, они продемонстрировали Кремлю, что гипотетически он может безнаказанно использовать свои войска на территории соседних государств. Не менее важным было то, что россияне не выполнили пункта Соглашения Саркози-Медведева, которая касалась вывода российских войск с территории Южной Осетии. При этом следует подчеркнуть, что тогдашний российский президент Дмитрий Медведев был одним из его авторов⁹.

В 2008 г. ЕС не пришел к введению санкций против Кремля, однако российская агрессия все же не осталась без ответа со стороны Брюсселя. Евросоюз на время отказался от продолжения переговоров о заключении нового расширенного соглашения с Россией и, что более важно, решил на активизацию своей деятельности на постсоветском пространстве. Как отмечает словацкий исследователь Александр Дулеба, ЕС ответил на российские танки в Грузии модернизацией своей восточной политики. Уже в сентябре 2008 г. государства-члены ЕС уполномочили Европейскую Комиссию активизировать работу, связанную с предложениями Польши и Швеции относительно нового формата взаимодействия со странами Восточной Европы и Южного Кавказа¹⁰. В декабре того же года Еврокомиссия обратилась к Европейскому парламенту и Совету с предложениями относительно „Восточного партнерства”. В документе говорилось о принципиально новых возможностях в рамках диалога с Украиной и пятью другими восточ-

⁹ *Війна Росії проти Грузії: як це було* [8 VIII 2018], <https://www.obozrevatel.com/ukr/abroad/vijna-rosii-proti-gruzii-yak-tse-bulo.htm> (10 II 2019); О. Панфілов, *Чому Росія все ще на грузинських територіях* [28 VIII 2018], <https://nv.ua/ukr/opinion/chomu-rosija-vse-shchena-hruzinskikh-teritorijakh-2490822.html> (10 II 2019).

¹⁰ A. Duleba, *Integration without membership. Potential and limits of Ukraine's association with the EU*, Bratislava 2017, с. 9, 11.

ными соседями ЕС. Кроме всего прочего он предусматривал возможность заключения с шестеркой соглашений об ассоциации, которая бы включала положение о глубокой и всеобъемлющей зоне свободной торговли¹¹.

Поскольку Россия считает страны, на которые распространяется Восточное партнерство сферой своего влияния, реализация программы рассматривается в Кремле как угроза для ее национальных интересов¹². Соответственно, официальное введение Восточного партнерства в мае 2009 г. стало началом необъявленного противостояния между Брюсселем и Москвой за распространение своих ценностей на страны „общего соседства”.

В течение следующих нескольких лет в отношении стран Восточного партнерства и России Евросоюз осуществлял политику, которую по аналогии с внешнеполитической активностью Польши в регионе на рубеже 80 – 90-х гг. XX в. можно охарактеризовать как „политику двух путей”. С одной стороны, европейские институты в процессе реализации основ политики Восточного партнерства осуществляли шаги, которые открывали перед государствами, охваченными соответствующей инициативой, новые возможности для более тесного взаимодействия с ЕС в различных сферах. В то же время, Брюссель и ведущие европейские столицы инициировали начало работы с рядом проектов, которые свидетельствовали о сохранении именно за Москвой статуса ключевого партнера на востоке. В частности, в ноябре 2009 г. Евросоюз и Российская Федерация начали работу с новой инициативой под названием „Партнерство для модернизации”¹³. В июне 2010 г. в замке Мезерберг вблизи Берлина состоялась встреча канцлер Германии Ангелы Меркель и российского президента Дмитрия Медведева, по результатам которой была достигнута договоренность о создании Комитета ЕС – Россия по вопросам внешней политики и безопасности. Согласно с заявленными целями, указанный орган должен был заниматься разработкой принципов для проведения „гражданских / военных операций России и ЕС по кризисному урегулированию”¹⁴. В октябре того же года лидеры РФ, Франции и ФРГ в рамках встречи во французском Довиле обсуждали

¹¹ *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Eastern Partnership* [3 XII 2008], <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0823:FIN:EN:PDF> (20 I 2019).

¹² „Східне партнерство” ніколи не розроблялося для протидії Росії, – європарламентар [24 XI 2017], https://24tv.ua/shidne_partnerstvo_nikoli_ne_rozroblyalosya_dlya_protidii_rosiyi_yevroparlamentar_n893941 (22 XII 2018).

¹³ *Медведев: Россия и Евросоюз начинают партнерство в целях модернизации* [1 VI 2010], <https://ria.ru/20100601/241021868.html> (11 VI 2010).

¹⁴ *Меморандум по итогам встречи Президента России Д. Медведева и Федерального канцлера Германии А. Меркель 4–5 июня 2010 года, г. Мезеберг* [5 VI 2010], <http://kremlin.ru/supplement/575> (14 VI 2010).

создание единой зоны сотрудничества, которая должна была охватывать экономическую сферу и сфере безопасности¹⁵.

Таким образом, даже после Августовской войны 2008 г. и невыполнения руководством Российской Федерации подготовленного при его участии Соглашения Медведева-Саркози, ведущие европейские столицы были готовы вместе с Москвой работать над созданием зоны сотрудничества в сфере безопасности на континенте, к тому же, не привлекая к этому США¹⁶.

Интересным примером для сопоставления подходов руководства ЕС к сотрудничеству со странами Восточной Европы в период между войной в Грузии и Революцией достоинства может быть ситуация с саммитами Евросоюза. Так, после ухудшения отношений между Брюсселем и Киевом, что было обусловлено, прежде всего преследованием политических оппонентов со стороны режима Януковича, в 2012 г. впервые с 1997 г. не было проведено традиционного саммита Украина – ЕС. В целом, такая ситуация, как и отказ лидеров европейских стран от участия в саммите стран Центральной Европы, который должен был состояться в мае того же года в Ялте¹⁷, выглядит вполне логичной и обоснованной.

Однако, при этом следует обратить внимание на XXII саммит ЕС – Россия, который был проведен в Ницце в ноябре 2008 г. С одной стороны, нужно отметить, что такое событие произошло уже через три месяца после Российско-грузинской войны. Кроме того, интересной была атмосфера, царившая вокруг встречи. Без сомнения, на нем упоминались события в Грузии. Однако, накануне и во время саммита функционеры Евросоюза во главе с председателем Еврокомиссии Жозе Мануэлем Баррозу и президент Франции Николя Саркози, который тогда исполнял функции президента Европейского совета, отмечали важность экономического сотрудничества ЕС и РФ, подчеркивали экономическую взаимозависимость партнеров, обсуждали с президентом России перспективы формирования общей экономической зоны. Также в время саммита была выражена готовность возобновить приостановленные в начале сентября 2008 г. переговоры о новом соглашении между Евросоюзом и Россией и поддержать Москву в ее стремлении по вступлению в ВТО¹⁸.

¹⁵ М. С. Дорошко, *Вплив „перезавантаження” американсько-російських відносин на зовнішню політику держав пострадянського простору*, „Актуальні проблеми міжнародних відносин” 2012, т. I, № 107, с. 100.

¹⁶ Idem.

¹⁷ Б. Тарасюк, *Саміт Україна-ЄС: читайте між рядків або переклад з дипломатичної мови* [25 II 2013], <https://blogs.pravda.com.ua/authors/tarasyuk/512bca3f50ee7/> (10 III 2013).

¹⁸ *EU-Russia Summit in Nice on 14 November* [13 XI 2008], http://europa.eu/rapid/press-release_IP-08-1701_en.htm?locale=en (20 I 2018); *Main results of the EU-Russia Summit* [14 XI 2008], <http://www.ue2008.fr/main-results-of-the-eu-russia-summit/> (20 I 2018).

Без сомнения, соответствующая интерпретация России со стороны лидеров ведущих столиц Европы способствовала утверждению в Кремле уверенности в том, что функционеры Евросоюза готовы закрыть глаза на стремление России держать под своим контролем процессы на постсоветском пространстве. Косвенно, указанные выше подходы со стороны ЕС в отношении РФ в период между Августовской войной 2008 г. и Революцией достоинства 2013 – 2014 гг. добавили уверенности руководству России в своей безнаказанности накануне и во время агрессии в Крыму и на Донбассе.

Как покажут события 2014, к счастью для Украины в Кремле все же заблуждались относительно того, на какие уступки России готовы пойти ключевые европейские игроки для сохранения существующего в то время формата отношений. Так же стало понятно то, насколько ошибались руководители Брюсселя, когда надеялись, что сотрудничество ЕС со странами Восточного партнерства без перспективы членства для последних, не вызовет фундаментального сопротивления со стороны Российской Федерации. Не желая позволить Евросоюзу усилить свое влияние в Восточной Европе даже путем подписания соглашения об ассоциации Россия прибегла к жестким средствам давления на своих соседей.

Хрестоматийно это опять таки проявилось на примере Украины. Стоит подчеркнуть, что именно во времена президентства Виктора Януковича (2010 – 2014 гг.), экономическое давление на Украину со стороны РФ в доконфликтный период достигло наивысшей точки. Следуя новой редакции политики „многовекторности”, наиболее пророссийский украинский президент все же не соглашался на присоединение Украины к Таможенному союзу и оставил в ключевых внешнеполитических документах государства положение о ее евроинтеграционном будущем. В ответ на это Россия, после нескольких разноплановых предупреждений, в августе 2013 г. прибегла к экономической блокаде Украины. И очевидно тогда, когда российская граница фактически была перекрыта для украинских товаров¹⁹, Евросоюз допустил серьезную ошибку, не предоставив поддержки для украинского правительства Николая Азарова.

Можно предположить, что в Брюсселе не считали нужным вмешиваться в экономическое противостояние между коррумпированной украинской властью и авторитарной Российской Федерацией, которая была выгодным экономическим партнером для ведущих государств ЕС. Однако, на Вильнюсском саммите лидеры Евросоюза все же были готовы пойти на встречу

---

¹⁹ I. Hurak, *Ukrainian-Russian Interstate Relations During the Presidency of Viktor Yanukovich – „Honeymoon Period” or „Coercion to Marriage”*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2016, vol. 1, с. 109-112.

украинцам в вопросе подписания соглашения об ассоциации между Украиной и ЕС. При чем соглашались на такой шаг, несмотря на то, что Виктор Янукович так и не пошел ни на один компромиссный вариант, относительно освобождения из тюрьмы Юлии Тимошенко. Более того, они были готовы к предоставлению Украине существенной финансовой помощи. По словам второго президента независимой Польши Александра Квасьневского (1995 – 2005 гг.), Виктору Януковичу предлагали 15 млрд. USD. Однако время было упущено. После двух неофициальных встреч Владимира Путина с Виктором Януковичем, последний приехал в Вильнюс, не имея намерений подписывать соглашение об ассоциации²⁰.

Несомненно, ЕС во внешней политике возлагается на мягкую силу и пытается достигать своих целей прежде всего за счет поощрения заинтересованных стран экономическими бонусами от углубления сотрудничества. Очевидно, что в Брюсселе считают это достаточно весомыми аргументами, чтобы мотивировать руководство тех или иных стран к осмысленному выбору между европейской и евроазиатской моделями интеграции. Однако, на практике такой подход открывает для исключительно монолитной в плане руководства и богатой природными ресурсами Российской Федерации широкие возможности для влияния на соседние страны. И такие действия имеют фундаментальные результаты. Например, в 2008 г. на упомянутом ранее Бухарестском саммите НАТО, Россия, вопреки позиции США, сумела заблокировать решение о предоставлении Украине Плана действий по членству в альянсе. После этого прошло более 10 лет и несмотря на помещенную в итоговых документах саммита констатацию, что Украина в будущем станет членом альянса²¹, не в одном из следующих саммитов даже серьезно не обсуждался вопрос о Плана действий по членству в НАТО для Украины, не говоря о самом членстве.

Достижения и новые вызовы для диалога Украины с ЕС после Революции достоинства: русский контекст

После отказа Виктора Януковича от подписания соглашения об ассоциации все указывало на то, что Украина должна, по крайней мере, на некоторое время, выпасть из орбиты заинтересованности Брюсселя. Однако в процессе Революции достоинства Украины закономерно вернулась в круг

²⁰ *Ibidem*, с. 115-116.

²¹ Чейні: резолюція Бухарестського саміту НАТО залишається чинною [5 IX 2008], <https://www.unian.ua/politics/143010-cheyni-rezolyutsiya-buharestskogo-samitu-nato-zalishaetsya-chinnoyu.html> (25 III 2015).

интересов ЕС и именно его позиция стала одним из стабилизирующих факторов, не допустившего эскалации насилия в стране. В дальнейшем, реагируя на российскую агрессию в Крыму, ЕС также как и США уже в первой половине марта 2014 г. ввел санкции против Российской Федерации.

Стоит отметить, что это было время, когда на Западе постепенно начали осознавать, что на современном этапе руководство РФ не является партнером, с которым можно иметь цивилизованные отношения. Правда, окончательно такая позиция утвердилась только после трагедии 17 VII 2014 г., когда на территории Донбасса был сбит самолет Малоазийских авиалиний рейса МН 17. К тому времени имели место „колебания” и попытки добиться стабилизации ситуации в Украине без жестких мер, к тому же не исключено, что за счет потерь именно украинской стороны. Подтверждением соответствующего тезиса могут служить события, связанные с женеvской встречей руководителей внешнеполитических ведомств Украины, ЕС, США и РФ от 17 IV 2014 г. Тогда по результатам встречи, которая была ориентирована на деэскалацию конфликта в Украине, было принято совместное заявление, в котором даже не было помещено упоминания о Крыме, а Россия фигурировала исключительно как один из международных актёров, который брал на себя обязательство поддержать Специальную мониторинговую миссии ОБСЕ в Украине²².

Когда стало понятно, что Кремль не намерен останавливаться на захвате Крыма, подход к ситуации вокруг Украины со стороны Запада начал меняться. Брюссель перешел к секторальным санкциям, а лидеры ведущих государств Евросоюза активнее заангажировались в переговорный процесс вокруг конфликта в Украине в Нормандском формате. Параллельно Украина получала существенную финансовую помощь от ЕС и относительно быстрыми темпами продвигались процессы, связанные с введением всеобъемлющей зоны свободной торговли между партнерами, безвизовым режимом для украинских граждан и т.д.²³.

Таким образом, начиная со второй половины 2014 г., отношения между Украиной и ЕС приобрели современные черты со всеми положительными

²² *Повний текст заяви за підсумками переговорів у Женеві з українського питання* [18 IV 2014], https://dt.ua/POLITICS/povniy-tekst-zayavi-za-pidsumkami-peregovoriv-u-zhenevi-z-ukrayinskogo-pitannya-141885_.html (18 IV 2014).

²³ Анализируя критические замечания отдельных политологов и журналистов относительно темпов ратификации и вступления в силу соглашения об ассоциации между Украиной и ЕС следует отметить, что этот процесс произошел быстрее, нежели вступление в силу Соглашения о партнерстве и сотрудничестве, подписанное в 1994 г. И это при том, что количество государств-членов ЕС в 2014 г. было более существенным, чем в ситуации с документом образца 1994 г., а Украина не только не имела конфликта с Россией, а находилась на своеобразном пике формальной поддержки со стороны западных стран из-за отказа от ядерного оружия.

последствиями, которые из этого вытекают. В то же время ситуацию не следует идеализировать. В меру внутренней специфики Евросоюза – объединения 28 государств, каждое из которых имеет свои интересы, довольно часто его шаги на международной арене, в частности в рамках треугольника ЕС – РФ – Украина, не до конца соответствуют ожиданиям украинцев.

В мае 2006 г. тогдашний еврокомиссар по вопросам расширения ЕС Олли Рен, выступая в Лиссабоне перед депутатами португальского парламента, отметил: „... расширение является одним из самых мощных политических инструментов ЕС для достижения мира и процветания, свободы и демократии”²⁴. И действительно, именно политика расширения Евросоюза принесла покой на Балканы, превратила слабые в экономическом отношении страны бывшего соцлагеря на членов объединения с высокими темпами экономического роста. Однако, по отношению к Киеву руководство ЕС и ведущих стран объединения заняли твердую позицию, которая не предусматривает членства Украины в Евросоюзе. Как отмечалось выше, претендентами на вступление в Евросоюз являются балканские страны, Турция, в то же время в украинцев, которые в процессе Революции достоинства и войны с Российской Федерацией отстаивали и продолжают отстаивать свое право быть частью объединенной Европы ценой собственной жизни, пока такой перспективы нет.

Украина является ассоциированным членом Евросоюза. Вступление в силу „Соглашения об ассоциации между Украиной, с одной стороны, и Европейским Союзом, Европейским сообществом по атомной энергии и их государствами-членами, с другой стороны” открыло перед украинцами новые возможности для углубления диалога с ЕС, однако не открыло формальной перспективы членства в объединении. Для сравнения в так называемых „Европейских соглашениях”, которые страны Центрально-Восточной Европы подписывали с Европейскими Сообществами / ЕС в первой половине 90-х гг. XX в. среди целей документов указывалось также создание соответствующих условий для поэтапной интеграции этих стран в сообщество, для оказания этим странам финансовой и технической помощи и тому подобное²⁵. В случае с Украиной соглашение об ассоциации не содержит подобных положений. Более того, 15 XII 2016 г. Европейский совет, реагируя на результаты референдума в Нидерландах от 6 IV того же года, принял документ,

²⁴ Olli Rehn, *Enlargement – the EU's soft power* [25 V 2006], https://www.europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-06-750_en.pdf (15 V 2019).

²⁵ *Europe agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Poland, of the other part*, „Official Journal of the European Communities”, 31 XII 1993, p. L 348 / 3; *Europe agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Slovak Republic, of the other part*, „Official Journal of the European Communities”, 31 XII 1994, p. L 359 / 5.

в котором четко отмечалось, что „Соглашение об ассоциации... не представляет статуса кандидата на вступление в Евросоюз, а также не создает обязательств для присвоения такого статуса Украине в будущем”. Так же в документе четко указано, что соглашение об ассоциации не требует никакой дополнительной финансовой поддержки со стороны государств-членов для Украины²⁶. Таким образом, украинцы имеют перед собой, прежде всего через российскую агрессию, гораздо больше вызовов и угроз, чем граждане соседних стран, которые в 2004 и 2007 гг. стали членами Евросоюза. В то же время Украина не имеет перспективы членства, которая однозначно является мощным стимулом для разноплановой трансформации страны в направлении достижения так называемых „Копенгагенских критериев”.

Другим вопросом, который в последнее время вызывает беспокойство в Украине, являются отдельные аспекты санкционной политики Евросоюза в отношении России. В Европе традиционно функционируют политические силы, которые придерживаются пророссийских позиций. В последнее время их поддержка в ЕС демонстрирует тенденцию к росту. Также европейские компании, которые имели или имеют экономические отношения с российскими фирмами и обладают рычагами влияния на политическую жизнь различных стран, несут определенные потери от санкций ЕС против России и российских контрсанкций. Несмотря на это в течение 5 лет европейские политики из года в год продолжают санкции против Москвы. Украинские эксперты, дипломаты, политики понимают насколько это важно для Украины и не просто для ЕС.

В то же время, в последние месяцы наметилась тревожная тенденция в этой сфере. Главным образом, она связана с событиями вокруг Азовского моря и Керченского пролива. Прежде всего, здесь следует отметить отсутствие должной реакции со стороны Брюсселя и ведущих европейских столиц на строительство россиянами моста через Керченский пролив и незаконные проверки россиянами морских судов, посещающих украинские порты Азовского моря. Стоит подчеркнуть, что соответствующие шаги со стороны РФ вызывают ощутимые экономические потери для Украины. Не чувствуя должной поддержки со стороны международного сообщества в этом вопросе, украинское руководство сделало попытку усилить группировку военно-морских сил государства в Азовском море. Однако 25 XI 2018 г. в ходе переброски трех украинских кораблей из Одессы в Мариуполь российские военные использовали против них оружие, в результате чего корабли были захвачены, а их экипажи – задержаны²⁷.

²⁶ *European Council Conclusions on Ukraine* [15 XII 2016], <https://www.consilium.europa.eu/media/24151/15-euco-conclusions-ukraine.pdf> (23 I 2017).

²⁷ *Війна у Керченській протоці: таран, штурмовики та захоплення українських кораблів* [25 XI 2018], <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/11/25/7199243/> (26 XI 2018).

Несомненно, указанные корабли, как в целом и весь украинский флот не представляет никакой угрозы для ВМФ России в связи с несоизмеримостью их потенциалов. Однако, соответствующими действиями российское руководство продемонстрировало свой контроль над ситуацией в регионе. Не исключено, что на фоне сложного экономического положения РФ²⁸ и катастрофического спада поддержки Владимира Путина в российском обществе²⁹, это была попытка спровоцировать новый конфликт между Россией и Украиной. Как известно, во время подобных событий российское руководство пользуется максимальной поддержкой со стороны своих сограждан. В любом случае, в рамках указанных событий РФ нарушила нормы международного права, юридическим подтверждением чего является принятое в мае 2019 г. решение Международного трибунала ООН, согласно которому российская сторона должна освободить захваченных моряков и вернуть корабли Украине³⁰.

В ЕС очень быстро продемонстрировали политическую оценку российской агрессии. Так, уже 26 XI президент Европейского Совета Дональд Туск осудил российскую провокацию в Керченском проливе³¹. 12 XII 2018 г. парламент Евросоюза принял резолюцию, в которой содержалось требование к России освободить украинских моряков и вернуть корабли. Также в документе, размещался призыв к ЕС и странам-членам объединения, с тем чтобы ввести против Москвы новые санкции, при условии если украинские моряки останутся в плену³².

Однако, в конечном итоге, на открытый акт российской военной агрессии ограничительные шаги со стороны ЕС были введены только в середине марта 2019 г. К тому же их было сведено к формальным санкциям против 8 российских офицеров, участвовавших в событиях 25 XI. В данном случае ситуация выглядит таким образом, что в ЕС решили дополнительно не

²⁸ А. Аликин, *Россия: данные Росстата все чаще подвергаются сомнению* [25 XII 2018], <https://russian.eurasianet.org/россия-данные-росстата-все-чаще-подвергаются-сомнению> (28 XII 2018); *Чистый отток капитала из России за год превысил \$67 миллиардов* [17 I 2019], https://biz.censor.net.ua/news/3106957/chistyiy_ottok_kapitala_iz_rossii_za_god_prevysil_67_milliardov (23 I 2019).

²⁹ *Рейтинг Путина упал до 13-летнего минимума* [26 I 2019], <https://gordonua.com/news/worldnews/rejting-putina-upal-do-13-letnego-minimuma-691114.html> (30 I 2019).

³⁰ *Трибунал ООН наказав Росії звільнити українських моряків: деталі рішення* [25 V 2019], <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/tribunal-oon-nakazav-rosiji-zvilniti-ukrajinskikh-moryakiv-detali-rishennya-50023536.html> (25 V 2019).

³¹ *Туск: Європа залишиться одностайною в підтримці України* [26 XI 2018], <https://www.5.ua/svit/tusk-yevropa-zalyshytsia-odnostainoiu-v-pidtrymtsi-ukrainy-181903.html> (26 XI 2018).

³² *MEPs commend Ukraine's reform efforts and denounce Russian aggression* [12 XII 2018], <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20181205IPR20940/meps-commend-ukraine-s-reform-efforts-and-denounce-russian-aggression> (15 XII 2018).

осложнять отношения с Москвой из-за инцидента в Керченском проливе. И в этом контексте напрашиваются слова Уинстона Черчилля, сказанные им в 1940 г.: „Каждый надеется, что если он кормит крокодила достаточно, крокодил съест его последним”³³. Правдоподобно, часть европейских политиков еще не до конца осознала сущность современного российского руководства или надеется, что „аппетиты Кремля” ограничатся странами постсоветского пространства.

Также в Украине вызывает беспокойство позиция институтов ЕС, которые имеют влияние на принятие обязательных к выполнению решений, относительно строительства газопровода Северный поток 2 и связанного с ним транзита российского газа через газотранспортную систему Украины. С одной стороны, в рамках упомянутой выше резолюции Европарламента от 12 XII 2018 г., отмечалась ключевая роль Украины для европейской энергетической сети. В документе Северный поток 2 характеризовался как политический проект, который представляет угрозу для европейской энергетической безопасности и содержался призыв отменить его³⁴. Ровно через три месяца Европарламент принял очередную резолюцию, в которой подчеркивалось, что Северный поток 2 усиливает зависимость Евросоюза от поставок российского газа, угрожает внутреннему рынку ЕС, не соответствует его энергетической политике, стратегическим интересам и должен быть остановлен³⁵. Правда, в конечном итоге, Совет ЕС своим решением только внес изменения в Газовую директиву объединения, главные ограничения которой сводятся к тому, что российский „Газпром” не будет иметь права одновременно добывать, транспортировать и продавать свой газ в Евросоюзе. Также в документе помещено требование, чтобы газотранспортная система была доступна для использования другими поставщиками³⁶.

Соответствующее решение демонстрирует, что нынешнее руководство ЕС уже смирилось с тем, что Северный поток 2 будет построен и сейчас осуществляется поиск механизмов для минимизации негативных последствий от его реализации. Однако все указывает на то, что при этом игнорируются

³³ *An Appeaser Is One Who Feeds a Crocodile, Hoping It Will Eat Him Last* [18 IV 2016], <https://quoteinvestigator.com/2016/04/18/crocodile/> (15 VI 2019).

³⁴ *European Parliament resolution of 12 December 2018 on the implementation of the EU Association Agreement with Ukraine (2017/2283(INI))* [12 XII 2018], http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0518_EN.pdf?redirect (24 XII 2018).

³⁵ *European Parliament resolution of 12 March 2019 on the state of EU-Russia political relations (2018/2158(INI))* [12 III 2019], http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2019-0157_EN.pdf (15 III 2019).

³⁶ *EU Council has approved an updated gas directive against Nord Stream-2* [15 IV 2019], <https://opinionua.com/en/2019/04/15/eu-council-has-approved-an-updated-gas-directive-against-nord-stream-2/> (21 IV 2019).

угрозы в сфере безопасности, которые появятся после того, как РФ сможет поставлять свой газ в ЕС, не используя газотранспортную систему Украины. Как украинские, так и зарубежные эксперты и политики считают украинскую газотранспортную систему весомым сдерживающим фактором перед широкомасштабной российской агрессией в Украине³⁷ и сейчас невозможно предсказать, какие действия может предпринять руководство Кремля, если его не станет.

Сейчас представители руководства Германии подчеркивают, что сохранение газового транзита украинской газотранспортной системой „имеет стратегическое значение” для них и после введения в эксплуатацию Северного потока 2 транзит сохранится³⁸. Однако, при этом следует четко подчеркнуть, что в вопросах транзита российского газа через Украину влияние Германии в практической плоскости не является значительным. Решение будет приниматься в Москве и именно российские интересы будут здесь ключевыми. Во время одной из встреч с канцлером Ангелой Меркель Владимир Путин отметил, что поставки газа через Украину будут продолжаться и в будущем, если они будут „экономически обоснованными и целесообразными для участников экономической деятельности”³⁹. Однако, Северный поток и Северный поток 2 при условии полного ввода в эксплуатацию целиком покроют мощности газотранспортной системы Украины. С другой стороны, россияне не для того тратят свои средства для строительства Северного потока 2⁴⁰, чтобы после введения его в эксплуатацию платить украинцам за транзит. Таким образом, для того чтобы транзит через украинскую газотранспортную систему был признан в Кремле „экономически обоснованным и целесообразным” Украина должна превратиться

³⁷ Андрій Кобольев: без транзиту газу Росія може розпочати наступ на Україну [11 IV 2018], <https://www.dw.com/uk/y-день-газових-переговорів-ес-рф-та-україни-північний-потік-зупинився-на-ремонт/a-44704306> (23 V 2018); Загрози від „Північного потоку-2”: прем'єр Польщі припустив, що Путін піде на Київ [18 XI 2018], https://24tv.ua/zagrozi_vid_pivnichnogo_potoku_2_premyer_polshhi_pripustiv_shho_putin_pide_kiyiv_n1065279 (22 XI 2018); П. Кралюк, Чи відповідь Україна на „газовий виклик” Росії? [21 V 2018], <https://www.radiosvoboda.org/a/29240570.html> (14 IX 2018).

³⁸ Для мене питання транзиту через Україну є життєво важливим – Меркель [18 VI 2019], <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2723346-dla-mene-pitanna-tranzitu-cerez-ukrainu-e-zitvevo-vazlivim-merkel.html> (21 VI 2019); В. Сааков, Меркель: Транзит газу через Україну має зберігатися [18 V 2018], <https://www.dw.com/uk/меркель-транзит-газу-через-україну-має-зберігатися/a-43842874> (20 V 2018).

³⁹ Російські вояжі європейських політиків [29 V 2018], <https://ukrop.party/uk/news/central/9784-rosiyski-voyazhi-yevropeyskikh-politikiv> (20 I 2019).

⁴⁰ Строительство оценивается в 12 миллиардов USD. Больше смот.: Е. Міллер, *The Trumpet: Німеччина та секретний геноцид Росії проти України* [23 XI 2018], https://24tv.ua/the-trumpet_nimechchina_ta_sekretniy_genotsid_rosiyi_proti_ukrayini_n1068808 (28 XI 2018).

в другую Республику Беларусь, а сама газотранспортная система попасть под контроль российского „Газпрома”.

Даже если предположить, что россияне предоставят ЕС или Украине какие-то безусловные гарантии, все понимают, что эти гарантии реально ничего не стоят после того, как Россия во время агрессии против Украины нарушила практически все ключевые международные документы, на которых держится современный миропорядок, не говоря о двусторонних соглашениях. Общеизвестно, что в Кремле придерживаются только тех норм международного права, которые выгодны им. С другой стороны, ситуация, когда в марте 2018 г. в условиях аномальных холодов, вопреки решению Стокгольмского арбитража, российский „Газпром” отказался от поставок природного газа в Украину⁴¹, демонстрирует, что Кремль сделает все возможное, чтобы нанести Украине максимальный урон и в энергетической сфере у него для этого много возможностей.

Дополнительной тревоги добавляет принятие 25 VI 2019 г. при поддержке делегатов самых влиятельных государств-членов Евросоюза⁴² решение Парламентской ассамблеи Совета Европы, которое открывает для российской делегации возможность вернуться к участию в работе этого органа без каких-либо ограничений. ПАСЕ не является институтом Евросоюза, однако члены ЕС одновременно являются членами Совета Европы. Соответственно, фактическая капитуляция этого органа перед Москвой добавляет уверенности руководству Кремля в том, что его стратегия по игнорированию требований мирового сообщества является правильной, а блокировка антироссийских санкций со стороны Евросоюза – это только вопрос времени. Стоит также отметить, что россияне смогли вернуться к участию в работе ПАСЕ без выполнения каких-либо условий, по которым их было ограничено в правах⁴³. Симптоматично, что в заявлении руководителя внешнеполитического ведомства Германии Гайко Мааса по поводу возвращения российской делегации, нет упоминания о действиях РФ против Украины, зато содержится призыв к скорейшему „восстановление уплаты Россией членских взносов”⁴⁴.

⁴¹ І. Гурак, *Республіка Польща як один із ключових партнерів України на міжнародній арені*, „Sprawy Międzynarodowe” 2018, t. LXXI, nr 3, с. 204.

⁴² Кроме представителей Великобритании. Больше смот.: *Стало відомо, які країни голосували за повернення Росії до ПАРЕ* [25 VI 2019], <https://tsn.ua/politika/stalo-vidomoto-golosuvav-za-povernennya-rosiyyi-do-parye-1367832.html> (26 VI 2019).

⁴³ *Переговори щодо повернення Росії до ПАРЕ активізувалися ще на початку 2019 року – Кулеба* [30 VI 2019], <https://www.5.ua/polityka/perehovory-shchodo-povernennia-rosiido-parye-aktyvizuvalysia-shche-na-pochatku-2019-roku-kuleba-194905.html> (30 VI 2019).

⁴⁴ *Глава МЗС Німеччини нагадав Росії про гроші для Ради Європи, але забув про Україну* [25 VI 2019], <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/06/25/7097763/> (26 VI 2019).

Выводы

После 2004 г. ряд причин способствовал росту интереса ЕС к странам так называемой „Новой Восточной Европы”. Весомым фактором, который активизировал внешнеполитическую деятельность Евросоюза в регионе, стала российская агрессия в Грузии. Своеобразным ответом объединенной Европы на Августовскую войну 2008 г. стало провозглашение на Пражском саммите в мае 2009 г. Восточного партнерства, которое среди прочего открыло перед Украиной перспективу ассоциированного членства в ЕС.

Несмотря на отсутствие в рамках Восточного партнерства намеков на перспективу полного членства, его провозглашения объективно превратило Украину в сферу противостояния влияния и ценностей ЕС и РФ. На этом этапе, очень острой ситуация вокруг Украины была в конце лета – осенью 2013, когда руководство Кремля приложило максимум усилий, чтобы не допустить подписания Виктором Януковичем с ЕС соглашения об ассоциации. Что касается ЕС, то руководство европейских институтов и ведущих государств объединения в течение 2008 – 2013 гг. пыталось реализовывать политику балансирования между поддержкой Российской Федерации и стран, охваченных Восточным партнерством. При этом целый ряд факторов и процессов указывает на то, что принцип „Russia First” оставался доминирующим.

Ситуация начала меняться после начала российской агрессии в Крыму. Окончательно подход к оценке отношений в треугольнике ЕС – Украина – РФ со стороны Брюсселя изменился после 17 VII 2014 г. Трагедия с самолетом Малоазийских авиалиний привела к тому, что не только руководство институтов ЕС, но и лидеры традиционно приверженных к Москве Германии и Франции заняли по отношению к РФ жесткую позицию. Соответствующая трансформация позиции ЕС в отношении России сопровождалась ростом поддержки для Украины. В течение относительно короткого времени между Украиной и Евросоюзом было введено глубокую и всеобъемлющую зону свободной торговли, украинцы получили возможность без виз посещать страны Шенгенской зоны, вступило в силу соглашение об ассоциации и тому подобное.

Но даже после этого можно отметить целый ряд шагов со стороны ЕС, свидетельствующий о непоследовательности его политики в упомянутом треугольнике. Несмотря на сохранение в течение пяти лет режима санкций против России в Брюсселе очень часто демонстрируют неспособность на адекватные ответы на очередные нарушения РФ норм международного права. Также руководство Евросоюза сторонится формального углубления диалога с Украиной с тем, чтобы не портить существующих отношений с Москвой. Свидетельством этого является отсутствие каких-либо офи-

циальных заявлений относительно евроинтеграционных перспектив для Украины, даже на длительную перспективу, очень мягкая и несвоевременная практическая реакция на российскую военную агрессию в Керченском проливе, несбалансированная позиция относительно строительства Северного потока 2, который составляет угрозу как для энергетической безопасности ЕС, так и стабильности европейского континента, в целом.

Особую обеспокоенность вызывает голосование делегатов ведущих государств ЕС в Совете Европы в июне 2019 г., которое открыло для представителей РФ путь для возвращения к полноценному участию в работе ПАСЕ. При этом стоит отметить, что капитуляции Совета Европы состоялась при отсутствии каких-либо уступок со стороны Москвы в плане требований, которые были основанием для ограничения прав российских делегатов в организации.

Abstract

Ihor Hurak

The Russian Context of EU Policy towards Ukraine: Ukrainian Point of View on the Problem

In the article the attempt was made to analyze the changes that have happened in the EU policy towards Ukraine after the 2004 and 2007 EU enlargements, especially in a context of the Russia's aggression in Georgia, establishment of Eastern Partnership, Russian occupation of Crimea and destabilization of the situation in Donbas. The main attention is devoted to the study of the current state of relations between Kyiv and Brussels, as well as the investigation of various types of EU institutions activity or inactivity, which causes slows down Ukraine's European integration and it is generally harmful to the Ukrainian state.

Keywords: EU's policy, Ukraine, Russian aggression, Eastern Partnership, cooperation

References

- Alikin, A., *Rossiya: dannyye Rosstata vse chashche podvergayutsya somneniyu* [25 XII 2018], <https://russian.eurasianet.org/россия-данные-росстата-все-чаще-подвергаются-сомнению>.
- An Appeaser Is One Who Feeds a Crocodile, Hoping It Will Eat Him Last* [18 IV 2016], <https://quoteinvestigator.com/2016/04/18/crocodile/>.
- Andrii Koboliev: bez tranzytu hazu Rosiia mozhe rozpochaty nastup na Ukrainu* [11 IV 2018], <https://www.dw.com/uk/у-день-газових-переговорів-єс-рф-та-україни-північний-потік-зупинився-на-ремонт/a-44704306>.
- Cheini: rezoliutsiia Bukharestskoho samitu NATO zalyshaietsia chynnoiu* [5 IX 2008], <https://www.unian.ua/politics/143010-cheyni-rezolyutsiya-buharestskogo-samitu-nato-zalishaetsya-chinnoyu.html>.
- Chisty otok kapitala iz Rossii za god prevysil \$67 milliardov* [17 I 2019], https://biz.censor.net.ua/news/3106957/chisty_ottok_kapitala_iz_rossii_za_god_prevysil_67_milliardov.
- Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Eastern Partnership* [3 XII 2008], <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0823:FIN:EN:PDF>.
- Constitutional amendments confirming Ukraine's path toward EU, NATO enter into force* [21 I 2019], <https://www.unian.info/politics/10454316-constitutional-amendments-confirming-ukraine-s-path-toward-eu-nato-enter-into-force.html>.
- Dlia mene pytannia tranzytu cherez Ukrainu ye zhyttievo vazhlyvym – Merkel* [18 VI 2019], <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2723346-dla-mene-pitanna-tranzitu-cerez-ukrainu-e-zittevo-vazlivim-merkel.html>.
- Doroshko, M. S., *Vplyv „perezavantazhennia” amerykansko-rosiiskyykh vidnosyn na zovnishniu polityku derzhav postradianskoho prostoru, „Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn” 2012, vol. I, no. 107.*
- Duleba, A., *Integration without membership. Potential and limits of Ukraine's association with the EU*, Bratislava 2017.
- EU Council has approved an updated gas directive against Nord Stream-2* [15 IV 2019], <https://opinionua.com/en/2019/04/15/eu-council-has-approved-an-updated-gas-directive-against-nord-stream-2/> (21 IV 2019).
- Europe agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Poland, of the other part*, „Official Journal of the European Communities”, 31 XII 1993.
- Europe agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Slovak Republic, of the other part*, „Official Journal of the European Communities”, 31 XII 1994.
- European Council Conclusions on Ukraine* [15 XII 2016], <https://www.consilium.europa.eu/media/24151/15-euco-conclusions-ukraine.pdf>.

- European Parliament resolution of 12 December 2018 on the implementation of the EU Association Agreement with Ukraine (2017/2283(INI))* [12 XII 2018], http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0518_EN.pdf?redirect.
- European Parliament resolution of 12 March 2019 on the state of EU-Russia political relations (2018/2158(INI))* [12 III 2019], http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2019-0157_EN.pdf.
- EU-Russia Summit in Nice on 14 November* [13 XI 2008], http://europa.eu/rapid/press-release_IP-08-1701_en.htm?locale=en.
- Hlava MZS Nimechchyny nahadav Rosii pro hroshi dlia Rady Yevropy, ale zabuv pro Ukrainu* [25 VI 2019], <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/06/25/7097763/> (26 VI 2019).
- Hurak, I., *Respublika Polshcha yak odyń iz kliuchovykh partneriv Ukrainy na mizhnarodnii arena*, „Sprawy Międzynarodowe” 2018, vol. LXXI, no. 3.
- Hurak, I., *Ukrainian-Russian Interstate Relations During the Presidency of Viktor Yanukovich – „Honeymoon Period” or „Coercion to Marriage”*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2016, vol. 1.
- Kraliuk, P., *Chy vidpovist Ukraina na „hazovyi vyklyk” Rosii?* [21 V 2018], <https://www.radiosvoboda.org/a/29240570.html>.
- Main results of the EU-Russia Summit* [14 XI 2008], <http://www.ue2008.fr/main-results-of-the-eu-russia-summit/>.
- Medvedev: Rossiya i Evrosoyuz nachinayut partnerstvo v tselyakh modernizatsii* [1 VI 2010], <https://ria.ru/20100601/241021868.html>.
- Memorandum po itogam vstrechi Prezidenta Rossii D.Medvedeva i Federalnogo kantslera Germanii A. Merkel 4–5 iyunya 2010 goda*. g. Mezeberg [5 VI 2010], <http://kremlin.ru/supplement/575>.
- MEPs commend Ukraine's reform efforts and denounce Russian aggression* [12 XII 2018], <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20181205IPR20940/meps-commend-ukraine-s-reform-efforts-and-denounce-russian-aggression>.
- Miller, E., *The Trumpet: Nimechchyna ta sekretnyi henotsyd Rosii proty Ukrainy* [23 XI 2018], https://24tv.ua/the_trumpet_nimechchina_ta_sekretniy_genotsid_rosiyyi_proti_ukrayini_n1068808.
- Panfilov, O., *Chomu Rosiia vse shche na hruzynskykh terytoriiakh* [28 VIII 2018], <https://nv.ua/ukr/opinion/chomu-rosija-vse-shche-na-hruzinskikh-teritorijakh-2490822.html>.
- Perehovory shchodo povernennia Rosii do PARle aktyvizuvalysia shche na pochatku 2019 roku – Kuleba* [30 VI 2019], <https://www.5.ua/polityka/perehovory-shchodo-povernennia-rosii-do-parye-aktyvizuvalysia-shche-na-pochatku-2019-roku-kuleba-194905.html>
- Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy „Pro Osnovni napriamy zovnishnoi polityky Ukrainy”* [2 VII 1993], <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>.

- Povnyi tekst zaiavy za pidsumkamy perehovoriv u Zhenevi z ukrainskoho pytannia* [18 IV 2014], https://dt.ua/POLITICS/povniy-tekst-zayavi-za-pidsumkami-peregovoriv-u-zhenevi-z-ukrayinskogo-pitannya-141885_.html.
- Rehn, O., *Enlargement – the EU's soft power* [25 V 2006], https://www.europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-06-750_en.pdf.
- Reyting Putina upal do 13-letnego minimuma* [26 I 2019], <https://gordonua.com/news/worldnews/reyting-putina-upal-do-13-letnego-minimuma-691114.html>.
- Rosiiski voiazhi yevropeiskikh politykiv* [29 V 2018], <https://ukrop.party/uk/news/central/9784-rosiyski-voyazhi-yevropeyskikh-politikiv>.
- Saakov, V., *Merkel: Tranzyt hazu cherez Ukrainu maie zberihatysia* [18 V 2018], <https://www.dw.com/uk/меркель-транзит-газу-через-україну-має-зберігатися/a-43842874>.
- Savytskyi, O., *Yak Ukraina vykorystala otrymani vid YeS 10 miliardiv yevro* [9 VII 2018], <https://www.dw.com/uk/як-україна-використала-отримані-від-ес-10-мільярдів-євро/a-44582160>.
- Serbiia i Chornohoriia uviidut do YeS do 2025 roku* [17 V 2018], <https://ukr.segodnya.ua/world/europe/serbiya-i-chernogoriya-voydut-v-es-do-2015-goda-1139100.html>.
- „Shkidne partnerstvo” nikoly ne rozroblialosia dlia protydii Rosii, – yevroparlamentar* [24 XI 2017], https://24tv.ua/shkidne_partnerstvo_nikoli_ne_rozroblyalosya_dlya_protidyi_rosiyi_yevroparlamentar_n893941.
- Speech by President Donald Tusk at the Ukrainian Parliament in Kyiv* [20 I 2019], https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/58440/node/58440_en.
- Stalo vidomo, yaki krainy holosuvaly za povernennia Rosii do PARle* [25 VI 2019], <https://tsn.ua/politika/stalo-vidomo-hto-golosuvav-za-povernennya-rosiyi-do-parye-1367832.html>.
- Stratehiia intehratsii Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzu* [11 VI 1998], <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98>.
- Tarasiuk, B., *Samit Ukraina-YeS: chytaite mizh riadkiv abo pereklad z dyplo-matychnoi movy* [25 II 2013], <https://blogs.pravda.com.ua/authors/tarasyuk/512bca3f50ee7/>.
- Trybunal OON nakazav Rosii zvilnyty ukrainskykh moriakiv: detali rishennia* [25 V 2019], <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/tribunal-oon-nakazav-rosiji-zvilniti-ukrajinskih-moryakiv-detali-rishennya-50023536.html>.
- Tusk: Yevropa zalyshytsia odnostainoiu v pidtrymtsi Ukrainy* [26 XI 2018], <https://www.5.ua/svit/tusk-yevropa-zalyshytsia-odnostainoiu-v-pidtrymtsi-ukrainy-181903.html>.
- Viina Rosii proty Hruzii: yak tse bulo* [8 VIII 2018], <https://www.obozrevatel.com/ukr/abroad/vijna-rosii-proti-gruzii-yak-tse-bulo.htm>.
- Viina u Kerchenskii prototsi: taran, shturmovyky ta zakhoplennia ukrainskykh kora-bliv* [25 XI 2018], <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/11/25/7199243/>.

Yevrokomisiia rekomenduie pochaty perehovory pro vstup do YeS Pivnichnoi Make-donii i Albanii [29 V 2019], <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/05/29/7096718/>.

Zahrozy vid „Pivnichnoho potoku-2”: premier Polshchi prypustyv, shcho Putin pide na Kyi [18 XI 2018], https://24tv.ua/zagrozi_vid_pivnichnogo_potoku_2_premyer_polshhi_pripustiv_shho_putin_pide_kiyiv_n1065279 (22 XI 2018).

Ihor Hurak – dr historii, adiunkt naukowy w Katedrze Stosunków Międzynarodowych Narodowego Uniwersytetu Podkarpackiego im. Wasyla Stefanyka w Iwanofrankowsku. ORCID: 0000-0002-8610-4024

Michał Włodarczyk

Postnacionalizm jako alternatywna koncepcja polityki światowej

Postnacionalizm jako zjawisko oraz system organizacji polityki światowej jest jednym z najbardziej utopijnych postulatów polityczno-filozoficznych. Sprawia on problemy już na poziomie językowym oraz definicyjnym, wymaga wyrzeczenia się ustalonych od kilku stuleci określeń związanych ze stosunkami międzynarodowymi, ponieważ w kontekście atrofii narodów trudno jest posługiwać się dotychczasowymi kategoriami dyplomacji i polityki międzynarodowej.

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie rzadko poruszanego w naukach politycznych, a nawet lekceważonego pojęcia postnacionalizmu. Jego genezy, proponowanych form i możliwości realizacji. Wskazane zostają przykłady postnacionalizmu w historii, myśli politycznej, a także popkulturze, w której jako *science* i *political fiction* pojawia się ten model zaskakująco często. Świadczyć może to o pewnym romantycznym marzeniu twórców i filozofów, które niemożliwe do spełnienia w obecnych realiach, znajduje swoje miejsce w utopijnych tekstach kultury, nierzadko przedstawiane jako coś pozytywnego, do czego warto dążyć. Wyjaśnione jest także z perspektywy neorealistycznej, liberalnej, konstruktywistycznej, a także w kontekście faktycznego kształtu polityki w dzisiejszych państwach, dlaczego o postnacionalizmie można mówić obecnie wyłącznie w kontekście utopii. Artykuł kończy się próbą wyjaśnienia fenomenu postnacionalizmu w formie hipotezy o jego nieuchronności w sytuacji znalezienia się ludzkości przed teoretycznie możliwymi, choć dotąd niezaistniałymi wyzwaniem.

Druga dekada XXI w. może być z powodzeniem ogłoszona jako renesans myśli narodowej i niechęci do obcych. Populizm, medialne manipulacje, a być może także ingerencje służb państw trzecich doprowadziły do zwycięstw wyborczych takich polityków jak Jair Bolsonaro z Brazylii i Donald Trump w Stanach Zjednoczonych. Hasła tego ostatniego: „America first” i „Make America great again” podkreślają priorytety prezydenta, jakimi są zwiększanie siły gospodarczej i militarnej kraju oraz uznawanie swoiście rozumianego państwowego egoizmu za interes narodowy. Potwierdził to wielokrotnie, odmawiając podpisania paryskiego traktatu klimatycznego czy naciskając na zwiększenie wydatków na zbrojenia przez państwa NATO do (jedynie sugerowanego w dokumentach!) poziomu

2% PKB. Jak stwierdza Uri Friedmann z portalu The Atlantic, prezydent Trump jest bardziej podejrzliwy w stosunku do przywódców krajów, które z USA współpracują niż wobec państw uznawanych za wrogie, takich jak Rosja czy Korea Północna¹.

W Europie kryzys migracyjny przyniósł sukces wyborczy (bo tak można nazwać zdobycie kilku czy nawet kilkunastu procent miejsc w parlamencie w przypadku partii ekstremistycznych) ugrupowaniom nawołującym do obrony tradycyjnych wartości przed wielokulturowością i dehumanizujących mniejszości oraz imigrantów. W polskim Sejmie znaleźli się członkowie Ruchu Narodowego, w Niemczech szokiem było uzyskanie przez partię AfD pozycji trzeciej siły w Bundestagu, na Słowacji weszła do parlamentu Nasza Słowacja, będąca partią otwarcie rasistowską². Antyeuropejska retoryka w Wielkiej Brytanii spowodowała chaos polityczny związany z Brexitem, a Rosja, w której historycznie od setek lat nie ufa się obcym, przychodzącym z Zachodu, zaostrzyła prawo dotyczące podmiotów gospodarczych i mediów z kapitałem zagranicznym oraz NGO'sów w ramach represjonowania tzw. „obcych agentów”³.

Jak w takiej ukierunkowanej na nacjonalizm, mimo globalizacji i ksenofobii, mimo faktycznego multikulturalizmu rzeczywistości międzynarodowej, można mówić o koncepcie będącym całkowitym zaprzeczeniem powyższych idei, poglądów, postulatów, a więc postnacionalizmie?

Postnacionalizm nie jest zjawiskiem nowym. Przeciwnie, pod postacią kulturowego imperializmu i zacierania poczucia rodzimej etniczności na rzecz przyjęcia „odgórnej” kultury i języka występował już w starożytnym Rzymie⁴, a także w Związku Radzieckim. Nie są to jednak przykłady doskonałe. Czy można stworzyć postnacionalistyczne poczucie tożsamości oparte nie na narzuconym supranarodzie czy imperializmie kulturowym, ale zastąpić je świadomością pokojowego, opartego na dobrowolności współuczestniczenia ze wszystkimi ludźmi, bez względu na etniczne pochodzenie? Dla politologa musi to brzmieć jak utopia,

¹ U. Friedmann, *Trump vs. NATO: It's Not Just About the Money*, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/07/trump-nato-allies/564881/> (17 IV 2019).

² E. Szyszlak, *Ekstremizm polityczny wobec problematyki mniejszości narodowych i imigrantów. Kwestie etniczne w retoryce i programie Partii Ludowej Nasza Słowacja Mariana Kotleby*, [w:] *Konflikty etniczne i wyznaniowe a bezpieczeństwo w wymiarze lokalnym, państwowym i międzynarodowym*, red. E. Szyszlak, T. Szyszlak, Kraków 2016, s. 267.

³ M. Włodarczyk, *Artykuł 282 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej jako przykład instrumentalnego nadużycia w krajowym systemie ochrony praw człowieka*, [w:] *Regionalne systemy ochrony praw człowieka 70 lat po proklamowaniu Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Osiągnięcia – bariery – nowe wyzwania i rozwiązania*, red. J. Jaskiernia, K. Spryszak, Toruń 2019, s. 577.

⁴ B. F. Trentowski, *Zeszyt 4ty. Urywki polityczne, przez Bronisława Ferdynanda Trentowskiego: Rzecz o wyjarzmienu Ojczyzny – Powitanie Wielkopolan. Rzecz odczytana w poznańskim bazarze na dniu 15 lipca 1843 roku*, [w:] *Teraźniejszość i Przyszłość. Przegląd polityczny, tom pierwszy*, Paryż 1843, s. 445.

mimo to jest to temat chętnie podejmowany przez akademików, filozofów i twórców tekstów kultury.

Przyjmując definicję postnacionalizmu jako utratę znaczenia państw narodowych, a nawet zniesienie narodów na rzecz globalnych ośrodków władzy, należy się zastanowić, kto miałby taką światową władzę sprawować. Obecne prawo międzynarodowe publiczne nie posiada bezwzględnie obowiązującego charakteru, nie ma możliwości nakładania sankcji ze względu na brak globalnej instytucji sądowniczej i prawodawczej⁵. Należy wobec tego założyć powstanie podmiotu nadrzędnego, mającego możliwość realizacji prawa, globalną egzekutywę, inaczej: rząd światowy. Przeglądając literaturę teorii stosunków międzynarodowych można stwierdzić, że zaistnienie takiego podmiotu nie będzie jednak możliwe.

Na pewno nie mieści się to w paradygmacie neorealistycznym. Kenneth Waltz w słynnej pracy *Theory of international politics* stwierdza, że choć odgórna organizacja świata ograniczyłaby możliwość prowadzenia wojny, jej realizacja jest niemożliwa do przeprowadzenia. Rząd taki musiałby sprawować kontrolę nad mocarstwami i być w stanie zapewnić światowe bezpieczeństwo, co byłoby bardzo trudne w sytuacji chęci realizacji przez państwa swoich partykularnych interesów⁶ (kategoria interesu jest dla realistów nadrzędna). Im silniejszy jest podmiot mający się poddać rządowi o charakterze supranarodowym, tym większą ma możliwości realizacji swoich interesów (znów: *America first!*) i tym mniejszą możliwość ma rząd światowy, by móc przesądzać o gospodarczych czy militarnych kwestiach. Ogólnie liczy się tylko siła państw, a stanem naturalnym systemu międzynarodowego jest anarchia, niepozwalająca na osiągnięcie przez żadne państwo dominującej pozycji. Środkiem regulacyjnym są wojny, które w realizmie są nieuniknionym sposobem prowadzenia polityki.

Liberałowie i konstruktywiści również nie są zainteresowani istnieniem rządu światowego. O ile paradygmat liberalny przykłada mniejszą wagę do kwestii suwerenności i twardej geopolityki, zbliżając się tym samym do postnacionalizmu na pewno mocniej niż realizm, o tyle liberałów interesuje przede wszystkim rozwiązywanie problemów światowych, głodu, biedy, zagrożeń ekologicznych, wyrzeczenie się wojny. Richard Falk argumentuje, że kwestie te może rozwiązać demokratyczna, międzynarodowa współpraca w sposób łatwiejszy i bardziej prawdopodobny niż hipotetyczny globalny, ponadnarodowy podmiot. Ten wymagałby bowiem rozbrojenia wszystkich państw a jednocześnie sam musiałby posiadać atrybut siły konieczny do realizacji polityki globalnej⁷.

Podobne problemy dostrzega konstruktywista Alexander Wendt. Zwraca uwagę, że dysponujące środkami przemocy pozapaństwowe grupy, takie jak Al-Kaida,

⁵ *Prawo międzynarodowe publiczne*, red. B. Wierzbicki, Białystok 2001, s. 9 i nast.

⁶ K. Waltz, *Theory of international politics*, Long Grove 1979, s. 111 i nast.

⁷ C. Lu, *World government. Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/entries/world-government/> (17 IV 2019).

stanowią znaczną przeszkodę w utworzeniu rządu światowego. Dodaje także, iż rząd światowy może powstać tylko w specyficznych warunkach chęci wszystkich państw do tworzenia pokoju i demokracji, ale gdyby takie warunki rzeczywiście istniały, globalny podmiot nie byłby potrzebny, gdyż państwa same potrafiłyby rozwiązać swoje problemy. Jednocześnie monopol na użycie siły przez jeden, globalny ośrodek przyniósłby więcej szkody niż pożytku i nie byłby w stanie zabezpieczyć systemu przed odśrodkowymi dążeniami państw i grup militarnych⁸.

Pełna antyzachodnich, antyglobalnych przykładów narzucania określonego typu orientacji politycznej jest XX-wieczna filozofia rosyjska. Jewgienij Wagin, rozwijając antysemicką koncepcję „małego narodu” Iwana Szafarewicza, stworzył określenie „mondializm” (fr. *le monde* – świat) jako nazwę ideologicznej globalizacji dokonywanej przez zachodnią kulturę, a niezgodną z wartościami słowiańskiej Rosji i prawosławia⁹. Mondializm jest także głównym *nemesis* w neoeuroazjatyckich koncepcjach Aleksandra Dugina jako niszczące tradycję i konserwatywne wartości umasowienie amerykańskiej kultury z jej moralnym nihilizmem i ateizmem¹⁰. Nie zmienia to jednak faktu, że w celu walki z mondializmem-atlantyzmem Dugin proponuje wizję o przeciwnym zwrocie, ale podobnym, światowym zasięgu, w których prymat mają mieć rosyjskie duchowe wartości. Już bowiem Fiodor Dostojewski twierdził, że naród rosyjski jako „bogonośca” jest jako jedyny w stanie nieść światu wartości uniwersalne tak by wszędzie zapanowała rosyjska idea i prawosławie¹¹. Nadal jednak to kategoria narodowa ma tutaj kluczowe znaczenie. O ile u Dostojewskiego nieraz uniwersalizm mieszał się z „rosyjskością” do stopnia, w którym trudno stwierdzić, jak pisarz określał swój stosunek do nacjonalizmu¹², o tyle liberalny historyk Dmitrij Lichaczow stwierdzał wprost, że nacjonalizm jest jednym z największych nieszczęść ludzkości, produktem nienawiści do innych narodów¹³.

Z krytyką uniwersalizmu można się spotkać także w literaturze poświęconej zagadnieniom związanym z prawami człowieka, szczególnie tym, które traktują o różnicach kulturowych, jakie występują na świecie. Zdaniem wielu badaczy

⁸ *Ibidem*.

⁹ W. Laquer, *Black Hundred. The Rise of The Extreme Right in Russia*, New York 1994, s. 100.

¹⁰ J. Potulski, *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej. Między nauką, ideologicznym dyskursem a praktyką*, Gdańsk 2010, s. 202. (Warto wspomnieć, że trudno nazwać dzisiejsze Stany Zjednoczone państwem ateistycznym, według badań kandydat-ateista ma tam mniejsze szanse w wyborach prezydenckich niż muzułmanin, chodzi jednak o zagrożenie dla specyficznego mariażu silnej władzy, prawosławia i protonacjonalizmu rosyjskiego zawartego w idei „Trzeciego Rzymu”). J. M. Jones, *Atheists, Muslims See Most Bias as Presidential Candidates*, *Gallup Poll 21.06.2012*, <https://news.gallup.com/poll/155285/atheists-muslims-bias-presidential-candidates.aspx> (19 IV 2019).

¹¹ F. Dostojewski, *Biesy*, Kraków 2008, s. 181.

¹² W. Laqueur, *op.cit.*, s. 273.

¹³ *Ibidem*.

(powiązanych przede wszystkim z antropologią) jest to powodem niemożności wprowadzenia powszechnie jednolitego katalogu praw człowieka ze względu na przykładanie różnej wagi do kwestii indywidualizmu i wspólnotowości, a wszelkie próby narzucenia tego katalogu oznaczają nietolerancję¹⁴. Problematyka akceptacji dla kultur i praktyk uznawanych w niektórych miejscach za niedopuszczalne wykracza poza zakres tematyczny niniejszej pracy, jednak warto wiedzieć, że i tu pojawiają się pomysły, jak zasypać przepaść dzielącą uniwersalistów od relatywistów, i zachodni liberalizm od wschodniej kolektywności. Może być to m.in. koncepcja *human security*, najmniejszego wspólnego mianownika czy nowej globalnej etyki Tu Weiminga¹⁵.

Do tego miejsca przedmiotem artykułu była krytyka postnacionalizmu i światowego systemu rządów. Czy jednak istnieją koncepcje uniwersalistyczne niezwiązane z imperializmem lub, paradoksalnie, nacjonalizmem, oparte o chęć identyfikacji z wartościami wyższego rzędu niż naród i budowę tożsamości globalnej? Myśl taka, oparta już nie o imperializm jak w Rzymie, ale o kosmopolityczny, globalny humanizm, pojawiła się w okresie Oświecenia¹⁶. Była to jednak epoka przednarodowa, w której postęp uzależniony był od przychylności absolutystycznych władców. Wykształcenie się nowoczesnej tożsamości narodowej to rezultat Wiosny Ludów lub jak chciał Ernest Gellner, rewolucji przemysłowej¹⁷.

Odpowiedzi na pytanie o uniwersalizm udzielił – wyprzedzając swoją epokę – charakteryzujący się mnogością narodowych sentymentów początek XX w., hrabia Richard Coudenhove-Kalergi, który na długo przed powstaniem rozrywanej polityczno-narodowymi partykularyzmami Unii Europejskiej marzył o paneuropeizmie.

Życie Coudenhove-Kalergi zdecydowanie czyniło go kosmopolitą – prawnuk Polki, syn poddanego cesarza Austro-Węgier i Japonki, ożeniony z żydowską aktorką Idą Roland, życie spędził we Francji i Stanach Zjednoczonych. Paneuropeizm hrabiego opierał się na pokojowym współistnieniu ras i narodowości, wyrzuceniu się nacjonalizmu w celu budowania lepszej Europy. Warto zacytować fragment z jego przedwojennego dzieła o wiele mówiącym tytule *Praktyczny Idealizm*: „Szlachcic przyszłości nie będzie ani feudałem, ani Żydem; ani burżujem, ani proletariuszem – będzie syntezą. Rasy i klasy we współczesnym znaczeniu znikną, a pozostaną tylko osobowości”¹⁸.

Jako krytyk antysemityzmu oraz propagator mieszania się etniczności i ras Coudenhove-Kalergi był zniechęcony przez radykalnych nacjonalistów,

¹⁴ K. Engle, *From Skepticism to Embrace: Human Rights and the American Anthropological Association from 1947–1999*, „Human Rights Quarterly” 2001, t. 23, nr 3, s. 541.

¹⁵ M. Włodarczyk, *Konflikt zachodnich i wschodnich wizji praw człowieka*, „Acta Erasmiana” 2018, nr 17, s. 44.

¹⁶ W. Laqueur, *op.cit.*, s. 284.

¹⁷ E. Gellner, *Narody i nacjonalizm*, Warszawa 2009, s. 123.

¹⁸ R. Coudenhove-Kalergi, *Praktischer Idealismus*, Wien-Leipzig 1925, s. 55 (tłum. własne).

po dojściu Adolfa Hitlera do władzy jego książki palone były na stosie przez nazistów i do dzisiaj można natknąć się na skrajnie prawicowych stronach internetowych na opis rzekomego „planu Kalergi” mającego na celu wynarodowienie i zislamizowanie dzisiejszej Europy. Kalergi nie zajmował się islamem, był pierwotnie apologetą narodu żydowskiego, ale to również nie zjednywało mu poparcia.

Jak wspomniano powyżej, dzisiejsza Unia Europejska nie może być przykładem praktycznej realizacji paneuropeizmu, jednak istnieją przykłady świadczące o tym, że część zamieszkujących ją aktywnych politycznie obywateli przedkłada myślenie problemowe nad narodowe. Wskazuje na to utworzenie przed wyborami do Parlamentu Europejskiego w 2019 r. pierwszej w historii ponadnarodowej listy wyborczej o nazwie Europejska Wiosna, stworzonej przez paneuropejską organizację DiEM25 pod przywództwem byłego ministra finansów Grecji Janisa Warufakisa¹⁹. Celem miało być „obywatelskie przejęcie instytucji europejskich”, nie przekonało to jednak wyborców, ponieważ żadnej z partii tworzących Europejską Wiosnę nie udało się wejść do europarlamentu. Ugrupowanie Mera25 założone przez samego Warufakisa, znalazło się z wynikiem 2,99% tuż pod progiem wyborczym²⁰.

Pomimo naukowej i nacjonalistycznej krytyki, a także braku sukcesów politycznych postnacjonalizm znalazł mocno ugruntowaną niszę w przekazach fikcyjnych. Być może właśnie dlatego uniwersalistyczny postulat zniesienia narodów, niemożliwy obecnie do zrealizowania w rzeczywistości, jest stałym motywem twórczości o charakterze beletrystycznym. Związany z nim podmiot polityczny określony wcześniej jako „rząd światowy” pod różnymi formami pojawia się w dziełach literackich, filmach, komiksach i grach wideo, gdzie uznaje się jego istnienie za naturalną konsekwencję postępu i skutek tak zaawansowanego rozwoju społecznego, że niezbędne staje się przekształcenie konglomeratu rządów lokalnych w jeden superrząd sprawujący kontrolę nad całym gatunkiem (ludzkim bądź innym inteligentnym)²¹. Niekiedy wariantem powyższego tropu literackiego jest zwiększenie uprawnień dzisiejszej Organizacji Narodów Zjednoczonych do tego stopnia, by posiadała prerogatywy państwa, z wyłącznym prawem stosowania środków przymusu (na skalę globalną) oraz reprezentowała Ziemię w kontaktach z przedstawicielami cywilizacji pozaziemskich²². Co ciekawe, w 2010 r. światowe media doniosły o utworzeniu „urzędu ds. kontaktów z pozaziemską

¹⁹ Ł. Dąbrowiecki, *Pamela Anderson pod Stalingradem*, „Przeгляд” 2019, nr 15, s. 34.

²⁰ *European parliament election – May 2019*, <https://ekloges.ypes.gr/current/e/home/en/parties/122/> (1 VI 2019).

²¹ *One World Order, TV Tropes*, <https://tvtropes.org/pmwiki/pmwiki.php/Main/OneWorldOrder> (21 IV 2019).

²² *United Nations Is a Superpower, TV Tropes*, <https://tvtropes.org/pmwiki/pmwiki.php/Main/UnitedNationsIsASuperpower> (21 IV 2019).

cywilizacją”, a „ambasadorką Ziemi” miała zostać ówczesna dyrektor Biura ONZ ds. Przestrzeni Kosmicznej Mazlan Othman. Była to typowa kaczka dziennikarska spowodowana nagłośnieniem luźnej dyskusji, jaką Othman poświęciła kwestii ewentualnego powitania kosmicznej delegacji przez ONZ, gdyby się taka pojawiła²³. Biuro ONZ ds. Przestrzeni Kosmicznej (UNOOSA) zajmuje się m.in. kwestiami pokojowego dostępu do przestrzeni kosmicznej i edukacji kosmicznej w krajach rozwijających się, ale na jego stronie internetowej brak wzmianki o zatrudnianiu w nim ambasadora dla pozaziemskiej cywilizacji²⁴.

Tym niemniej, to właśnie w światach science-fiction najczęściej można spotkać się z postnacionalizmem i traktowaniem wszystkich mieszkańców Ziemi (bądź innej planety) jako całości. Warto przybliżyć w tym miejscu kilka popularnych przykładów.

Seria *Mass Effect* kanadyjskiego studia Bioware traktuje o odkryciu w Układzie Słonecznym pozostawionych przez tajemniczą cywilizację artefaktów zwanych przekąźnikami masy. Umożliwia to Ziemianom podróże z prędkością przewyższającą prędkość światła i odkrycie, że nie są sami w Galaktyce. Po nawiązaniu współpracy z kilkoma zaawansowanymi rasami pozaziemskimi ludzie wysyłają własnego ambasadora na Cytadelę, polityczne centrum Galaktyki, której rada zarządzająca ma wpływ na życie wielu planet²⁵. Co więcej, już samo odkrycie śladów pozaziemskiej cywilizacji na Ziemi powoduje zmierzch starych religii i stworzenie z połączonych sił osiemnastu największych nacji Sojuszu Systemów, który dysponując własną armią, ma za zadanie chronić Ziemię przed nieznanymi jeszcze zagrożeniami z kosmosu, a potem zostaje jej politycznym reprezentantem na Cytađeli²⁶.

Podobny motyw pojawia się w *Star Treku*, serialu, który powstał jako idealistyczna i wielokulturowa, pacyfistyczna odpowiedź na realia Zimnej Wojny. Tutaj także po wynalezieniu sposobu na podróżowanie z prędkością ponadświetlną (napęd warp) Ziemia zostaje zauważona przez zaawansowane rasy kosmiczne i razem z nimi tworzy Zjednoczoną Federację Planet, sojusz składający się ze stu pięćdziesięciu światów, powołany dla zapewnienia pokojowego współistnienia, wolności, równości i rozwoju nauki²⁷. Sama Ziemia też staje się zjednoczona. Nie oznacza to, że dotychczasowe państwa przestają istnieć, ale wszystkie godzą się na

²³ D. Birchall, *How would the United Nations actually respond to an alien visiting delegation?*, <https://www.quora.com/How-would-the-United-Nations-actually-respond-to-an-alien-visiting-delegation/answer/Dan-Birchall-5> (21 IV 2019).

²⁴ *United Nations Office for Outer Space Affairs*, www.unoosa.org/oosa/en/aboutus/index.html (21 IV 2019).

²⁵ *Citadel Council*, https://masseffect.fandom.com/wiki/Citadel_Council (21 IV 2019).

²⁶ *Systems Alliance*, https://masseffect.fandom.com/wiki/Systems_Alliance (21 IV 2019).

²⁷ *United Federation of Planets*, https://memory-alpha.fandom.com/wiki/United_Federation_of_Planets (21 IV 2019).

delegację uprawnień dla instytucji ponadnarodowych i przyjęcie nowej, federacyjnej, ziemskiej tożsamości kulturowej obok dotychczasowej etnicznej²⁸.

Przykłady można mnożyć, motyw demokracji (do czasu) jako systemu rządów dla całej galaktyki pojawia się w sadze *Gwiezdne Wojny*, z kolei wspomniany wcześniej trop „ONZ jako supermocarstwo” występuje w serii *The Expanse*, gdzie Ziemia prowadzi wojny z Marsem i mieszkańcami pasa planetoid. Nie ma miejsca w niniejszej pracy na szczegółowe opisywanie fabuły, ale warto zastanowić się nad faktem, że w tych i wielu innych przykładach pojawia się ten sam motyw – jednoczenia się narodów i państw w obliczu pojawienia się szerszego kontekstu, jakim jest istnienie pozaziemskich cywilizacji. Można to wyjaśnić przez indukcję zjawisk, które już dzisiaj są obserwowane – rozmywanie się grup identyfikacyjnych niższego rzędu w miarę zwiększania się wagi grup wyższego rzędu. W dzisiejszym, zglobalizowanym świecie, w którym dotychczasowe wzory komunikacji, podróżowania, szukania partnera zmieniły się stosunku do istniejących jeszcze kilka dekad temu, tradycyjna rola rodziny i kultury ulega erozji. Migracje, Internet, regionalizm przyniosły wzrost tendencji do tworzenia rodzin patchworkowych, młode społeczeństwa Zachodu sekularyzują się, a kosmopolityzm jest dzisiaj o wiele bardziej powszechny niż w czasach hrabiego Coudenhove-Kalergi, który nie mógł przewidzieć internetowej i korporacyjnej kultury XXI w.

Wobec tego nie jest trudno sobie wyobrazić, że w sytuacji, kiedy pojawi się jeszcze wyższy poziom identyfikacji i globalizacja wyjdzie poza obszar samej Ziemi, kiedy rzeczywiście nastąpi odkrycie, że nie jesteśmy sami we wszechświecie, zanikną narody, ponieważ w konfrontacji z mieszkańcami innych planet to bycie Ziemianinem będzie podstawowym poziomem identyfikacji. W kosmosie nacje ulegną zatarciu tak, jak w globalizacji zanikły wielopokoleniowe rodziny i (przynajmniej formalna) dyskryminacja kobiet. Konsekwencje tego faktu mimo wszystko będą trudne do przewidzenia, twórcy powyższych dzieł *sf* nie poświęcają wiele miejsca na dywagacje na temat skutków upadku dotychczasowych wartości i religii w obliczu przełomowych odkryć (wątki te można odnaleźć m.in. w filmie *Kontakt*), skupiając się na laserowych bitwach i kosmicznej eksploracji.

Jak dotąd, globalizacja w kinie *sf* widoczna jest w zwiększonym udziale Chin w warstwie produkcyjnej i fabularnej. Amerykanie nie są już jedynymi bohaterami ratującymi świat przed zagrożeniami z kosmosu. Chińczycy altruistycznie pomagają ratować osamotnionego astronautę (*Marsjanin*), na ich sprzeczcie ocalała z katastrofy Amerykanka wraca do domu (*Grawitacja*), współtworzą siły walczące ze złowrogimi kosmitami (*Dzień Niepodległości: Odrodzenie*) lub potworami morskimi (*Pacific Rim: Rebelia*), a także są kluczowi w dokonaniu przełomowych odkryć w porozumiewaniu się Ziemian z przedstawicielami obcej cywilizacji (*Arrival*).

²⁸ *United Earth*, https://memory-alpha.fandom.com/wiki/United_Earth (21 IV 2019).

Wszystko to jednak wytwory fantazji artystów. Analizując teorie naukowe można stwierdzić, że postnacionalizm ma obecnie małe szanse na zaistnienie, ze względu na tak silnie ugruntowany w wielu kulturach nacjonalizm. Nacjonalizm to bardzo szerokie i niejednorodne zjawisko, dlatego warto rozważyć czy występują w nim elementy słabe, które mogłyby się stać furtką dla ich rozpląnięcia się w tożsamości globalnej. Pomocna może być tu typologia nacjonalizmów Hansa Kohna. Nie jest to idealny model, ze względu na arbitralne, zbyt idealizowanie liberalizmu cywilizacji zachodniej²⁹, mogące być wynikiem błędu atrybucji, jaki popełnił Kohn, nie dostrzegając zbrodni, które pod wpływem nacjonalizmu popełniały i popełniają państwa zachodnie³⁰. Z drugiej strony założenie, że nacjonalizm Zachodu oparty na obywatelstwie jest pokojowy i woluntarystyczny, daje nadzieję, że jego mieszkańcy prędzej pogodzą się z nadejściem postnacionalizmu niż przedstawiciele nacjonalizmu wschodniego, dla których tożsamość etniczna jest kluczową kategorią identyfikacji, po której rozpoznają siebie i tych, których z jej powodu uważają za wrogów.

Podsumowując: postnacionalizm to ciekawe pojęcie, istniejące dotąd głównie w sferze utopii. Żeby postulowane w dziełach *science-fiction* zniesienie narodów w ciągu najbliższych około dwustu lat mogło nastąpić, potrzebne są nowe, niewystępujące dotąd okoliczności jak spotkanie z cywilizacją pozaziemską, dowodzące, że cywilizacje Ziemi funkcjonują w szerszym kontekście cywilizacji kosmicznych. Do koegzystencji mieszkańców Ziemi pomiędzy nimi, a także do rozwiązywania nowego typu już nie globalnych, a międzyplanetarnych problemów, potrzebna jest znacznie szersza niż dotąd unifikacja i stworzenie rządu światowego, będącego legalnym i sprawiedliwie reprezentującym ziemską kulturę organem. Tak jak globalizacja przyczynia się do zmniejszania się wagi religii i konserwatywnych wartości, tak po przejściu na jeszcze wyższy poziom organizacji politycznej, zniknąć może jeden z najważniejszych obecnie czynników tożsamościowych, czyli naród. Wydaje się, że obecnie istniejące problemy światowe takie jak globalne ocieplenie, głód i nierówności między bogatymi ośrodkami cywilizacji, a peryferyjnymi gospodarczo krajami, to jeszcze zbyt mało by zjednoczenie się narodów pod wspólną władzą było konieczne. Parafrazując przytoczoną wyżej myśl Richarda Falka, są to problemy do rozwiązania dla ONZ, a nie rządu światowego.

²⁹ K. Jaskułowski, *Western (civic) versus Eastern (ethnic) Nationalism. The Origins and Critique of the Dichotomy*, „Polish Sociological Review” 2010, nr 171, s. 295.

³⁰ *Ibidem*, s. 296.

Abstract

Michał Włodarczyk

Post-nationalism as an alternative concept of global politics

Post-nationalism as a phenomenon and a system of organization of global politics is one of the most utopian political and philosophical demands. The aim of this article is to bring forward the post-nationalism as this is rarely raised and even disregarded phenomenon in political science. The main focus is going to be put on its genesis, proposed forms and possibility of realization. The examples of post-nationalism are pointed in a history, political thought, and a popular culture in which it occurs surprisingly often as a science or political fiction. It may indicate the existence of a somewhat romantic dream of creators and philosophers which, while impossible to come true nowadays, finds its place in utopian cultural texts, often presented as something positive, the goal to aspire to.

There is also an explanation from the neorealist, liberal, constructivist standpoints along with the current state of international politics why post-nationalism can be presently taken as a utopia only. The paper ends with an attempt to explain the phenomenon of post-nationalism in the form of hypothesis of its inevitability in the right situation – when humanity will be forced to face hitherto unheard of challenges.

Keywords: post-nationalism, national identity, pan-Europeanism, popular culture, universalism

References

- Birchall, D., *How would the United Nations actually respond to an alien visiting delegation?*, <https://www.quora.com/How-would-the-United-Nations-actually-respond-to-an-alien-visiting-delegation/answer/Dan-Birchall-5>.
- Citadel Council*, https://masseffect.fandom.com/wiki/Citadel_Council.
- Coudenhove-Kalergi, R., *Praktischer Idealismus*, Wien-Leipzig 1925.
- Dąbrowiecki, Ł., *Pamela Anderson pod Stalingradem*, „Przeгляд” 2019, nr 15.
- Dostojewski, F., *Biesy*, Kraków 2008.
- Engle, K., *From Skepticism to Embrace: Human Rights and the American Anthropological Association from 1947–1999*, „Human Rights Quarterly” 2001, vol. 23, nr 3.
- European parliament election – May 2019*, <https://ekloges.ypes.gr/current/e/home/en/parties/122/>.

- Friedmann, U., *Trump vs. NATO: It's Not Just About the Money*, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/07/trump-nato-allies/564881>.
- Gellner, E., *Narody i nacjonalizm*, Warszawa 2009.
- Jaskułowski, K., *Western (civic) versus Eastern (ethnic) Nationalism. The Origins and Critique of the Dichotomy*, „Polish Sociological Review” 2010, nr 171.
- Jones, F. J. M., *Atheists, Muslims See Most Bias as Presidential Candidates*, *Gallup Poll 21.06.2012*, <https://news.gallup.com/poll/155285/atheists-muslims-bias-presidential-candidates.aspx>.
- Laquer, W., *Black Hundred. The Rise of The Extreme Right in Russia*, New York 1994.
- Lu, C., *World government*, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/entries/world-government>.
- One World Order*, *TV Tropes*, <https://tvtropes.org/pmwiki/pmwiki.php/Main/OneWorldOrder>.
- Potulski, J., *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej. Między nauką, ideologicznym dyskursem a praktyką*, Gdańsk 2010.
- Prawo międzynarodowe publiczne*, ed. B. Wierzbicki, Białystok 2001.
- Systems Alliance*, https://masseffect.fandom.com/wiki/Systems_Alliance.
- Szyszlak, E., *Ekstremizm polityczny wobec problematyki mniejszości narodowych i imigrantów. Kwestie etniczne w retoryce i programie Partii Ludowej Nasza Słowacja Mariana Kotleby*, [in:] *Konflikty etniczne i wyznaniowe a bezpieczeństwo w wymiarze lokalnym, państwowym i międzynarodowym*, eds. E. Szyszlak, T. Szyszlak, Kraków 2016.
- Trentowski, B. F., *Zeszyt 4ty. Urywki polityczne, przez Bronisława Ferdynanda Trentowskiego: Rzecz o wyjarzmieniu Ojczyzny – Powitanie Wielkopolan. Rzecz odczytana w poznańskim bazarze na dniu 15 lipca 1843 roku*, [in:] *Terazniejszość i Przyszłość. Przegląd polityczny, tom pierwszy*, Paryż 1848.
- United Earth*, https://memory-alpha.fandom.com/wiki/United_Earth.
- United Federation of Planets*, https://memory-alpha.fandom.com/wiki/United_Federation_of_Planets.
- United Nation Is a Superpower*, *TV Tropes*, <https://tvtropes.org/pmwiki/pmwiki.php/Main/UnitedNationsIsASuperpower>.
- United Nations Office for Outer Space Affairs*, <https://www.unoosa.org/oosa/en/aboutus/index.html>.
- Waltz, K., *Theory of international politics*, Addison-Wesley 1979.
- Włodarczyk, M., *Artykuł 282 Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej jako przykład instrumentalnego nadużycia w krajowym systemie ochrony praw człowieka* [in:] *Regionalne systemy ochrony praw człowieka 70 lat po proklamowaniu Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Osiągnięcia – bariery – nowe wyzwania i rozwiązania*, eds. J. Jaskiernia, K. Spryszak, Toruń 2019.
- Włodarczyk, M., *Konflikt zachodnich i wschodnich wizji praw człowieka*, „Acta Erasmiana” 2018, nr 17.

Michał Włodarczyk – mgr stosunków międzynarodowych, doktorant w Zakładzie Badań Wschodnich w Instytucie Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego. ORCID: 0000-0001-5169-3087

Galyna Piskorska, Natalia Yakovenko

Changes in ratio between force and non-force methods of influence of the European Union and Russia in modern realities

Introduction

Changes in the modern world and growing confrontation between Russia and the West put questions on the agenda concerning alterations of the correlation of force and non-force methods of influence in international relations. Today, it can be said almost with confidence that the risk of war between the leading world states has reached its highest level since early 1980s. As in the days of the former USSR and the Cold War, the threat from Russia is of systemic nature.

The study illustrates differences in perception and use of soft and hard power instruments in the EU and Russia, reflects theoretical and practical evolution of soft power and explains general trends. Experts and politicians are increasingly discussing the threat of war between world powers¹.

The Ukrainian crisis, mutual sanctions and the results of the US elections give reasons to suggest that modern states have returned to a policy from the position of strength. The ruling elite of the Russian Federation, having violated with the West and the international community not so much for geopolitical reasons as for preserving its power and domination in the post-Soviet space. Russia has actually entered the path of self-isolation and power confrontation with other states in the form of a „hybrid war”. The point is a combination of traditional hard power methods of waging foreign policy with soft latent ones: engaging internal pressure groups, using information warfare arsenal².

---

¹ Д. Шепп, *Нові ризики війни*, https://dt.ua/article/print/internal/novi-riziki-viyeni-279542_.html (18 IX 2018); V. Ivanchenko, D. Khromakov, A. Margoev, K. Sukhoverkhov, *Power in International Politics: Does the World Go Hard?*, http://www.sant.ox.ac.uk/sites/default/files/university-consortium/files/report_on_hard_and_soft_power_hse-mgimo_updated.pdf (19 IX 2018).

² „Гібридна” війна Росії – виклик і загроза для Європи, <http://old.razumkov.org.ua/ukr/upload/GIBRID-WAR-FINAL-1-1.pdf> (19 X 2018).

Soft power concept

A powerful political, economic, and cultural foundation is needed to pursue a soft power policy. An attractive image of the country is formed not only through information campaigns, but also at the level of basic goal-setting. As a prerequisite, a strategic development project is needed, which offers its reciprocal variants to pressing socio-economic and political challenges. The key concept here is the category of leadership. A state that is not ready to play the role of a leader is not capable of creating mechanisms for generating soft power. The founder of the soft power concept, Joseph Nye, notes in this regard: „A country can achieve the desired results in world politics because other countries – admiring its values, imitating its example, striving for its level of prosperity and openness – want to follow it”³.

At its core, the technology of „soft power” involves the use of intangible resources, cultural achievements, methods of persuasion and political ideals to provide the necessary influence on the population of foreign countries without the use of traditional methods of power, including military pressure. „Soft power” „is forcing others to want the results that you would like to get”. „Soft power” is more than just a persuasion, agreement or the ability to propel you to do something with the help of arguments, although all of this are important elements of this power. „Soft power” is also the ability to attract, and attraction often leads to mutual understanding. In other words, „soft power” is the ability to get what you want through attraction⁴.

„Soft power” according to J. Nye, is characterized by three main elements: 1) culture (in the wide sense of meaning); 2) political ideology (political values); 3) foreign policy (diplomacy). The counterbalance to soft power is „hard power”, which is usually associated with a combination of military power, economic and political potentials.

In contrast to „soft power”, which applies instruments of consensus, foreign policy activities, cooperation, „hard power” is based on the methods of imposing and compulsion. The classic instruments of political influence – hard and soft forces – are trying to adapt to a new political reality, to a new environment that is not friendly and pliable either for purely „soft” or purely „hard” technologies. While arranging them and combining them with „hard” methods, „smart power” appears⁵.

The author of „soft power” concept argues that in the information age, the real struggle on the world stage will unfold not between armies, but between ideas

---

³ J. S. Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Cambridge 2004, p. 191.

⁴ *Ibidem*, p. 5.

⁵ J. Nye, Jr., *A Smarter Superpower*, „Foreign Policy” 2007, no. 18 (april).

and systems of values. J. Nye considered an important part of the „soft power” strategy to be its ideological content – narrative. In order to be influential on the world stage, an international actor must have its own history, within which all its foreign policy activities take place⁶.

The former Soviet Union had a significant resource for the implementation of soft power policies based on a universalist global project. After giving it up in 1991, Russia practically lost the corresponding potential. The collapse of the Soviet statehood led to a fundamental shift in the Russian elite’s view of the world and its place in it.

Soft power of the European Union

The EU is essentially a long-term project whose goal is: through political and economic integration, based on understanding of the common values and interests of EU member states, to prevent possible conflicts and wars on the European continent. The strategic imperative of the Europe project was overcoming centuries-old contradictions in relations between the states of the region and replacing armed conflicts with competition⁷.

Along with its economic power, an important factor of the impact of the European Union on international processes is its cultural and cultural-political influence. Both the EU and its member states have branched institutional system of soft power. Any academic, think-tank, civil society, state-promoted institutions (British Council, Goethe Institute, La Francophonie etc.) can be regarded as soft power (more precisely – public diplomacy) agents. Soft power institutions as well may be party-financed foundations, as, for instance, they are in Germany (Friedrich Ebert Stiftung, Konrad Adenauer Stiftung, Friedrich Naumann Stiftung, and others). EU soft power works in accordance with EU rules and laws: if a state or a company wants to work with the EU, it must comply with its legislation. Cultural attractiveness of Europe and Europeans, the idea of reliability and economic stability of the EU, soft influence of political values, orientation of European politicians toward cooperation while solving international problems involving multilateral institutions, emphasis on non-military means of resolving conflicts, significantly distinguish characteristics of the EU „soft power” in the international community, as J. Nye emphasizes⁸.

---

⁶ *Ibidem*.

⁷ N. Popesku, A. Wilson, *The Limits of Enlargement-lite: European and Russian Power in the Troubled Neighbourhood: Policy Report*, European Council on Foreign Policies, London 2009.

⁸ Д. Най, „Мягкая” сила и американско-европейские отношения, „Свободная мысль-XXI” 2004, no. 10, p. 12-29.

The concept of „European values” includes various different integral parts – observance of human civil and political rights and freedoms; ethno-religious tolerance; resolving conflicts by negotiations; maintenance of economic and political stability basing on social solidarity; safeguarding of security. These values are shared by all united states and have an impact on the global society. European values largely predetermined the formation of new political thinking that contributed to the transition of mankind from the confrontation of the Cold War period to detente and overcoming international tensions. The most important instrument of cultural and intellectual influence of the European Union on countries and regions is its experience of interstate economic and partly political integration.

The phenomenon of supranationality in the EU is a unique phenomenon in world practice connected with the transformation of the political systems of European countries as a result of their participation in the process of regional integration. Supranationality as the quality of the EU political system is realized in the activities of its institutions due to the principle of subsidiarity, which lies at the heart of the powers and competences between actors at different levels of the power pyramid⁹.

Russia’s geostrategic project and its failure

The question of what the Russian development project is, at least in its projection onto the post-Soviet space, remained unresolved, despite the ongoing process of Eurasian integration. It was sustained in the old logic: to unite around Russia is necessary first of all because it is beneficial from the economic point of view. The main difficulty was that, arguing in this dimension, to show greater attractiveness of the Russian project comparing to the West, is extremely problematic. Especially in the case of Ukraine having close economic ties with Europe and mainly pro-Western elite. The Eurasian project did not possess any other value content that would allow Russian soft power to act in other spheres. This circumstance in the Ukrainian case was disarming Moscow. The Kremlin was sharply criticized inside the country for being passive in the Ukrainian direction, but Russia could not offer anything fundamentally new, different from the old formula „economy + contacts between elites”.

The idea of cultural penetration in the post-Soviet space, particularly within countries, has been in the air since 2007-2008, when, according to presidential

---

⁹ В. Копійка, Т. Шинкаренко, *Європейський Союз: заснування і етапи становлення*, Київ 2001.

decrees, the Russian World Foundation and the Federal Agency for Compatriots Living Abroad (Rossotrudnichestvo) were created¹⁰.

At the same time, a similar vision began to take shape in the Russian Orthodox Church, which, after electing Metropolitan Kirill to the patriarchal throne, began to actively raise the theme of „triune Orthodox Russia”.

At the official level, this discourse was legitimized during 2011-12 electoral campaign of Vladimir Putin and in his first public speeches as President, in which Russia was comprehended as a separate civilization¹¹. The topic of closeness of Ukrainian and Russian peoples, about which Russian leaders have repeatedly spoken of as a single people, has been rising more and more often¹².

In fact, it was about Moscow’s first attempt in all the post-Soviet years to work out some kind of the own leadership project in the territory that the Soviet Union once occupied. Its tactical advantage was that it did not claim globality and in this sense did not enter into an unpromising struggle with the western project¹³.

However, it was openly positioned as an alternative within the territory culturally close to Russia. This model began to be projected onto Ukraine from 2008, when the celebrations on occasion of the 1020-th anniversary of the Baptism of Rus turned into an inter-church conflict. At that time, it was about the possibility of granting official status to the Kiev Patriarchate and the subsequent formation of a single local Orthodox church independent of Moscow.

For Ukraine, the country’s movement to the West was inseparably linked with the creation of the national Ukrainian state, which seemed „unfinished” without creating a single local Ukrainian church. In contrast to it, Russian secular and church authorities for the first time put forward the idea of an inseparable cultural space, of which Ukraine was a crucial part¹⁴.

The main conductor of this course from Moscow was the Russian Orthodox Church. Patriarch Kirill set the strengthening of religious and cultural ties with

---

¹⁰ Фонд „Русский мир” создан во исполнение Указа Президента РФ от 21 июня 2007 года, <http://www.russkiymir.ru/fund/thedecree-of-the-president-of-the-russian-federation-on-creation-of-fund-russianworld.php#1> (10 VIII 2018); Федеральное агентство по делам соотечественников, проживающих за рубежом (Россотрудничество) было создано Указом Президента РФ от 6 сентября 2008 года, <http://kremlin.ru/acts/bank/28020> (10 VIII 2018).

¹¹ Президент Путин полагает, что российскую безопасность укрепляют ядерное оружие и православие, <http://www.pravoslavie.ru/news/20667.htm> (19 X 2018).

¹² Н. А. Комлева, *Украинский кризис как элемент „тактики анаконды”*, <http://www.space-time.ru/assets/files/2-16.2014/2226-7271prov-st2-16.2014.13-komleva.pdf> (19 X 2018).

¹³ А. В. Будаев, А. В. Манойло, И. А. Чихарев, А. В. Демидов, О. В. Столетов, „Мягкая сила” в мировой политической динамике, http://kandidat2.webdevelopers.su/urok/myagkaya-sila-v-mirovoy-politicheskoy-dinamike#_ftn33 (2 IX 2018).

¹⁴ В. В. Карякин, *Военно-политические стратегии США и угрозы России*, [В:] *Аналитические обзоры РИСИ*, ред. И. А. Романов, Москва 2014; Н. А. Комлева, *op.cit.*

Ukraine as one of his main goals. Regular patriarchal visits to Kiev (Kirill's predecessor visited Ukraine only three times in 18 years), Kirill's statements about his desire to learn Ukrainian, persistent rumors about the possibility of transferring the patriarchal throne to Kiev – all this was aimed at avoidance of Ukraine's church separation and preserve it as a sphere of Russia's cultural influence.

Russia strongly used the confessional-ecclesiastical factor in its own policy towards the Ukrainian people, – from misappropriation of national historical past of Ukrainians to disturbance of public sentiment and destabilization of political situation in our country.

It should also be mentioned that representatives of the Ukrainian (MP) and the Russian Orthodox Church (UOC-MP) and the Russian Orthodox Church regularly conducted information-manipulative campaigns to discredit the Ukrainian state. The emphasis was on the alleged failure of the incumbent authorities to ensure that religious freedom is respected on the territory under their control.

The key diversely presented message that is being spread today by the ideologists of Moscow Patriarchate is as follows: „There is *the only true canonical church* in the Ukrainian Orthodoxy, it is the UOC (MP) which is suffering from *persecution for the part of the schismatics*, on whom the responsibility should be entrusted for *the production of conflicts in inter-church relations, violation of rights and freedoms of the believers*¹⁵”.

Taking into account the fact that both the Ukrainian and Russian Orthodox churches are much more than ordinary public organizations that are formally independent of the state, then it becomes clear that it concerns formation of a new mechanism for Moscow to realize its soft power. This project faced objective difficulties, since the church in the modern world is a special institution with its own, sometimes very different from secular interests. It also had to be carried out in a situation where a lot was already lost.

It is worth to note that by this time the Western soft power has taken deep roots in Ukraine. Positive image of prosperous in all respects West, ready to integrate Ukraine into its composition and thereby realize its post-Soviet dream, was still very high for Ukrainians. At least one generation managed to grow up in conditions of information and cultural domination of the West.

It was impossible to indoctrinate it in new directions for several years. Political and business elites, including the eastern ones, the most influential of them, despite cultural and psychological closeness to Russia, often reinforced by personal and business contacts, were oriented mostly towards the West. Thus, Russia underestimated the potential of Ukraine's movement in the opposite direction

---

¹⁵ Україна заважає патріарху Кирилу підготуватися до Всеправославного собору, http://risu.org.ua/ua/index/all_news/ukraine_and_world/international_relations/59901/ (28 IX 2018).

and overestimated the reliability of cultural and historical ties between the two nations.

Russia, having lost the idea of its leadership in the post-Soviet space and having no its own development project, in fact, could not master the mechanisms of soft power in Ukraine. The problem was not that Moscow did not allocate enough funds to maximize its influence on Ukrainian public opinion and introduced fewer NGOs in Ukraine than the United States. The point is that these channels had nothing to be filled with. At the pre-crisis stage, the appeal to the historical and cultural common character of the two peoples could not essentially change the situation. The course to the West was taken, and even in the traditionally pro-Russian regions it was supported by more than a quarter of the population. In the mass consciousness of the Ukrainians there was no clear correlation between belonging to the single Russian cultural field and the political loyalty to Russia as its core¹⁶.

On the other hand, an objective obstacle to implementation of Russian soft power in Ukraine was the fact that this activity would have to be carried out in the situation of the presence in Ukraine of a national project of state construction, which was largely based on the rejection of Russian cultural influence. For modern Ukraine, Russia is in many ways a hostile and aggressive state, correlating itself with which the young state is determining its own identity. Therefore, any latent Russian influence was considered a priori in Kiev as a threat. In this situation, the cultural expansion of Russia in Ukraine, the idea of the need for which Moscow had come to by early 2010s, appeared to be seriously hampered.

Another objective circumstance is: in principle, it is difficult for Russia to operate with categories of soft power policy. For its successful implementation, it is necessary to some extent to be aware of the own exclusiveness, the exponential national example of historical development. Basing on this potential, the West and China are developing their soft power. The Soviet Union had a great resource in its time. Russia, which gave up the model of global and regional leadership in 1991, is facing difficulties on this path.

The policy of the Russian Federation was based on this starting-point, which absolutely ignored the soft power factor of the West. The EU and the USA have invested huge resources in promotion of a positive image of „the West” through multiple foundations, NGOs, cultural and educational exchanges. There was simply no consolidated power within the Ukrainian society that would support pro-Russian or pro-Eurasian direction during the demonstrations that took place after suspension of the negotiations on the EU’s Association Agreement. Having used a great number of means, the West managed to create an attractive image that, due to the emotional impact on public opinion, nullified all the pragmatic

---

¹⁶ A. A. Вершинин, *Украинская политика России: между мягкой и жесткой силами*, <https://www.ogt-journal.com/jour/article/view/246> (24 X 2018).

arguments of the Russian side¹⁷. Although public polls showed an approximate parity between the supporters of integration with the EU and the Customs Union, it was the first ones that set the information background, and therefore, had the opportunity to exert influence on state policy¹⁸.

By 2013, it had become absolutely clear that interests of Russia and the West in Ukraine differed. Moscow increasingly evidently refused to accept the rules of the game finally established with the end of Cold War, and questioned the global leadership of the West. As a result, the Russian Federation used classical hard power against the western soft power, having a number of important advantages while realizing it¹⁹.

Russian „soft power” had no success in Ukraine because it failed to convince Ukrainians of the attractiveness of Russian culture, language, traditional values and economic prospects. Russia was unable to put forward its project, which would not necessarily be global, as once was the Soviet one, but would allow to formulate a new development agenda for the post-Soviet space, which is confronted in many ways with similar challenges²⁰. The point is that the soft power of Russia is associated with the discourses of the common past, and the soft power of Europe is grounded on the idea of future prosperity and success.

Problems of European integration: difficult stage of development

However, today there are many serious crises which the West has to fight against, and not always successfully. First of all, it concerns a clear tendency of returning to the model of „secluded national states” and attempts to confront the processes of globalization that are gaining strength in the US and Europe, as well as in other regions of the world. In the light of these trends, the issue of the direction of European integration is relevant.

In 2004-2007, the European Union experienced a massive wave of expansion. The success of the model, ideology and process of unification of Europe was evident – many states of Central and Eastern Europe, representatives of the post-socialist camp, expressed their desire to join the EU or its programs with the willingness to adopt its values and rules. The EU has become the center of attraction²¹.

¹⁷ V. Ivanchenko *et al.*, *op.cit.*

¹⁸ *За вступление Украины в ЕС выступают 41% граждан, за Таможенный союз – 35%* [10 X 2013], http://zn.ua/POLITICS/zavstuplenie-ukrainy-v-es-vystupayut-41-grazhdan-za-tamozhennyu-soyuz-35-130295_ (17 X 2018).

¹⁹ А. В. Будаев *et al.*, *op.cit.*

²⁰ А. А. Вершинин, *op.cit.*

²¹ В. Копійка, Т. Шинкаренко, *op.cit.*

Today, the world is witnessing lots of crises that are shaking the European Union from inside and outside, attempts to overcome internal instability and mistrust of citizens. Problems of coordination and solidarity in the European Union are obvious. There are fierce debates concerning principles of Common Foreign and Security Policy of the EU, not only at the national level, but also at the European supranational level²². The main problem is that an attempt to formulate a European supranational policy is realized in the absence of an integral European civil society. The emergence of misunderstandings results from different national identities of the EU member states, and weak „federal” cohesion.

In the process of decision-making not only national interests, but also national stereotypes often work. National governments that have a significant impact on the common foreign policy of the EU are sometimes not interested in its full realization and in limiting their own authorities and spheres of competence. The source of contradictions is often the problem of harmonizing relations between various institutions of the European Union, in particular, the European Parliament and the European Commission²³.

The overcoming of existing problems is first of all on the agenda, and only then new projects should be considered. In this case, new projects can be hardly called ambitious, such as the Single Internal Market or the Economic and Monetary Union. The problem of lack of large-scale projects in the EU is due to many reasons.

Thus, today's ultimate goal of European integration is not clear or apprehended by the elites and the population. Previously, everything was clear enough. It was striving for peace, preventing a new war, then increasing economic efficiency and affirming the effectiveness of the EU in a globalizing world. But in today's realities, the goal of integration is blurred – only general statements from officials can be heard and lack of their understanding and support by the EU citizens can be observed. Also, today there are no „pan-European” leaders and inspirers as Jean Monet and Jacques Delors, supported by national and supranational elite and the population. Official representatives of EU institutions are more perceived as officials and technocrats, but not as ideologists and leaders.

The proposal for the integration of the political and military sphere is ambiguously perceived by the national states²⁴. It is also unlikely that integration is

---

²² V. Vdovychenko, *Que vadis, dear EU? (The evolution of European security strategies approaches in the changing European Union)*, „Европейські історичні студії” 2018, no. 9, p. 6-20.

²³ А. Мартинов, *Спільна зовнішня і безпекова політика Європейського Союзу: основні етапи розвитку*, <http://eustudies.history.knu.ua/andrij-martynov-spilna-zovnishnya-i-bezpeko-va-polityka-yevropejskogo-soyuzu-osnovni-etapy-rozvytku/> (20 IX 2018).

²⁴ Г. Мінгазутдінова, *Трансформація військової політики та політики безпеки в Європі на тлі „української кризи” 2014 р.*, <http://eustudies.history.knu.ua/galy-na-mingazutdinova-transformatsiya-vijskovoyi-polityky-ta-polityky-bezpeky-v-yevropi-na-tli-ukrayinskoyi-kryzy-2014-r/> (16 IX 2018).

widespread – the big issue is the adoption of new members in the EU and even the emergence of new candidates, especially against the background of Brexit and the resulting uncertainty²⁵.

As a result, the EU has to solve current problems in already integrated areas – in the sphere of single internal market (for example, on the agenda is creating a single digital market), in the field of health care, infrastructure, energy, etc²⁶.

But will it be enough to increase the potential of influence of the European Union? Moreover, the modern generation, which did not see the Second World War of 1939–45, is more demanding on the EU and does not perceive, does not realize the original argument of the unification of Europe for the sake of peace. The European Union is looking for a way out of existential crises, while Europe itself is gradually ceasing to be perceived as the center of world political processes by the Europeans themselves. The surging wave of nationalism and the popularity of right-wing parties in the EU states show that lots of values and results of European integration are being questioned by the EU citizens, who have recently been increasingly inclined to sympathize with right-wing parties.

According to experts of the Economist Intelligence Unit, during 2016–2017, the so called „retreat of democracy” took place in the countries that are trying to maintain a democratic political regime with varying level of success. Its main features were: lower level of citizens’ participation in elections and political process, problems with national authorities fulfilling their duties, falling trust in public institutions, widening gap between political elites and voters, collapse of independent mass media, attack on civil rights, mainly on the freedom of speech²⁷. In practical terms, the „retreat of democracy” resulted in numerous electoral victories of those political forces and leaders who managed to take advantage of general disappointment of people because of irresponsibility of traditional parties and the alienation of state institutions from public interests²⁸. It should be noted that, unlike developed Western states, which are protected by social stability and experience of close partnership within the framework of the EU and NATO, Ukraine has fallen into a situation of „lagging democracy” at a time when the distance between the expected changes and the real state of affairs, even in conditions of relative social and political stabilization and reduction of the threat of war, was

---

²⁵ С. Толстов, *Проблеми та пріоритети України в умовах кризи європейської безпеки*, <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/problemi-ta-prioriteti-ukrajini-v-umovakh-krizi-jeuropei/> (16 IX 2018).

²⁶ *Кризові явища в євроні та їх вплив на політичні трансформації в ЄС: Аналітична записка*, <http://www.niss.gov.ua/articles/772/> (19 IX 2018).

²⁷ *Democracy Index 2017. The Economist Intelligence Unit*, <https://www.eiu.com/topic/democracy-index> (19 X 2018).

²⁸ А. Мартинов, *op.cit.*

perceived by the citizens much more critically than during gradual onset of ruling elites to democratic institutions.

In case of crises, some achievements began to play against the EU. Thus the freedom of movement and existing social policy have let aggravate the migration crisis. The EU does not know how to effectively use the migration resource without prejudice of its people. Social benefits and ineffective policies for the integration of refugees and migrants into the European environment cause a lot of problems and challenges in the sphere of freedom, justice, security and European economy.

Another precedent – Brexit – is just gaining momentum; it is not entirely clear how serious the consequences of a possible UK exit from the EU will be for further development of integration. Is it possible at all to face rolling back and gradual disintegration of the Union? Or Brexit, on the contrary, will make the EU more united, since the main Eurosceptic and initiator of flexible integration concept is leaving the European Union?

On the whole, the European Union is more and more inclined to the choice of flexible integration – the way when states will move towards integration goals in accordance with their readiness.

The Eastern partnership offers no perspective of joining the EU, and at some point it just stops working and attracting its recipients. EU grants its financial and consulting assistance to its Eastern partners on reforms instead of accepting the EU „acquis communautaire”. But, as the Ukrainian case showed, expansion of EU norms and europeanization did not imply creating area of stability and peace. Europeanization today does not guarantee peace and prosperity, and it is a serious blow to the European soft power. Hard power instruments i.e. restrictive measures used against Russia, have not reached their goals and did not change the political regime in Russia. The EU does not use coercion tools to make Ukraine more active with reforms or with the Minsk process. And it only demonstrates a very strong disproportion between soft and hard power in the EU and incapability to adopt the smart power approach²⁹.

Thus, in addition to choosing a path, the challenge for the EU is to preserve achievements, since the accumulated problems can undermine the success of the European Union. And this challenge is one of the most serious in the whole period of development of the European Communities and the Union. These very problems undermine the potential of EU influence in Eastern Europe³⁰.

The analysis of the EU's leadership potential testifies that the foreign policy instrumentation of „soft power” is more in keeping with the objectives of the EU's foreign policy than the use of a force resource. At the same time, the 2014 events

---

²⁹ V. Ivanchenko *et al.*, *op.cit.*

³⁰ С. Толстов, *op.cit.*

have revealed the need for a consolidated work of the European community in the „hard” security and defense issues. Indeed, even such a „soft power” embodiment as the European Union cannot exist without defense capability.

The RF aggression has shown how important it is to hold a unified course in European foreign policy in the prevailing conditions. The EU great economic potential is the evidence of the possibility to exert its economic pressure or encouragement, which is an element of „hard power” in EU politics. Thus, the imposition of economic sanctions against Russia became a timely and collegial decision, the format of which has been essentially developed within the EU over the years and which has shown its effectiveness.

The EU strategy for domestic and foreign policy „Common Vision, Common Actions: A Stronger Europe”, approved in June 2016, offers a new vision for the EU’s global role to ensure peace and security, demonstrating readiness to secure its borders and citizens. The EU recognizes that Russia today represents a major strategic challenge, since it has strengthened its military presence in the region.

The EU Global Strategy for domestic and foreign policy „Common Vision, Common Actions: A Stronger Europe”, says that Russia’s violation of international law and the destabilization of Ukraine, as the pinnacle of protracted conflicts in the Black Sea region, called into question the European security order at its core³¹. Therefore, the priority objectives of cooperation between the EU and Ukraine in the field of security are the expansion of military-political dialogue, training of military specialists, holding common military exercises and participation in peacekeeping missions³².

Conclusions

In conditions of global instability and geopolitical shifts in the modern world, the promotion of national interests depends on new ideas, economic innovations and mutually beneficial and equal partnership. Russia has no chance of successful promotion of its soft power because: 1) uses the post-Soviet potential; 2) has inexpressive Russian development model (development priorities, ineffective political and social system); 3) time factor plays against: generations with different cultural and linguistic traditions grew up in post-Soviet countries.

---

³¹ *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union’s Foreign And Security Policy*, https://europa.eu/globalstrategy/sites/globalstrategy/files/eugs_review_web.pdf (21 X 2018); J.-C. Juncker, *Ukrainian Lessons*, <http://news.postimees.ee/2795554/jean-claude-juncker-ukrainian-lessons> (14 VII 2017).

³² M. Britz, M. Pankovski, L. Ohman, *Developments in Security Policy: European and US Considerations Regarding the War in Ukraine*, Stockholm 2016.

At the same time, Moscow is more experienced using its hard power both in military and economic fields. Russian and European hard forces in the territories of Eastern Europe are not balanced. Russia's actions present a serious challenge to basic principles of contemporary European and world order. RF's aggression and military intervention against Ukraine put on the agenda the issue of preserving territorial integrity of the European state.

European integration of Ukraine remains a key priority of Ukraine's foreign policy. Despite all the complexities and contradictions of the integration process, the European idea is a consolidating factor that unites both political elites and Ukrainian society as a whole. If the EU does not use its hard power (economic power) to ensure sovereignty and Europeanization of Ukraine, it can expect permanent political instability and armed conflicts on its eastern borders in the future.

Abstract

Galyna Piskorska, Natalia Yakovenko

Changes in ratio between force and non-force methods of influence of the European Union and Russia in modern realities

The European Union and Russia represent different approaches to the balance between hard and soft power. The European Union is stronger in its soft power, but lacks hard power instruments. It is connected with the nature of the political entity as there is no EU army. Armies are in the competence of the EU member states. The key power source is the attractiveness of the European Union for the nations, acceptability of European norms and standards. The concept of „European values” includes a number of integral parts – observance of human civil and political rights and freedoms; ethno-religious tolerance; resolving conflicts by negotiations; maintenance of economic and political stability basing on social solidarity; safeguarding of security. These values are shared by all European states and have an impact on the global society.

Russia inherited the USSR military experience, diplomatic schools and schools of negotiations. But ideological work applied in the USSR quickly turned out to be outdated in the modern world. In recent years Russia has tried to adapt soft power concept to its foreign policy and to become more active in public diplomacy track. Nevertheless Russian „soft power” had no success in Ukraine because it failed to convince Ukrainians of the attractiveness of Russian culture, language, traditional values and economic prospects. Moreover, Russia strongly used the confessional-ecclesiastical factor in its own policy towards the Ukrainian people.

Soon it became clear that interests of Russia and the West in Ukraine are absolutely different.

Russia is more experienced using its hard power both in military and economic fields. Russian and European hard forces in the territories of Eastern Europe are not balanced. Russia's actions present a serious challenge to basic principles of contemporary European and world order.

Keywords: hard power, soft power, the EU, European integration, Russia, methods of influence

References

- Britz, M., Pankovski, M., Ohman, L., *Developments in Security Policy: European and US Considerations Regarding the War in Ukraine*, Stockholm 2016.
- Budayev, A. V., Manoylo, A. V., Chikharev, I. A., Demidov, A. V., Stoletov, O. V., „*Myagkaya sila*” v mirovoy politicheskoy dinamike, http://kandidat2.webdevelopers.su/urok/myagkaya-sila-v-mirovoy-politicheskoy-dinamike#_ftn33.
- Democracy Index 2017. The Economist Intelligence Unit*, <https://www.eiu.com/topic/democracy-index>.
- Federal'noye agentstvo po delam sootchestvennikov, prozhivayushchikh za rubezhom (Rossotrudnichestvo) bylo sozdano Ukazom Prezidenta RF ot 6 sentyabrya 2008 goda*, <http://kremlin.ru/acts/bank/28020>.
- Fond „Russkiy mir” sozdan vo ispolneniye Ukaza Prezidenta RF ot 21 iyunya 2007 goda*, <http://www.russkiymir.ru/fund/thedecree-of-the-president-of-the-russian-federation-on-creation-of-fund-russianworld.php#1>.
- „*Hibrydna*” viyna Rosiyi – vyklyk i zahroza dlya Yevropy, <http://old.razumkov.org.ua/ukr/upload/GIBRID-WAR-FINAL-1-1.pdf>.
- Ivanchenko, V., Khromakov, D., Margojev, A., Sukhoverkhov, K., *Power in International Politics: Does the World Go Hard?*, http://www.sant.ox.ac.uk/sites/default/files/university-consortium/files/report_on_hard_and_soft_power_hsemgimo_updated.pdf.
- Juncker, J.-C., *Ukrainian Lessons*, <http://news.postimees.ee/2795554/jean-claude-juncker-ukrainian-lessons>.
- Karyakin, V. V., *Voyenno-politicheskiye strategii SShA i ugrozy Rossii*, [in:] *Analiticheskiye obzory RISI*, ed. I. A. Romanov, Moskva 2014.
- Komleva, N. A., *Ukrainskiy krizis kak element „taktiki anakondy”*, <http://www.space-time.ru/assets/files/2-16.2014/2226-7271prov-st2-16.2014.13-komleva.pdf>.

- Kopiyya, V., Shynkarenko, T., *Yevropeys'kyi Soyuz: zasnuvannya i etapy stanovlen-nya*, Kyiv 2001.
- Kryzovi yavlyshcha v yevrozoni ta yikh vplyv na politychni transformatsiyi v YeS: *Analitychna zapyska*, <http://www.niss.gov.ua/articles/772/>.
- Martynov, A., *Spil'na zovnishnya i bezpekova polityka Yevropeys'koho Soyuzu: osnovni etapy rozvytku*, <http://eustudies.history.knu.ua/andrij-martynov-spilna-zovnishnya-i-bezpekova-polityka-yevropejskogo-soyuzu-osnovni-etapy-rozvytku/>.
- Minhazutdinova, H., *Transformatsiya viys'kovoyi polityky ta polityky bezpeky v Yevropi na tli „ukrayins'koyi kryzy” 2014 r.*, <http://eustudies.history.knu.ua/galyna-mingazutdinova-transformatsiya-vijskovoyi-polityky-ta-polityky-bezpeky-v-yevropi-na-tli-ukrayinskoyi-kryzy-2014-r/>.
- Nay, D., „Myagkaya” sila i amerikano-yevropeyskiye otnosheniya, „Svobodnaya mysl' – XXI” 2004, no. 10.
- Nye, J., Jr., *A Smarter Superpower*, „Foreign Policy” 2007, no. 18 (april).
- Nye, J. S., *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Cambridge 2004.
- Popesku, N., Wilson, A., *The Limits of Enlargement-lite: European and Russian Power in the Troubled Neighbourhood: Policy Report*, European Council on Foreign Policies, London 2009.
- Prezident Putin polagayet, chto rossiyiskuyu bezopasnost' ukreplyayut yadernoye oruzhiye i pravoslaviye, <http://www.pravoslavie.ru/news/20667.htm>.
- Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy*, https://europa.eu/globalstrategy/sites/globalstrategy/files/eugs_review_web.pdf.
- Sherr, D., *Novi ryzyky viyny*, https://dt.ua/article/print/internal/novi-riziki-viyni-279542_.html.
- Tolstov, S., *Problemy ta priorityty Ukrayiny v umovakh kryzy yevropeys'koyi bezpeky*, <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/problemita-prioriteti-ukrajini-v-umovakh-krizi-jevropei/>.
- Ukrayina zavazhaye patriarkhu Kyrylu pidhotuvatysya do Vsepravoslavnoho soboru*, http://risu.org.ua/ua/index/all_news/ukraine_and_world/international_relations/59901/.
- Vdovychenko, V., *Que vadis, dear EU? (The evolution of European security strategies approaches in the changing European Union)*, „Evropeys'ki istorychni studiyi” 2018, no. 9.
- Vershinin, A. A., *Ukrainskaya politika Rossii: mezhdru myagkoy i zhestkoy silami*, <https://www.ogt-journal.com/jour/article/view/246>.
- Za vstupleniye Ukrainy v YeS vystupayut 41% grazhdan, za Tamozhennyi soyuz – 35%*, <http://zn.ua/POLITICS/zavstuplenie-ukrainy-v-es-vystupayut-41-grazhdan-za-tamozhennyi-soyuz-35-130295>.

Galyna Piskorska – dr historii, docent w Katedrze Reklamy i Komunikacji Społecznej Kijowskiego Uniwersytetu im. B. Griczenki.

ORCID: 0000-0002-0897-354X

Natalia Yakovenko – dr hab. historii, profesor w Katedrze Organizacji Międzynarodowych i Służby Dyplomatycznej w Instytucie Stosunków Międzynarodowych Narodowego Uniwersytetu Kijowskiego im. T. Szewczenki.

ORCID: 0000-0002-3493-5950

Aleksandra Puzyniak

Polityka Węgier wobec mniejszości węgierskiej po 2010 roku

Wprowadzenie

Od 1990 r. mniejszość węgierska stanowi ważną kwestię w polityce Budapesztu. Każdy kolejny rząd w mniejszym lub większym stopniu odnosił się w swoich działaniach do problematyki diaspory węgierskiej¹. Z całą pewnością wpływ na tak duże zaangażowanie i zainteresowanie losem rodaków mieszkających poza granicami kraju mają okoliczności, w jakich Węgrzy znaleźli się na terenie państw ościennych – w wyniku postanowień traktatu z Trianon z 4 VI 1920 r. Węgrzy utracili niemal dwie trzecie terytorium (71,5%) oraz ponad połowę ludności (64%)².

---

¹ W literaturze naukowej istnieje wiele definicji pojęcia „mniejszość narodowa” oraz „diaspora”. Jak zaznaczają Radosław Zenderowski i Jakub Pieńkowski, pojęcie „mniejszości narodowej” należy do kategorii „trudno definiowalnych”, gdyż jest to „spowodowane faktem, że w odróżnieniu od obywatelstwa, które jest jednoznacznie określane przez prawo, narodowość jest stanem świadomości każdego człowieka i wynikającą z tego stanu jego identyfikacją z daną grupą etniczną”. Wyżej wymienieni badacze zauważają, iż możemy wyróżnić definicje mniejszości narodowych pozaprawnicze oraz prawnicze (te ostatnie są tworzone na użytek państw i organizacji międzynarodowych). W niniejszym opracowaniu autorka przytacza definicję prawniczą najczęściej cytowaną w literaturze i zaproponowaną w 1977 r. przez sprawozdawcę ONZ Francesco Capotortiego: „Mniejszością narodową jest zbiorowość znajdująca się w liczebnej mniejszości w stosunku do pozostałej ludności państwa, niemająca pozycji dominującej w państwie, której członkowie mają obywatelstwo państwa zamieszkania, której członkowie mają charakterystyczne cechy etniczne, kulturowe, religijne lub językowe odróżniające je od pozostałej ludności państwa, której członkowie wykazują solidarność w celu zachowania swojej kultury, tradycji, religii lub języka, której członkowie mają świadomość własnej odrębności i dążą do jej kultywowania”. Diaspora zaś to: „rozproszenie po świecie jakiejś grupy etnicznej lub religijnej; też grupa etniczna lub religijna żyjąca w rozproszeniu”. M. Budyta-Budzyńska, *Socjologia narodu i konfliktów etnicznych*, Warszawa 2013, s. 147; *Słownik języka polskiego*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/;2555089> (1 IX 2019).

² Na mocy postanowień traktatu, obszar Węgier zmniejszył się z 325 tys. km² do 93 tys. km², a liczba ludności spadła z 21 mln do zaledwie 8 mln. Budapeszt najwięcej utracił na rzecz Rumunii, której przypadło 102 tys. km² i ponad 5 mln ludzi, z czego 1,7 mln stanowili rodowici Węgrzy. Czechosłowacja uzyskała ponad 62 tys. km² i 3,5 mln mieszkańców (wśród nich milion stanowili Węgrzy), a ponad pół miliona Madziarów znalazło się na terenie Jugosławii.

Nie bez znaczenia pozostaje także fakt, iż jest to niezwykle duża mniejszość, a jej liczbę w regionie szacuje się na ok. 3 mln osób – najliczniejsza znajduje się na terenie Rumunii i liczy 1,2 mln ludzi, druga pod względem wielkości zamieszkuje obszar Słowacji i jest to prawie 460 tys. osób, w Serbii mniejszość liczy 250 tys., zaś na terenie Ukrainy diasporę węgierską tworzy 150 tys. ludzi³. W Basenie Morza Karpackiego ludność węgierska występuje także na terenie Austrii, Chorwacji, Słowenii oraz w Serbii. Należy zaznaczyć, iż w państwach, w których Węgrzy występują najliczniej są mniejszością zwartą: na Słowacji zamieszkują południowy obszar państwa, wzdłuż granicy z Węgrami i są to kraje (województwa) trnawski, nitrzański, bańskobystrzycki oraz koszycki⁴, w Rumunii występują w Siedmiogrodzie w województwach: Harghita, Covasna, Bihor, Kluż, Satu Mare, Salaj oraz Mures⁵. Na Ukrainie mniejszość węgierska zamieszkuje południowo-zachodni obwód zakarpacki⁶, natomiast w Serbii występują w Wojwodinie⁷.

Nierzadko polityka Budapesztu wobec rodaków mieszkających poza granicami kraju wywoływała wiele kontrowersji w krajach ościennych i była przyczyną licznych sporów, zwłaszcza z Rumunią oraz Słowacją. Niejednokrotnie też węgierskie władze wspierały swoich rodaków w ich staraniach o indywidualne oraz zbiorowe prawa i szybko reagowały, gdy działania innych rządów godziły w interesy mniejszości. W 2010 r. kwestia mniejszości węgierskiej powróciła ze zdwojoną siłą, ponieważ jednym z najważniejszych celów koalicji Fidesz i Chrześcijańsko-Demokratycznej Partii Ludowej (KDNP) było wprowadzenie nowych rozwiązań prawnych i instytucji odpowiedzialnych za politykę i współpracę z Węgrami żyjącymi poza granicami kraju.

Celem niniejszego artykułu jest dokonanie analizy polityki gabinetu Fidesz – KDNP wobec mniejszości węgierskiej w latach 2010–2018 oraz opisanie wpływu tejsze na relacje Budapesztu z krajami ościennymi. W opracowaniu przedstawiono również działania podejmowane w tym obszarze przez poprzednie gabinety w latach 1990–2010. W tekście wykorzystano następujące metody badawcze: pierwszą z nich jest metoda historyczna, która pozwoli na przybliżenie polityki Buda-

---

W. Felczak, *Historia Węgier*, Wrocław 1983, s. 319–320; B. Góralczyk, *Węgry. Transformacja pokomunistyczna 1990–2003*, Warszawa 2003, s. 141.

³ B. Kapitány, *Ethnic Hungarians in the neighbouring countries*, <http://www.demografia.hu/en/publicationsonline/index.php/demographicportrait/article/viewFile/894/656> (8 VII 2019).

⁴ R. Zenderowski, P. Bajda, *Polityka etniczna Słowacji*, [w:] *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, red. H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk, Lublin 2015, s. 434–435.

⁵ J. Pięnkowski, *Polityka etniczna Rumunii*, [w:] *Polityka etniczna współczesnych...*, s. 391.

⁶ N. Teres, A. Jakubowski, *Polityka etniczna Ukrainy*, [w:] *Polityka etniczna współczesnych...*, s. 488.

⁷ A. Jagiełło, *Mniejszość węgierska w Wojwodinie*, „Wschodnioznawstwo” 2008, s. 179–192; J. Żołądź, *Polityka zagraniczna współczesnych Węgier a kwestia mniejszości węgierskiej w krajach Europy Środkowo-Wschodniej*, „Wschodnioznawstwo” 2009, s. 224.

pesztu wobec mniejszości węgierskiej w latach 1990–2010. Drugą jest metoda instytucjonalno-prawna, pozwalająca na analizę rozwiązań prawnych podejmowanych przez węgierskie gabinety rządzące i skierowanych do Węgrów żyjących poza granicami, kolejną zaś jest analiza dyskursu politycznego, która przybliży znaczenie kwestii mniejszości węgierskiej w działaniach rządów na Węgrzech w latach 1990–2018.

Polityka Budapesztu wobec diaspory węgierskiej w latach 1990–2010

Nowe otwarcie w polityce Budapesztu wobec rodaków żyjących poza granicami kraju nastąpiło w kwietniu 1990 r., gdy na Węgrzech odbyły się pierwsze, w pełni demokratyczne wybory parlamentarne. W ich wyniku na czele koalicyjnego rządu stanął lider konserwatywnego Węgierskiego Forum Demokratycznego (*Magyar Demokrata Fórum* – MDF) – József Antall⁸. Nowy gabinet musiał zmierzyć się z koniecznością przeprowadzenia wielu zmian w polityce krajowej i zagranicznej – w przypadku tej ostatniej za najważniejsze uznano integrację ze strukturami euroatlantyckimi, nawiązanie dobrych relacji z sąsiadującymi państwami oraz utrzymanie silnych więzi z rodakami żyjącymi poza granicami kraju⁹.

Wiele kontrowersji w regionie, zwłaszcza w Bratysławie i Bukareszcie, budził trzeci punkt nowego programu polityki zewnętrznej Węgier. Niepokój wśród rumuńskich i słowackich władz wzrósł po przemówieniu szefa węgierskiego rządu, które zostało wygłoszone na trzecim zjeździe MDF. Podczas tego wystąpienia József Antall powiedział, iż pragnie być premierem nie tylko dla Węgrów mieszkających w kraju, ale także dla rodaków żyjących poza granicami państwa oraz zastrzegł, że warunkiem dobrych relacji z najbliższymi sąsiadami jest poszanowanie przez nie praw węgierskiej diaspory:

Żadne cele pragmatyczne nie powinny wpłynąć na poczucie odpowiedzialności za węgierskie mniejszości narodowe. Z żadnym sąsiednim krajem nie możemy utrzymywać dobrych stosunków międzypaństwowych, jeśli nie przestrzega on

⁸ Nowy gabinet tworzyły trzy partie – Węgierskie Forum Demokratyczne (*Magyar Demokrata Fórum* – MDF), Niezależna Partia Drobnych Posiadaczy (*Független Kisgazdapárt* – FKGP) oraz Chrześcijańsko-Demokratyczna Partia Ludowa (*Kereszténydemokrata Néppár* – KDNP). Koalicja nie przetrwała jednak całej kadencji, gdyż na początku 1992 r. z rządu odeszło FKGP. W tym samym czasie doszło do rozłamu w Niezależnej Partii Drobnych Posiadaczy, po którym część posłów nadal popierała rząd Antalla – dzięki temu gabinet wciąż posiadał większość w parlamencie. A. Czyż, S. Kubas, *Doświadczenia węgierskiej transformacji ustrojowej – od Jánosa Kádára do Viktora Orbána*, Katowice 2011, s. 63, 67–68.

⁹ B. Góralczyk, *op.cit.*, s. 150.

praw człowieka i praw mniejszości węgierskich (...). W duchu i uczuciach chciałbym być premierem piętnastu milionów Węgrów¹⁰.

Należy zauważyć, iż wypowiedź premiera Antalla wywołała zdziwienie nie tylko wśród zagranicznych polityków, ale także wśród przedstawicieli mniejszości węgierskiej – Miklós Duray¹¹, węgierski polityk mieszkający w Czechosłowacji, stwierdził, iż:

Ani jako wyborca, ani jako członek parlamentu nie wyraziłem publicznie swej opinii, ze względu na szacunek względem pana Antalla... Muszę jednak powiedzieć, że jako obywatel czechosłowacki mam zobowiązania wobec instytucji czechosłowackich – i tam też mam swojego premiera¹².

Zdecydowanie więcej spokoju w regionie przyniosła wypowiedź Józsefa Antalla z 1992 r. – podczas specjalnie zwołanej konferencji premier zapewnił, że jego gabinet nie zamierza przeprowadzić rewizji granic, a każdy członek rządu, który nie podziela jego zdania, powinien zrezygnować ze sprawowanego urzędu¹³. W politykę nawiązywania trwałych relacji z węgierską diasporą wpisywał się również powołany w 1992 r. Urząd dla Węgrów za Granicą. Urząd był nadzorowany przez resort spraw zagranicznych, a jego zadaniem było koordynowanie działań węgierskiego rządu wobec rodaków żyjących poza granicami kraju¹⁴.

Kolejnym krokiem na drodze do realizacji priorytetów polityki zewnętrznej były traktaty o dobrym sąsiedztwie – w latach 1990–1994 udało się zawrzeć układy z najbliższymi krajami regionu – Austrią, Chorwacją, Słowenią i Ukrainą oraz państwami, które nie znajdują się w bezpośrednim sąsiedztwie Węgier: Niemcami, Francją, Polską, Rosją i Włochami. Na tle wyżej wymienionych traktatów szczególnie wyróżnia się *Układ o zabezpieczeniu specjalnych praw słoweńskiej mniejszości narodowej na Węgrzech i węgierskiej wspólnoty narodowej w Słowenii* z 6 XI 1992 r. W dokumencie obie strony zobowiązały się do wprowadzenia zasad uprzywilejowanego używania języka mniejszości w miejscach publicz-

¹⁰ Cyt. za: K. Gawron-Tabor, *Współpraca państw Grupy Wyszehradzkiej w procesie integracji europejskiej w latach 1989–2009*, Toruń 2013, s. 119.

¹¹ Miklós Duray jest jednym z czołowych polityków mniejszości węgierskiej na Słowacji. Polityczną działalność rozpoczął pod koniec lat 60. XX w. i był jednym z sygnatariuszy „Karty 77”. Pod koniec lat 70. XX w. stanął na czele Komitetu Obrony Praw Mniejszości Węgierskiej w Czechosłowacji (*Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu* – VOPMM), od 1989 r. przewodniczył Niezależnej Inicjatywie Węgierskiej (*Maďarska nezavisla iniciativa* – MNI), a na początku 1990 r. został przewodniczącym partii o nazwie Wspólnota.

¹² Cyt. za: B. Góralczyk, *op.cit.*, s. 150.

¹³ P. Sula, *Mniejszość węgierska w stosunkach słowacko-węgierskich po 1989 roku*, [w:] *Współczesna Słowacja. Sytuacja wewnętrzna i pozycja międzynarodowa*, red. E. Pałka, Wrocław 2010, s. 285.

¹⁴ J. Żołądź, *op.cit.*, s. 226.

nych, nazewnictwie, lokalnej administracji i samorządzie, w sądownictwie oraz do takiego wyznaczania granic okręgów wyborczych, by były one korzystne dla mniejszości¹⁵.

Wyraźne zwiększenie działań na rzecz integracji ze strukturami euroatlantyckimi oraz dążenie do poprawy relacji z państwami regionu możemy dostrzec w latach 1994–1998 w polityce rządu Gyuli Horna¹⁶. Efektem tych ostatnich działań były traktaty o dobrosąsiedzkich stosunkach z Rumunią i Słowacją, w których znaczną część poświęcono kwestiom mniejszości narodowych. Węgiersko-słowacki *Układ o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy* został podpisany w Paryżu w marcu 1995 r.¹⁷. Należy zaznaczyć, iż traktat został zawarty po kilkuletnich rozmowach, często przerywanych z powodu licznych kwestii spornych – do najważniejszych należy zaliczyć problem dwujęzycznego szkolnictwa oraz dwujęzycznych nazw miejscowości, nieporozumienia dotyczące dotacji na rozwój węgierskiej kultury, konflikt o zaporę Gabčíkovo-Nagymaros na Dunaju¹⁸ oraz blokowanie przez węgierskie władze przystąpienia Słowacji do Rady Europy¹⁹. Na mocy układu strony zobowiązały się do zagwarantowania indywidualnych i zbiorowych praw wyrażania, rozwijania i podtrzymywania tożsamości narodowej, religijnej oraz językowej, a także zapewniły możliwość tworzenia własnych partii politycznych, instytucji kulturalnych i oświatowych osobom należącym do mniejszości. Bratysława i Budapeszt zadeklarowały również, iż nie będą prowadzić działań, których celem byłaby zmiana struktury narodowościowej terenów zamieszkiwanych przez mniejszości oraz zobowiązały się do zagwarantowania im równości praw. W dokumencie znalazł się również zapis o możliwości używania języka ojczystego w różnych aspektach życia społecznego oraz wyrzeciono się wzajemnych roszczeń terytorialnych²⁰. Zawarcie układu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy miało zatem ogromne znaczenie dla Słowacji i Węgier –

¹⁵ *Ibidem*, s. 226–227.

¹⁶ Gyula Horn stał na czele socjalliberalnej koalicji składającej się z Węgierskiej Partii Socjalistycznej oraz Związku Wolnych Demokratów. A. Czyż, S. Kubas, *op.cit.*, s. 70.

¹⁷ E. Pałka, *Problematyka mniejszości narodowych na Słowacji*, [w:] *Współczesna Słowacja...*, s. 229.

¹⁸ W 1977 r. Czechosłowacja i Węgry zawarły porozumienie o budowie tamy na Dunaju, która miała usprawnić żeglugę na rzece, ochraniać tereny przed powodzią oraz służyć do wytwarzania energii elektrycznej. Jednak w 1989 r. Budapeszt wycofał się z podpisanej umowy, twierdząc, że budowa tamy wiąże się z zagrożeniem zanieczyszczenia środowiska oraz problemami z dostawami wody do stolicy. Ostatecznie spór o budowę tamy rozstrzygnął Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w 1997 r. K. Gawron-Tabor, *op.cit.*, s. 118.

¹⁹ Władze w Budapeszcie nie zgadzały się na przystąpienie Słowacji do Rady Europy z powodu łamania praw mniejszości węgierskiej przez Bratysławę. Pomimo protestów Węgier, 30 VI 1993 r. Słowacja została przyjęta do Rady. T. Kopyś, *Polityka obrony mniejszości narodowych i polityka zagraniczna Węgier. Casus Karty Węgry w stosunkach węgiersko-słowackich i węgiersko-rumuńskich*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2012, nr 1, s. 179.

²⁰ *Ibidem*.

dla Bratysławy był gwarancją nienaruszalności terytorialnej, zaś dla Budapesztu traktat stanowił zapewnienie praw dla mniejszości węgierskiej.

Równie trudne były negocjacje z Rumunią. W tym przypadku *Układ o wzajemnym zrozumieniu, przyjaźni i dobrym sąsiedztwie* został zawarty dopiero we wrześniu 1996 r.²¹ Rozmowy między Bukaresztem a Budapesztem były na tyle żmudne, skomplikowane i długie, że do rokowań przystąpiły Stany Zjednoczone oraz Unia Europejska – obie strony zagroziły, że przeciągające się negocjacje doprowadzą do zablokowania akcesji Rumunii do struktur euroatlantyckich. Również strona węgierska została zmuszona do pewnych ustępstw: wśród nich znalazło się wycofanie poparcia dla przyznania autonomii Węgom żyjącym w Siedmiogrodzie oraz przyznania praw zbiorowych wszystkim członkom tejże mniejszości. W Układzie Budapeszt po raz kolejny potwierdził zasadę nienaruszalności granic oraz integralność terytorialną swojego sąsiada. Ponadto Węgrzy mieszkający na terenie Rumunii otrzymali gwarancję zachowania swojej tożsamości etnicznej, kulturowej, wyznaniowej i językowej oraz uzyskali możliwość posługiwania się językiem węgierskim w samorządach oraz sądach na obszarach licznie przez nich zamieszkiwanych. Władze w Bukareszcie pozwoliły członkom tej mniejszości na używanie węgierskich imion i nazwisk, wprowadzenie dwujęzycznych nazw miejscowości i ulic oraz zobowiązały się do wspierania rozwoju węgierskiego szkolnictwa, mediów oraz lokalnych samorządów²².

Znacznie większą aktywnością w działaniach wobec ludności węgierskiej wykazał się centroprawicowy rząd Viktora Orbána, który w latach 1998–2002 sprawował władzę na Węgrzech²³. Jak zauważa Bogdan Góralczyk, koalicyjny gabinet w polityce zagranicznej największy nacisk położył na dwa obszary: nawiązywanie współpracy ze strukturami euroatlantyckimi oraz budowanie silnych więzi z rodakami żyjącymi poza granicami kraju. Dowodem na realizację pierwszego filaru polityki zewnętrznej było przyłączenie Węgier do NATO w marcu 1999 r. oraz otwarcie bazy amerykańskich wojsk w Taszár, zaś o zwiększonym zaangażowaniu w poprawę sytuacji Węgrów żyjących poza ojczyzną świadczy powołanie Stałej Konferencji Węgrów oraz wprowadzenie ustawy o statusie Węgra.

Stała Konferencja Węgrów (*Magyar Állandó Értekezlet – MÁÉRT*) została utworzona w lutym 1999 r. W jej skład wchodzi przedstawiciele węgierskiego rządu oraz reprezentanci organizacji, które skupiają Węgrów poza granicami kraju²⁴. Zsolt Semjén, ówczesny sekretarz w Ministerstwie Spraw Zagranicznych oraz

²¹ J. Żołądź, *op.cit.*, s. 228.

²² *Ibidem*.

²³ W latach 1998–2002 władzę na Węgrzech sprawował koalicyjny rząd, w skład którego wchodziły trzy partie: Fidesz, Węgierskie Forum Demokratyczne (Magyar Demokrata Fórum – MDF) oraz Niezależna Partia Drobnych Posiadaczy (Független Kisgazdapárt – FKGP). Premierem przez cały okres kadencji był Viktor Orbán. A. Czyż, S. Kubas, *op.cit.*, s. 73.

²⁴ B. Góralczyk, *op.cit.*, s. 152–153.

obecny wicepremier i minister bez teki w rządzie Viktora Orbána odpowiedzialny za politykę narodową, podkreśla, iż MÁÉRT „powstał po to, aby reprezentować nasze narodowe interesy, pełni ważną rolę we wspólnej koncepcji i podejmowaniu wspólnych decyzji dotyczących węgierskiego narodu”²⁵. Obecnie w ramach Stałej Konferencji Węgrów działają cztery komisje: komisja oświaty i kultury, komisja gospodarcza i samorządowa, komisja spraw zagranicznych i prawa oraz komisja ds. diaspory.

Kolejnym działaniem wobec mniejszości węgierskiej było przyjęcie specjalnej Ustawy LXII z 2001 r. o *Węgrach zamieszkałych w krajach sąsiednich*, zwanej częściej ustawą o statusie Węgra lub Kartą Węgra. Ustawa została przyjęta przez węgierski parlament w czerwcu 2001 r., a weszła w życie 1 I 2002 r.²⁶. Jak zauważa Tadeusz Kopyś, Karta Węgra

stanowiła, że Węgrzy bez względu na kraj, w jakim żyją wchodzą w skład jednolitego narodu węgierskiego (*egységes magyar nemzet*). (...) Przede wszystkim należy podkreślić, że Węgrzy nie dążyli do wytworzenia wspólnoty narodowej ze stolicą w Budapeszcie, lecz przeciwnie nowego rozumienia narodu jako całego kompleksu spraw łączących różne wspólnoty poza granicami Węgier oraz Budapesztu²⁷.

Zgodnie z postanowieniami Karty, ludność węgierska zamieszkująca kraje byłej Jugosławii, Rumunię, Słowację oraz Ukrainę została objęta szeregiem przywilejów: uzyskała możliwość podejmowania pracy na terenie Węgier bez specjalnych zezwoleń na okres trzech miesięcy w ciągu jednego roku z prawem do bezpłatnego korzystania z opieki medycznej, prawo do bezpłatnych studiów na terenie kraju oraz wsparcie finansowe dla rodzin, które na obszarze państw ościennych zdecydowały się na posłanie swoich dzieci do szkół z wykładowym językiem węgierskim²⁸.

Rozwiązania przyjęte w Karcie wywołały wiele kontrowersji w regionie. Szczególnie ostro nową ustawę krytykowały władze w Bratysławie i Bukareszcie, które zarzuciły węgierskiemu rządowi ingerencję w ich sprawy wewnętrzne. Już w kwietniu 2001 r., a więc w czasie, gdy trwały jeszcze prace nad Kartą Węgra, słowacki premier Mikuláš Dziurinda podczas wizyty w Budapeszcie zaznaczał, że przyjęcie ustawy może doprowadzić do pogorszenia relacji między państwami oraz zaproponował przeprowadzenie dwustronnych konsultacji. Następnie w lutym 2002 r. słowacki parlament przyjął rezolucję, w której wzywał węgierskie władze do zmian zapisów Karty oraz zaznaczył, że przyjęte w ustawie rozwiązania

²⁵ Z. Semjén, *Węgierska polityka narodowa i Węgrzy żyjący poza granicami kraju*, [w:] *Węgry – co tam się dzieje*, red. R. Jankowski, Warszawa 2013, s. 524.

²⁶ B. Góralczyk, *op.cit.*, s. 153.

²⁷ T. Kopyś, *op.cit.*, s. 178.

²⁸ *Act LXII of 2001 on Hungarians living in neighbouring countries*, 19 June 2001.

są niezgodnie ze słowackim prawem oraz europejskimi normami. Należy podkreślić, że strona słowacka nie wykazywała dużego zaangażowania w rozwiązaniu sporu, a świadczy o tym przygotowana z pięciomiesięcznym opóźnieniem lista zarzutów wobec Karty Węgry oraz nieudana próba powołania wspólnej słowacko-węgierskiej grupy specjalistów, której celem miało być sprawdzanie zgodności zapisów ustawy z rozwiązaniami unijnymi. Ponadto Bratysława nie wyraziła chęci podpisania ugody z węgierskim rządem, choć podobny dokument udało się podpisać z Rumunią²⁹. Warto zaznaczyć, iż do pogorszenia dwustronnych relacji w tym czasie przyczyniła się także wypowiedź premiera Viktora Orbána na temat dekretów Beneša – ówczesny szef węgierskiego rządu stwierdził, iż przed przystąpieniem do Unii Europejskiej Czechy i Słowacja powinny anulować dekrety³⁰.

Równie duże kontrowersje postanowienia Karty Węgry wywołały w Rumunii. Zaledwie dwa dni po uchwaleniu Karty rumuński premier Adrian Nastase podczas konferencji prasowej stwierdził, że „ustawa ma charakter dyskryminujący, jak też jest sprzeczna z odpowiednimi dokumentami międzynarodowymi” oraz zagroził, że Bukareszt może wypowiedzieć zawarty we wrześniu 1996 r. *Układ o wzajemnym zrozumieniu, przyjaźni i dobrym sąsiedztwie*³¹. Pomimo mocnej krytyki ze strony rumuńskich władz, już pod koniec 2001 r. obu stronom udało się wypracować porozumienie w sprawie ustawy o statusie Węgry. Stosowny dokument został podpisany 22 XII 2001 r. w Budapeszcie. Zgodnie z postanowieniami umowy, członkowie mniejszości węgierskiej mogli korzystać ze wszystkich przywilejów zapisanych w Karcie, jednak zapis o możliwości podjęcia pracy bez

²⁹ T. Kopyś, *op.cit.*, s. 180.

³⁰ Szacuje się, że w wyniku postanowień zawartych w dekretach prezydenta Czechosłowacji Edvarda Beneša w latach 1947–1949 wymianą ludności zostało objętych ok. 70 tys. Słowaków i Węgrów. Należy zaznaczyć, że w przypadku węgierskich Słowaków wymiana miała charakter dobrowolny, zaś Węgrzy zamieszkujący Czechosłowację zostali zmuszeni do przesiedlenia. W 2002 r. premier Węgier poparł stanowisko organizacji i partii skupiających Niemców sudeckich, które żądały od czeskich i słowackich władz anulowania dekretów. Wobec zaistniałej sytuacji, czeski parlament zdecydował się na wydanie oświadczenia w kwietniu 2002 r., w którym stwierdził, że „powojenne ustawy i dekrety prezydenta Republiki realizowały się w okresie po ich wydaniu i dziś już na ich podstawie nie mogą powstawać żadne nowe stosunki prawne” oraz „prawne i majątkowe stosunki, które z nich wynikały, są bezsporne, niedotykalne i niezmienné”. Sprawą zajął się również Parlament Europejski, który polecił zbadanie dekretów trzem niezależnym prawnikom. Prawnicy-eksperti wydali opinię i zgodnie stwierdzili, iż anulowanie dekretów nie jest konieczne po przystąpieniu do Unii. Konflikt został jednak zażegany dopiero w październiku 2002 r. po wydaniu przez Komisję Europejską raportu, w którym stwierdzono, że dekrety Beneša nie muszą być uchylane i nie są przeszkodą na drodze do Unii. Bratysława również nie zgodziła się na uchylenie dekretów, jednak nie zdecydowała się na wydanie w tej sprawie specjalnego oświadczenia. P. Bajda, *Miejsce mniejszości węgierskiej na słowackiej scenie politycznej*, [w:] *Mniejszości narodowe w państwach Unii Europejskiej. Stan prawny i faktyczny*, red. E. Godlewska, M. Lesińska-Staszczuk, Lublin 2013, s. 124; K. Gawron-Tabor, *op.cit.*, s. 224–225.

³¹ Cyt. za: B. Góralczyk, *op.cit.*, s. 154.

posiadania wizy pracowniczej na okres trzech miesięcy w ciągu jednego roku został rozszerzony o wszystkich obywateli Rumunii³².

Po 2002 r. z problemem Karty Węgry w relacjach węgiersko-słowackich musiał zmierzyć się nowy socjalliberalny rząd pod przewodnictwem Pétera Medgyessygo. Pierwotna wersja ustawy była mocno krytykowana przez opozycję, zatem po wygranych wyborach koalicja rządząca, którą tworzyły Węgierska Partia Socjalistyczna oraz Związek Wolnych Demokratów, przystąpiła do prac nad jej nowelizacją. Nowa wersja ustawy została zaprezentowana na posiedzeniu Stałej Konferencji Węgrów 23 V 2003 r. W dokumencie zrezygnowano z zapisu o zatrudnieniu na obszarze Węgier, a na plan pierwszy wysunięto programy wsparcia finansowego dla organizacji kulturalnych i oświatowych skupiających mniejszość węgierską. Ponadto w dokumencie zrezygnowano z użycia terminu „zjednoczony naród węgierski” oraz wycofano się z wydawania przez węgierskie władze „Karty Węgry”. Zmiany w Karcie Węgry zostały zaakceptowane przez instytucje zrzeszające Węgrów poza granicami kraju, a nowa wersja ustawy została przyjęta przez parlament 23 VI 2003 r.³³. Pomimo złagodzenia treści, rząd w Bratysławie nadal nie akceptował Karty, a premier Mikuláš Dzurinda zapowiedział, że jego kraj nie zamierza respektować jej treści:

Na Słowacji będą obowiązywać wyłącznie prawa Republiki Słowackiej, a po wejściu kraju do Unii Europejskiej również prawodawstwo unijne. Natomiast każdą próbę narzucania ustawodawstwa innego państwa będziemy traktować jako ingerencję w nasze wewnętrzne sprawy... Rząd powstrzyma eksterytorialne i dyskryminacyjne skutki tej ustawy na naszym terytorium³⁴.

Polityka Budapesztu wobec mniejszości węgierskiej po 2010 roku

Przełom w działaniach wobec ludności węgierskiej żyjącej poza granicami kraju nastąpił w kwietniu 2010 r., gdy wybory parlamentarne wygrała centroprawicowa koalicja Fidesz z Chrześcijańsko-Demokratyczną Partią Ludową. Cytowany już w niniejszym artykule Zsolt Semjén zaznaczył, iż jednym z najważniejszych zadań nowego rządu była odbudowa relacji z ludnością węgierską żyjącą poza ojczyzną: „za priorytet uznaliśmy przywrócenie wzajemnego zaufania pomiędzy

³² Podpisanie porozumienia z Rumunią zostało krytycznie ocenione przez węgierską opozycję, ponieważ jej zdaniem otwarcie węgierskiego rynku pracy dla wszystkich obywateli Rumunii mogło wywołać podobne roszczenia ze strony władz Słowacji, Serbii oraz Ukrainy. P. Sula, *op.cit.*, s. 287.

³³ B. Góralczyk, *op.cit.*, s. 159.

³⁴ Cyt. za: *ibidem*, s. 160.

Węgrami mieszkającymi tak poza granicami kraju, jak i tymi żyjącymi na jego terytorium, a także sprawę ponownego zjednoczenia ponad granicami”³⁵.

Jednym z pierwszych postanowień gabinetu Viktora Orbána na drodze ku „przywróceniu wzajemnego zaufania” było przyjęcie nowelizacji ustawy o przyznawaniu węgierskiego obywatelstwa. Zmieniony dokument został uchwalony przez Zgromadzenie Narodowe już 26 V 2010 r., zaledwie kilka dni po zaprzysiężeniu rządu Viktora Orbána. Zgodnie z nowymi zapisami (które weszły w życie 1 I 2012 r.) o obywatelstwo węgierskie mogą się ubiegać osoby, których przodkowie byli obywatelami Węgier i które wykażą się znajomością języka węgierskiego. Co ważne, zniesiono obowiązek osiedlania się na terenie kraju oraz zrezygnowano ze zdawania egzaminu na obywatelstwo³⁶. Do listopada 2017 r. z uproszczonej procedury nadawania obywatelstwa skorzystało już milion osób, a więc cel, jaki zakładano w tzw. strategii polityki narodowej, został osiągnięty rok szybciej³⁷. Jednak, jak zaznacza Dominik Héjj, sam proces przyznawania obywatelstwa nadal jest złożony, ponieważ pretendencja jest trzykrotnie sprawdzana pod „względem administracyjnym, bezpieczeństwa publicznego oraz bezpieczeństwa narodowego”³⁸. Nowe regulacje wywołały sporo kontrowersji w regionie, a szczególnie negatywnie wpłynęły na relacje ze Słowacją. Bratysława skrytykowała bowiem węgierski rząd za brak przeprowadzenia konsultacji przed przyjęciem znowelizowanej ustawy, i w odpowiedzi na działania Budapesztu, gabinet Roberta Ficy przyjął ustawę, w myśl której osoby przyjmujące obywatelstwo innego kraju tracą obywatelstwo Słowacji³⁹.

Kolejnym działaniem było przyjęcie ustawy o solidarności narodowej, zgodnie z którą wszyscy członkowie diaspory węgierskiej zostali częścią jednolitego narodu węgierskiego. Data uchwalenia nowej ustawy nie była przypadkowa – Zgromadzenie Narodowe przyjęło ją 31 V 2010 r., a więc cztery dni przed przypadającą na 4 VI 2010 r. dziewięćdziesiątą rocznicą podpisania traktatu w Trianon⁴⁰.

Do kwestii mniejszości węgierskiej odniesiono się również w nowej konstytucji, która obowiązuje od 1 I 2012 r. W rozdziale *Postanowienia ogólne*, w artykule D) zaznaczono, iż to na Państwie Węgierskim spoczywa obowiązek realizowania

³⁵ Cyt. za: Z. Semjén, *op.cit.*, s. 516.

³⁶ *Ibidem*, s. 519.

³⁷ Z. Simon, *Hungary Citizenship Plan Reaches 1 Million Mark in Boost for Orban*, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-12-18/hungary-citizenship-plan-reaches-1-million-mark-in-orban-boost> (31 VII 2019).

³⁸ D. Héjj, *Węgierska diaspora i polityka narodowościowa jako element rywalizacji politycznej na Węgrzech*, [w:] *Polityka migracyjna w obliczu współczesnych wyzwań. Teoria i praktyka*, red. H. Chałupczak, M. Lesińska, E. Pogorzała, T. Browarek, Lublin 2018, s. 237.

³⁹ L. Szymanowska, *The implementation of the Hungarian citizenship law*, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2011-02-02/implementation-hungarian-citizenship-law> (31 VII 2019).

⁴⁰ Z. Semjén, *op.cit.*, s. 522.

polityki narodowej, ochrony praw ludności węgierskiej żyjącej poza granicami ojczyzny oraz utrzymywania ich więzi z Węgrami żyjącymi na terenie kraju:

Państwo Węgierskie, mając na uwadze jedność narodu węgierskiego, jest odpowiedzialne za los Węgrów żyjących poza granicami kraju, pomaga w podtrzymywaniu i rozwijaniu lokalnych wspólnot, wspiera dążenia do zachowania tożsamości węgierskiej, realizowania praw jednostkowych i wspólnotowych, ustanawiania samorządów lokalnych, rozwoju na ziemi rodzimej, a także zachęca obywateli do nawiązywania współpracy ze sobą nawzajem, jak również z Państwem Węgierskim⁴¹.

Zapis o odpowiedzialności Węgier za los rodaków mieszkających poza ojczyzną został krytycznie przyjęty przez Bratysławę. Rząd Słowacji uznał go bowiem za próbę wspierania mniejszości węgierskiej w uzyskaniu przez nią praw kolektywnych. Ponadto Słowacja potraktowała go jako sprzeczny z europejskimi regulacjami, gdyż uznaje: „za europejski standard model ochrony mniejszości polegający na zagwarantowaniu praw osobom należącym do mniejszości narodowych jako części praw przynależnych indywidualnie człowiekowi i obywatelowi, a nie określonej grupie kulturowej bądź etnicznej”⁴². Stanowisko słowackich władz poparła Komisja Wenecka, która w swojej opinii zaznaczyła, iż kwestia ochrony praw mniejszości „spoczywa przede wszystkim na państwie, w którym one zamieszkują”⁴³.

Budowaniu trwałych relacji z mniejszością węgierską służyć ma także przyznanie im praw wyborczych. Ustawa umożliwiająca głosowanie Węgom żyjącym poza granicami kraju została przyjęta pod koniec grudnia 2011 r., a jej uzupełnieniem był przyjęty w 2013 r. kodeks wyborczy, który precyzował sposób oddawania głosów⁴⁴. Zgodnie z zapisami kodeksu obywatele Węgier zostali podzieleni na dwie grupy: pierwszą tworzą osoby, które posiadają węgierski adres zamieszkania, drugą zaś są osoby, które go nie mają. Węgrzy posiadający węgierski meldunek są pisemnie informowani o zapisaniu na listę wyborczą, jeśli jednak nie dostaną stosownego pisma, muszą udać się do komisji wyborczej. Członkowie mniejszości węgierskiej, którzy chcą wziąć udział w głosowaniu, muszą natomiast zgłosić się do Narodowego Biura Wyborczego, a ich rejestracja jest ważna przez dziesięć lat. Następnie otrzymują oni pakiet do głosowania, który muszą później przesłać do placówki dyplomatycznej lub Narodowego Biura Wyborczego albo też wybranej przez siebie komisji wyborczej lub złożyć go osobiście. Jednakże głosy te liczą się

⁴¹ *Ustawa zasadnicza Węgier*, tłum. J. Snopek, Warszawa 2012.

⁴² Cyt. za: M. Gniazdowski, A. Sadecki, *Konstytucja nowych Węgier – implikacje krajowe i regionalne*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2011-07-29/konstytucja-nowych-wegier-implikacje-krajowe-i-regionalne> (31 VII 2019).

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ D. Héjji, *op.cit.*, s. 240.

tylko w przypadku list krajowych, a na jednomandatowe okręgi wyborcze można głosować tylko na terenie Węgier⁴⁵.

Od kwietnia 2010 r. powołano także wiele instytucji, które mają wpisywać się w program budowania trwałych relacji z Węgrami żyjącymi poza macierzą. Wśród nich należy wymienić Radę Diaspory Węgierskiej (*Magyar Diaszpóra Tanács*), która została utworzona w 2011 r. Rada jest wspólnym forum organizacji węgierskich z całego świata i ściśle współpracuje ze Stałą Konferencją Węgierską. Jej spotkania odbywają się raz w roku w listopadzie. Kolejnym przykładem jest utworzony w październiku 2011 r. internetowy Rejestr Narodowy, za pomocą którego członkowie mniejszości węgierskiej mogą się ze sobą porozumiewać oraz informować o tworzonych przez siebie wydarzeniach. Rejestr jest redagowany zarówno w języku węgierskim, jak i angielskim⁴⁶. W listopadzie 2010 r. po sześćoletniej przerwie reaktywowano również działalność Stałej Konferencji Węgierskiej (*Magyar Állandó Értekezlet – MÁÉRT*)⁴⁷. Kolejną organizacją jest Fundacja Gábora Bethlena, która została powołana w 2010 r. i zastąpiła istniejącą wcześniej Fundusz Ojczyzna. Celem Fundacji jest udzielanie wsparcia finansowego Węgom żyjącym w krajach ościennych. Z Fundacją Gábora Bethlena ściśle współpracują jeszcze dwie jednostki: Dom Węgierski oraz Instytut Badawczy Strategii Narodowych. Celem pierwszego z nich jest promowanie wśród węgierskiej diaspory oraz innych narodów węgierskiej kultury i historii poprzez organizowanie wystaw, wydarzeń i spotkań⁴⁸. Instytut Badawczy Strategii Narodowych jest natomiast jednostką naukowo-badawczą, która została powołana w 2012 r. Jej zadaniem jest przeprowadzanie badań nad historią mniejszości węgierskiej w Basenie Karpackim od XX w.⁴⁹. Warto odnotować, iż z roku na rok zwiększane są budżety wyżej wymienionych organizacji: w 2017 r. Fundacja Gábora Bethlena dysponowała funduszem wynoszącym 21 mld forintów, zaś w 2018 r. został on powiększony do 26 mld forintów (ok. 350 mln złotych). Z kolei Instytut Badawczy Strategii Narodowych otrzymał w 2017 r. wsparcie w wysokości 1,2 mld forintów (ok. 16 mln złotych). Również Kancelaria Premiera sukcesywnie powiększa środki na prowadzenie polityki narodowej: w 2016 r. było to 5,5 mld forintów, rok później 6,5 mld forintów, a w 2018 r. już 8,3 mld forintów⁵⁰.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 240–241.

⁴⁶ Z. Semjén, *op.cit.*, s. 527–528.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 523.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 533.

⁴⁹ D. Héjj, *op.cit.*, s. 239.

⁵⁰ *Ibidem*.

Podsumowanie

Porównując działania wszystkich gabinetów sprawujących władzę na Węgrzech po 1990 r., z całą pewnością należy stwierdzić, iż centroprawicowy rząd kierowany przez Viktora Orbána dokonał największych zmian w polityce wobec mniejszości węgierskiej. Od 2010 r. Węgry przyjęły bowiem rolę państwa, które aktywnie wspiera swoich rodaków żyjących poza granicami kraju, a świadczą o tym instytucje oraz rozwiązania prawne, jakie od tego czasu zostały wprowadzone przez władze w Budapeszcie. Koalicja Fidesz–KDNP postawiła sobie za cel umocnienie pozycji mniejszości węgierskiej w krajach ościennych, rozpowszechnianie węgierskiej kultury, tradycji i języka, umacnianie więzi rodaków z macierzą, a także współdziałanie z nimi poprzez tworzenie wspólnych instytucji. Należy jednak zaznaczyć, iż nowe regulacje prawne, zwłaszcza zapis zawarty w nowej ustawie zasadniczej Węgier oraz ustawa o uproszczonej procedurze nadawania obywatelstwa, doprowadzały do wzrostu napięcia z państwami regionu, a szczególnie negatywnie wpłynęły na relacje słowacko-węgierskie.

Abstract

Aleksandra Puzyniak

Hungary's policy towards the Hungarian minority after 2010

The Fidesz (*Fiatal Demokraták Szövetsége*) – Christian Democratic People's Party (*Kereszténydemokrata Néppárt* – KDNP) coalition, being continually in power in Hungary since April 2010, has carried out many changes both in the country's internal and foreign policies. The overall reform has included the policy toward Hungarians living abroad and one of the major goals of Viktor Orbán's cabinet has become the restoration of mutual trust, maintaining strong ties as well as the securing of interests of the Hungarian diaspora. In order to accomplish this, the ruling authorities set up new institutions responsible for creating activities and maintaining cooperation with fellow – Hungarians living outside of their homeland.

The purpose of this article is to analysis the Fidesz – KDNP cabinet's policy toward the Hungarian minority in the years 2010–2018, as well as describe the influence of that policy on Budapest's relationship with neighbouring countries. Moreover, the article also lists activities which were undertaken in this field by former cabinets in the years 1990–2010.

Keywords: Hungary, Hungarian minority, ethnic policy, Viktor Orbán, Fidesz – KDNP alliance

References

- Act LXII of 2001 on Hungarians living in neighbouring countries*, 19 June 2001.
- Bajda, P., *Miejsce mniejszości węgierskiej na słowackiej scenie politycznej*, [in:] *Mniejszości narodowe w państwach Unii Europejskiej. Stan prawny i faktyczny*, eds. E. Godlewska, M. Lesińska-Staszczuk, Lublin 2013.
- Budyta-Budzyńska, M., *Socjologia narodu i konfliktów etnicznych*, Warszawa 2013.
- Czyż, A., Kubas, S., *Doświadczenia węgierskiej transformacji ustrojowej – od Jánośa Kádára do Viktora Orbána*, Katowice 2011.
- Felczak, W., *Historia Węgier*, Wrocław 1983.
- Gawron-Tabor, K., *Współpraca państw Grupy Wyszehradzkiej w procesie integracji europejskiej w latach 1989–2009*, Toruń 2013.
- Gniazdowski, M., Sadecki, A., *Konstytucja nowych Węgier – implikacje krajowe i regionalne*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2011-07-29/konstytucja-nowych-wegier-implikacje-krajowe-i-regionalne>.
- Góralczyk, B., *Węgry. Transformacja pokomunistyczna 1990–2003*, Warszawa 2003.
- Héjj, D., *Węgierska diaspora i polityka narodowościowa jako element rywalizacji politycznej na Węgrzech*, [in:] *Polityka migracyjna w obliczu współczesnych wyzwań. Teoria i praktyka*, eds. H. Chałupczak, M. Lesińska, E. Pogorzała, T. Browarek, Lublin 2018.
- Jagiello, A., *Mniejszość węgierska w Wojwodinie*, „Wschodnioznawstwo” 2008.
- Kapitány, B., *Ethnic Hungarians in the neighbouring countries*, <http://www.demografia.hu/en/publicationsonline/index.php/demographicportrait/article/viewFile/894/656>.
- Kopyś, T., *Polityka obrony mniejszości narodowych i polityka zagraniczna Węgier. Casus Karty Węgry w stosunkach węgiersko-słowackich i węgiersko-rumuńskich*, „Środkoeuropejskie Studia Polityczne” 2012, nr 1.
- Pałka, E., *Problematyka mniejszości narodowych na Słowacji*, [in:] *Współczesna Słowacja. Współczesna Słowacja. Sytuacja wewnętrzna i pozycja międzynarodowa*, ed. E. Pałka, Wrocław 2010.
- Pieńkowski, J., *Polityka etniczna Rumunii*, [in:] *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, eds. H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk, Lublin 2015.
- Semjén, Z., *Węgierska polityka narodowa i Węgrzy żyjący poza granicami kraju*, [in:] *Węgry – co tam się dzieje*, ed. R. Jankowski, Warszawa 2013.

- Simon, Z., *Hungary Citizenship Plan Reaches 1 Million Mark in Boost for Orban*, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-12-18/hungary-citizenship-plan-reaches-1-million-mark-in-orban-boost>.
- Słownik języka polskiego, <https://sjp.pwn.pl/sjp/;2555089>.
- Sula, P., *Mniejszość węgierska w stosunkach słowacko-węgierskich po 1989 roku*, [in:] *Współczesna Słowacja. Sytuacja wewnętrzna i pozycja międzynarodowa*, ed. E. Pałka, Wrocław 2010.
- Szymanowska, L., *The implementation of the Hungarian citizenship law*, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2011-02-02/implementation-hungarian-citizenship-law>.
- Teres, N., Jakubowski, A., *Polityka etniczna Ukrainy*, [in:] *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, eds. H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk, Lublin 2015.
- Ustawa zasadnicza Węgier*, tłum. J. Snopek, Warszawa 2012.
- Zenderowski, R., Bajda, P., *Polityka etniczna Słowacji*, [in:] *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, eds. H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk, Lublin 2015.
- Żołądź, J., *Polityka zagraniczna współczesnych Węgier a kwestia mniejszości węgierskiej w krajach Europy Środkowo-Wschodniej*, „Wschodnioznawstwo” 2009.

Aleksandra Puzyniak – mgr stosunków międzynarodowych, doktorantka w Zakładzie Badań Wschodnich w Instytucie Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego. ORCID: 0000-0002-6969-4632

Marcin Koczan

Relacje gazowe Ukrainy z Rosją – próba zmiany modelu

Wstęp

W pierwszej dekadzie XXI w. relacje energetyczne między Ukrainą a Rosją opierały się na wypracowanych w latach 90. XX w. schematach. Można je scharakteryzować jako sieć skomplikowanych wzajemnych powiązań wykraczających daleko poza relacje energetyczne. Dla pewnego uproszczenia można je ująć w kilka charakterystycznych cech:

- 1) Ukraina była w 100% uzależniona od importu rosyjskiego gazu. Nawet jeżeli część dostaw pochodziła z innych republik (okresowo gaz rosyjski uzupełniano dostawami surowca z Uzbekistanu, w latach 90., i Turkmenistanu, w latach 2002-2009), to i tak wszystkie szlaki przesyłowe przechodziły przez terytorium rosyjskie;
- 2) ukraińska gospodarka była bardzo energochłonna, zużywała relatywnie duże ilości surowców energetycznych w przeliczeniu na jednostkę PKB, co powodowało wrażliwość na wahania cen gazu ziemnego i ewentualne przerwy w dostawach;
- 3) konieczność przejścia w rozliczeniach za dostawy ropy naftowej i gazu ziemnego na dolary amerykańskie istotnie zwiększyła obciążenia dla ukraińskiego budżetu, co z kolei spowodowało cykliczne pojawianie się zaległości w opłatach za dostarczony surowiec;
- 4) opóźnienia w regulacji zobowiązań wobec Gazpromu wielokrotnie skutkowały ograniczeniami dostaw gazu na Ukrainę (miało to miejsce np. w 1992, 1993, 1994, 2006, 2009 r.);
- 5) handel gazem charakteryzował się nieprzejrzystą strukturą. W latach 90. rolę pośrednika między Gazpromem a Naftohazem pełniła spółka INTE-RA, a w latach 2006-2009 firma RosUkrEnergó;
- 6) Rosja wykorzystywała politycznie kwestię dostaw surowców energetycznych (np. w procesie negocjacji podziału zasobów Floty Czarnomorskiej);

- 7) cena, jaką płaciła Ukraina za gaz, była wyraźnie niższa niż średnia cena dla innych odbiorców europejskich. Polityka cenowa na surowce energetyczne dawała Rosji narzędzie polityczne do wywierania presji na politykę władz w Kijowie.

Gaz jako narzędzie nacisku politycznego

Rosja wielokrotnie używała kwestii surowcowo-energetycznej jako narzędzia nacisku na władze w Kijowie, co było szczególnie widoczne w okresie wyborów parlamentarnych czy prezydenckich. Dzięki wysiłkom Kremla we wzajemnym handlu gazem została stworzona nieprzejrzysta struktura, która ułatwiała zakulisowe działania¹. Władze w Kijowie podejmowały wysiłki, nie bez sukcesów, aby strukturę handlu oprzeć jedynie na dwóch operatorach Gazpromie i Naftohazie². Nie udało się natomiast rozwiązać jednego ze strukturalnych problemów rosyjsko-ukraińskich stosunków energetycznych, a mianowicie zawierania kontraktów długoterminowych. Zawieranie kontraktów krótkoterminowych (rocznych, dwuletnich, pięcioletnich) w połączeniu z faktem, że cena za rosyjski surowiec dostarczany Ukrainie była niższa niż średnia cena europejska, powodowało, że Rosja uzyskiwała istotne narzędzie wpływu na ukraińską politykę i kształt wzajemnych relacji. Z końcem okresu, na jaki ustalano cenę, następowało zaostrzenie relacji. Pojawiała się kwestia zadłużenia za zrealizowane dostawy³. Podczas trudnego

---

¹ Na mocy porozumień rosyjsko-ukraińskich kończących kryzys gazowy w 2006 r. w proces sprzedaży rosyjskiego gazu na Ukrainę zostały włączone dwie spółki RosUkrEnergo i UkrHazEnerho. RosUkrEnergo należał w połowie do Gazpromu i do ukraińskich przedsiębiorców Dmytra Firtasza (45%) i Ivana Fursina (5%) natomiast spółka UkrHazEnerho w połowie do RosUkrEnergo i do Naftohazu. W tamtym czasie Ukraina otrzymywała surowiec nie z rosyjskich źródeł, ale za pośrednictwem Rosji gaz z państw Azji Centralnej (Turkmenistan, Uzbekistan, Kazachstan). Nie kupowała go jednak od Gazpromu tylko od jego pośredników w handlu surowcem. Łańcuch dostaw wyglądał w ogólnym zarysie następująco: Gazprom na podstawie długoterminowych kontraktów kupował gaz od państw Azji Centralnej. Następnie odsprzedawał (właściwie robił to Gazprom Export, spółka córka rosyjskiego monopolisty) surowiec wydobywany z własnych źródeł wraz z gazem środkowozajatyckim firmie RosUkrEnergo, która organizowała jego transport do granicy z Ukrainą, a następnie sprzedawał gaz spółce UkrHazEnerho, odpowiedzialnej za dystrybucję paliwa na Ukrainie. A. Sarna, *Gazprom dyscyplinuje przyszłą ukraińską koalicję*, „Tydzień na Wschodzie. Biuletyn Analityczny Ośrodka Studiów Wschodnich” 2007, nr 25, s. 5.

² UkrHazEnerho udało się władzom ukraińskim wyeliminować z procesu sprzedaży w 2008 r., a firmę RosUkrEnergo w 2009 r.

³ Tak było też w 2008 r. W listopadzie prezydent Miedwiediew zwrócił się z wnioskiem do szefa Gazpromu o wyegzekwowanie zaległości Naftohazu za dostawy rosyjskiego gazu (ponad 2 mld USD). W drodze pospiesznie zorganizowanych negocjacji udało się znaleźć tymczasowe rozwiązanie problemu.

procesu negocjowania ceny na kolejny rok (odbywał się on zazwyczaj w okresie jesienno-zimowym, czyli wzrostu zapotrzebowania na surowiec, co było istotnym osłabieniem pozycji negocjacyjnej odbiorcy gazu), pojawiały się rosyjskie groźby wstrzymania dostaw na Ukrainę.

Na podstawie ukraińsko-rosyjskich porozumień z marca 2008 r., ustalono cenę 179,5 USD za 1000 m³. Obowiązywała ona jedynie do końca 2008 r. Prowadzone w ostatnich miesiącach roku negocjacje nie przyniosły rozstrzygnięcia. Brak porozumienia Gazprom wykorzystał jako pretekst (zdarzały się bowiem sytuacje, że Gazprom dostarczał gaz, mimo braku aktualnego kontraktu gazowego; poza tym rozbieżność między cenami, które strony gotowe były zaakceptować wynosiła 15 USD, a więc stosunkowo niewiele) do wstrzymania dostaw na Ukrainę 1 I 2009 r. Po tygodniu całkowicie wstrzymał nie tylko dostawy na Ukrainę, ale także tranzyt przez jej terytorium do odbiorców w Unii Europejskiej⁴. Unia starała się mediować między stronami sporu. Ponownie pojawił się projekt (podnoszony w Brukseli podczas poprzedniego kryzysu z 2006 r.), aby na ukraińskich gazociągach tranzytowych umieścić specjalne liczniki mierzące ilości przesyłanego surowca z Rosji na Ukrainę i z Ukrainy do UE. W Parlamencie Europejskim w Komisji Spraw Zagranicznych odbyło się 8 I spotkanie z przedstawicielami Gazpromu i Naftohazu. W dniu 11 I uzgodniono powołanie międzynarodowej komisji, która kontrolowała czy do Unii Europejskiej dopływa wysłany z Rosji gaz.

Niewątpliwie Rosja w kryzysie gazowym z początków 2009 r. była stroną rozgrywającą⁵. Zaostrzając przebieg konfliktu, najprawdopodobniej chciała osiągnąć określone cele, daleko wykraczające poza oficjalnie podnoszoną przyczynę zaprzestania dostaw i tranzytu surowca, czyli ustalenie ceny gazu dla Ukrainy na 2009 r. Do celów krótkoterminowych zaliczyć można destabilizację sytuacji politycznej na Ukrainie, która mogłaby przyspieszyć upadek rządu Julii Tymoszenko, przedterminowe wybory, a w konsekwencji dojście do władzy Partii Regionów. Cele długoterminowe, jakie Rosja chciała osiągnąć, to przede wszystkim przekonanie europejskiej opinii publicznej i elit politycznych, że Ukraina to niewiarygodny partner i główna przeszkoda w niezakłóconym realizowaniu dostaw rosyjskiego gazu do UE. To w konsekwencji zwiększyłyby, w opinii Moskwy, skuteczny lobbing na rzecz rosyjskich projektów infrastrukturalnych omijających państwa tranzytowe, takie jak gazociągi North Stream i South Stream.

Kryzys gazowy został zażegany 19 I 2009 r. Prezesi Gazpromu i Naftohazu podpisali dziesięcioletni kontrakt na dostawy gazu na Ukrainę. Zgodnie z jego

⁴ Szerzej o tematyce ukraińsko-rosyjskich kryzysach gazowych: M. Sienkiewicz, *Rosyjsko-ukraińskie konflikty gazowe*, „Racja Stanu. Studia i Materiały” 2010, nr 2(8), s. 133-149.

⁵ Zob. opinię Fiodora Łukjanowa, który był przekonany, że Rosja poniosła większe wizerunkowe straty niż Ukraina. „Gazeta Wyborcza”, 12 I 2009, s. 28.

postanowieniami jako cenę bazową za 1000 m³ przyjęto 450 USD⁶. Była to jedna z najwyższych cen za rosyjski surowiec w Europie. Ukraina zakontraktowała też większe ilości gazu niż była w stanie zużyć. Ponadto Kijów zgodził się na niekorzystną dla siebie formułę „take or pay”, która oznaczała, że niezależnie czy Ukraina odbierze lub nie zakontraktowany surowiec i tak będzie musiała za niego zapłacić. Jednym z korzystnych postanowień rosyjsko-ukraińskiego porozumienia było ostateczne wyeliminowanie RosUkrEnerg jako pośrednika w handlu gazem.

Po zmianie władzy na Ukrainie na początku 2010 r. rząd Mykoły Azarowa rozpoczął starania o renegotjowanie zawartego przez Julię Tymoszenko kontraktu gazowego. Odpowiednie porozumienia podpisano i ratyfikowano w kwietniu 2010 r. Ukraina za zgodę na stacjonowanie rosyjskiej Floty Czarnomorskiej w Sewastopolu do 2042 r. uzyskała rabaty na dostawy rosyjskiego gazu.

Wydarzenia polityczne, które miały miejsce na Ukrainie na przełomie 2013 i 2014 r. doprowadziły ostatecznie do zmiany władzy w Kijowie. To nie mogło pozostać bez reakcji Moskwy. Władze rosyjskie mocno zaangażowały się w działania dezintegracyjne na Półwyspie Krymskim i we wschodnich obwodach Ukrainy. Rosja w tym okresie nasiliła presję na nowe władze w Kijowie, używając także argumentów z zakresu współpracy gazowej. W marcu 2014 r. rzecznik prezydenta Putina, Dmitrij Pieskow, oznajmił, że Rosja anuluje zniżkę za gaz wynikającą z umowy z 2010 r. (była to zniżka przyznana w zamian za stacjonowanie na Krymie rosyjskiej Floty Czarnomorskiej), a także zniżki przyznane Ukrainie w grudniu 2013 r. W czerwcu 2014 r. Gazprom wprowadził system przedpłat na dostarczany surowiec i wstrzymał jego dostawy do czasu uregulowania długów Naftohazu szacowanych przez Gazprom na 4,5 mld USD. W tym samym miesiącu obie strony ogłosiły złożenie pozwów przed Trybunałem Arbitrażowym w Sztokholmie. Wydaje się, że głównym celem Gazpromu w tamtym czasie nie była chęć odzyskania długu, choć to było oficjalnym powodem pozwu, ale chęć dyskredytowania strony ukraińskiej jako wiarygodnego partnera tranzytowego w przesyle gazu do krajów Unii Europejskiej. Miało to wzmocnić pozycję Gazpromu wobec Komisji Europejskiej i przyspieszyć podjęcie korzystnych dla rosyjskiej firmy rozstrzygnięć odnośnie gazociągów South Stream i Opal (lądowe przedłużenie North Stream). Głównym celem Ukrainy z kolei była rewizja niekorzystnego kontraktu gazowego zawartego w 2009 r. (chodziło m.in. o obniżenie ceny za gaz i rewizję klauzuli „take or pay”) i redukcja możliwości Rosji oddziaływania na politykę Kijowa.

Zgodnie z umową podpisaną w 2009 r. (z późniejszym aneksem podpisanym w kwietniu 2010 r.) między Naftohazem a Gazpromem, ilość zakontraktowanego gazu ziemnego wynosiła 52 mld m³. Strona ukraińska miała możliwość obniżenia

⁶ S. Matuszak, *Ukraińsko-rosyjski spór gazowy*, „Analizy OSW”, 7 IX 2011.

tego wolumenu o 20% po uprzedniej notyfikacji Gazpromowi co najmniej pół roku przed rozpoczęciem roku, którego obniżenie zapotrzebowania dotyczyło i dodatkowo obniżenie zapotrzebowania o kolejne 20% bez konieczności zgłaszania. W styczniu 2013 r. Gazprom zażądał od Naftohazu spłaty 7 mld USD za niewystarczająco wysokie ilości odebranego w 2012 r. gazu ziemnego⁷. Strona ukraińska odmówiła, utrzymując, że wywiązała się z obowiązków kontraktowych.

W czerwcu 2014 r. Gazprom złożył pozew do Trybunału Arbitrażowego w Sztokholmie przeciw Naftohazowi odnośnie cen gazu i nieuregulowanego (zdaniem strony rosyjskiej) zadłużenia. Naftohaz nie pozostał w tej sytuacji bierny i odpowiedział pozwami przeciw Gazpromowi dotyczącymi cen za dostarczany surowiec i warunków tranzytu rosyjskiego gazu przez terytorium Ukrainy.

W grudniu 2017 r. Trybunał Arbitrażowy w Sztokholmie wydał orzeczenie w kwestii sporu między Gazpromem a Naftohazem w zakresie różnych wymiarów współpracy między obiema firmami:

- 1) Trybunał zmodyfikował formułę kształtowania ceny (wcześniej cena gazu była wynikową cen ropy naftowej, teraz została powiązana ze spotową ceną surowca na niemieckim rynku);
- 2) zmniejszył wysokość zakontraktowanego surowca z 52 mld m³ określonych w kontrakcie z 2009 r. do 5 mld m³ na lata 2018-2019, czyli do końca obowiązywania aktualnego kontraktu;
- 3) zniósł zakaz reeksportu przez Ukrainę rosyjskiego surowca;
- 4) Trybunał uznał, że strona ukraińska nie jest zobowiązana do zapłacenia za surowiec dostarczany przez Gazprom bezpośrednio na tereny niekontrolowane przez rząd w Kijowie.

Mimo że Ukraina nie osiągnęła wszystkich zakładanych celów, to jednak wyrok co do zasady był korzystny dla strony ukraińskiej.

Gazociągi tranzytowe jako karta przetargowa

Mimo że Rosja od kilku lat intensywnie rozbudowuje alternatywne szlaki przesyłu gazu ziemnego, nadal przez terytorium Ukrainy bieżą ważne gazociągi transportujące surowiec z terytorium Rosji do europejskich odbiorców. Wraz z procesem rozszerzenia Unii Europejskiej na wschód, znaczenie Ukrainy jako państwa tranzytowego rosło w związku z faktem, że gaz tłoczony przez Ukrainę dostarczany był do większości nowych członków UE, stanowiąc niekiedy 100% dostaw. Poniższa tabela przedstawia stopień zależności poszczególnych krajów UE od rosyjskiego surowca i ukraińskich szlaków przesyłowych po wejściu Bułgarii do UE.

⁷ W. Konończuk, *Gaz instrumentem rosyjskiej presji na Ukrainę*, „Analizy OSW”, 30 I 2013.

Tabela 1. Państwa członkowskie UE, które importują rosyjski gaz przez Ukrainę (dane za rok 2007)

Nazwa kraju	Udział rosyjskiego gazu w krajowym zużyciu (w %)	Udział tranzytu przez Ukrainę w imporcie rosyjskiego gazu (w %)
Słowacja	100,0	100
Czechy	78,9	100
Bułgaria	78,6	100
Grecja	77,6	100
Austria	64,0	100
Węgry	58,8	100
Słowenia	58,0	100
Polska	41,8	40
Niemcy	39,3	49
Rumunia	28,2	100
Włochy	26,7	100
Francja	13,4	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie: „Tydzień na Wschodzie. Biuletyn Analityczny Ośrodka Studiów Wschodnich” 2009, nr 1 (76).

Kwestia magistrali przesyłowych była w relacjach ukraińsko-rosyjskich kluczowym zagadnieniem właściwie od rozpadu ZSRR. Przez terytorium Ukrainy biegły bowiem główne szlaki przesyłu surowca na zachód i południe Europy. Rosja chcąc sprzedawać gaz ziemny swoim europejskim kontrahentom, musiała go tłoczyć przez Ukrainę. To uzależnienie powodowało, że Moskwa lansowała projekty zmierzające do przejścia lub rozciągnięcia protektoratu, ewentualnie kontroli nad ukraińskimi gazociągami, czy to bezpośrednio przez różnego rodzaju projekty biznesowe, czy to pośrednio przez wywieranie skutecznego nacisku politycznego na władze w Kijowie. Z uwagi na brak długotrwałych sukcesów takiej strategii, Gazprom zdecydował się na budowę alternatywnych szlaków przesyłowych omijających terytorium Ukrainy. Miały temu służyć trzy sztandarowe inwestycje infrastrukturalne Gazpromu, gazociągi: Nord Stream 1, Nord Stream 2 i Turkish Stream (wcześniej South Stream). Pierwsza nitka Nord Stream 1 została uruchomiona w 2011 r., druga w 2012 r. i jest to właściwie jedyny funkcjonujący gazociąg, który został wybudowany w celu ominięcia Ukrainy. Pomimo deklaracji i zapewnień Gazpromu uruchomienie Nord Stream 2 nie nastąpi do 2020 r.⁸

⁸ W kwietniu 2019 r. duńska Agencja Energetyki zażądała od spółki Nord Stream 2 dodatkowych analiz oddziaływania na środowisko. Ostateczną zgodę na budowę agencja wydała w październiku 2019 r.

Jego ostateczne ukończenie będzie zależec m.in. od skutków sankcji, jakie władze USA nałożyły na firmy zaangażowane w budowę tego gazociągu⁹. Z kolei gazociąg Turkish Stream jest zaawansowany w budowie i na początku stycznia 2020 r. ma zostać uruchomiona jego pierwsza nitka¹⁰. Będzie nią tłoczony 15 mld m³ z przeznaczeniem dla Turcji. Taką ilość gazu będzie można przekierować do nowego gazociągu z ukraińskiej magistrali. Mimo to nie uda się Rosji zrealizować strategicznego celu, to jest całkowitego uniezależnienia się od ukraińskich szlaków przesyłowych do 2020 r. Oznacza to, że Rosja *nolens volens* będzie musiała tłoczyć przez terytorium Ukrainy do 50 mld m³ (w wariancie optymistycznym dla Gazpromu) do nawet 100 mld m³ gazu rocznie (w wariancie pesymistycznym)¹¹. Ten wolumen będzie sukcesywnie przez Rosję obniżany wraz z uruchomieniem gazociągu Nord Stream 2 i drugiej nitki Turkish Stream, która będzie tłoczyć gaz do europejskich odbiorców.

Poważnym ciosem w pozycję Gazpromu było orzeczenie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z 10 IX 2019 r. w sprawie unieważnienia decyzji Komisji Europejskiej (z 28 X 2016 r.) umożliwiającej zwiększone, względem prawa unijnego, wykorzystywanie przez Gazprom gazociągu OPAL. Spowodowało to automatyczne obniżenie możliwości przesyłu gazu przez Nord Stream o 12,8 mld m³ rocznie i poważne konsekwencje dla lądowych kontynuacji gazociągów Turkish Stream i Nord Stream 2.

Opóźnienia w realizacji Nord Stream 2 i wyrok TSUE niewątpliwie wzmocniły pozycję Ukrainy w negocjacjach umowy dotyczącej przesyłu rosyjskiego surowca. Pierwsze trójstronne rozmowy (UE-Ukraina-Rosja) rozpoczęły się 19 IX 2019 r w Brukseli. Ukrainie zależy na zawarciu długoterminowego kontraktu (10 lat) i gwarantowanej ilości przesyłanego surowca, która zapewni rentowność ukraińskiemu operatorowi sieci przesyłowych. Rosja dążyła do przedłużenia obecnego kontraktu, ewentualnie do zawarcia nowej krótkoterminowej umowy. Przy okazji negocjacji Kreml próbował wymóc na władzach ukraińskich rezygnację z 2,56 mld USD zasądzonych na rzecz Naftohazu przez Trybunał Arbitrażowy, a także wycofanie złożonych przez ukraińską spółkę pozostałych pozwów przeciw

⁹ Więcej o zakresie sankcji: A. Łoskot-Strachota, *Sankcje przeciw Nord Streamowi 2 w budżecie obronnym USA*, „Analizy OSW”, 19 XII 2019. Artykuł opisuje zakres sankcji uchwalonych przez Kongres USA. Ostateczna decyzja należała do prezydenta USA, który zgodnie z amerykańską Konstytucją miał 10 dni na podpisanie projektu. Prezydent Trump 20 XII 2019 r. podpisał regulację wprowadzającą sankcje.

¹⁰ We wrześniu 2019 r. operator bułgarskiego systemu przesyłowego – Bulgartransgaz podpisał z saudyjskim konsorcjum Arkad umowę na budowę kluczowego lądowego odcinka drugiej nitki Turkish Stream, biegnącego od granicy turecko-bułgarskiej do bułgarsko-serbskiej. M. Seroka, *Bułgaria: nowa formuła gazociągu South Stream*, „Analizy OSW”, 25 IX 2019.

¹¹ A. Łoskot-Strachota, S. Kardaś, *Cios w interesy Gazpromu. Wyrok TSUE w sprawie gazociągu OPAL*, „Komentarze OSW”, 11 IX 2019.

Gazpromowi¹². Ostatecznie, po serii spotkań negocjacyjnych, w dwu i wielostronnych formatach, przy zaangażowaniu m.in. Komisji UE i niemieckich władz udało się 19-20 XII 2019 r. podpisać trójstronny protokół, który ma być podstawą do zawarcia ukraińsko-rosyjskiej umowy tranzytowej (umowa ma być podpisana do 29 XII 2019 r.)¹³. Jego główne postanowienie można uznać za sukces władz ukraińskich:

- 1) Gazprom zobowiązał się do podpisania pięcioletniego kontraktu na przesył 65 mld m³ gazu w pierwszym roku obowiązywania umowy i 40 mld m³ w kolejnych czterech latach. Kontrakt będzie można przedłużyć na kolejne 10 lat do roku 2034;
- 2) Gazprom zapłaci Naftohazowi zasądzoną przez Trybunał Arbitrażowy w Sztokholmie karę w wysokości 2,9 mld USD;
- 3) strona ukraińska wycofa z Trybunału Arbitrażowego inne pozwy przeciwko Gazpromowi;
- 4) zostanie anulowana kara nałożona przez Komitet Antymonopolowy Ukrainy na Gazprom w wysokości 7,3 mld USD¹⁴.

Reformy wewnętrzne na Ukrainie jako próba wyjścia z błędnego koła

W kwietniu 2015 r. ukraiński parlament przyjął ustawę o rynku gazu. Ustawa była pisana we współpracy z sekretariatem Wspólnoty Energetycznej, a jej wprowadzenie było kluczowe dla przekazania przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy pakietu pomocowego w wysokości 17,5 mld USD. Główne założenia tej reformy:

- 1) rozdzielenie firm zajmujących się przesyłem i magazynowaniem surowca od gazowych traderów, zgodnie z zasadami tzw. trzeciego pakietu energetycznego UE. Ma to stworzyć podwaliny pod konkurencyjny rynek gazu. W lipcu 2016 r. ukraiński rząd zatwierdził powstanie dwóch spółek: Podziemne Magazyny Gazu Ukrainy (spółka będzie zarządzać 12 magazynami gazu o łącznej pojemności 31 mld m³ gazu) i Magistralne Gazociągi Ukrainy. Stworzenie transparentnie i nowoczesnie zarządzanych spółek

---

¹² Szerzej o stanowiskach negocjacyjnych: B. Bieliszczyk, *Trójstronne negocjacje w sprawie utrzymania tranzytu rosyjskiego gazu przez Ukrainę*, „Biuletyn PISM” 2019, nr 171 (1919).

¹³ Polska Agencja Prasowa podała, że kontrakt na tranzyt rosyjskiego gazu przez terytorium Ukrainy do odbiorców w Unii Europejskiej został podpisany 30 XII 2019, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C564216%2CGazprom-i-ukraina-podpisaly-kontrakt-na-tranzyt-gazu.html> (31 XII 2019). W chwili aktualizacji niniejszego artykułu nie były znane szczegóły zawartej umowy.

¹⁴ Szerzej: S. Kardaś, W. Konończuk, *Tymczasowa stabilizacja: porozumienie gazowe Rosja–Ukraina*, „Komentarze OSW”, 31 XII 2019.

ma przyciągnąć zachodnich inwestorów. Docelowo niezależność miały uzyskać spółki Naftohazu, zajmujące się wydobywaniem surowca, transportem, magazynowaniem i dystrybucją;

- 2) urynkwienie cen gazu także dla klientów indywidualnych, co miało docelowo doprowadzić do uzdrowienia finansów Naftohazu, spadku konsumpcji surowca i wytworzenie ekonomicznej presji na zwiększenie energoefektywności gospodarki i sektora komunalnego;
- 3) restrukturyzacja i naprawienie finansów Naftohazu. Było to konieczne z uwagi na rosnące obciążenie dla budżetu państwa długiem spółki, który w 2014 r. sięgnął poziomu 106,6 mld UAH, co odpowiadało 6,7% ukraińskiego PKB. Reformy, choć trudne, przyniosły efekt – w 2016 r. Naftohaz po raz pierwszy odnotował zysk na poziomie 1 mld USD¹⁵;
- 4) wprowadzenie niezależnego regulatora rynku energetycznego. We wrześniu 2016 r. ukraiński parlament uchwalił ustawę o powołaniu Narodowej Komisji ds. Regulacji Sektora Energetycznego i Usług Komunalnych.

Podejmując trudne reformy swojego sektora gazowego Ukraina z jednej strony rozwiązuje bieżące kwestie uzdrowienia sytuacji gospodarczej, ale z drugiej jest to przygotowanie do wyzwań, które nadejdą w perspektywie kilku następnych lat, tj. całkowitego uniezależnienia się Rosji od konieczności transportowania gazu przez terytorium Ukrainy.

Próba emancypacji

W przeszłości władze Ukrainy podejmowały wysiłki zmierzające do uniezależnienia się od dostaw gazu ziemnego z Rosji, ale w dłuższej perspektywie nie przynosiły one spodziewanych efektów, można do nich zaliczyć:

- 1) budowę terminala do odbioru gazu skroplonego na wybrzeżu Morza Czarnego. Mimo że prace nad projektem zostały zainicjowane w sierpniu 2010 r.¹⁶, do dzisiaj budowa terminala nie została rozpoczęta;
- 2) wydobywanie gazu ze złóż alternatywnych. W maju 2012 r. rozstrzygnięto pierwsze konkursy na eksploatację gazu łupkowego ze złoża juzowskiego, położonego w obwodzie charkowskim i donieckim na wschodzie Ukrainy, które wygrał Shell¹⁷. Holenderska firma w 2016 r. wycofała się jednak z inwestycji w gaz ze skał łupkowych na Ukrainie;

¹⁵ W. Konończuk, S. Matuszak, *Czarne chmury nad reformą ukraińskiego rynku gazu*, „Komentarze OSW”, 4 X 2017.

¹⁶ Więcej: S. Matuszak, A. Sarna, *Od stabilizacji do stagnacji. Próby reform Wiktora Janukowycza*, „Punkt Widzenia OSW” 2013, nr 32, s. 36-37.

¹⁷ Więcej na ten temat: M. Honczar, *Pierwsze kroki w nieznanym. Perspektywy wydobywania gazu niekonwencjonalnego na Ukrainie*, „Komentarze OSW”, 27 IV 2013.

- 3) wydobywanie gazu na szelfie czarnomorskim. W sierpniu 2012 r. podpisano umowę z konsorcjum pod kierownictwem Exxon Mobile na eksploatację złoża Skifskie na szelfie Morza Czarnego (gaz ziemny i ropa naftowa). Mimo że zachodnie koncerny gotowe były zainwestować kilkaset milionów USD w próbne odwierty, prace zostały wstrzymane z uwagi na niestabilną sytuację polityczną w regionie.

W październiku 2015 r. rząd w Kijowie rozpoczął reformę sektora gazowego opartego na restrukturyzacji Naftohazu i liberalizacji rynku wewnętrznego. W związku z uruchomieniem możliwości przesyłu zwrotnego (tzw. rewersu) ze Słowacji (chodzi o gazociąg Vojany-Użhorod) o przepustowości do 14,5 mld m³ (wcześniej przepustowość tego interkonektora wynosiła tylko 9,5 mld m³)¹⁸ wzmocniła się pozycja Naftohazu w relacjach z Gazpromem, a także znacznie zwiększyły się możliwości Ukrainy reagowania w sytuacjach kryzysowych. Ukraina posiada dodatkową możliwość sprowadzania surowca z Polski (maksymalnie 1,5 mld m³) i z Węgier (maksymalnie 6 mld m³). Pojawienie się realnych możliwości dywersyfikacji dostaw gazu ziemnego przyczyniło się do znacznego wzrostu importu surowca z kierunku zachodniego od 5,1 mld m³ w roku 2014 do 14,1 mld m³ w 2017 r.¹⁹ Ten proces zbiegł się ze spadkiem popytu krajowego. Jego zasadnicze przyczyny można ująć w trzech punktach:

- 1) utrata kontroli nad częścią Donbasu, gdzie dominował energochłonny przemysł ciężki;
- 2) spowolnienie gospodarcze na Ukrainie (w 2014 r. PKB Ukrainy spadł o niemal 7%, w kolejnym roku spadek osiągnął niemal 10%);
- 3) w 2015 r. rząd rozpoczął proces podnoszenia cen gazu dla klientów indywidualnych zmierzający do ich urynkowienia²⁰.

¹⁸ Chodziło o budowę interkonektora umożliwiającego omińnięcie kontrolowanego przez Gazprom łącza. Władze słowackie, dbając o swoje interesy i relacje z Gazpromem, lansowały najbardziej korzystny dla Rosji wariant współpracy z Ukrainą, tj. gwarancję odbioru gazu przez Kijów i pokrycie kosztów tranzytu. Premier Robert Fico zaproponował też włączenie Rosji do negocjacji między Słowacją, Ukrainą a Unią Europejską. Więcej na ten temat: J. Groszkowski, *Słowacko-ukraiński rewers gazowy: W co gra Bratysława?*, „Analizy OSW”, 16 IV 2014.

¹⁹ *Historical Victory and the Beginning of Transformation. Annual Report 2017*, s. 27, http://www.naftogaz.com/files/Zvity/NAK_AnRep2017_EN (30 IX 2019).

²⁰ Kwestia podniesienia cen surowca była obecna w debacie politycznej nad Dnieprem już od dłuższego czasu. Wiązało się to z obserwowanym od kilku lat wzrostem cen za rosyjski gaz i wykorzystywaniem tej kwestii przez Moskwę jako narzędzia presji politycznej. W 2011 r. została powołana Państwowa Komisja ds. Regulacji w Sektorze Usług Komunalnych, która miała doprowadzić do urynkowienia cen gazu dla odbiorców końcowych i komunalnej energetyki ciepłej. Pod koniec 2012 r. rząd przeprowadził proces prywatyzacji lokalnych przedsiębiorstw dystrybucji gazu. Kontrolę nad 14 z 17 przedsiębiorstw przejęły spółki kontrolowane przez Dmytro Firtasza. Jedną z pierwszych decyzji rządu Arsenija Jaceniuka, który ukonstytuował się w wyniku wydarzeń zwanych *Rewolucją Godności*, było podniesienie cen gazu dla odbiorców komunalnych o 64%, a dla przemysłowych o 30%. W 2015 r. Międzynarodowy

Pomiędzy rokiem 2005-2011 Ukraina była największym indywidualnym odbiorcą gazu z Rosji. Import gazu z kierunku zachodniego w połączeniu ze znacznym zmniejszeniem popytu wewnętrznego spowodowały, że w roku 2016 i 2017 Ukraina pokryła zapotrzebowanie wewnętrzne z wydobycia własnego i importu z krajów Unii Europejskiej²¹.

Główne cele rosyjskiej polityki zagranicznej wobec Ukrainy w ostatnich dwóch dekadach można ująć w trzech następujących punktach:

- 1) blokowanie/spowalnianie/utrudnianie transformacji Ukrainy, mającej na celu zbliżenie z Zachodem;
- 2) uzyskanie trwałego wpływu na ukraińską politykę, głównie w zakresie polityki zagranicznej i bezpieczeństwa;
- 3) włączanie Ukrainy w projekty integracji na obszarze poradzieckim lansowane przez Moskwę.

Do ich osiągnięcia Rosja używała całego spectrum dostępnych narzędzi, włączając w to te z zakresu stosunków energetycznych. Właściwie żaden z wymienionych wyżej celów nie został trwale osiągnięty.

W ostatnich kilku latach nastąpiło wyraźne wzmocnienie pozycji Ukrainy w relacjach gazowych z Rosją. Było to spowodowane głównie przez podjęcie rzeczywistych wysiłków na rzecz obniżenia poziomu zależności surowcowej (m.in. zmniejszenie popytu wewnętrznego, wzrost produkcji krajowej, rozbudowa możliwości odbioru surowca od zachodnich sąsiadów), wprowadzanie trudnych i kosztownych społecznie reform wewnętrznych (m.in. wprowadzanie regulacji unijnych, urynkowienie cen gazu), a także nieobserwowaną w przeszłości determinację władz w Kijowie w dochodzeniu swoich praw w międzynarodowych postępowaniach arbitrażowych. Nie bez znaczenia były czynniki niezależne od ukraińskich władz, tj. opóźnienie w ukończeniu budowy infrastruktury przesyłowej, która umożliwiłaby Gazpromowi całkowitą rezygnację z przesyłu surowca przez terytorium Ukrainy. Wszystkie opisane wyżej czynniki wpłynęły na znaczącą zmianę modelu współpracy gazowej między Ukrainą i Rosją.

Fundusz Walutowy uzależnił wypłatę kolejnych transz kredytu od wprowadzenia podwyżek cen gazu dla odbiorców indywidualnych od 231 do 326% i kosztów ogrzewania o 67%.

²¹ *Historical Victory...*

Abstract

Marcin Koczan

Ukraine's gas relations with Russia – an attempt to change the model

The article describes the evolution of the gas relations model between Russia and Ukraine, which is important for the European gas market. For almost the entire period after the collapse of the Soviet Union, Russia kept a dominant position in gas relations with Ukraine. The authorities in Kiev periodically attempted to reduce Moscow's dominance, but they manifested political declarations rather than real action. In recent years Ukraine has strengthened position in bilateral relations, mainly due to three elements: internal reforms, strengthening of Ukraine's energy independence as well as the determination of the Kiev authorities to assert their rights in international arbitration. Although significant were the processes taking place in the international environment regardless of the Ukrainian authorities.

Keywords: natural gas supplies, gas relation between Russia and Ukraine, natural gas pipelines

References

- Bieliszczuk, B., *Trójstronne negocjacje w sprawie utrzymania tranzytu rosyjskiego gazu przez Ukrainę*, „Biuletyn PISM” 2019, nr 171 (1919).
- Kardaś S., Konończuk, W., *Tymczasowa stabilizacja: porozumienie gazowe Rosja–Ukraina*, „Komentarze OSW”, 31 XII 2019.
- Kłaczyński, R., *Ropa naftowa i gaz ziemny obszaru postradzieckiego. Rola i znaczenie surowców energetycznych w polityce Kremla*, Kraków 2010.
- Konończuk, W., *Gaz instrumentem rosyjskiej presji na Ukrainę*, „Analizy OSW”, 30 I 2013.
- Konończuk, W., Matuszak, S., *Czarne chmury nad reformą ukraińskiego rynku gazu*, „Komentarze OSW”, 4 X 2017.
- Łoskot-Strachota, A., Kardaś, S., *Cios w interesy Gazpromu. Wyrok TSUE w sprawie gazociągu OPAL*, „Komentarze OSW”, 11 IX 2019.
- Łoskot-Strachota, A., *Sankcje przeciw Nord Streamowi 2 w budżecie obronnym USA*, „Analizy OSW”, 18 XII 2019.
- Matuszak, S., *Ukraińsko-rosyjski spór gazowy*, „Analizy OSW”, 7 IX 2011.

- Sarna, A., *Gazprom dyscyplinuje przyszłą ukraińską koalicję*, „Tydzień na Wschodzie. Biuletyn Analityczny Ośrodka Studiów Wschodnich” 2007, nr 25.
- Seroka, M., *Bułgaria: nowa formuła gazociągu South Stream*, „Analizy OSW”, 25 IX 2019.
- Sienkiewicz, M., *Rosyjsko-ukraińskie konflikty gazowe*, „Racja Stanu. Studia i Materiały” 2010, nr 2(8).

Marcin Koczan – dr politologii, adiunkt w Zakładzie Badań Wschodnich w Instytucie Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego.

ORCID: 0000-0002-8039-6820

RECENZJE I OMÓWIENIA

Roman Jurkowski, *Peter Stolypin.*
The Early Stage of His Political Career 1889-1903,
Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego,
Olsztyn 2019, ss. 357
(Zdzisław J. Winnicki)

Opracowanie Romana Jurkowskiego jest anglojęzyczną syntezą Jego monografii zatytułowanej *Kowieński marszałek, grodzieński gubernator. Kresowe początki kariery politycznej Piotra Stołypina (1889–1903)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2015, ss. 616.

Znakomity badacz najnowszych dziejów politycznych carskiej Rosji, polskiego życia ekonomicznego oraz politycznego na Ziemiach Zabrzanych Roman Jurkowski przedstawił wspomnianą wyżej syntezę, której celem jest zapoznanie badaczy Zachodu z genezą, okolicznościami funkcjonowania oraz polskim wątkiem administrowania jednego z najwybitniejszych *czynowników* carskich, jakim w dziejach przedrewolucyjnej Rosji był marszałek gubernialny, gubernator grodzieński, wreszcie imperialny minister i premier Piotr Stołypin. Wspomniany *polski* wątek Autor zaznacza już wyraźnie w tytule monografii głównej, podkreślając w zasadzie zrozumiałe jedynie dla badaczy polskich i niektórych zachodnich *polonistów* pojęcie „kresowe początki...”. W syntezie tak wyraźnie nie zaznacza tego uwarunkowania, niemniej wspomniany wątek w sposób naturalny i obiektywny występuje w całej treści opracowania-syn-tezy.

Jurkowski jest najwybitniejszym badaczem wspomnianej problematyki, o czym świadczą jego wcześniejsze monografie o działalności Towarzystw Rolniczych w guberniach kowieńskiej i mińskiej, udziale posłów polskich do Dumy Państwowej, wreszcie prac i przyczynków biograficznych najwybitniejszego polskiego działacza ekonomicznego, społecznego i politycznego na dalszych kresach, jakim był znakomity mińszczanin Edward Woyniłłowicz.

Książka o Piotrze Stołypinie świetnie osadzona w realiach politycznych, społecznych, narodowościowych i ekonomicznych zachodnich guberni cesarstwa jest uzupełnieniem, rozszerzeniem oraz wskazaniem na nieznanne dotąd w literaturze wątki rosyjskiej polityki wobec obszarów nazwanych z politycznych względów Guberniami Kraju Północno-Zachodniego (nazwanymi tak dla zatarcia zarówno pamięci o ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego jak i polskiego dorobku na obszarze tych dawnych województw północno-wschodnich I Rzeczypospolitej).

Zarówno monografia główna jak i synteza powstały w oparciu o bogaty i w pełni reprezentatywny zestaw źródeł i literatury. Jurkowski wykorzystał źródła archiwalne Oddziału Rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Oddziału Rękopisów Ossolineum, Wojewódzkiego Archiwum w Kownie, Powiatowego Archiwum w Kiejdanach, wileńskich: Państwowego Archiwum Historycznego, Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego. Także Narodowego Archiwum Republiki Białoruś w Grodnie, Państwowego Archiwum Historycznego w Petersburgu, Moskwie. Poza archiwaliai przestudiował dokumenty i źródła drukowane powstałe zarówno na Litwie, w Rosji, jak i w Królestwie Polskim. Ponadto wykorzystał źródła drukowane – spisy i druki rosyjskich instytucji gubernialnych, resortowych oraz Dumy Państwowej. Pamiętniki i wspomnienia oraz literatura przedmiotu rosyjskojęzyczna i polskojęzyczna, informatory, słowniki, encyklopedie wykazane w bibliografii dopełniają wykaz, który uznać należy za w pełni wyczerpujący dla podjętej tematyki.

Synteza Jurkowskiego liczy 10 arkuszy wydawniczych i jest podzielona na części odpowiadające fazom opisu naukowego zastosowanego przez Autora w układzie chronologicznym odpowiednio do etapów życiowych głównej postaci. Części z kolei podzielone są na rozdziały numerowane niezależnie od podziału chronologicznego. Załączono streszczenia w językach rosyjskim i litewskim.

Pracę rozpoczyna *Wprowadzenie* określające obok uwarunkowań ustrojowo-politycznych niezbędny opis ekonomiczny i etnograficzny obszaru, na jakim działał Kowieński Marszałek Szlachty, a następnie Gubernator Grodzieński. Opisuując realia miejsc Jurkowski podkreśla stałą depolonizacyjną i rusyfikacyjną zarazem politykę administracji carskiej we wszelkich przejawach miejscowego życia społecznego, kulturalnego i gospodarczego. Ta ogólnopaństwowa polityka, jak to udowadnia w kolejnych rozdziałach, stanowiła motyw przewodni funkcjonowania Urzędnika, którego życiu rodzinnym oraz polityczno-administracyjnym poświęcił swoje opracowanie. Dalszą część syntezy Autor podzielił na części, a w ich obrębie na rozdziały.

Pierwszą z nich zatytułowaną *Stołypinowie w Wilnie (1862–1879)* rozpoczyna rozdział I. *Arkadiusz i Dymitr Stołypinowie – działalność w Wilnie w latach 1862–1879*. Roman Jurkowski na tle powstaniowych represji kreśli w nim dzieje rodu Stołypinów w służbie Imperium, najpierw w głębi Rosji, a następnie jako czynowników najwyższego zaufania cara w Guberniach Północno-Zachodnich. Czas ten to totalna rusyfikacja instytucji, życia publicznego, likwidacja klasztorów i bibliotek polskich, szkolnictwa i wszelkiej działalności społecznej. Dodajmy – rusyfikacja nakierowana na totalną depolonizację Kraju. Ten aspekt z uwzględnieniem zaboru mienia ziemian polskich, w tym instalowanie się w ich majątkach (tak właśnie uposażono Stołypinów na Kowieńszczyźnie), zapewne mało lub wcale nieznanym czytelnikowi anglojęzycznemu, to ważki element narracji książki Jurkowskiego. Rusyfikację kulturową, polityczną i społeczną „uzupełniała”

bowiem rusyfikacja własnościowa. Był to czas szczególnych represji po powstaniu styczniowym.

W rozdziale II. *Wileńskie lata gimnazjalne Michała, Piotra i Aleksandra Stołypinów (1870–1879)* Roman Jurkowski szczegółowo przedstawia organizację, system nauczania oraz statystyki dotyczące wileńskiego gimnazjum państwowego, do którego uczęszczał Piotr Stołypin oraz jego dwaj starsi bracia. Im też poświęca uwagę badawczą, opisując okres szkolny oraz późniejsze państwowe kariery. Piotr, wybitnie uzdolniony, ukończył gimnazjum mimo długotrwałej choroby. W szkole, co podkreśla Jurkowski, większość stanowili Polacy szlacheckiego pochodzenia, zaś program szkolny był, jak wspomniano, rusyfikacyjny i skrajnie antypolski. Późniejsi analitycy nacjonalistycznego i antypolskiego nastawienia Piotra Stołypina w jego szkolnych latach upatrywali późniejszych postaw. Jurkowski przytacza ciekawą opinię Edwarda Woyńłowicza: „Może stosunek z kolegami, przeważnie Polakami [w I Gimnazjum w Wilnie – R.J.], zadrasnął w czym jego uczucia narodowe, że stał się zawziętym nacjonalistą”, popartą oceną innego znamienitego Polaka z Ziem Zabrzanych, Mariana Zdziechowskiego, który w swoich wspomnieniach pisał: „Stamtąd, z czynowniczo-jeneralskiego otoczenia, z gimnazjum wileńskiego [...] z tej atmosfery zatrutej obrzydliwością rusyfikacyjną, wyniósł był Stołypin ponurą nienawiść do Polski”. Podobnie rzecz ujmował współluczeń lat nauki późniejszego premiera Rosji, Józef Piłsudski. Opis wileńskich szkolnych lat P. Stołypina na tle ówczesnych stosunków w mieście to ważny element analizy późniejszego funkcjonowania opisywanej postaci. Studia ukończył Stołypin w Petersburgu, uzyskując dyplom doktora nauk przyrodniczych. Odbił praktykę w Ministerstwie Rolnictwa, skąd po trzech latach trafił już na stałe do państwowej służby publicznej.

Część II książki zatytułowana *Kowieński powiatowy i gubernialny marszałek szlachty 1889–1902*, a zapoczątkowana rozdziałem III. *Posiadłość ziemska Kałnoberże* to szczegółowa analiza funkcjonowania rodziny Stołypinów w majątku nabytym preferencyjnie po konfiskacie tegoż hr. Edwardowi Czapskiemu. Piotr Stołypin wychował się w tym majątku. Tam poznawał dziedziny gospodarowania oraz nierosyjskie (polskie i litewskie) środowisko ówczesnej Kowieńszczyzny. Z opisu Jurkowskiego wynika, że Stołypinowie traktowali majątek jako dobro rodzinne, wręcz gniazdo, nie zajmując się genezą i okolicznościami jego zawłaszczenia.

Temat powyższy Autor kontynuuje w kolejnym IV rozdziale: *Rodzina, dom, gospodarstwo, sąsiedzi*. Jurkowski kreśli w nim niezwykle ciekawe i wartościowe opisy życia ziemiańskiego ówczesnej, zdominowanej przez właścicieli Polaków Kowieńszczyzny. Podkreślamy w tym miejscu benedyktyńską wręcz pracę Romana Jurkowskiego, niezrównanego źródłowca, który nie tylko w tej, ale w każdej z części recenzowanej pozycji na tle głównej narracji, jaką jest osobowość i działalność publiczna Piotra Stołypina, przedstawia realia czasu, stosunki gospodarcze, demograficzne oraz społeczne. Także interesujące statystyki. Tak bowiem

przedstawia okres wileński, kowieński, a następnie (najkrótszy) grodzieński działalności głównej postaci książki. Owe analizy i opisy prowincji, miasta Kowna, Grodna i Grodzieńszczyzny to równoległe do głównego tematu opracowania, niezwykle ważne ustalenia badawcze, dokumentujące czas i ludzi badanej przez Jurkowskiego epoki. Z rozdziału dowiadujemy się także o niezwykle harmonijnym, wręcz sielskim życiu rodziny Stołypinów. Autor dokumentuje to niezwykle szczegółowo korespondencją rodzinną oraz wspomnieniami współczesnych.

Rozdział V. *Urzędnik powiatowy i gubernialny – awanse i obowiązki służbowe* można by nazwać początkiem wielkiego okresu państwowotwórczego Piotra Stołypina, który tutaj w guberniach Północno-Zachodnich Imperium dał się poznać jako zdolny, pracowity, nieprzekupny urzędnik gorliwie i solidnie wykonujący powierzone mu obowiązki, a ponadto jako inicjator wielu przedsięwzięć społecznych w zakresie np. higieny, przeciwdziałania alkoholizmowi ludu, dbałego o efekty ekonomiczne powierzonych mu obszarów zarządzania z ciągłym jak to wynika z ustaleń Jurkowskiego „czuwaniem” nad rusyfikacją wszystkich dziedzin, jakie mu powierzano. Przywoływany rozdział, niezależnie od narracji osobowej dziejów i pracy P. Stołypina, ma tę dodatkową zaletę, iż Jurkowski dokładnie wyjaśnia i przedstawia system funkcjonowania lokalnej administracji rosyjskiej, tryb powoływania urzędników, zakres ich kompetencji oraz zasady współpracy z wyższymi organami państwa. To kolejna cenna zaleta omawianej książki. Stołypin obok funkcji powiatowego marszałka szlachty oraz przewodniczącego tutejszych zjazdów włościańskich, szefa urzędu czynszów oraz powiatowego urzędu wojskowego i urzędu zdrowia publicznego, pełnił także funkcję Kowieńskiego Sędziego Pokoju. Opis wykonywania tych funkcji to także znaczące ustalenie Autora ukazującego praktykę administracji rosyjskiej w guberniach północno-zachodnich. Praktyka ta niezwykle absorbująca i konkretna odbiega od potocznych opisów funkcjonowania administracji carskiej zawartych w różnych pamiętnikach a nawet monografiach naukowych. *Czynownictwo* lokalne to była bardzo konkretna praca odnosząca się do zarządzania miejscowego i wykonywania zadań nakładanych przez administrację centralną Imperium.

Jurkowski wykazuje jak istotną i konkretną była praca solidnie wykonywana przez Piotra Stołypina. Dodajmy, praca wysoko oceniana przez przełożonych i szanowana przez społeczność ówczesnej Kowieńszczyzny. Nie dziwił zatem kolejny awans, tym razem na Marszałka Gubernialnego Szlachty (podkreślamy, że wbrew nazewnictwu nie był to urząd stanowy, ale ważna funkcja administracyjna, o czym na ogół powszechnie nie wiadomo).

Rozdział VI. *Praca w komitetach Kuratorium Opieki nad Trzeźwością Ludu (1897–1901)* jest w istocie rozwinięciem opisu i analizy funkcji jakie sprawował P. Stołypin na poprzednich stanowiskach. Jurkowski prezentuje tę formę aktywności, jak należy sądzić głównie z uwagi na ważkość problemu (w istocie ogólnorosyjskiego). Niemniej treść rozdziału na tle inicjatyw administracyjnych Stołyp-

pina znów w sposób kapitalny ukazuje życie społeczne ówczesnej Kowieńszczyzny, budując w ten sposób dokument czasu. Znajdujemy w nim niezwykle szczegółowe dane o produkcji, spożyciu, próbach zastąpienia karczm *herbaciarniami* i wiele innych informacji obok tematycznych.

Podobny charakter opisowo-badawczy ma Rozdział VII. *Dom Ludowy w Kownie* poświęcony sprawom asymilacji państwowej miejscowej ludności, głównie litewskiej, poprzez podnoszenie tzw. kultury masowej, w tym głównie przez propagandę kultury rosyjskiej. Jurkowski szczegółowo opisał sam obiekt, program jego działalności oraz oddziaływanie społeczne. To również obok wskazania na aktywność głównego bohatera opisu znakomity dokument czasu i relacji społecznych XIX-wiecznego Kowna oraz okolic.

Rozdział VIII traktujący o *Aktywności społeczno-gospodarczej* Marszałka Gubernialnego to opis i analiza działań P. Stołypina na niwie *podnoszenia* efektywności ekonomicznej gospodarki rolnej i hodowlanej Guberni. Chodziło głównie o stan hodowli koni i bydła, ale też o zorganizowanie handlu płodami rolnymi, czemu służyło nadzorowane przez Marszałka *Kowieńskie Towarzystwo Kupna i Sprzedaży Produktów Gospodarstwa Rolnego, Kowieńskie Towarzystwo Rolnicze* – organizacje dbające o rzetelność sprzedaży i dostaw niezbędnych dla głównego źródła dochodów mieszkańców Guberni, jakim było rolnictwo i hodowla. Opisuje także niezwykle użyteczne Kowieńskie Towarzystwo Wzajemnych Ubezpieczeń od Ognia. Jurkowski szczegółowo prezentuje tę działalność i jej znaczenie dla podnoszenia poziomu życia ziemian oraz chłopów Kowieńszczyzny, w tym zaznacza starania Stołypina, co było ewenementem w systemie ekonomiczno-społecznym cesarstwa, w zakresie zabezpieczenia emerytalno-rentowego dla robotników rolnych z kowieńskich majątków ziemskich. Takie ukazanie inicjatyw na tle realnych problemów mieszkańców jest kolejną zaletą ocenianej publikacji. Jurkowski kreśli bowiem udowodniony badawczo obraz nie tylko rosyjskiej administracji guberni, działania jej kierownika, ale też społeczności w jej najbardziej realnych okolicznościach życia.

Wreszcie w rozdziale IX Roman Jurkowski przybliży funkcjonowanie Kowieńskiego Marszałka Szlachty w szczególnie ważkich i jednocześnie lokalnie trudnych aspektach, jakim były problemy oświaty, religii i dobroczynności. Stołypinowie przekazywali znaczne środki własne na rzecz oświaty (utrzymywanie szkoły rolniczo-rzemieślniczej – rosyjskiej), kowieńskiego sierocińca oraz wspieranie parafii prawosławnych. Warto podkreślić, że założona przez P. Stołypina szkoła rolnicza przetrwała do dnia dzisiejszego, a w niepodległej Litwie została rozwinięta do poziomu Akademii Rolniczej i jako taka funkcjonuje w Datnowie, w powiecie kiejdańskim. Głęboko wierząca rodzina Stołypinów w szczególności popierała rozwój świątyń, kaplic oraz duchowieństwa prawosławnego. Jurkowski szczegółowo opisuje inicjatywy i wsparcie w tym zakresie traktowane przez Marszałka ponadto jako wspieranie rusyfikacji Kraju. Stołypin działał w ramach

kowieńskiego Bractwa Prawosławnego i wyjednywał fundusze państwowe na remonty oraz budowę świątyń. W ramach rozwoju życia kulturalnego Stołypin organizował propaństwowe wystawy. Wszystko w ramach aktywizacji miejscowego społeczeństwa i umacniania autorytetu rosyjskiej państwowości. Znow podkreślały niezwykle szczegółowo udokumentowane przez Jurkowskiego przedsięwzięcia, jakie inicjował Stołypin, angażując poza środkami własnymi, dobroczynność miejscowego ziemiaństwa oraz urzędników gubernialnych w ramach takich instytucji publicznych jak Towarzystwo Wspomożenia Uczących się w Kowieńskim Gimnazjum Męskim, Kowieńskiego Towarzystwa Dobroczynności i Opieki nad Biednymi, Kowieńskiego Oddziału Wspólnoty Sióstr Miłosierdzia i Kowieńskiego Wolnego Towarzystwa Pożarniczego.

Rozdział X. opracowania *Działalność poza gubernią kowieńską i grodzieńską 1901–1903* przedstawia aktywność Piotra Stołypina na rzecz Kraju, jaką prowadził wśród instytucji centralnych Imperium.

Jurkowski podkreśla, że nie czynił tego dla kariery osobistej, gdyż jak pisze: „...nigdy nie podejmował żadnych zabiegów w stolicy państwa, aby rozwijać swoją karierę w najwyższych sferach urzędniczych Rosji. Co trzeba koniecznie podkreślić – to jego zauważono, szybko doceniono i umożliwiono mu wykazanie się aktywnością poza kresową gubernią, jaką niewątpliwie była gubernia kowieńska. Przełożeni z Petersburga sami obarczali go obowiązkami, które jeszcze przed mianowaniem na pełniącego obowiązki gubernatora grodzieńskiego, zaowocowały tym, że w obu stolicach państwa nazwisko Stołypin przestało już być kojarzone tylko z jego ojcem, gen. Arkadiuszem, komendantem pałaców kremlofskich, zmarłym w listopadzie 1899 r. W Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, które przecież wypłacało pensję P. Stołypinowi, już od końca lat 90. XIX w. systematycznie utwierdzała się dobra opinia o rozsądnym i wyważonym, pozbawionym skrajności, ale zawsze dbającym o interes państwa i religii prawosławnej marszałku powiatowym, potem gubernialnym, którego aktywność społeczno-polityczno-gospodarcza daleko wykraczała poza obowiązki przypisane sprawowanemu przezeń urzędowi. W dodatku, co od razu zauważył tak wytrawny biurokrata, jak Wiaczesław Plehwe, był to bystry i inteligentny człowiek, który wcale nie zabiegał o kolejne urzędy i mianowania”.

Działał zatem P. Stołypin w petersburskiej Radzie Rolniczej, gdzie przedstawiał nie tyle interesy kowieńskie, ile na podstawie tutejszych doświadczeń wносił projekty reformatorskie organizacji administracji i prawa rolnego w cesarstwie. To także, obok oceny pracy w terenie, wpłynęło, jak słusznie podkreśla Jurkowski, na dostrzeżenie i awansowanie w niedługiej przyszłości. Projekty, dodajmy za Jurkowskim, w odniesieniu do Kraju Północno-Wschodniego były skrajnie rusyfikacyjne, a zatem przeciwpolskie.

Pierwszym tego efektem było działanie opisane w rozdziale XI opracowania (zarazem jego III części: *Gubernator grodzieński 1902–1903*): *Grodzieńskie dzie-*

wieć miesięcy. Niespełna roczny pobyt w Grodnie, w środowisku jeszcze bardziej polskim niż Kowieńszczyzna, zaowocował działaniami Stołypina w zakresie: przeglądu kadr i jako jednej z pierwszych decyzji zamknięciem tzw. Klubu Polskiego, za jaki uznawano opanowany przez miejscowe ziemiaństwo polskie *Grodzieński Oddział Cesarskiego Towarzystwa Rozmnażania Zwierząt Łownych i Hodowlanych oraz Prawidłowego Polowania* wobec sporów większości z rosyjskimi członkami organizacji. Jurkowski podkreśla przy tym nowe wyzwania, z jakimi się zetknął grodzieński gubernator, a które miały stać się „normą” w okresie pełnienia centralnych funkcji państwowych. Owo *novum* to strajki robotnicze w Białymstoku. Stołypin okazał się łagodnym *czynownikiem* przeciwnym ostrym represjom. Jednocześnie, bardziej niż na Kowieńszczyźnie, włączył się w organizowanie rosyjskiego szkolnictwa, uznając je za propaństwową formułę edukowania miejscowej młodzieży. Intensywnie próbował regulacji gospodarki rolnej w Guberni, gdzie polska własność ziemska była jeszcze bardziej dominującą niż na Kowieńszczyźnie. Rozdział kończą uwagi Autora o prywatnej stronie nowych warunków urzędowania. Rodzina Stołypinów była zachwycona warunkami mieszkaniowymi (historyczny pałac Tyzenhauza) i w ogóle urodą Grodna. Żona Gubernatora uczestniczyła w lokalnej dobroczynności oraz w życiu towarzyskim, które, jak przywołuje za córką Stołypina Jurkowski: „Jak i w Kownie towarzystwo grodzieńskie składało się z urzędników i ważnych ziemian. Ci ostatni niemal wszyscy byli Polakami i zazwyczaj byli bardzo dowcipni i weseli. Nazywano ich Francuzami północy, co bardzo im pochlebiało. Mama lubiła z nimi przebywać...”.

Grodzieński okres pracy Piotra Stołypina zakończył się bardzo szybko kolejnym awansem, czyli gubernatorstwem w Saratowie. W tym miejscu – na tym etapie życia i działalności publicznej Gubernatora, zgodnie z założeniami badawczymi pracy i jej tytułem kończy się omawiana książka Romana Jurkowskiego.

Opracowanie będące syntezą wcześniejszej monografii należy uznać za świetną formułę projektowanego przekazu przeznaczanego dla czytelnika anglojęzycznego (zachodniego). Wszystkie najistotniejsze (także szczegółowe) ustalenia badawcze oryginału zostały zachowane. Aparat naukowy zastosowany prawidłowo i przekonująco (formalne uwagi krytyczne *por.* niżej). Język pracy jest spójny i logiczny w przekazie. Podsumowując można tak *spointować* przygotowane przez Jurkowskiego dzieło: Lokalna *powieść minionych lat*, tak można opisowo określić monografię o początkach kariery politycznej ówczesnego marszałka szlachty powiatu, a następnie guberni kowieńskiej Piotra Stołypina. Roman Jurkowski, znakomity badacz dziejów Ziem Zabrzanych na obszarze tzw. Kraju Północno-Zachodniego, czyli północno-zachodnich guberni cesarstwa, kreśli wielowątkowy obraz – biografię polityczną jednej z najbardziej znaczących postaci schyłkowego czasu Imperium. Ukazuje kształtowanie się charakteru osobowościowego, zawodowego oraz politycznego zręcznego, pracowitego i zaangażowanego w działania administracji rosyjskiej gorliwego państwowca, jakim niewątpliwie był późniejszy

cesarski premier, którego działania jako ministra i szefa rządu w newralgicznym okresie cesarstwa przybrały nawet nazwę od jego nazwiska. Cechy i osiągnięcia, jakie nawarstwiły się w tej nietuzinkowej postaci, ukształtowały się na popowstaniowej Kowieńszczyźnie, z którą Stołypin związał się wręcz rodzinnie, nie tylko poprzez służbę, ale także lokalnie w oparciu o nabyty majątek Kałnoberze w powiecie kiejdańskim. Nabyty wprawdzie z drugiej ręki, ale jak wiele innych tutaj stanowiący carską konfiskatę własności polskiej. Jurkowski w sposób bardzo szczegółowy kreśli postać czynownika – rusyfikatora, ale zarazem urzędnika dbałego o ekonomiczny i społeczny rozwój kraju. Wskazuje na inicjatywy gospodarcze, społeczne i organizatorskie podejmowane przez Piotra Stołypina z myślą o ugruntowaniu władztwa rosyjskiego, ale też możliwego w danych warunkach polepszenia życia mieszkańców zarówno miasta (Kowna) jak i powiatu, a następnie kowieńskiej guberni. W tle tej działalności R. Jurkowski ukazuje Stołypina jako troskliwego ojca rodziny, zaangażowanego ziemianina, gorliwego wyznawcę prawosławia, ale też sąsiada, nie tylko napływowych rosyjskich, lecz także miejscowych polskich ziemian i głównie litewskich chłopów. Praca publiczna bohatera opowieści dzięki badaniom Romana Jurkowskiego pozwala poznać zasady funkcjonowania rosyjskiej administracji lokalnej i jej powiązania z władzami centralnymi imperium. Ukazuje wbrew utartym schematom sprawny i wielofunkcyjny system tej administracji, realizującej wszakże główny cel, jakim było działanie w celu trwałego zespolenia dawnych ziem litewsko-polskich z rosyjskim Imperium.

Karierę na Ziemiach Zabrzanych P. Stołypin zakończył jako pełniący krótko obowiązki gubernatora grodzieńskiego. W ciągu kilku miesięcy wykorzystując doświadczenia kowieńskie i tutaj zaznaczył swą charyzmę, pracowitość, zdolność do inicjowania przedsięwzięć innowacyjnych, ale też nieugiętą realizację rusyfikacyjnych celów imperialnych na tym kolejnym (obok Kowieńszczyzny) obszarze dominacji kulturowej i gospodarczej kresowego ziemiaństwa polskiego.

Książka Jurkowskiego jest nowatorska, znakomicie udokumentowana i napisana ciekawie.

Sebastian Wojciechowski, Przemysław Osiewicz,
Zrozumieć współczesny terroryzm,
Wydawnictwo Difin, Warszawa 2017, ss. 251
(Mateusz Roszak)

Zaprezentowany w monografii temat odnosi się do istoty, zasięgu i cech charakterystycznych dla terroryzmu. Ponadto w formie skondensowanej Autorzy publikacji przybliżyli specyfikę tego zjawiska, jednocześnie porządkując i weryfikując mnogość dostępnych w przestrzeni publicznej informacji, często sprzecznych i mało rzetelnych.

Przedmiotowa monografia składa się ze wstępu w języku polskim, jak i angielskim, dwunastu merytorycznych rozdziałów, uwag końcowych, wykazu wykresów, schematów, tabel, rysunków i map oraz bibliografii.

Należy również wskazać, iż zadanie, jakiego podjęli się Autorzy jest trudne i skomplikowane z uwagi na zawilość, zmienność oraz postępowanie opisywanej problematyki. Pomimo tego przedmiotowa monografia zawiera w sobie szereg informacji, danych oraz zagadnień, co czyni ją wartościową pozycją w eksploracji materii terroryzmu.

Publikacja została podzielona na dwie części. Pierwsza część zatytułowana *Główne aspekty terroryzmu* składa się z siedmiu rozdziałów i skupia się na teoretycznych zagadnieniach terroryzmu. W drugiej części pt. *Wybrane przejawy terroryzmu*, w rozdziałach od ósmego do dwunastego dokonano najważniejszego przeglądu fizycznych oznak terroryzmu na terenie Unii Europejskiej.

W rozdziale pierwszym pt. *Podstawowe pojęcia i ich znaczenie* poruszono kwestię pojęcia „terroryzm” przytaczając m.in. (spośród ok. 300 istniejących w przestrzeni publicznej określeń), definicję stosowaną w Rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1566 z 2004 r.¹, definicję używaną w regulacjach prawnych NATO czy termin, jakim posługuje się amerykański think-tank RAND Corporation. W recenzowanej pozycji nie zabrakło także autorskiego pojęcia terroryzmu: Jest to różnie umotywowana i realizowana z naruszeniem istniejącego porządku prawnego forma przemocy polityczno-społecznej (lub groźba jej użycia) podjęta

---

¹ Security Council resolution 1566 (2004) on Threats to international peace and security caused by terrorist acts, <https://www.un.org/ruleoflaw/blog/document/security-council-resolution-1566-2004-on-threats-to-international-peace-and-security-caused-by-terrorist-acts/> (16 IV 2019).

przez pojedyncze osoby lub grupy osób, skutkująca wywołaniem strat fizycznych, psychicznych czy materialnych, a przeprowadzona za pomocą różnorodnych środków i metod działania. Przemoc ta jest wymierzona w cel/cele bezpośrednie (np. osoby reprezentujące dane państwo) lub cel/cele pośrednie, przy pomocy których sprawca/-y chcą osiągnąć finalny efekt (s. 26).

Ponadto zostały przedstawione definicje polskich naukowców badających problematykę tego zjawiska. W tymże rozdziale Autorzy zwracają uwagę na różnice pojęcia terroryzmu i terroru, przestrzegając przed traktowaniem tych konceptów jako synonimów i podkreślając istotne różnice między tymi określeniami. Innym zagadnieniem, jakie zostało poruszone w tym rozdziale jest charakterystyka organizacji terrorystycznej oraz jej podział ze względu na strukturę. Ponadto jako trafny przykład pokazujący dysharmonię w definiowaniu określenia organizacji o charakterze terrorystycznym przytoczono kasus Hamasu, którego działalność odmiennie postrzegana jest przez USA i UE a Rosję i niektóre z państw muzułmańskich.

Na szczególną uwagę w pierwszej części pracy zasługuje rozdział drugi zatytułowany *Geneza terroryzmu*, w którym został omówiony wątek źródła zagadnienia z uwarunkowaniami historycznymi, jak również przedstawiono periodyzację zjawiska z wykorzystaniem popularnego schematu czterech fal współczesnego terroryzmu autorstwa amerykańskiego politologa Davida Rapoporta. Autorzy recenzowanej monografii odwołują się do podejścia Rapoport², który dokonał podziału terroryzmu na cztery okresy, tj. terroryzm anarchistyczny z końca XIX w., terroryzm o podłożu antykolonialnym po roku 1945, terroryzm lewicowy w latach 70. ubiegłego wieku oraz obecny terroryzm religijny. W pracy został wykorzystany również inny podział, którego twórcą jest brytyjski historyk Mark Sedgwick³, który przedstawił również cztery fale: niemiecką, chińską, afgańską i włoską. Warto zaznaczyć, iż dwie przedstawione koncepcje periodyzacji nie wykluczają się wzajemnie, co trafnie zostało zaznaczone w recenzowanej monografii. Wartościowych informacji dostarczają nam kolejne podrozdziały, w których scharakteryzowano genezę terroryzmu motywowanego kolonializmem, separatyzmem czy aktywizowanego religijnie. Autorzy słusznie wskazali na poprawną interpretację islamskiego dżihadu czy koncepcję tzw. „świętej wojny”.

Oprócz powyższych rozważań rozdział został wzbogacony o interesujące dane pokazujące, iż to nie terroryzm międzynarodowy, a stosowanie terroru państwowego doprowadziło do największej liczby ofiar oraz najdotkliwszych dla obywateli konsekwencji. W omówieniu tej kwestii Autorzy posiłkują się przykładami zbrodni stalinowskich w Związku Radzieckim czy maoistowskim terrorem w Chinach.

² Zob.: D. C. Rapoport, *The Four Waves of Modern Terrorism*, [w:] *Attacking Terrorism: Elements of a Grand Strategy*, red. A. Cronin, J. Ludes, Washington 2004, s. 46-73.

³ Zob.: M. Sedgwick, *Inpiration and the Originis of Global-Waves of Terrorism*, „Studies In Conflict and Terrorism” 2007, vol. 30, s. 102-108.

W rozdziale trzecim pt. *Przyczyny współczesnego terroryzmu* podjęto próbę odpowiedzi o motywy tej aktywności, wskazując główne czynniki generujące to zagrożenie jak kwestia terytorialno-etniczna, religijno-kulturowa, ekonomiczno-społeczna i historyczno-polityczna. Nie pominięto również psychologicznych uwarunkowań terroryzmu, które niekiedy są bagatelizowane w omawianiu wskazanej tematyki. Z innych przyczyn terroryzmu wymieniono: działania liderów oraz elit, jako terroryzm inicjowany „od góry” czy efekt domina bądź lawiny. Polega to na dyfuzji terroryzmu z państw, gdzie był on już obecny w przeszłości, do innych państw, najczęściej sąsiedzkich, w których jeszcze się nie narodził. Jako przykład podano m.in. organizacje narkoterrorystyczne w Ameryce Południowej. Ponadto, wyszczególniono procesy migracyjne, globalizację oraz media jako kolejne z czynników, które mogą determinować bądź intensyfikować omawiane zagrożenie. Na podstawie powyższych rozważań i analiz Sebastian Wojciechowski i Przemysław Osiewicz w rozdziale trzecim ukazali autorską koncepcję źródeł terroryzmu, tzw. triadę terrorystycznej motywacji, na którą składają się ideologie o charakterze np. politycznym, religijnym, uwarunkowania ekonomiczno-społeczne oraz aspekty psychiczne. Wartym zaakcentowania jest, iż powyższe trzy komponenty przenikają się, tworząc wzajemne powiązania.

W rozdziale czwartym zaprezentowana została analiza formy i odmiany terroryzmu, wyodrębniając najważniejsze segmenty, najbardziej charakterystyczne dla tego typu zagrożenia. Jak zostało podkreślone, poruszane aspekty udowadniają złożoność problematyki, co konstytuuje stwierdzenie, iż nie można utożsamiać terroryzmu wyłącznie powiązanego z nurtem islamistycznym. Uwzględniając powyższe, nie można ograniczyć się do jednej powszechnej typizacji terroryzmu. Autorzy słusznie eksponują, iż oprócz koronnych typologii i wariantów terroryzmu jako kryterium ze względu na podmiot, taktykę i strategię prowadzonej walki, przyczyn ataków czy celu bądź skutków możemy wyróżnić inne o wiele mniej popularne, jak zasięg aktywności czy stosunek do śmierci zamachowców. Pomimo wspomnianych różnorodnych komponentów terroryzmu podjęto próbę uporządkowania głównych jego formuł redukując je do pięciu głównych pytań: Kto? Jak? Dlaczego? Kto, Co było celem? Z jakim skutkiem? (s. 74-75). Autorzy zwracają uwagę, że wskazane pięć elementów wpływa wzajemnie na siebie, tworząc wzajemne relacje („Poznanie elementów składowych terroryzmu wymaga nie tylko rozpatrzenia tych pięciu komponentów, ale i zachodzących pomiędzy nimi relacji. Każda z nich wpływać może na pozostałe”).

W rozdziale piątym pt. *Zakres i charakter terroryzmu na początku XXI wieku* skupiono się na obszarze i formie terroryzmu na początku obecnego wieku, w tym na cechach charakterystycznych współczesnym zamachowcom, ich *modus operandi* czy opisie ofiar oraz skutków przeprowadzonych zamachów z ostatnich kilku lat. Rozdział ten został wzbogacony o liczne tabele i wykresy przedstawiające w formie liczbowej skalę ataków terrorystycznych w latach 2012-2015,

ich zasięg z wyszczególnieniem ilości zabitych, rannych oraz porwanych ofiar zamachów przeprowadzonych przez takie ugrupowania jak Taliban, Państwo Islamskie, Boko Haram, Komunistyczna Partia Indii i Partia Pracujących Kurdystanu. Nadto, w kolejnych wykresach i zestawieniach Autorzy przywołują najczęstsze sposoby przeprowadzenia ataków terrorystycznych z lat 2000-2014, motywy postępowania sprawców z podziałem na przyczyny religijne, polityczne, separatystyczne, cele ataków terrorystycznych z lat 2000-2015 oraz następstwa zamachów, koncentrując się na globalnej liczbie osób zabitych na skutek tej formy przestępczości.

Rozszerzenie charakterystyki następstw aktów terroryzmu przedstawiono w rozdziale szóstym, gdzie pokazano skutki działań terrorystycznych, zaczynając od skutków politycznych, poprzez ekonomiczne, społeczne, psychologiczne i militarne. Dokonano podziału na implikacje z państwowego punktu widzenia oraz z perspektywy jednostek. Wykazano, iż państwo dotknięte tą formą asymetrycznej walki ponosi straty na wielu poziomach, aktywizując zmiany w strukturach własnych sił bezpieczeństwa, ponosząc wydatki na odbudowę zniszczonej infrastruktury czy utrzymanie sił porządkowych, co w znacznym stopniu determinuje głównie skutki polityczne i ekonomiczne. Z perspektywy istoty ludzkiej natomiast do najważniejszych skutków zaliczono następstwa psychologiczne charakteryzując takie reakcje jak ASD (Acute Stress Disorder) i PTSD (Posttraumatic Stress Disorder). Nie bez znaczenia pozostają również skutki społeczne. Autorzy w sposób trafny omawiają konsekwencje zamachów, przejawiające się powszechnym, społecznym lękiem przed podobnymi zdarzeniami, jak również pojawianiem się skrajnych postaw antyimigranckich bądź antymuzułmańskich.

Finalny, siódmy rozdział pierwszej części recenzowanej pracy pt. *Zapobieganie i zwalczanie terroryzmu* omawia zagadnienia antyterroryzmu oraz kontrterroryzmu, cechy charakterystyczne tych dwóch systemów oraz różnice pomiędzy nimi. Ze względu na istnienie występującej kolizyjności terminologicznej, w rozdziale sięgnięto do nowego pojęcia jakim jest anty(kontr)terroryzm, czyli systemu, który skupia w sobie zarówno działania defensywne właściwe dla antyterroryzmu oraz ofensywne przynależne kontrterroryzmowi. W dalszej części rozdziału dokonano przeglądu wybranych modeli oraz strategii przewycięzania i zwalczania tej formy nielegalnej aktywności. Oparto się na strategii UE w dziedzinie walki z terroryzmem, rozwiązaniach kanadyjskich, amerykańskich, a także rosyjskich. Przeprowadzono charakterystykę skuteczności realizowanych działań, a także dokonano podziału instrumentów polityki anty(kontr)terrorystycznej, opisując takie komponenty jak służby specjalne, jednostki anty(kontr)terrorystyczne, policję, siły zbrojne, a także dyplomację i współpracę międzynarodową związaną z prawodawstwem międzynarodowym i krajowym.

Autorzy analizowanej pozycji w rozdziale ósmym, który otwiera drugą część monografii, przedstawili w sposób wyczerpujący strategię UE w dziedzinie walki

z zagrożeniem terrorystycznym, przybliżając działanie Europejskiego Urzędu Policji (Europol), jak również dokonali analizy szczegółowych aktów prawnych UE odnoszących się do przedmiotowego zagrożenia. Do najważniejszych z nich zaliczono: Europejską Strategię Bezpieczeństwa z 2003 r., Deklarację Walki z Terroryzmem z 2004 r., Strategię w Sprawie Zwalczania Radykalizacji Postaw i Rekrutacji do Organizacji Terrorystycznych z 2005 r. oraz Agendę Bezpieczeństwa UE z 2015 r. Oprócz kwestii prawno-normatywnych ta część monografii zawiera informacje o liczbie przeprowadzonych zamachów na terytorium państw członkowskich, jak również liczbie przeprowadzonych aresztowań osób pod zarzutem prowadzenia działalności terrorystycznej, w rozbiciu na charakter dżihadystyczny i etniczno-narodowy.

W kolejnym, dziewiątym rozdziale zatytułowanym *Terroryzm a problem migracji/uchodźstwa na przykładzie Unii Europejskiej*, badano wpływ polityki migracyjnej i uchodźczej na występowanie zagrożeń terrorystycznych. Na potrzeby analizy tej kwestii zamieszczono dane, z których wynika, iż w roku 2015 najwięcej wniosków azylowych pochodziło z Syrii, Afganistanu, Iraku, Kosowa i Albanii. Informacje te wskazują, iż tylko część podań pochodziła z terytorium, w których prowadzone są działania wojenne bądź przypadki łamania praw człowieka. Poruszając temat polityki migracyjnej, dotknięto nie tylko problematykę zagrożenia terrorystycznego ze strony imigrantów, ale także niebezpieczeństwo powstania ruchów antyimigranckich, nacjonalistycznych czy populistycznych, których działalność wiąże się z prześladowaniami bądź dyskryminacją.

Rozdział dziesiąty i jedenasty to charakterystyka dwóch organizacji terrorystycznych jakimi są Al-Kaida oraz Państwo Islamskie (ISIS). W rozdziałach tych autorzy chronologicznie opisali genezę, początki i założycieli Al-Kaidy, przechodząc stopniowo do powstania ISIS, które stworzyło nowoczesną, hybrydową strukturę organizacji terrorystycznej i stało się fenomenem terrorystycznego procederu. W tej części pracy przedstawiono sylwetki Osamy bin Ladena oraz Aymana Az-Zawahiriego. Nie pominięto informacji na temat systemu organizacyjnego Al-Kaidy, opisując również wybrane ataki i zamachy przeprowadzone przez dżihadystów związanych z tą organizacją, w okresie od 1993 do 2015 r. W rozdziale poświęconym Państwu Islamskiemu dokonano deskrypcji źródeł sukcesów wyodrębniając w tej materii potencjał militarny oraz logistyczny, dokonano opisu znaczenia flagi i godła ISIS, a także przeanalizowano wybrane przejawy walki z Państwem Islamskim na przykładzie inicjatyw prowadzonych na forum Rady Bezpieczeństwa ONZ, działalności islamskiej koalicji antyterrorystycznej czy międzynarodowej koalicji pod przewodnictwem USA.

W ostatnim, dwunastym rozdziale *Terroryzm a broń masowego rażenia* dokonano eksploracji zagrożenia związanego z użyciem przez terrorystów broni CBRN, na którą składa się broń chemiczna, biologiczna, radiologiczna i nuklearna. Scharakteryzowano terroryzm powiązany z użyciem każdego rodzaju broni

masowego rażenia oraz wyszczególniono działania podejmowane przez społeczność międzynarodową celem wyeliminowania tego rodzaju niebezpieczeństwa, które zostało zdefiniowane jako superterroryzm. Przeprowadzono ocenę zagrożenia atakiem z użyciem broni CBRN w oparciu o dane Departamentu Stanu USA jak również ukazano skalę superterroryzmu w ocenie Europolu.

Przedmiotowa pozycja zawiera również uwagi końcowe, w których oprócz skondensowanych informacji z poszczególnych rozdziałów uwzględniono m.in. dylematy związane z zaniedbaniem obszarów badawczych, do których należy kwestia teorii terroryzmu, jego przyczyn czy profilu społeczno-psychologicznego zamachowców. Podkreślono, iż badania nad tego typu zagadnieniem obarczone są różnego rodzaju niedoskonałościami związanymi z brakiem powszechnej definicji terroryzmu, zachodniocentryzmem badawczym, stosowaniem uogólnień, skrótów myślowych czy bezkrytycznym powoływaniem się na „autorytety”. W niniejszych uwagach zadano pytanie czy terroryzm musi być wartościowany tylko i wyłącznie pejoratywnie, czy sytuacje, w których taka forma działalności jest wykorzystana do np. obalenia krwawego reżimu, może być oceniana zgoła inaczej.

W recenzowanej pracy została wykorzystana obszerna literatura przedmiotu w postaci dokumentów, artykułów naukowych, monografii, jak również internetowych informacji prasowych. Pozycje te występują zarówno w języku polskim, angielskim, niemieckim i francuskim.

Podsumowując pracę Sebastiana Wojciechowskiego i Przemysława Osiewicza należy wskazać na zaprezentowanie w przystępnej narracji aktualnej płaszczyzny zagrożeń terrorystycznych, zarówno jej sedno, charakterystykę, jak również genezę. Recenzowana monografia adresowana jest zarówno do służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo państwa, jak również przedstawicieli środowisk akademickich zgłębiających problematykę bezpieczeństwa. Ze względu na wysoki poziom merytoryczny, a także zawartą cenną wiedzę przydatną w dydaktyce, monografia *Zrozumieć współczesny terroryzm* stanowi ważną pozycję w działalności naukowej, jak również popularyzatorskiej.

**Marek Górka, *Istota bezpieczeństwa cybernetycznego
w polityce państw Grupy Wyszehradzkiej w latach 2013-2017,*
Wydawnictwo Difin, Warszawa 2019, ss. 340**

(Marcin Adamczyk)

O wadze zagadnienia, jakim jest cyberbezpieczeństwo nie trzeba chyba w XXI w. nikogo przekonywać – znajduje to swoje odbicie w rosnącej ilości konferencji, artykułów czy całych monografi poświęconych tej problematyce. W trend ten wpisuje się również najnowsza książka Marka Górki z Politechniki Koszalińskiej, młodego, ale i uznanego badacza w tym obszarze. Nie jest to bynajmniej ujma dla autora, że wybiera temat „na topie” – ważnym jest, aby podejmowany w pracy problem badawczy był świeży, co niewątpliwie się Górcie udało osiągnąć. Choć przyjęte cezury czasowe w książce mogą z początku nieco konfundować, to jednak autor wyczerpująco uzasadnia przyczynę określenia takich właśnie ram dla przeprowadzonych badań. Relatywnie krótki okres poddany analizie nie wpłynął zasadniczo na objętość monografii, która liczy sobie przyzwoite trzy i pół setki stron – dobrze, że autor nie postanowił ulec modzie na tworzenie monumentalnych publikacji liczących po 600 i więcej stron, które być może dobrze wyglądają w dorobku naukowym i czasem również na półce w bibliotece, ale niekoniecznie nadają się do czytania. Książka składa się z pięciu rozdziałów (zatytułowanych odpowiednio: *Bezpieczeństwo cybernetyczne w przestrzeni politycznej UE i NATO, Uwarunkowania cybernetyczne i pozacybernetyczne państw Grupy Wyszehradzkiej, Cyberzagrożenia jako czynniki kształtujące politykę państw Grupy Wyszehradzkiej, Technologie informacyjno-komunikacyjne w polityce cyberbezpieczeństwa państw Grupy Wyszehradzkiej, Perspektywy polityki cyberbezpieczeństwa państw Grupy Wyszehradzkiej*), wstępu i zakończenia oraz aneksów w postaci tabel zawierających szereg danych statystycznych, które tematycznie oscylują wokół głównego problemu poruszanego w książce. Ponadto autor umieścił w swojej publikacji równie nieodzowny wykaz skrótów oraz krótkie streszczenie w języku angielskim (sens tego ostatniego wydaje się dyskusyjny, ale prawo piszącego umieścić w swoim dziele wszystko to, na co ma ochotę) i rzecz jasna, bibliografię (podzieloną na kilka kategorii i liczącą blisko pół tysiąca pozycji).

Wstęp stanowi kompleksowe i wyczerpujące wprowadzenie do pracy – autor definiuje w nim najważniejsze pojęcia, uzasadnia wybór przyjętych ram czasowych, prezentuje postawione w swojej pracy cele, pytania i hipotezy badawcze,

wykorzystane metody, odnosi się on także do aktualnego stanu badań i wykorzystanego materiału badawczego oraz zapoznaje czytelnika z treścią kolejnych rozdziałów. Nie można raczej nic zarzucić wobec tak przygotowanego wstępu – można by jedynie się zastanowić czy nie warto bardziej podkreślić (poprzez wprowadzenie podrozdziałów) odrębności poszczególnych jego elementów. Z drugiej strony sam fakt, że autor swój wstęp odpowiednio ustrukturyzował – nie tylko wpływa to na jasność wyводу, ale znacznie ułatwia lekturę. Warto nadmienić, iż sprecyzowane cele badawcze są jak najbardziej poprawne, a sformułowane hipotezy wynikają z postawionych pytań. Dobór materiału badawczego jest właściwy i sprowadza się właściwie do dwóch kategorii, czyli opracowań naukowych i dokumentów oraz oficjalnych raportów. Interesującym zabiegiem (z punktu widzenia tematyki niewątpliwie koniecznym) było wykorzystanie wywiadów z ekspertami. Jedyne czego może brakować we wstępie to bardziej rozwinięty wątek motywacji autora do podjęcia akurat tych badań.

Rozdział pierwszy zatytułowany *Bezpieczeństwo cybernetyczne w przestrzeni politycznej UE i NATO* składa się z trzech podrozdziałów, z których drugi i trzeci zostały podzielone na kolejne (odpowiednio cztery i pięć paragrafów). Autor skupia się w nim na działaniach mających na celu włączenie problemu cyberbezpieczeństwa do agendy obu organizacji oraz ich sprawności w radzeniu sobie z cyberzagrożeniami w kontekście ewolucji cyberbezpieczeństwa. Przyjętą formułę należy ocenić pozytywnie, choć podrozdział poświęcony ewolucji samego pojmowania cyberbezpieczeństwa mógłby równie dobrze znaleźć się we wstępie i tam dobrze wprowadzałby czytelnika w badane zagadnienie.

Rozdział drugi pt. *Uwarunkowania cybernetyczne i pozacybernetyczne państw Grupy Wyszehradzkiej* to z jednej strony niezbyt długa, choć na potrzeby niniejszej monografii raczej wystarczająca, historia powstania i funkcjonowania grupy V4 oraz wprowadzenie do polityki cyberbezpieczeństwa członków grupy (ten podrozdział został podzielony na trzy części poświęcone odpowiednio deklaracjom politycznym, formułowanym strategiom oraz wydatkom na bezpieczeństwo cybernetyczne).

Jest oczywiste, że najważniejszą część pracy stanowią rozdziały trzeci (*Cyberzagrożenia jako czynniki kształtujące politykę państw Grupy Wyszehradzkiej*) oraz czwarty (*Technologie informacyjno-komunikacyjne w polityce cyberbezpieczeństwa państw Grupy Wyszehradzkiej*). Pierwszy z nich poświęcony jest cyberatakowi i próbom siania dezinformacji w cyberprzestrzeni wymierzonym w państwa grupy V4 oraz wysiłkom na rzecz przeciwdziałania tym zjawiskom. Warto w tym kontekście docenić niepominięcie przez autora ważnego w tym kontekście problemu *fake newsów* (choć wątek ten mógłby zostać bardziej rozwinięty). Interesująca jest teza postawiona przez autora na początku rozdziału, zakładająca, iż zachodzi korelacja pomiędzy incydentami w cyberprzestrzeni, a pozycją międzynarodową państw Grupy Wyszehradzkiej.

Drugi ze wspomnianych rozdziałów poświęcony jest wykorzystaniu ICT w państwach Wyszehradu na tle innych regionów europejskich – niestety, wnioski z lektury tegoż rozdziału nie są optymistyczne i stoją w sprzeczności z pokutującym mitem naszego państwa jako zagłębia informatycznego. Niemniej jest to wartościowa analiza, nawet jeżeli o gorzkim wydźwięku.

Autora niniejszej recenzji szczególnie natomiast zainteresował rozdział ostatni, którego tytuł *Perspektywy polityki cyberbezpieczeństwa państw Grupy Wyszehradzkiej* obiecuje znacznie mniej niż czytelnik rzeczywiście otrzymuje (co zdarza się rzadko, gdyż zazwyczaj zachodzi sytuacja zgoła odwrotna). Marek Górka nie tylko pokazuje potencjalne kierunki rozwoju tytułowej polityki cyberbezpieczeństwa, ale również zestawia ze sobą obowiązujące strategie cyberbezpieczeństwa w Polsce i Czechach oraz na Słowacji i Węgrzech (ten fragment również w odczuciu autora mógłby znaleźć się w innej części książki), przede wszystkim jednak analizuje on związki między demokracją a cyberbezpieczeństwem i zestawia grupę V4 z Chinami, Rosją oraz USA – szkoda, że autor tego wątku nie rozwinął bardziej, np. tworząc z niego osobny rozdział. Praca kończy się kilkustronicowym podsumowaniem, wobec którego nie można mieć żadnych zarzutów, gdyż autor trafnie podsumowuje swoje badania odnosząc się do każdej hipotezy z osobna – co niewątpliwie wpływa pozytywnie na czytelność pracy i dobrze świadczy o podejściu badacza do własnej pracy naukowej.

Jak już wspomniano na wstępie, recenzowana książka Marka Górki wpisuje się w popularny w ostatnich latach nurt badań nad cyberbezpieczeństwem, a jednocześnie podejmuje zagadnienie nowe z punktu widzenia obecnego stanu nauki. Nie da się ukryć, że większość prac poświęconych jest „wielkim tego świata”, co nie dziwi, biorąc pod uwagę rosnącą temperaturę sporu chińsko-amerykańskiego czy zagrożenie ze strony Rosji. Cieszy fakt, że autor postanowił się zająć relatywnie mało modną w tym kontekście Grupą Wyszehradzką. Być może należałoby w większym stopniu odnieść się do kontekstu międzynarodowego (nie tylko wobec UE i NATO, ale również wspomnianej rywalizacji USA, Chin i Rosji) czy inaczej rozłożyć niektóre podrozdziały, nie zmienia to jednak faktu, iż monografia *Istota bezpieczeństwa cybernetycznego w polityce państw Grupy Wyszehradzkiej w latach 2013-2017* to kawał dobrej naukowej roboty, która zasługuje na polecenie wszystkim zainteresowanym politycznymi aspektami cyberbezpieczeństwa w naszym regionie.

Kronika naukowa Zakładu Badań Wschodnich za rok akademicki 2018/2019

1 X 2018 – Kolejny rok akademicki Zakład Badań Wschodnich rozpoczął w następującym składzie osobowym: dr hab. Larysa Leszczenko, prof. UWr – kierownik oraz zastępca dyrektora Instytutu Studiów Międzynarodowych ds. współpracy z zagranicą, adiunkci: dr hab. Elżbieta Szyszlak, dr Helena Giebień, dr Anna Jagiełło-Szostak, dr Jarosław Jarząbek, dr Marcin Koczan, dr Tomasz Szyszlak, wykładowca języka rosyjskiego: mgr Ludmiła Świącicka, prowadzący zajęcia zlecone: prof. dr hab. Zdzisław J. Winnicki. Pod opieką naukową samodzielnych pracowników naukowych ZBW swoje rozprawy doktorskie przygotowywali następujący doktoranci: mgr Karolina Chyla (V rok), mgr Marlena Janiga-Pokrzywińska (III rok), mgr Yuliya Lesyk-Szkutnik (V rok), mgr Diana Mazepa (II rok), mgr Aleksandra Puzyniak (II rok), mgr Natalia Sienko (II rok), mgr Tatiana Iwanow (I rok), mgr Paweł Terpiłowski (IV rok), mgr Michał Włodarczyk (III rok).

4-5 X 2018 – Na Uniwersytecie Łódzkim w Rydze odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa „Socio-Political and Religious Ideas and Movements in the 20th – 21st Centuries”, współorganizatorem której był ZBW. Dr Anna Jagiełło-Szostak wraz z dr Joanną Kulską z Uniwersytetu Opolskiego wygłosiła referat pt. „The role of religion in the reconciliation process and peace building – the case of Bosnia and Herzegovina (Ahmići, Trusina, Bradina)”.

9-11 X 2018 – W siedzibie Konsulatu Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej w Grodnie zorganizowano kolejną edycję konferencji „Znakomici Grodnianie przełomu XIX i XX wieku”, której tegoroczna odsłona zatytułowana została „Praca organiczna – ziemiaństwo, okoliczna szlachta i pozostały żywioł polski Grodzieńszczyzny w rozwoju ekonomicznym kraju”. Reprezentujący ZBW przy tej okazji prof. Zdzisław J. Winnicki wygłosił wprowadzenie do zasadniczych obrad pt. „Popowstaniowa koncepcja pracy organicznej jako rezultat doktryny romantycznej utożsamianej z klęską Powstania Styczniowego i stratami społeczno-ekonomicznymi żywiołu polskiego”.

18 X 2018 – Prof. Larysa Leszczenko, dr Tomasz Szyszlak i mgr Michał Włodarczyk wzięli udział w inauguracji konferencji „Polska polityka wschodnia”, której

organizatorem było Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego. Wydarzenie miało miejsce w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Wrocławiu.

22 X 2018 – W siedzibie Biura Parlamentu Europejskiego we Wrocławiu prof. Larysa Leszczenko wzięła udział w debacie „Prawa człowieka i ich wrogowie. 30-lecie Nagrody Sacharowa na rzecz wolności myśli”.

26 X 2018 – Wydział Stosunków Międzynarodowych Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego w Mińsku zorganizował XIV Białorusko-Polski Okrągły Stół, którego tegoroczna edycja odbywała się pt. „Białorusko-polskie relacje: historia i współczesność”. W wydarzeniu wzięła udział prof. Larysa Leszczenko, która przedłożyła referat w języku rosyjskim dotyczący aktywności międzynarodowej polskich samorządów wojewódzkich.

5 XI 2018 – W Książnicy Cieszyńskiej, przy udziale Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach, prof. Zdzisław J. Winnicki wziął udział w V Sesji Wykładowej Akademii Niepodległości pt. „Państwowotwórczy wysiłek przed listopadem 1918 r.,” wygłaszając przy tej okazji referat: „Budowanie państwowości – Rada Regencyjna Królestwa (Państwa) Polskiego – geneza, działalność, znaczenie”.

8-9 XI 2018 – W Poznaniu spotkali się członkowie i sympatycy Polskiego Towarzystwa Studiów Międzynarodowych na corocznej konwencji, której bieżąca edycja zatytułowana była „Instytucje międzynarodowe a dynamika współczesnych stosunków międzynarodowych”. ZBW reprezentowała prof. Larysa Leszczenko, która przy tej okazji przedstawiła referat „Dylematy transformacyjne państw Partnerstwa Wschodniego. Wolność zrzeszania się w cieniu autorytaryzmu”, a także pełniła rolę dyskutanta w panelu „Organizacje pozarządowe (NGOs) w stosunkach międzynarodowych”.

11 XI 2018 – Z okazji 100-lecia odzyskania niepodległości fundacja „Dzielnica Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań” zorganizowała we wrocławskiej synagodze Pod Białym Bocianem debatę „Wielowyznaniowa Polska u progu niepodległości”. Jednym z panelistów był dr Tomasz Szyszlak.

XII 2018 – Nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Wrocławskiego Sp. z o.o. w ramach serii Acta Universitas Wratislaviensis pod numerem 3870 ukazała się monografia autorstwa dr Anny Jagiełło-Szostak, mgr Natalii Sienko i dra Tomasza Szyszłaka „Konflikty kulturowe a bezpieczeństwo. Mniejszości etniczne – ludy tubylcze – uchodźcy w przestrzeni postkomunistycznej”. Recenzentem książki była prof. Krystyna Skurjat z Akademii Wojsk Lądowych im. gen. Tadeusza Kościuszki.

3-4 XII 2018 – Prof. Zdzisław J. Winnicki uczestniczył w trzeciej edycji odbywającego się na Uniwersytecie w Białymstoku „Polsko-Białoruskiego Dialogu w sprawach trudnych”. Współpracownik ZBW i zarazem redaktor naczelny „Wschodnioznawstwa” wystąpił z referatem pt. „Budowanie państwowości – znaczenie Rady Regencyjnej Królestwa (Państwa) Polskiego dla utworzenia polskiej administracji centralnej w latach 1917-1918”.

5-7 XII 2018 – W Toruniu obradowali uczestnicy III Międzynarodowego Kongresu Bezpieczeństwa „W trosce o bezpieczne jutro. Reminescencje i zamierzenia w stulecie odzyskania niepodległości”. Aktywny udział w symposium wzięła dr Tomasz Szyszlak, który oprócz wygłoszenia referatu „Nieńcy, Pomorcy, Saamowie – bezpieczeństwo polityczne, społeczne i kulturowe ludów tubylczych w Federacji Rosyjskiej” znalazł się w jego Komitecie Naukowym.

12 XII 2018 – W Instytucie Socjologii UW r odbyła się konferencja „100 Bohaterów na stulecie niepodległości”, w czasie której prof. Zdzisław J. Winnicki wygłosił referat pt. „Aktywność społeczno-patriotyczna Polek na dalszych Kresach (Mińszczyzna początku XX wieku)”.

20 XII 2018 – Dr Tomasz Szyszlak uczestniczył w XVI Międzynarodowym Seminarium z cyklu „Metodologia badań systemów społecznych”, którego organizatorem był Zakład Socjologii Grup Dyspozycyjnych w Instytucie Socjologii UW r.

15 I 2019 – Fundacja Jagiellońska we Wrocławiu zorganizowała debatę publiczną zatytułowaną „Rozwód kościelny po ukraińsku”, na której jednym z uczestników był dr Tomasz Szyszlak.

19 I 2019 – Prof. Larysa Leszczenko wzięła udział w charakterze recenzenta w posiedzeniu komisji w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego nauk społecznych w zakresie nauk o polityce dr Oksany Voytyuk z Uniwersytetu w Białymstoku. Jednostką prowadzącą postępowanie był Wydział Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

11 II 2019 – W bielawskim Uniwersytecie Trzeciego Wieku dr Jarosław Jarząbek wygłosił wykład pt. „Konflikt w Ziemi Świętej. Stosunki izraelsko-palestyńskie w perspektywie historycznej”.

15 II 2019 – Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego zorganizował I Ogólnopolską Konferencję Naukową „Prawne i gospodarcze aspekty współpracy z Chińską Republiką Ludową”. W przedsięwzięciu wzięła udział mgr Tatiana Iwanow.

1 III 2019 – Dr Marcin Koczan zastąpił dr Annę Jagiełło-Szostak na stanowisku koordynatora studiów anglojęzycznych pierwszego stopnia International Relations – Global Studies, prowadzonych w Instytucie Studiów Międzynarodowych UW.

21 III 2019 – Regionalny Ośrodek Debaty Międzynarodowej we Wrocławiu zorganizował dyskusję pt. „Po Szczycie Bliskowschodnim 2019 – główne ustalenia”. Jednym z panelistów był reprezentant ZBW – dr Jarosław Jarząbek.

14-19 IV 2019 – Dr Anna Jagiełło-Szostak w ramach programu „Erasmus+” wygłosiła wykłady na temat polityki zagranicznej Serbii i Chorwacji oraz relacji polityki zagranicznej i bezpieczeństwa z pamięcią historyczną w Centrum Stosunków Międzynarodowych na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Lublańskiego.

25-26 IV 2019 – Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach zorganizował VIII Ogólnopolskie Warsztaty Metodologiczno-Dydaktyczne w Naukach o Bezpieczeństwie „Jednoczenie wiedzy w naukach o bezpieczeństwie”. ZBW był reprezentowany przez dra Tomasz Szyszłaka, który w Pałacu Ogińskich wygłosił referat „Spór wokół autokefalii ukraińskiego prawosławia jako przykład konfliktu kulturowego”.

25-27 IV 2019 – Stowarzyszenie Naukowców Polaków Litwy zorganizowało VI Międzynarodową Interdyscyplinarną Konferencję Naukową pt. „Od Unii Lubelskiej do Unii Europejskiej i... (aspekty historyczne, społeczno-polityczne, prawne i kulturowe)”. W tegorocznej edycji ZBW reprezentował prof. Zdzisław J. Winnicki z referatem „Ocena unii polsko-litewskich we współczesnym piśmiennictwie na Białorusi”.

5 V 2019 – Prof. Zdzisław J. Winnicki otrzymał dyplom uznania od Zarządu Krajowego Związku Polaków na Białorusi.

7-9 V 2019 – Kolejna edycja konferencji poświęconej wybitnym mieszkańcom Grodna i Ziemi Grodzieńskiej, tym razem dotyczącej kultury duchowej i materialnej. Wprowadzenie do obrad wygłosił prof. Zdzisław J. Winnicki.

8 V 2019 – W siedzibie Sztabu Generalnego Wojska Polskiego dr Tomasz Szyszlak wygłosił wykład pt. „Konflikt wokół autokefalii ukraińskiego prawosławia w kontekście wojny hybrydowej na Ukrainie”. Wydarzenie miało miejsce w ramach konferencji Szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego „Demografia – migracje – patriotyzm”.

13-15 V 2019 – Dr Marcin Koczan uczestniczył w odbywającym się w Katowicach XI Europejskim Kongresie Gospodarczym.

15-16 V 2019 – Instytut Studiów Międzynarodowych UWCr był jednym z organizatorów konferencji we Lwowie pt. „Ukraina w warunkach transformacji międzynarodowego systemu bezpieczeństwa”. Jak co roku uczestnicy przedsięwzięcia obradowali w Sali Lustrzanej byłego Sejmu Galicyjskiego, a także na Wydziale Stosunków Międzynarodowych Narodowego Uniwersytetu Lwowskiego im. Iwana Franki. Zakład Badań Wschodnich był reprezentowany przez: prof. Larysę Leszczenko, prof. Zdzisława J. Winnickiego, dra Jarosława Jarząbka, dra Tomasza Szyszłaka oraz mgr Ludmiłę Świącicką. Tematy referatów pracowników ZBW: „Cywilizacyjne uwarunkowania bezpieczeństwa w Europie Środkowej i Wschodniej” (prof. Winnicki), „Europa Wschodnia w teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa – powtórna ocena” (w j. angielskim, dr Jarząbek), „Ludy tubylcze – muzułmanie – imigranci z Ukrainy. Wielokulturowość a bezpieczeństwo w realiach rosyjskiej Dalekiej Północy” (dr Szyszlak), „Odporność na hybrydowe ryzyka oraz związane z nimi wyzwania dla instytucji demokratycznych na Ukrainie” (w j. ukraińskim, prof. Leszczenko), „Polityka językowa Ukrainy i państw Partnerstwa Wschodniego w kontekście bezpieczeństwa narodowego” (w j. ukraińskim, mgr Świącicka). Warto wspomnieć, że prof. Leszczenko przewodniczyła obradom plenarnym, zaś dr Szyszlak obradom sekcji „Regionalne aspekty współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa”. Ze strony Instytutu Studiów Międzynarodowych w Radzie Naukowej konferencji zasiadali dyrektor ISM prof. Krzysztof Kociubiński oraz prof. Larysa Leszczenko, która jak co roku była współorganizatorem przedsięwzięcia ze strony polskiej.

19-24 V 2019 – Dr Tomasz Szyszlak przebywał na wyjeździe dydaktycznym w Instytucie Etnologii i Folklorystyki wraz z Muzeum Etnograficznym Bułgarskiej Akademii Nauk, sfinansowanym przez Unię Europejską w ramach programu „Erasmus+”. W jego ramach wygłosił wykład otwarty w salach Pałacu Carskiego, a także wziął udział w zorganizowanym przez Instytut Polski koncercie z okazji Roku Stanisława Moniuszki.

30 V 2019 – W ukraińskim Iwanofrankowsku dr Marcin Koczan uczestniczył w zorganizowanej przez Narodowy Uniwersytet Podkarpacki im. Wasyła Stefanyka konferencji naukowej „Energy Factor in Contemporary International Relations”, podczas której wygłosił referat pt. „The Importance of Coal in the Polish Energy Sector”.

13-14 VI 2019 – Kongres Polaków w Republice Czeskiej we współpracy z Uniwersytetem Śląskim zorganizowali w Czeskim Cieszynie konferencję poświęconą asymilacji na pograniczach. Prof. Zdzisław J. Winnicki wystąpił z referatem pt. „Asymilacja formalna Polaków na Białorusi i Litwie – wpisy narodowościowe w dokumentach tożsamości oraz pisownia nazwisk i imion”.

17-19 VI 2019 – Na Wydziale Nauk Politycznych Uniwersytetu Belgradzkiego obradowali uczestnicy Central and East European International Studies Association & International Studies Association 2019 Joint International Conference „International Relations at the Age of Anxiety”, wśród których znaleźli się dr Anna Jagiełło-Szostak oraz dr Jarosław Jarząbek. Dr Jagiełło-Szostak w ramach panelu „The Troubled Pasts Of European Countries And The Impact On Their Internal (Dis)Integration” wygłosiła referat pt. „Conflict Discourse, Memorialisation and Ethnic Policy: The Case Of Serbia And Kosovo Relations”, jak również pełniła rolę dyskutanta. Z kolei tytuł wystąpienia dra Jarząbka brzmiał: „Dynamics of military expenditure as an element of regional arms race in the Persian Gulf”.

1 VII 2019 – Rektor Uniwersytetu Wrocławskiego awansował mgr Ludmiłę Świącką na stanowisko starszego wykładowcy.

1-3 VII 2019 – Dr Jarosław Jarząbek reprezentował ZBW na XIX Wielodyscyplinarnej Konferencji Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego i Księży Werbistów „Sacrum i profanum we współczesnym świecie”, której edycja pt. „Chrześcijaństwo i chrześcijanie we współczesnym świecie. Stolica Apostolska oraz inne podmioty religijne i motywowane religijnie w stosunkach międzynarodowych” miała miejsce w Chłudowie pod Poznaniem. Przy tej okazji wygłosił referat „Liczni choć niewidoczni. Chrześcijanie w krajach Półwyspu Arabskiego”.

5 VII 2019 – W Sali Rady Instytutu Studiów Międzynarodowych UW r odbyło się seminarium naukowe poświęcone 70-leciu prof. dr. hab. Zdzisława J. Winnickiego. Podziękowania za wieloletnią pracę na rzecz Wydziału i Instytutu na ręce Jubilata złożyli dziekan Wydziału Nauk Społecznych UW r prof. Robert Wiszniewski oraz dyrektor ISM prof. Krzysztof Kociubiński. W imieniu członków ZBW głos zabrała prof. dr hab. Larysa Leszczenko. Spotkanie było okazją do prezentacji monografii pt. „Pogranicza cywilizacji. Wpływ dylematów tożsamościowych na politykę zagraniczną i bezpieczeństwa wybranych państw Europy Środkowo-Wschodniej” (Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2019). Autorzy publikacji (Larysa Leszczenko, Helena Giebień, Anna Jagiełło-Szostak, Jarosław Jarząbek, Elżbieta Szyszlak, Tomasz Szyszlak) podjęli się naukowej dyskusji dotyczącej wpływu dylematów cywilizacyjnych na kierunki polityki zagranicznej i bezpieczeństwa wybranych państw regionu: Białorusi, Czech, Mołdawii, Serbii i Ukrainy. Recenzentami monografii byli prof. Walenty Baluk z Wydziału Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie oraz doc. Ołeksandr Kuczyk z Wydziału Stosunków Międzynarodowych Narodowego Uniwersytetu Lwowskiego im. Iwana Franki we Lwowie.

10-20 VII 2019 – Dr Anna Jagiełło-Szostak uczestniczyła w Prisztinie w szkole letniej „Peace building in post conflict areas – Diplomacy, Leadership, Negotiations”.

9-13 IX 2019 – Dr hab. Elżbieta Szyszlak odbyła staż dydaktyczny w Instytucie Nauk Politycznych na Wydziale Zarządzania Publicznego Uniwersytetu Michała Römera w Wilnie. Wyjazd na uczelnię litewską był możliwy dzięki stypendium programu „Erasmus+”, finansowanego ze środków Unii Europejskiej.

12 IX 2019 – Postanowieniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej dra Andrzeja Dudy dr hab. Elżbieta Szyszlak została odznaczona Medalem Brązowym za Długoletnią Służbę (legitymacja nr 419-2019-99).

19-20 IX 2019 – Adiunkci Zakładu Badań Wschodnich: dr hab. Elżbieta Szyszlak oraz dr Marcin Koczan, uczestniczyli w zorganizowanej w Krakowie przez Zakład Bezpieczeństwa Narodowego w Instytucie Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego III Jagiellońskiej Konferencji Naukowej „Systemy bezpieczeństwa: wymiar lokalny, regionalny i globalny”. Tematy wystąpień naszych pracowników: „Polityka bezpieczeństwa państwa średniego. Casus Republiki Czeskiej” (dr hab. Szyszlak) oraz „Projekt polityki energetycznej Polski do 2040 – spojrzenie krytyczne” (dr Koczan).

23 IX 2019 – W ramach XXII Dolnośląskiego Festiwalu Nauki dr Tomasz Szyszlak wygłosił wykład pt. „Ludy tubylcze z perspektywy nauk o bezpieczeństwie. Przypadek rosyjskich Nieńców”. Wydarzenie miało miejsce w Bibliotece im. Jana Czekanowskiego Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego we Wrocławiu.

23-24 IX 2019 – XXII Dolnośląski Festiwal Nauki na Wydziale Nauk Społecznych UWrocław. Pierwszego dnia dr Jarosław Jarząbek wraz z drem Łukaszem Fijałkowskim współprowadził wykład pt. „Świat to za mało... Azjatyckie tygrysy”, zaś drugiego wraz z drem Marcinem Szydyszem wykład poświęcony Izraelowi, Iranowi i Jordanii.

26-28 IX 2019 – „Rola wychodźców z Mińszczyzny w polskim życiu kulturalnym, społecznym i politycznym w okresie II RP – geneza i zasięg zjawiska” – tak brzmiał tytuł kolejnej edycji zorganizowanej przez Instytut Polski w Mińsku we współpracy z Białoruskim Państwowym Uniwersytetem Pedagogicznym konferencji naukowej z cyklu „Znakomicy Mińszczanie przełomu XIX i XX wieku”. Prof. Zdzisław J. Winnicki wygłosił na niej referat poświęcony Mińszczanom w Wojsku Polskim.

Informacje dla autorów

1. Redakcja przyjmuje propozycje artykułów i recenzji do druku w bieżącym numerze czasopisma do 31 marca każdego roku kalendarzowego. Propozycje należy nadsyłać w formie wydruku oraz pliku elektronicznego bądź załącznika poczty elektronicznej na adres redakcji:

Zakład Badań Wschodnich
Instytut Studiów Międzynarodowych
Uniwersytet Wrocławski
ul. Koszarowa 3/21
51-149 Wrocław
e-mail: wschodnioznawstwo@uni.wroc.pl

2. Artykuły powinny być napisane w językach polskim, angielskim lub rosyjskim. Niezależnie od języka publikacji artykuły powinny zawierać abstrakty i słowa kluczowe w języku angielskim, a także bibliografię załącznikową. Rekordy bibliograficzne odwołujące się do pozycji opublikowanych w alfabetach innych niż łaciński należy transliterować. Na końcu należy umieścić krótką notkę biograficzną autora (autorów), uwzględniającą posiadany tytuł lub stopień naukowy (lub tytuł zawodowy), aktualną afiliację oraz co do zasady numer ORCID.
3. Przeciętna wielkość artykułu publikowanego na łamach czasopisma powinna zawierać się pomiędzy 0,5 a 0,75 arkusza autorskiego.
4. Recenzje muszą być napisane w języku polskim.
5. Przeciętna wielkość recenzji publikowanej na łamach czasopisma nie powinna przekraczać 0,3 arkusza autorskiego.
6. Artykuły i recenzje powinny być napisane w ogólnodostępnym edytorze tekstowym. Redakcja nie stawia warunków co do wielkości i kroju czcionki. Cyfry w treści artykułu należy zapisać w cudzysłowie.
7. Obowiązują przypisy u dołu strony według powszechnie stosowanych w polskich czasopismach naukowych standardów. W tekście głównym numer przypisu należy umieścić zasadniczo przed znakiem interpunkcyjnym. Przypisy bibliograficzne odwołujące się do publikacji napisanych w innym alfabecie niż łaciński należy podawać w oryginale. Skrótów w przypisach należy podawać zgodnie z pisownią łacińską: idem, eadem, ibidem, op.cit. W przypadku

korzystania ze źródeł internetowych w przypisie należy podać pełny adres strony wraz z datą utworzenia informacji i datą odczytu. Przykładowe wzory przypisów zostały zamieszczone poniżej.

8. Redakcja przekazuje propozycje artykułu do recenzji recenzentom zewnętrznym posiadającym tytuł lub stopień naukowy oraz znaczący dorobek w zakresie badań wschodnich. Osoby recenzenta i autora propozycji artykułu pozostają dla siebie anonimowe podczas całego procesu wydawniczego. Ujawnienie danych osobowych następuje wraz z opublikowaniem drukiem bieżącego numeru czasopisma.
9. Recenzent przygotowuje recenzję w oparciu o formularz recenzyjny obowiązujący w redakcji. Formularz drukowany jest w każdym numerze czasopisma oraz dostępny na stronie internetowej redakcji. Każda recenzja kończy się jednoznacznie konkluzją: akceptuję do druku, akceptuję do druku pod warunkiem naniesienia poprawek, odrzucam. Redakcja bądź recenzent odrzuca propozycję artykułu w przypadku braku zachowania rzetelności naukowej, w tym również zatajenia autorstwa i źródeł finansowania projektu, którego efektem jest przedłożona propozycja artykułu, a także zastrzega sobie prawo do poinformowania o takich przypadkach instytucję naukową, którą autor reprezentuje.
10. Redakcja przechowuje recenzje wydawnicze.
11. Redakcja nie wypłaca honorariów autorskich. Każdy z autorów otrzymuje bezpłatnie egzemplarz autorski czasopisma.

Przykładowe wzory przypisów bibliograficznych stosowanych we „Wschodnioznawstwie”

I.I. Nazwisko, <i>Tytuł monografii kursywą</i> , Wrocław 2016, s. 2-5.
Idem, <i>Tytuł rozdziału kursywą</i> , [w:] <i>Tytuł pracy zbiorowej kursywą</i> , I.I. Nazwisko (red.), Wrocław 2016, s. 22-31.
I. Nazwisko, I. Nazwisko, <i>Tytuł artykułu kursywą</i> , „Tytuł czasopisma” 2016, nr 4, s. 17-21.
Eadem, <i>Tytuł publikacji źródłowej kursywą</i> , „Tytuł dziennika”, 22 X 2016, s. 13.
Dz. U. 2016, nr 24, poz. 138: <i>Tytuł aktu normatywnego kursywą</i> , 29 XII 2016.
I.I. Nazwisko, I.I. Nazwisko, I.I. Nazwisko, <i>Tytuł monografii w wersji elektronicznej kursywą</i> , Wrocław 2016, s. 36-43, http://www.strona.internetowa.repozytorium.pl/123456 (24 I 2016).
I. Nazwisko, <i>Tytuł artykułu w wersji elektronicznej kursywą</i> [5 X 2010], http://www.strona.internetowa.artykułu.pl/zakladka1/zakladka2/zakladka3 (24 I 2016).
<i>Tytuł publikacji źródłowej w wersji elektronicznej bez autora</i> [6 III 2013], http://strona.internetowa.publikacji.zrodlowej.pl/zakladka1/zakladka2/zakladka3 (24 I 2016).

Formularz recenzyjny propozycji artykułu złożonego do druku we „Wschodnioznawstwie”

Tytuł propozycji artykułu:

Ocena recenzenta – część zamknięta (proszę o odpowiedź „tak” lub „nie”):

1. Czy temat propozycji artykułu mieści się w profilu „Wschodnioznawstwa”?
2. Czy tytuł propozycji artykułu jest dobrym odzwierciedleniem jego treści?
3. Czy propozycja artykułu wnosi coś nowego do nauki?
4. Czy kompozycja propozycji artykułu nie budzi zastrzeżeń?
5. Czy tezy przedłożone w propozycji artykułu nie budzą zastrzeżeń?
6. Czy objętość propozycji artykułu nie budzi zastrzeżeń?
7. Czy propozycja artykułu została przygotowana poprawnie pod względem poprawności pisowni i języka naukowego?
8. Czy aparat naukowy zastosowany w propozycji artykułu nie budzi zastrzeżeń?
9. Czy umieszczenie w propozycji artykułu tabel i ilustracji jest zasadne?
10. Czy zastosowana w propozycji artykułu literatura nie budzi zastrzeżeń?

Ocena recenzenta – część otwarta:

1. Jeżeli znajdzie taka konieczność proszę o wypunktowanie szczegółowych uwag do pytań z części zamkniętej formularza recenzyjnego
2. Jeżeli znajdzie taka konieczność proszę o wypunktowanie sugerowanych zmian w propozycji artykułu z podziałem na konieczne i zalecane
3. Jeżeli znajdzie taka konieczność proszę o wypunktowanie uwag świadczących o braku zachowania rzetelności naukowej

Konkluzja (proszę o wybór jednej z opcji):

1. Akceptuję do druku
2. Akceptuję do druku pod warunkiem naniesienia poprawek
3. Odrzucam

Uzasadnienie konkluzji:

Imię i nazwisko recenzenta

Miejsce i data

